

112
13878

oratoris: cum ad populum
obumacia i uultu de i
cōsulem timuerat: sem
stātia sua & tribunos o
haud ita multū in
tribuni plebis in
nem tā aquis
Eodē anno
gnare est ad
auxit signo
gnare ite
gestit: &
uicorū: e
ro die
ceden
ētia
scēdiis uillag
sules coacti extēplo ab senatu: ad bell
hostes qdem nihil aliud: q̄ p̄fus uan
sus uollicos: Verginius cōtra equos
plapsam negligentia cōsulis restituit
tiū: ut tū res erat: opulētissimā actio
tā opulentū ab antiatibus cepit. Dū
populantes icēssere: deinde ipsi pauci
in fines: plus claudium: q̄ i
ta: pacis certamine patru: & p
tru cōsules creati. P. Quītius & Quin
bello deide externo traq̄lla Sabini cru
cū Anienē flumē fecissent: a porta pp
egere: quos Seruilius cōsul i sesto exer
pulationē adeo effusā fecit: ut nihil be
scis respublica egregie gesta: tū ducis: t
cade utrinq; plurimo sanguine: & ro
ni salubri medatio cōsul fugere hoste
uinci: uicere. Cōsul metuēs ne nimis i
ci dies uelut tacitis iducis utrinq; qu
pulis in castra uenit: haud dubitas: si i
stra oppugnāda ueniūt. Quintius: sed
quietū militē iussisset: hemicog: coh
nere ante uallū iubet: sollicitūq; host
re: ut somni quoq; romanis copia est
nos putabāt: strepitus hinnitusq; equ
uiebāt: intentos uelut ad iperū hostiū t
aciē fessum stādo & uigiliū
quia a tergo erāt cliuii quos post prin
locū uentū est: sistit acie miles agrie

Aristotelis de Mori- BUS AD NICOMACHVM LIBRI DECEM.

NUNC PRIMVM E GRÆCO ET
Latinius & fidelius aliquanto quā antea, à Diony-
sio Lambino expressi.

Eiusdem Dionysii Lambini in eisdem libris Annotatio-
nes, quibus cum obscuri loci multi illustrantur, depra-
uatiq; emendantur: tum, quid inter hanc & ceteras
horum librorum conuersiones intersit, aliqua ex par-
te ostenditur.

Num. 38. cap. 1. in. 1.

PARISIIS,
Ex officina Ioannis Foucherij, sub Scuto
Florentiæ, in via D. Iacobi.

1558.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Comp. de Legus de Lib. y de la Lib.

Extrait du Priuilege.

PAR grace & priuilege du Roy, il est permis à Iean Foucher libraire iuré en l'vniuersité de Paris imprimer ou faire imprimer & mettre en vente vng liure intitulé, Aristotelis de Moribus ad Nicomachum libri Decem, Dionysio Lambino interprete, avec Annotations dudict autheur ioinctes audict liure, & defenses à tous autres libraires & imprimeurs de ne les imprimer, ne faire imprimer en quelque maniere que ce soit, ny vendre iusques à six ans du iour & date de la premiere impression, comme plus à plain est contenu es lettres de priuilege sur ce donné à Paris, le 15. iour de Septembre. 1558.

Ainsi signé.

Par le Conseil.

De Luc.

Et scelle soubz simple queue de cire iaulne.

DIONYSIVS LAMBINVS
Clarissimo & amplif. viro FRANCISCO
TURNONIO S. R. E.
Cardinali S. D.

DVÆ res esse dicuntur, clarissime atque ornatissime Cardinalis, quæ ad laudem ac virtutem, vel singulæ magnopere valeant: multoque adeo magis, si ambæ in vno, eodemque homine concurrant, natura & doctrina. Sed cùm perrarò accidat, vt aut is, quem natura ad singularem quandam virtutis præstantiam finxit, doctrinam cum ingenij, naturæque bonitate coniungat: aut is qui acerrimo doctrinæ studio incensus totam ætatem in veterum scriptis legendis ac peruolutandis conterit, ea, quam dixi, naturæ bonitate fretus discendi cupiditatem, longius prouehere, fæliciùsque promouere possit: tum illud est hominum genus multo rarissimum, qui primùm omnibus & naturæ & doctrinæ bonis cumulati, atque instructi: deinde in Reip. administratione, muneribusque ciuilibus assidue versati non solum expressam ac solidam virtutis speciem animo cõtemplari, & cogitatione comprehendere potuerunt, verùm etiam eius vsum, atque vtilitatem tum suis ciuibus, tum exteris nationibus impertire studuerunt. Quo quidem ex hominum genere nisi te in primis esse & sentiret & prædicaret non modò Gallia, cui te notiozem esse credibile est, sed etiam Italia &

Hispania, quæ duæ orbis terrarum partes, & de virtutibus tuis sæpe audierunt, & te præsentem vehementer admiratæ ac veneratæ sunt: ego longiore oratione diligenter & accuratè collectis, ac sub vno aspectu positis legationū abs te obitarum, peregrinationum, consiliorum, pacificationum, cæterarum denique rerum abs te gestarum monumentis ac testimoniis, id quòd dico, docere atque ostendere conarer. Nunc autem cum sint hæc omnibus nationibus notissima, nihilque sit totius tuæ vitæ curriculo clarius atque illustrius, quippe quæ in oculis potentissimorum populorum, atque in media regnorum ac rerum publicarum luce assiduè versata est: non committam, vt dum ea, quæ omnium mortalium voce ac prædicatione comprobata, omnium populorum vno ore testata, multorum Pontificum Romanorum, Regum, Imperatorum sensibus intimis impressa sunt, mea oratione amplificare & illustrare studeo, rebus clarissimis tenebras offundere videar. Hoc tatum dicam, illud mihi in te videri summa laude, atque admiratione dignissimū, te hominem maximis Reip. curis districtum, plurimis ac grauissimis occupationibus distentū, ita non intermittere studia doctrinæ, vt quotidie horas aliquot ad libros veterum vel legendos, vel animo tuo rerum ciuiliū cura suspenso ac defatigato, audiendos tibi seponas. Quod vt minore negotio, & maiore cum animi oblectatione efficere queas, curasti, vt domitue viros haberes omnium ingenuarum artium lau-

de præstantes, quibuscum de literis, de numerorum ac magnitudinum proportionibus ac mensuris, de sonorum ac vocū distinctionibus, & interuallis, de rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, de variis poetarum generibus, de optima dicendi figura, de Iure ciuili, de rebus diuinis communicare, & sermones conferre posses. Neque verò nūc primum istud facere instituisti, sed quo tempore tibi per occupationes tuas studio doctrinæ, & literarum dare operam non licebat, cū Hispanienses, Italicas, Britannicas legationes obibas: cum totius Regni Gallici clauum tenebas, gubernaculāque tractabas: cū in mediis curarū ciuiliū vndis, negotiorūmq; publicorum fluctibus versabaris, eo tempore doctissimorum virorū comitatu stipatus iter faciebas, equitabas, nauigabas, diuersabare. Cui enim ignoti, aut inauditi sunt magnarum artium principes illi D. Coronæus, Hier. Fundulus, P. Danesius, nuper ob eximiam virtutē ac singularem doctrinam Vaurenſis Pontifex creatus, Ar. Ferrerius, N. Valla, ambo Iuriscōsulti, & Centūuiralis consilij Parisiensis lectissimi Iudices, Regisq; consiliarij, N. Binetus, & Mat. Orisius Theologi, Fr. Rondeletus medicus in primis eruditus, aliūq; complures doctissimi & eloquentissimi viri: Tunc igitur te talium virorum circumstabat comitatus, cum tantū tibi temporis in studiis doctrinæ ponere licebat, quantum à grauissimis Reipub. curis, occupationibusque superabat. Nunc autem cum tanquam fortis & inuictus miles, qui posteaquā luculenta sui

animi, suæq; virtutis signa dedit, multis præliorum laboribus ac periculis perfunctus, multisque victorijs potitus est, si non vacationem militiae, & excusationem ætatis, at laborum remissionem ab Imperatore impetrat: Sic tu rebus præclarissimis consilio & ratione gestis, in vrbe totius Italię pulcherrima, opulentissima, quietissima, pacatissima à pristinis tuis curis ac laboribus non omnino quidem cõquiescis, & vacas, sed aliquantulum laxamenti nactus respiras: tum tibi multo minus existimas talium virorum cœtu, & præsentia esse carendum, quibuscum studia doctrinæ olim propter grauissimas illas occupationes tuas, abs te non ita accuratè, liberèque culta, paulo solutiore animo repetas, retractes ac recolas. Atque alij quidem pro suo quisque gradu & munere præsto tibi sunt, tibi operam dant, tibi inseruiunt homines in sua quisque arte nobiles ac præstantes, P. Villarius iuriconsultus doctissimus, idemque Centumuiralis consilij Parisiensis iudex selectus, & Regis consiliarius. B. Broæus item iuris peritissimus, Vincen. Laurus Philosophus acutissimus, medicusque clarissimus. Donat. Iannoctius cum omnium rerum magnarum cognitione in primis instructus, tum singulari probitate, atque humanitate ornatus ac perpolitus, G. Torôdes Latinis & Græcis literis admodum eruditus, Io. Darcus: ego autem quicunque sum (neque enim de me dicere attinet,) sed ego tamen, quando me quoque in tuorum numerum aggregare voluisti, cum tu superioribus annis (vt

memoria tenes) Aristotelis libros decem de Moribus ad Nicomachum Græcos partim legeres, partim me legente regustares ac recognosceres, vnâque adhiberes Latinos quosdam interpretes, ex quibus alij tibi inquinatè loqui, alij non satis fideliter Aristotelis sententiam interpretari viderentur, atq; ob eam causam iussisses me operam dare, vt hos libros tibi in linguam Latinam conuerterem, ita tamen, vt orationem meam non nimis dilatarem (quod quidam non satis consideratè fecerant) sed quoad eius facere possem, Aristotelis breuitatem & limatissimum differendi genus imitarem, atque exprimerem: honestissimæ tuæ voluntati cum primùm potui, mihi obtemperandum esse existimaui. Neque verò eo consilio id feci, vt in manus hominum aliquando peruenirent, sed tantum, vt tuo studio gratificarer, tibi officium meum præstarem, me hoc ære alieno liberarem. Verùm cum hos libros Adriano Turnebo Gallię nostræ ornamento, Lodoico Corrado Mantuano sapientissimi, maximi animi, munificentissimi, omnium denique virtutum laude præstantissimi viri VIDI BALDI Vrbinatum reguli familiari ac domestico, ea mente legendos dedissem, vt iudicium interponerent suum: hortati sunt me, vt quæ tibi vni elaboraueram, ea cum cæteris communicarem. Accessit ad Turnebi, Corradi hortationem, P. Manutij doctissimi & eloquentissimi viri consilium, atque auctoritas. A quo tamen incepto longè refugissem, valdèque abhoruissem, si te

id moleste laturum suspicatus essem: Sed cum intellexissem tibi quoque horum diuulgandorum librorum consilium probari: non putavi quenquam, quod talibus viris auctoribus, hortatoribus, approbatoribus suscepissem, id à me minus considerate factum ac susceptum esse dicturum. Iam verò cur eos in tuo nomine apparere voluerim, neminem arbitror quaesiturum, qui modò & audierit eosdem te impulsore, atque auctore à me latinitate esse donatos, & scierit me, quanuis longo post interuallo, in eorum esse numero tamen, quos tibi nomine literarum domum tuam accersendos, atque in fidem tuam recipiendos, omni denique liberalitatis, & beneficentiae genere afficiendos esse duxeris. Quando igitur hoc, qualecunque est, à me profectum, domi tuae natum est, tibi que tuo iure debetur, petam abs te, amplissime Cardinalis, vt qua me ipsum beneuolentia complecti soles, eandem huic muneri, quod ad te defero, praestes: existimesque tibi hos libros non esse tanquam hospites domum tuam recipiendos, sed vt domesticos foetus recens editos, tua praestanti fide ab omni externa iniuria defendendos, tuoq; firmissimo praesidio muniendos. Vale.
 Venetijs. a. d. 17. Cal. Maias. Anno CIO IO LVIII.

DIONYSIVS LAMBIVS
 ERVDITO, ET BONIS ARTIBVS
 expolito lectori. S. D.

MIRABERIS fortasse, humanissime lector, quibus ego causis impulsus, ut cuius nulladum scripta in publicum prodierunt, quae mihi forsitan apud homines nomen aliquod conciliare potuissent, decem libros Aristotelis de Moribus ad Nicomachum à tam multis, & tam claris viris antea in Latinum sermonem conuersos, quasi illis vel doctior, vel eloquentior de integro suscepim interpretandos. Atqui si is es, quem te esse & spero & opto, lectis aliorum interpretationibus, & cum Aristotele sua lingua loquente comparatis, quantum absint illi partim à sanitate atque integritate Latini sermonis, partim ab Aristotelis sententia, dudum cognoscere potuisti. Sin autem cum eas artes didiceris, quibus excultus de Aristotelis sententia, & interpretum fide ac facultate iudicare possis, Perionij interpretationem tamen superiorum omnium luminibus obstruxisse contendes, eiusque eloquentiae laude & gloria me ab hoc incepto deterri ac refugere debuisse censebis: petà abs te, optime lector, vt, priusquam hunc meum laborem asperneris atque improbes, quid alij doctissimi viri de reliquis interpretibus sentiant, diligenter exquiras atque explores, ac tum denique incipias de meo consilio & conatu iudicare. Nam Perionium quidem, cuius tu mihi nomen statim opponis, magnam ex sua interpretatione laudem esse consecutum non nego: sed eundem superioribus omnibus ita praestare, vt etià iis, qui aetate sunt posteriores, omnem ad alicuius laudis spem aditum intercluserit, palmamque praeripuerit, id profectò nego. Neque verò video quamobrem, si Perionium à suo incepto nomen Argyropyli non deterruis, me debuerint ab honestissimo de omnibus bene merendi studio Perio-

nij scripta reuocare. Quid enim Argyropylo præter orationis nitore,
atque elegantiam defuisse dicemus? quam culpam non hominis fuisse,
sed repositi, cuius æquus harum rerum existimator facile iudicabit.
Quanta autem ille reconditarum artium, & Græcarum literarum
cognitione floruit? Quis erit Perionij fautor ita pertinax, ut eum au-
deat Argyropylo antepone? Et tamen ausus est Perionius, cornicium
(ut dicitur) oculos configere, nonamque nobis reiecto, ac penè dicam,
extincto Argyropylo interpretationem moliri. Iudicio igitur Perio-
nij malus videtur esse Aristotelis interpres Argyropylos. Ergo Pe-
rionius de viris præstantiss. iudicabit, eosque veluti censor quidam
ordine mouebit: de Perionij scriptis existimare nemo omnium mor-
taliu audebit? Equidem de Perionio minuenda eius gloriæ causa
nihil constitui dicere, nisi quod ita promptum & propositum est, ut
à quouis vel tacente me, animaduerti possit. Non est mei ingenij, nō
mei pudoris, non meæ consuetudinis de cuiusquam hominis laude de-
cerptere, præsertim doctrinæ & eloquentiæ fama præstantis. Legebam
adolescens Perionij scripta diligenter, & cum Aristotele conferebam:
genus orationis pro illo, quod tum in eam ætatem cadebat, iudicio,
amplectebam, probabam, admirabar. Processi paulatim ætate:
probatorum scriptorum lectione, assiduo studio ac labore, docto-
rum virorum consuetudine conatus sum me ab ignorantia literarum
vindicare. Ac quantum quidem profecerim, quantumque mihi ad
eruditionem ætate progrediente accesserit, aliorum esto iudicium: sed
qualecunque illud sit, quod legendo consecutus sum, de Perionij scri-
ptis mihi religio est sententiam ferre. Hoc tantum liquidò verèque
affirmare possum, quotquot ingenio ac doctrina excellentes viros cō-
uenerim (conuensi autem tum in Gallia, tum in Italia plurimos) par-
tim eorum in Perionio diligentiam desiderare, partim illius scripta
omnia vno genere circūscripta improbare. Sæpe querelis interfui Gal-
lorum nostrorum: audiui reprehensiones seuerissimas, atque acerri-
mas Italorum, cum hi Perionium in disertorum numero non haberent:
illi quererentur eundem neque satis fideliter Aristotelem interpre-
tatum esse, neque satis eleganter, aut, ut ita dicam, rotundè, Græca,
Latinè reddidisse. Ego autem tamen si vtrorunque oratione aliquan-
tulum commonebar, adduci tamen non poteram, ut eam, quam ha-
bebam de Perionio opinionem, præsertim inueteratam, & penitus

insitam, deponerem. Volui ego videre ecquid ipse de aliorum scriptis
iudicare possem: volui experiri vtrum malevolentia & obiectan-
di studio tum Galli, tum Itali scripta Perionij de Græcis cōuersa par-
ui penderent: an incorruptè, integrèque iudicarent. Ac de cæteris
quidè Arist. libris, quos Perionius interpretatus est, in præsentem ta-
ceo. Erit alius nobis de eis quoque (si licebit) & dicendi, & existi-
mandi locus. Libros autem decem, De Moribus ad Nicom. in manus
sumpsi, eosque cum Aristotele Græco multo attentius, quàm unquàm
antè, contuli. Dicam tibi sine dissimulatione, quod sentio, humaniss.
lector: dabis autem mihi hanc vniam, ut (quod me paulo antè fa-
cturum negavi) timidè quidem, sed tamen sincere id, quod mihi vi-
detur, proferam, atque expromam. Ex illorum librorum lectione in
hanc opinionem discessi, ut existimem fieri omnino non posse, ut is
qui Aristotelem Perionio interprete Latinè loquentè legat, disputa-
tionem huius Philosophi de Moribus mirifico ordine, purissimòque
sermone absolutam assequatur. Vidit hoc. N. Gruchius vir cum pri-
mis eruditus. Itaque conatus est ille huic malo publico subuenire. Sed
ei nomen odiosum, atque inuidiosum nescio qui homines, præter ip-
sius (opinor) voluntatem ascripserunt, quod eum, Perionij Correcto-
rem appellarunt: neque tamen ille præstitit, quod se facturum esse osten-
derat. Nam neque omnia Perionij vulnera sanauit, & ipse interdum,
quæ erant à Perionio sat benè conuersa, quæque tolerabilia vi-
debantur, deteriora fecit. Ego autem neque me Perionij correctorem
volui profiteri: (Quis enim sibi hoc nominis sumat, nisi qui sua vir-
tuti, suoque ingenio maximopere confidat?) neque Gruchij studiū
atque optimam voluntatem damnare animum induxi: sed de inte-
gro hos libros in Latinum sermonem vertendos suscepi: idque non
tam mea sponte, quàm cum viri omnibus & natura & fortuna
bonis ornatissimi FRANCISCI TVRNONII Cardin.
auctoritate adductus, tum assiduis hominum vocibus, & clamoribus
impulsus. Qua in re hac secutus sum: Primum Aristotelis sen-
tentiam quàm apertissimè & fidelissimè potui, oratione Latina
expressi: deinde orationis genere vsus sum humili, presso, subtili, te-
nuiter limato, & ad docendum quàm maxime accommodato: Tum
optima & emendatissima exemplaria non solum typis excusa, ve-
rum etiam manu scripta conquisiui, exploravi, consului: lectionis va-

rietatem diligenter consideravi, eamque in meis Annotationibus eo cō
 filio proposui, ut tu lector erudite de veritate, & (ut ita dicam)
 germanitate scripturæ iudicares. Postremò multos locos partim vero
 rum codicum fide ac testimonio fretus, partim coniectura quadam du
 ctus emendavi. Neque Perionium autem, neque quenquam alium
 hominem ladere in animo habui, immò verò omnes bonarum litera
 rum studiosos iuvare concupivi: hominum querelas, quibus uti as
 siduè me audiente solebant, ferre non potui: cum ita dicerent, deplora
 randum, atque ingemiscendum esse, Aristotelis libros decem de Mo
 ribus, qui semper essent in manibus tenendi, semperque legendi, ad no
 stra tempora literarum Latinarum luce carere: in Latinam linguam
 illos quidem esse cōversos, sed ita, ut ex interpretibus alij non satis fi
 deliter Aristotelis sententiam consequantur, neque expriment: alij
 sermone incondito, ac, penè dicam, inquinato præclari huius Philoso
 phi splendorem obscurare, maculare, extinguere videantur. Hoc igitur
 onus ego vnus Reip. iuvandæ studio subij ac sustuli: ego amplif
 simi Cardinalis voluntati morem gessi, ego exterarum nationum
 sermonem ac reprehensionem sedare, ego nostratium hominum que
 relas comprimere, ego adolescentium studiis consulere conatus sum.
 Tua autem partes erunt, humanissime lector, primum ut legas, dein
 de ut iudices ac sententiam feras. Legere autem debebis animo non
 solùm attento, verumetiam equo & ab omni malivolentia libe
 ro ac soluto. Ac meum quidem studium & conatum si probabis, me
 que aliquanto propius, quàm superiores, à rectè interpretandi lau
 de abesse iudicabis: me mei laboris fructum cepisse arbitrabor vber
 rimum: simulque libros tres eiusdem Philosophi de arte dicendi, &
 octo de Rep. quos habeo in manibus rudes adhuc, atque impoli
 tos, alacrius tibi perpoliam, perpolitósque divulgabo: sin minus,
 hoc vnum abs te contendam, ut tibi persuadeas me incredibilem di
 ligentiam in his libris conuertendis adhibuisse, singularémque huius
 à me suscepti muneris cumulacè administrandi voluntatem habuis
 se, sed mihi vires & facultatem defuisse. Vale & vtere. Vene
 tiis. a. d. 17. Calend. Maius an. 1558.

ΕΙΣ ΛΑΜΒΙΝΟΝ, ΑΝΔΡΟΣ
 ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ.

Εἰπέ μοι, ὦ κῆρ, τίν' ἢ βίβλος ἦδε πομπῆς,
 Παιτοδαῖς ἀντιπῶθίζετ' Ἀριστοτέλης.
 Τίς δὲ τὰ παρ' κείνῃ πε πομπμένα ἐμὰ δὲ φωνῆ,
 εἰς τ' Ἑρμαῖκόν κω μετέφρασε λόγους
 Λαμβίνῳ τὸ δὲ ἔρεξε, φιλοκλέρε, ἀήλου ἀνακλε,
 Μισῶν δ' ὄψ' ὀλοάμασ' πηλυγέτης Ἑσφιμῶ,
 Ὡν παρ' ἑμὲ μὲ μὰ θνηκε δίκην τινός Ἀεσοκῆς
 κρηῶσαι ταῖς φωναῖς ἐξίσου ἀμφοτέρους.
 Ἀλλὰ σὺ τίς; φήμ, πῶδ' Ἰαμβίνου βοῶσθε
 Πᾶσι παρ' ἀνδράποισ, κ' ἔποτε παυσομένῃ,
 Ὅτ' ἔ τὰ δ' Ἀυσὸν ἰωθε τὰ βιβλία τῶν ἀγαθῶν
 Οὗτος ἄτορ θε φέρει τὰ δ' ἄλφ τὰ πρῶτα φέρε.

SVPERIORES VERSVS GRÆCOS
 sic vertebat Laz. Mocenicus
 Venetus.

Dic mihi quisnam opifex horum est, ô Virgo, librorum?
 Hos sapiens olim scripsit Aristoteles.
 Sed quisnam, Graio qua sermone edidit ille,
 In linguam vertit commodus Ausoniam?
 Hoc fecit Lambinus, amat quem pulcher Apollo,
 Quem compta tenero Musa aluere sinu.
 A quibus & didicit quidam veluti Asteropæus,
 Lingua Itala pariter, Ceropiâque loqui.
 Qua tu? Fama ego sum, de Lambino, omnibus oris
 Vociferans seclis innumerabilibus:
 Ex iis qui libros verterunt hosce, sine vlla
 Invidia, hunc primum præmeruisse decus.

AD DIONYSIVM LAMBINVM,

IO. AVRATVS LEMOVIX.

Si quid Aristotelis numerosa volumina, nobis
Ad nostros vsus quod reuocetur, habent,
Pertinet ad nostram liber hic de Moribus artem:
Hæc proprium nobis pagina tractat opus.
Quæ virtus hominis, quæ partes eius: & illi
Oppositi vitii quæ datur arte fuga.
Quæ ferat ad vitæ culmen via parua beatæ
Inter præcipites secta patens scopulos.
Hæc nos nosse iuuet, non quas animalia partes
Naturasque habeant, quæ rationis egent.
Illa quidem laudanda, sed hæc sunt cuique legēda:
Hæc aliquo Gaza digna fuere magis.
Ille labor fœlix, sed erat minus utilis isto:
Ah, magis vt curat quisque aliena suis!
Hæc igitur doctis malè pars contempta iacebat:
Nec Latia dignum voce sonabat adhuc.
Vnus & alter opus tentarant, trësue: sed omnes,
Hic sensu, hic verbis, alter utròque, labant.
Qui docti numeros interpretis impleat omnes,
Te, LAMBINE, vnum Gallia nostra tulit.

Aristotelis de Moribus

AD NICOMACHVM

Libri decem,

DIONYSIO LAMBINO

INTERPRETE,

LIBER PRIMVS.

OMNIS ars, & omnis docēdi via & ratio, itēque actio, & ¹ consilium bonum, aliquid appetere videtur. Itaque pulchrē veteres id esse summum bonum pronuntiarunt, quod omnia appetunt. Ac videntur quidem inter se fines discrepare. Alij enim sunt muneris ² functiones, alij prāter eas, opera quādam. Ac quarū rerum prāter actiones, aliqui sunt fines, in his opera sunt actionibus meliora natura. Quoniam verō multae sunt actiones, artes, & scientiae: multi quoque fines extiterunt. Nam medicinae finis est, bona valetudo: artis aedificandarum nauium, nauis: artis Imperatoriae, victoria: rationis eius quae in re familiari tuenda versatur, diuitiae. Quaecūque autem artes huius generis vni alicui ⁴ facultati subiectae sunt, vt equestria quae in frenis conficiendis occupata est, ceteraeque

Cap. 1.

omnes ad instrumenta equestria comparatæ, atque hæc ipsa equestris, omnisque actio militaris, arti Imperatoriæ, itémque aliæ aliis: in iis omnibus fines earum, quæ principem locum obtinent, earum quæ eis subiectæ sunt, finibus sunt, optabiliores. Nam illorum causa hi quoque expetuntur. Nihil porro interest vtrum functiones ipsæ muneris actionum sint fines, an præter has aliud quippiam: quemadmodum apparet in iis artibus, quas supra diximus. Si quis igitur est rerum, quæ sub actionem cadunt, finis, quem propter se velimus, cuiusque causa cætera, nec omnia propter aliud, eligamus (sic enim res abibit in infinitum, ita vt noster omnis appetitus inanis & irritus sit futurus) perspicuum est hoc esse summum bonum, atque adeo bonorum optimum. Huius igitur cognitio magnum etiam ad vitam agendam habet momentum: & scopo aliquo nobis tanquam sagittariis proposito, id quod expetere nos oportet, consequamur. Quod si ita est, danda est opera vt eius formam adumbremus, vt quid sit, & ad quam scientiam, aut facultatem pertineat, scire possimus. Videri autem possit ad reliquarum facultatum longè principem ac dominam, pertinere. Talis igitur etiam ciuilis prudentia videtur. Nam & quas in Repub. scientias esse oporteat, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ea statuit, ac præscribit. facultates autem etiam eas, quæ summo in honore sunt, vt artem imperatoriam, & rationem tuendæ rei familiaris, & bene dicendi facultatem huic esse subiectas videmus. Quod si hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione versantur, vitur,

legibusque latis quid agendum, & à quibus abstinendum sit, præscribit: necesse est profecto eius sine atque extremo reliquarum artium fines contineri. Itaque hoc erit summum hominis bonum. Nam & si idem vnus hominis & ciuitatis bonum sit, ciuitatis tamen bonum & consequi & conseruare maior quædam res esse & perfectior videtur. Enimvero præclare nobiscum agatur, si id quod vel vni soli sit vtile, reperire possimus: sed longè certè pulchrius ac diuinius, id quod gentibus & ciuitatibus vsui est. Huic igitur arte & via susceptæ disputationi hæc sunt proposita, cum sit ciuilis prudentiæ pars quædam. In eius autem tractatione nihil desiderabitur, si pro rei subiectæ natura, explicetur. Non enim in omni disputationis ac sermonis genere peræquè docendi subtilitas requirenda est: quemadmodum nec in operibus manu factis. Atqui in iis rebus, quæ honestæ, quæque iustæ sunt, quas ciuilis scientia considerat, tanta inest dissimilitudo, tantusque versatur error, vt lege tantummodo, non natura constare videantur: eademque de bonis quoque dissensio, & idem error peruasit, propterea quod ex his multi detrimenta capiant. Aliis enim iam diuitiæ, aliis fortitudo exitio fuit. Ergo satis erit, si ij qui de rebus, & ex rebus eiusmodi verba faciunt, rudem quandam formam eius, quod in hoc genere verum est, adumbrent, & qui de rebus, quæ plurimum eueniunt, atque ex talibus disputationem instituunt, talia quoque concludant: eodemque modo quæcunque dicuntur, accipi, probarique debet. Est enim hominis eruditi tantam in

vnoquoq; genere subtilitatem desiderare, quantam rei ipsius natura recipit. Nihil enim videtur interesse, vtrum mathematicū probabilibus¹⁴ rationibus vten-tem feras, an ab oratore demōstrationes postules. De iis autem, quæ sibi nota sunt, bene quisque iudicat, & horum bonus¹⁵ est iudex. De singulis ergo rebus rectè iudicabit is, qui singulas res perdidicit: absolute verò & vniuersè de omnibus homo in omni doctrinæ genere versatus. Quocircà ad ciuilem scientiam non est iuuenis accommodatus auditor. Est enim actionū, quæ in hac vita versantur, imperitus, de quibus habetur, & ex quibus constat ea disputatio. Prætereà verò cum affectibus animi seruiat, & obtemperet, inanem atque inutilem operam in audiendo sumet: quandoquidem finis prudentiæ ciuilis in actione, non in cognitione cōsistit. Ætate autem sit iuuenis, an moribus adolescentulus, nihil refert. Non est enim culpa in tempore, sed in eo quòd conuenienter suis affectibus & viuat, & vnunquicque persequatur. Huiusmodi enim hominibus, vt &¹⁶ incontinentibus, inutilis cognitio futura est. At verò qui ratione suas appetitiones & actiones dirigunt, iis fructum vberimum ferre potest. Ac de auditore quidem qualis esse debeat, quòque modo accipiendum quicque sit, & quid nobis ad dicendum sit propositum, hæc procemij loco dicta sint. Repetitis igitur iis quæ supra diximus, quoniam omnis cognitio, omnèq; adeo cōsiliū, bonum aliquod expetit, dicamus quidnam illud sit, quod ponimus à ciuili sciētia expeti, & quod sit omnium rerum, quæ in actione versantur, summum

bonum. Et certè inter plurimos ferè de nomine conuenit. Beatitudinem enim & multitudo & politiores homines appellant. Bene autem viuere, & bene rem gerere, quod Græci benè agere dicunt, idem quod beatum esse, existimāt: sed quid sit beatitudo, de ea re verò omnis controuersia est. Neque vulgus & sapientes similiter eam declarant. Alij enim aliquid eorum, quæ sunt in promptu, & quæ perspicua sunt, esse volunt, vt voluptatem, aut diuitias, aut honorem, aliq; aliud: sæpenumero autem etiam vnus & idem aliud. Æger enim bonam valetudinem: pauper, diuitias: qui autem sibi ignorantia conscij sunt, eos admirantur, qui magna quædam, & ipsorum facultate superiora, loquuntur. Quidam verò præter hæc complura bona, aliud quoddam per se bonum esse putabant, quod & his omnibus, cur bona sint, causa est. Atque omnes quidem opiniones expèdere fortasse operam ludere fuerit: satis autem erit, si eas potissimùm, quæ sunt insigniores, quæ ve aliqua ratione niti videntur, in medium proferamus. sed hoc ignorare¹⁷ non debemus interesse inter eas rationes, quæ à principiis proficiscuntur, & eas quæ ad principia ferunt. Rectè enim & Plato de hoc dubitabat, & querebat, vtrum via à principiis ad fines, an à finibus ad principia duceret: velut in stadio, vtrum ab iis qui præmia proponunt, ad calcem, an contrà. Initium enim ab iis rebus, quæ notæ sunt, sumendum est. Harum autem duo genera sunt: aliæ enim nobis notæ, aliæ per se & absolute notæ sunt. Fortasse igitur nobis initiū ab iis rebus sumendum est, quæ sunt nobis notæ. Quocircà qui

de rebus honestis & iustis, &, vt semel dicam, de ciuilibus vtiliter auditurus est, eū oportet esse benè eductum, benèq; moratum. Principium ¹⁸ enim est rem ita esse: quod si sit perspicuum, cur ita sit non magnopere desiderabitur. Homo autē eiusmodi aut iam tenet principia, aut ea facile percipere possit. Cui verò neutrum horum suppetit, audiat Hesiodi versus.

Optimus ¹⁹ ille quidē est, qui per se mente, animoq;
Omnia perlustrat, quæ sint meliora futura

Posteà ad extremę vsque nouissima tempora vitæ:
Estq; ad eū ille bonus, monitis qui obtēperat æquus
Rectè suadentis: verum deterrimus ille est,

Qui neque cōsiliū per se explicat ingenij expers,
Nec monita alterius sequitur, neq; mente recondit.

Cap. 3. Sed nos eò vnde digressi sumus, orationem reuocemus. Nam summum bonum, & beatitudinem, nō sine ratione ex variis vitæ generibus existimare videntur, vulgus quidē & ²⁰ odiosissimi, insolentissimique homines, esse voluptatem. Itaque eam etiam vitā amplectuntur, quæ tota in perfruendis voluptatibus cōsumitur: (Tria enim vitæ sunt genera, quæ maximè antecellunt, vnum quod modo diximus, alterum ciuile, tertium id quod in contemplatione & cognitione rerum versatur: Ac multitudo quidem mancipiorum similima est, vt quæ pecudū vitam omnibus anteponat: sed probabili ratione, cur ita viuat, nititur, nempe quòd complures eorum, qui potestate & auctoritate præditi sunt, similibus atque Sardanapalus, animi affectibus seruiant:) politi ²¹ verò homines, & ij qui ad agendum nati sunt, beatitudinem in honore

positam esse putant. Ferè enim vitæ ciuili hic propositus finis est. Sed videtur eo quem quærimus, exilior ²² ac minutior esse. Est enim honor situs in iis potius, qui honorem deferunt, quàm in eo qui honore afficitur. At summum bonum propriū quiddam, & omnibus custodiū septum ac munitum esse auguramur. Prætereà verò honorem eò persequi videntur, vt credant ²³ se ipsos bonos esse. Itaque coli se atque honore affici à prudentibus, & ab iis quibus noti sunt, & virtutis nomine, volunt. Perspicuum est igitur horum quidem iudicio virtutem esse honore meliorem. Atque hanc fortasse qui vitæ ciuili esse finem statuerit, non magnopere fallatur: sed hæc ipsa quoque imperfecta & manca quodammodo esse videtur. Fieri enim potest vt qui virtute sit præditus, aut dormiat, aut in tota vita nihil agat, & prætereà maximis in malis & calamitatibus versetur. Eum autē qui ita viuat, nemo in beatis numerauerit, nisi qui propositum ²⁴ admirabile tueri velit. Ac de his quidem satis. Nam de eis ab eū etiam in iis ²⁵ libris dictum est, quos Encyclia inscripsimus. Tertium vitæ genus est, quod in rerum contemplatione, cognitioneque consumitur, quod suo loco considerabimus. Nam qui in pecuniæ quærendæ studio versatur, ad vim alteri inferendam facile impellitur: & profectò in diuitiis non est id bonum, quod quærimus, positum. Illæ enim viles sunt duntaxat, neque propter se, sed propter aliud expetendæ. Quapropter eos potius quos supra exposuimus, fines esse meritò quis existimauerit. propter se enim adamantur. Veruntamen ne illi qui-

dem bonorum videntur esse fines, quanuis multę rationes ad hoc ostendendum ac probandum sint allate. Sed hæc missa faciamus. Vniuersum autem bonum cōsiderare, quóque modo dicatur, querere, fortasse præstiterit, tamen si nobis sit hæc quęstio lubrica²⁶ sanè atque ardua futura, propterea quòd nobis amici sunt ij, qui ideas introduxerunt. Atqui par esse, atque oportere fortasse videatur veritatis conseruandę causã vel nostra ipsorum decreta euertere, præsertim cum etiam nos philosophi simus. Nam cum vtrique chari sint, tum pium est amicis antiquiorẽ habere veritatem. Qui porrò hanc opinionem attulerunt, non faciebant earum rerum ideas, in quibus prius, & posterius aliquid esse dicerent. itaque ne numerorum quidem ideam constituebant. At bonum & in essentia (si hoc vocabulo nobis vti licet) dicitur, & in qualitate, & in eo quod ad aliquid refertur. At id quod per se est & (vt ita dicam) essentia, eo quod ad aliquid refertur, prius est natura. hoc enim stoloni: eique rei quę ei quod est, accidit, simile est. Itaq; nec erit in his idea aliqua communis. prætereã cum bonum totidem modis dicatur, quot id quod est, (nam & in essentia dicitur, vt Deus, vt mens: & in qualitate, vt virtutes: & in quanto, vt mediocritas: & in iis quę ad aliquid referuntur, vt utilitas: & in tempore, vt occasio: & in loco, vt domicilium, seu diuersorium, & alia huius generis) perspicuum est commune aliquod & vnum bonum vniuersum esse non posse. Non enim in omnibus categorijs, sed in vna sola diceretur. Prætereã quoniam eorum omnium, quę

vna idea continentur, vna duntaxat scientia est, necesse quoque esset, bona omnia vna scientia comprehendi. Nunc autem scientię plures sunt etiam eorum quę vni categorię subiecta sunt, vt occasionis, in bello, ars imperatoria: in morbo, medicina: & mediocritatis in victu, medicina: in laboribus ars ea quę ad exercitationem corporis pertinet. Sed quęrat aliquis quid sibi velit apud illos ipsum²⁷ quicque, quod appellant, cum & in ipsum hominẽ & in hominem vna eadẽque quadret hominis definitio. Nã²⁸ quã homo sit ipse homo, nihil different. Quòd si ita est, nec quã bonum sit. Neque verò eò quòd sempiternum sit, magis erit bonum, si quidem neque res candida diuturna, candidior est ea, quę vnum diem candida est. Mihi verò probabilius de eo Pythagorei loqui videntur, qui vnum in²⁹ bonorum ordine locãt, quos & Speusippus videtur esse secutus. Sed de his quidem non est hic proprius dicendi locus. De iis autem quę dicta sunt aliquãtulũ ambigi potest, propterea quia non de omni bono sumus locuti, cum dicatur vnum genus eorum quę per se expetuntur & amantur: horum verò aut efficientia, aut aliquo modo conseruãtia, aut contrariorum prohibendorum vim habentia, propter hæc & alia ratione bona appellentur. Perspicuum igitur est, bonorum duo esse genera, vnum eorum quę per se bona sunt, alterum eorũ quę propter hæc. Seiũctis igitur iis quę per se bona sunt, ab utilib⁹ vtrum illa vna idea contineantur, videamus. sed quę nã per se bona habenda sunt: an quęcũque vel sola, & à cæteris destituta, sequimur: quale est sapere, videre,

& nonnullæ voluptates, & honores? (hæc enim & si propter aliud quippiam sequimur, tamē in bonis per se fortasse numeranda sunt) an nihil ¹⁰ aliud erit per se bonum præter ideam? Erit igitur inanis idea. Quod si hæc quoque in iis quæ per se bona sunt, numerari debent, boni definitionem eandem necesse erit in eis omnibus elucere, vt in niue, & cerussa, candoribus. At honoris & prudentiæ & voluptatis dissimiles ac dispares sunt definitiones quæ bona sunt. Non est igitur summum bonum commune quiddam, quod vna idea declaretur. quonam igitur modo dicitur? non enim simile est iis quorum fortuito nomen est commune. An quia ab eo vno proficiscuntur omnia? an quod in vnum omnia desinunt? an potius proportionem, scilicet ¹¹ vt in corpore videndi sensus, mens in animo, & aliud in alio? Sed fortasse hæc in præsentibus sunt omittenda. Nam ad disputandum de iis subtilius, alia philosophia accommodatior esse videatur, itémque de idea. Nam & si aliquod est vnum bonum, quod communiter de multis dicatur, aut quod sit ab aliis seiunctum, & ipsum per se: id nimirum nec sub actionem humanam cadere, nec ab homine comparari potest. Nunc autem tale aliquid quæritur. Sed fortasse satius esse duxerit quispiam id cognitum habere ad ea bona, quæ possideri, quæque agi possunt, comparanda. Nam cum ipsum tanquam exemplar, nobis propositum habebimus, facilius ea quoque quæ ¹² nobis bona sunt, & cognoscemus, & cognita consequemur. Atqui probabiliter quidem hæc dicuntur, sed à scientiis atque artibus plurimum discre-

pant. Nam cum aliquod bonum omnes expetant, & id quod deest, requirant, eius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui non est verisimile neque consentaneum, artifices omnes tantum adiumentum & fuisse ignoraturos, neque fuisse requisituros. Illud quoque maximè dubium & penè inexplicabile est, quidnam utilitatis ad artem suam textor, aut faber ex eius cognitione consecuturus sit, aut quo tandem modo vel ad medendum, vel ad exercitum ducendum aptior sit futurus is, qui ideam ipsam contemplatus fuerit. Videtur enim medicus hoc modo non inspicere valetudinem, sed hominis, immò fortasse huius hominis potius. Singulis enim medicinam adhibet. Ac de his quidem hæcenus dictum sit. Iam verò ad id bonum quod quæritur, reuertamur, & quid illud sit tandem, videamus. Aliud enim in alia actione & arte videtur esse: si quidem aliud est in medicina, aliud in arte imperatoria, & in reliquis artibus eodem modo. ¹³ Quod nam igitur cuique actioni, artique summum bonum est? Nonne id cuius causa aguntur cetera? hoc autem in medicina, bona valetudo est, in arte imperatoria, victoria: in arte ædificandi, domus, aliudque in alia. in omni denique actione, & consilio, finis. quandoquidem eius causa omnes agunt reliqua. Quocirca si quis est omnium rerum, quæ in actione versantur, finis, hoc erit bonum, quod sub actionem cadit: si plures, hæc erunt bona. Sed ¹⁴ dum huc & illuc labitur oratio, eodē reuoluta est. verum danda nobis opera est, vt hoc planius explicemus. Quoniã igitur plures esse fines videtur, atque ex his aliquos propter

Cap. 6

alios expetimus, vt diuitias, tibias, & vno nomine instrumenta omnia: perspicuum est nō omnes esse perfectos. Quod autem optimum est, id perfectū quiddam videtur. Si quis ergo vnus vndique perfectus sit, hic erit finis, quem querimus: sin plures, horum absolutissimus. Atqui quod propter se expetendum est, eo quod propter aliud expetitur, perfectius esse dicimus: & quod nunquam propter aliud optabile est, iis que & propter se, & propter aliud eliguntur, magis absolutum est. Ergo, vt vno verbo dicam, perfectum est id, quod propter se semper sumitur, atq; eligitur, nunquam propter aliud, qualis videtur esse in primis beatitudo. Hanc enim propter se semper, nunquam propter aliud, optamus. At verò honorem, & voluptatē, & mentem ³⁶ sanam, ac vegetam, & omnem virtutē cū propter se quidem illas sequamur (nam etiam, si nullum ex iis fructum percepturi simus, tamen eorū vnūquicque optaremus) tū verò beatitudinis causa expetimus, quod existimemus nos his adiuuētis beatos futuros. At beatitudinem nemo neque harū, neque aliū omnino rei causa expetit. Idem porrò etiā ³⁶ ex ea copia que per se ipsa homini satis est, ³⁷ effici videtur. id enim bonū quod vndique perfectum est, ipsum per se satis esse, nullamque rem externam desiderare videtur. satis esse autem ipsum per se id dicimus, non quod ipsi soli vitam soliuagam & solitariā agenti, sed quod & parentibus, liberis, coniugi, & (vt semel dicam) amicis & ciuibus satis est: Quandoquidem homo ad vitam, societatemque ciuilem natus est. Sed in his certus quidam finis constituendus est.

Nam si porrigamus ad parentes, ad posteros, amicorumque amicos, abibit res in infinitū: verū de hoc quidem alio loco postea videbimus. Copiam autem per se ipsam abundē bonis cumularam ponimus eā, quæ ab aliis bonis deserta vitam efficiat optabilem, nulliusque rei indigentem. Tale autē quiddam beatitudinē esse arbitramur, atque adeo maximē omnium optandam, etiam si cum alio bono nō coniungatur. Quod si cum aliquo vel minimo bono cōiungatur, erit nimirum optabilior, magisque sumēda. Id enim quod accedit, bonorum excellentiam gignit atque efficit. At quo quicq; bonū maius est, eo magis semper optandum est. Hoc igitur perspicuum est beatitudinem perfectum quiddam esse, & se ipso contentū, bonisque omnibus per se cumulatam cū rerum omnium, quæ in actione positæ sunt, sit extremum. Sed fortasse dicet aliquis beatitudinem, summū bonum esse, sine controuersia: verū vt planius, quid ea sit ostendamus, desiderari. Hoc autem facile assequemur, si opus ac munus hominis proprium sumpsum fuerit. Vt enim tibicini & statuarū fictori, omnique artifice, & omnino iis qui opus aliquod efficiunt, actionemque obeunt atque exercent, in opere ipso bonum & artis perfectio consistere videtur: sic homini, si quod est eius opus & munus, in eo ipso bonum eius & benè viuere positum esse videatur. Ergo fabri & futoris erunt aliqua opéra, & actiones: hominis erit nullum, atque ad desidiam, inertiamque natus reperietur? An potius vt oculi, manus, pedis, singularumque partium suum cuiusque opus ac munus est,

sic hominis quoque præter hæc omnia, opus aliquod esse statuemus? Quòdnam igitur hoc tādē erit? Nā viuere quidem cum stirpibus & plantis ei commune est. At proprium hominis opus quæritur. Itaque vita alendi, augendique vi ac facultate prædita remouenda est. Hæc autē proximè sequitur ea in qua sentiēdi vis posita est. At hæc cōmunis etiam est & equo, & bovi, & animantibus omnibus. Relinquitur ergo vita quædam, quæ ad actionē apta sit, eius 3° propria, quod ratione præditum est. Huius autē pars vna est, quæ rationi obtēperat ipsa rationis expers: altera quæ rationē prædita est, cogitandique munere fungitur. Sed cū etiā 3° hæc vita, quā ad actionē aptā diximus, duobus modis dicatur, eā quæ in functione muneris occupata est, ponere debemus. Hæc enim magis propriè dici videtur. Quod si ita est, opus & munus hominis erit functio muneris animi rationi cōsentanea, aut certè ratione non carens. Idem 4° autē genere opus esse dicimus huius hominis, & huius virtute præditi hominis, quemadmodum citharædi & boni citharædi. Absolutè igitur hoc ita est in omnibus, si accedat ad opus excellentia ea quæ è virtute est. Citharædi enim est cithara canere, boni, benè canere. Quod si ita est, hominis opus ac munus vitā quandam, eamque, functionem animi & actionem cum ratione coniunctā, boni autem viri benè & præclarè hoc munere fungere debemus. Atqui sua quicquid virtute benè perficitur. Quod si ita se habet, hominis 4° bonū erit functio muneris animi virtute directā: ac si plures virtutes sint, virtute optima ac perfectissima, & præterea

in vita perfecta. Vt enim vna hirundo ver non efficit, nec dies vnus, sic neque dies vnus, neque exiguū tēpus efficit fœlicem ac beatum. Atque hoc quidem modo descriptum sit summū bonum. Primū enim fuit adumbrandum atque informādum: deinde postea suis coloribus depingendum erit atque illustrandum. Cuiusuis autem hominis esse videatur ea quæ benè suis lineamentis descripta & cōformata sunt, dilatare, suisque veluti membris & articulis distinguere: atque eiusmodi rerum inuentor aut certè adiutor esse tempus: vnde artes ipsæ tam valde amplificatæ & propagatæ sunt. Cuius enim facile est id quod deest, addere. Sed & ea meminisse nos oportet, quæ suprā dicta sunt, & subtilitatem illam enucleatam non persequi in omnibus esse requirendam, sed in vnaquaque re pro materiæ subiectæ ratione, vsq; eò scilicet quoad docendi via ac ratio patiatur. Nam faber & Geometra non eodem modo rectum angulum exquirunt. Sed ille quatenus operi vsui est: hic autem quidnam sit, & qualis, inquit. Nam in vero cōtemplando ver fatatur. Eodem igitur modo faciendum est & in ceteris omnibus, ne operum accessiones & ornamenta existant operibus ipsis longiora. Neque verò in omnibus eque causa flagitanda est: sed satis esse debet in quibusdam, si bene demonstratum sit rem ita esse: quemadmodum in principiis. Rem ita esse autem primum & principium est. Principiorum porrò alia inductione percipiuntur & cognoscuntur, alia sensu, alia consuetudine, alia aliter. Ea autem singula persequi oportet, quemadmodum cuiusque na-

tura patitur, dandaque opera est, vt benè definiantur. Magnum enim momentum ad ea quæ sequuntur, afferunt. Quocircà principium plusquam dimidium totius videtur esse: multaque in quæstione posita eo cognito declarantur. De beatitudine igitur videndum est non ex conclusione solum, iisque quibus ratio constat, sed ex iis etiam quæ de ea feruntur. Nam cum vero congruunt omnia, quæ in re insunt: à falso autem citò verum dissidet, ac discrepat. Cum igitur bona tres in partes sint distributa, aliæque bona externa, aliæ animi, aliæ corporis dicantur, animi bona in primis & maximè propriè bona dicimus. Actiones autè & functiones muneris animi in animo collocamus. Itaque cum ex hac sententiâ & veterere, & à philosophis vno ore comprobata rectè hoc à nobis dicatur, tum verò proptereà quòd actiones & functiones muneris nonnullæ, finis ratione continentur. Sic enim efficitur vt in animi bonis, nò in externis numeretur. Cum hac ratione cògruit & illud, benè viuere & benè rem gerere virum beatum. Nam vitam benè actam & rem bene gestam, quam bonâ actionem Græci appellant, propemodum beatitudinem esse dictum est. Atque etiam in eo quod à nobis dictum est, ea omnia videntur inesse, quæ in beatitudine requiruntur. Alij enim virtutem, alij prudentiâ, alij sapientiam quandam, beatitudinè esse existimant. Nonnulli hæc ipsa, aut horum aliquid cum voluptate coniungunt, aut à voluptate sciungi nolunt: alij etiam rerum externarum facultatè & copiam complectuntur. Atque horum alia multi ac veteres, alia

pauci

pauci & clari viri loquuntur: quorū neutros probabile est omni ex parte errare, sed in vno aliquo saltè, aut in plurimis rectè sentire. Ac cū iis quidè qui beatam vitam esse dicunt omnem aut aliquam virtutem, nostra congruit oratio. Functio enim muneris virtute perfecta ac directâ, virtutis est: sed multum fortasse interest, summum bonum in possessione, an in vsu positum esse putemus: in habitu, an in functione muneris. Accidere enim potest, vt habitus qui insit, nihil boni efficiat, vt in eo qui dormit, aut qui alio aliquo modo otiosus ac feriatu est: de functione muneris idem dici nò potest. Aget enim necessariò, & rectè aget. Quemadmodum autem in ludis Olympicis non pulcherrimus aut valentissimus quisque corona donatur, sed qui certat (ex his enim vincunt aliqui) sic ea quæ sunt in vita, honesta, & bona assequuntur, & obtinet ij qui rectè faciunt, eorūmq; vita per se iucunda est, per seque delectat. Delectari enim, in eorum numero ponitur, quæ ad animum pertinent. Cuius autem quisque rei nomine ac ratione amans appellatur, ea delectatur, vt equo is qui amat equos: spectaculo, spectaculis deditus: itèmq; rebus iustis lætatur is qui iusticiâ amore complectitur, & omninò rebus omnibus quæ cum virtute còsentiunt, is cui virtus chara est. Sed quæ res multitudini iucundæ sunt, eæ pugnant inter se, proptereà quòd non sunt per se tales. Iis autè hominibus qui studiosi sunt honestatis, ea sunt iucunda, quæ natura iucunda sunt. Quo in genere

b

sunt eę quę virtuti congruunt, actiones. Itaque & his sunt iucundę, & per se iucudę. Quare voluptate nihil eget eorum vita, tanquam appendice quadam, sed habet in se inclusam voluptatē. Nam præterea quę dicta sunt, non est is vir bonus, qui honestis actionibus non delectatur. Neque enim quisquam aut iustū dixerit eum, qui non ex iustè factis capiat voluptatē: aut liberalē, qui liberalibus actionibus nō delectetur, idēque de cæteris virtutibus sentiendum. Quod si ita est, confitendum est per se iucundas esse virtuti consentaneas actiones: atque etiam bonas & honestas, & horum vnūquicque esse maximē, siquidē de iis verē iudicat vir bonus, vt certē iudicat, quemadmodum diximus. Est igitur quiddam optimum, pulcherrimum & iucundissimū beatitudo. Neque verò hæc ita distincta sunt, quemadmodum distinguit Deliacum epigramma, Iustitia est formosa: valetudo optima res est:

Dulce frui, cuius quenque perurit amor.

Insunt enim hæc omnia in optimis functionibus: quas quidē, aut harum vnā optimā, beatitudinem esse dicimus. Sed tamen bonis quoque externis egere videtur, vt diximus. Nefas est enim, aut certē difficile eum, cui nullæ suppetunt facultates, res agere præclaras. Per multa enim geruntur veluti instrumentis quibusdam, amicorū opera, ac diuitiis, & potentia ciuili: & quædam res sunt quibus si careāt homines, felicitatis splendorem obscurant, atque inquināt: vt nobilitas generis, prospera liberorū sobo-

les, pulchritudo. Neque enim admodū facilē est eī vitā beatā cōsequi, qui insigniter deformis, aut obscurissimo loco natus, aut solitarius & orbis sit. Ac multò etiā minus fortasse, si cui sint liberi omni vitorū genere cooperti, vel cuius amici, qui essent viri boni, excefferint de vita. Talē igitur prosperitatē, vt diximus, vita beata desiderare videtur. Ex quo fit vt nonnulli eodem numero & loco beatitudinē habeant, atque secundam fortunam: nonnulli virtutē.

Ex quo etiam nascitur quæstio vtrū vel doctrina parari, vel consuetudine quæri, vel alia aliqua exercitatione comparari possit, an potius diuinitus, an etiam fortuitò obueniat. Et certē si quod aliud à diis munus est hominibus datum, profectò consentaneum est beatitudinem quoque à diis immortalibus donari, eoque maximē quo rerum humanarū est optima. Sed hoc fortasse ab eo, quod cōsiderare instituimus, alienum est, neque huius disputationis proprium. Illud quidem perspicuum est, etiam si nō sit à diis immortalibus dono missa, sed virtute ac doctrina aliqua aut exercitatione quærat, in rebus diuinissimis tamē esse numerādam. Virtutis enim præmiū & vltimum optima quædam res esse, & diuina, & beata videtur: eadem in medio est posita, vt cum multis communicetur. Potest enim cōtingere vel doctrina, vel studio aliquo iis omnibus, qui non sunt naturæ, aut fortunæ vitio quasi mānci ac debiles ad virtutem inepti. Quod si sic præstat, quā fortunæ temeritate beatum esse, certē ita esse pro-

babile est, siquidē res naturales vt pulcherrimæ esse possunt, ita à natura procreatæ sunt, idēque de iis quæ ab arte & omni alia causâ perficiuntur, iudicari debet, multoq̄ue maximè à præstantissima. Rē porrò omnium maximam & pulcherrimam arbitrio fortunæ permittere, valdè nefarium ac flagitiosum fuerit. Atque etiam ex definitione, id quod quærimus, perspicuum esse potest. Diximus enim eam esse cuiusdammodi ex virtute ⁴⁶ animi functionem. Cetera autem bona alia præsto esse necesse est, alia adiuuant & conducunt natura, instrumentorum instar. Atque hæc cum iis etiam quæ initio diximus, cōsentiunt. Ciuilis enim scientiæ finem optimum esse statuebamus, quæ magnam diligentiam adhibet, vt ciues certo ⁴⁷ quodāmodo affectos, bonosque, & ad res honestas agendas idoneos reddat. Meritò igitur neque bouem, neque equum, neque aliud animal vllum beatum dicimus. Nulli enim eorum esse potest talis functionis communitas. Atque ob hanc causam ne puer quidem beatus est. Nōdum enim per ætatem ad talia agenda satis aptus est. Qui autem beati dicuntur, propter spem, quam de iis habent homines, tales prædicantur. Opus est enim (vt diximus) cū absoluta virtute, tūm vita integra & perfecta. Multę enim in vita rerū cōmutationes, varięque casus interueniunt: fierique potest, vt cuius res hodie sint valdè secūde, maximis in senectute calamitatib⁹ afficiatur, quæadmodū de Priamo in heroicis fabulantur poëtę. Porrò qui tales casus

fuerit expertus, miserēque de hac vita decesserit, eū profectò nemo duxerit beatum. Nemōne igitur alius mortalium quādiu manet in vita beatus est iudicandus, sed ⁴⁸ Solonis sentētia, spectandum tēpus ætatis extremum? Et si hoc ita esse fatemur, etiā ne beatus est tum cum excesserit è vita? an hoc quidem prorsus absurdum est, nobis præfertim, qui beatitudinem functionem quandam muneris esse dicimus? Quòd si nec nos eū beatum dicimus, qui mortuus est, nec hoc vult Solon, sed tūm denique hominem verè, ac tutò beatum prædicari, tanquam extra omnium malorum, atque ⁴⁹ infortuniorum discrimē positum: ne hoc quidem dubitatione vacat. Nam si ei qui viuit, neque sentit, aliquid malum & bonum est: aliquid videtur esse & mortuo, vt honores & ignominia, & liberorum & omnino posterorum res secundæ & aduersæ. Difficultatē hæc quoque afferunt. Fieri enim potest, vt quem vita beata vsque ad senectutem profecuta sit, & qui supremū ⁵⁰ vitæ diem conuenienter actæ iam ætati obierit, eū multæ in posteris mutationes ac varietates excipiant, vt eorum alij boni sint, eaque vita, quā merentur, potiantur, alij cōtrā. Atque hoc ⁵¹ perspicuū est etiam magno spatio interiecto, magnam in eis morum ac fortunæ dissimilitudinem ac varietatē, si cum parentibus conferantur, euenire posse. Absurdum igitur fuerit, si vnà cū eis mortuus quoque commutetur, fiatque nunc miser, nunc cōtrā beatus. Absurdum verò etiam illud esset res posterorū

nihil ne ad illum quidem tempus, ad parentes pertinere. Sed redeundum est ad id, quod supra dubitatum est. Ex illo enim fortasse id quoque quod quaerimus, intelligetur. Si igitur supremus vitae dies expectandus est, & tunc quisque beatus existimandus, cum eum diem obierit, non quod nunc beatus sit, sed quod antea fuerit: an non absurdum est, cum quis beatus est, tunc id quod ei inest, de ipso non verè dictum iri ob hanc causam, quod viuos beatos praedicare nolimus propter rerum commutationes, casuumque varietatem: & quia cum beatitudinem firmum quiddam & propè immutabile esse existimemus, fortuna saepe sese identidem couertens, atque in orbem voluens eosdem homines feriat? Perspicuum est enim si fortunæ casus sequamur, nos eundem nunc beatum, nunc contra miserum saepe esse dicturos, chamæleontem quendam virum beatum nostra oratione fingentes, neque satis stabili sede collocantes. An potius indignum atque iniquum est fortunæ varietatem, & mobilitatem sequi? Nō enim bene vel malè viuendi ratio in ea posita est, sed fortunæ bona, ut adiumenta quaedam, humana vita desiderat, quemadmodum diximus: actiones autem virtuti consentaneæ beatitudinem¹³ dominæ sunt, & miseriarum contrariæ. Atque huic rationi testimonio est hoc ipsum de quo ambigitur. Nulla enim in re humana tanta inest firmitudo, quanta in iis actionibus, quæ cum virtute consentiunt. Nam vel scientiis ipsis stabiliores ac diuturniores esse videntur. At-

que harum ipsarum ut quæque plurimi est, ita diutissime permanet, propter eam quod in eis ætatem maximè & assidue agunt beati: quæ videtur esse causa cur nulla vnquam obliuione deleantur. Inerit ergo in beato id quod quaerimus, talisque per totam vitam futurus est. Nam vel semper, vel omnium¹⁴ maximè ea & ager & animo cernet, quæ cum virtute coniuncta sunt, fortunæque casus pulcherrimè, omnique ex parte & planè concinnè feret, ut verè vir bonus, & culpa sine¹⁴ quadratus. Sed cum multa fortuito eueniant, eaque magnitudine & paruitate differant, perspicuum est ea fortunæ bona, itemque contraria, quæ parua sint, nihil ad vitam momenti habere: magna autem fortunæ beneficia & multa vitam beatiorē esse effectura. Nam & vnà ornamento suapte natura solent esse, & vsus eorum pulcher & bonus efficitur: contraria vero vitam beatam excruciant, lædunt, & corrumpunt. Ægritudines enim animis inferunt, & multorum munerum functiones impediunt. Veruntamen etiam in his splendet atque elucet ipsum honestum tunc maximè, cum quis multas & magnas calamitates fert leniter & placidè: non quod doloris sensu careat, sed quod generosi, magnique sit animi. Itaque si vitæ dominatum, summamque adeo potestatem obtinent functiones muneris, ut diximus, nullus beatus villo pacto miser esse potest. Nunquam enim quicquam ager improbum atque odio dignum. Nam qui verè bonus & bene sanæ

mentis est, eum putamus omnes fortunæ casus decenter & ex personæ suæ dignitate ferre, semperque ex iis quæ suppetunt, res pulcherrimas agere. quo modo & bonus imperator eo exercitu qui præstò est, semper vitur bellicosissimè, & sutor ex iis pellibus, quæ ad eum delatæ sunt, calceû pulcherrimum conficiet, eodémque modo ceteri artifices omnes, Quod si ita est, profectò vir beatus nunquam miser futurus est: haud facilè tamen beatus dici poterit, si in Priami calamitates inciderit. Neque igitur varius & mutabilis est. Nam vt neque facilè de beata vita poterit demoueri, neque à quibuslibet rebus aduersis, sed à magnis & multis: sic neque talibus fortunæ casibus perfunctus rursus breui tempore fieri poterit beatus: sed si fiet, longo & iusto temporis intervallo fiet, magnarum & honestarum rerum intereà compos effectus. Quid prohibet igitur, quo minus eum dicamus beatum, qui suas actiones perfecta virtute dirigit, bonisq; externis mediocriter instructus est, nò ad quodlibet tempus, sed per totam vitam? An eòdem etiam addere debemus, qui sit ita victurus, & mortem ei vitæ conuenienter obiturus, quando quidem obscura nobis sunt futura? Beatitudinem autem finem esse, & quiddã prorsus & omni ex parte perfectũ ponimus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos, in quibus ea insunt & inerunt, quæ à nobis suprã dicta sunt: beatos autem, vt homines. Atque hæc quidè hæctenus. Fortunam autem secundam, & aduersam posteriorum & ami-

corum omnium nihil ad beatam vitam valere dicere, cum valde ab amicitia alienũ sit, tum à communibus hominũ opinionibus abhorrere videtur. Sed cum multa quotidie euẽta existant, eorũque magna sit varietas, cumque alia magis, alia minus ad nos pertineant: ea quidem singillatim explicare, atque in partes distribuere longum atque infinitum videtur: vniuersè autem ostendere ac veluti rudi imagine adumbrare fortasse satis fuerit. Si igitur, vt & res aduersæ quæ cuique accidunt, aliæ pondus aliquod & momentum habent ad vitam, aliæ sunt leuiiores: sic eæ etiã quæ amicis omnibus: & si multum interest, vnusquisq; casus acerbus viuis an mortuis accidat, & longè quidem magis quàm vtrũ facinora contra leges admissa, & atrocia priusquàm intragœdiis agantur, extiterint, an nunc cum inducuntur actores, perpetrentur. Colligenda quoque hoc modo erit differentia, immo verò de hoc quærendum ac dubitandum est, an mortui boni alicuius aut mali sint participes. Apparet enim ex his, etiam si quid ad eos perueniat, quodcũque sit illud, siue bonum, siue malum, perquàm id exiguum atque obscurum vel absolutè, vel illis esse: sin aliter, at certè tantillum, ac tale, vt neque eos qui non sunt, beatos efficiat, neque beatitudinem iis, qui eam adepti sunt, adimat. Videtur igitur res amicorum tum secundæ, tum aduersæ nò nihil ad mortuos pertinere: sed ita & tantum, vt neq; beatos miseros efficiat, neque quicquam aliud tale. His autem distinctis,

restat vt de beatitudine videamus, vtrum habēda sit in numero rerum laudabilium, an in earum potius quæ honore dignæ sunt. Est enim perspicuum eam non numerari in ⁹ potestatibus, seu (si quis malit) facultatibus. Videtur igitur id omne, quod laudabile est, ob eam causam laudari, quod sit cuiusdāmodi, & ad aliquid quodammodo referatur. Nam iustum, fortem, & omnino virum bonū, ac virtutem propter facta & actiones laudamus. Robustum autem & eum qui ad cursum aptus est, & vnunquēque aliorum, propterea laudamus, quod à natura sic comparati sunt, & quodammodo ad aliquod bonū & præstantiam aliquam affecti. Quod etiam ostendunt deorum laudes. Ridiculæ enim ⁶⁰ videntur cū ad nos referuntur. Atque hoc propterea accidit, quod laudes, quemadmodum diximus, comparatione, & relatione quadam constant. Quod si laus talibus rebus tribuitur, nimirum perspicuum est rerum præstantissimarum non esse laudem, sed quiddam laude maius, & melius quemadmodum & apparet. Nam & Deos beatos ac fœlices vsurpamus, & viros maximè diuinos vitam beatam degere dicimus. Itēque ea bona quæ diuinitatis sunt plenissima, Beata ducimus. Beatitudinem enim nemo laudibus effert, vt iustitiam: sed vt diuinius & melius quiddam suspicit, & inter rerum beatissimarū numero collocat. Videtur autem eleganter etiā Eudoxus causam voluptatis egisse, cū primas partes, principemque locum dignitatis ei tribuere vellet. Nam

eò quod cū sit ipsa in numero rerum bonarum, non laudetur, declarari putabit eam rebus iis, quæ essent laudabiles, esse meliorem. talem autem esse deum ac summum bonum. Ad hæc enim cætera quoque referri. Nam virtuti ⁶¹ quidem laus propriè tribuitur. Ab hac enim ad res honestas agendas idonei efficiuntur. Encomia ⁶² autem factorum sunt potius, tam eorum quæ corporis, quàm eorum quæ animi viribus obeuntur. Sed de his quidem subtilius ac limatius disputare, eorum est magis qui in encomiis scribēdis occupati sunt: nobis autem ex iis quæ dicta sunt, perspicuum est, in bonis iis, quæ honore digna & perfectæ sunt, vitam beatam esse numerandam. Atque ita videtur esse etiam propter hæc causam, quod principū est. Huius enim gratia omnes reliqua omnia agimus. Principium autem, causamque cur cætera bona sint, honore dignum & diuinum quiddam esse ducimus. Sed quoniam ⁶³ beatitudo functio quædam muneris animi est virtuti vndique absolutæ congruens, de virtute ipsa nobis videndum est. Sic enim fortasse & de beatitudine melius dispiciemus. Atque is quidem qui ad Rempublicam administrandam verè idoneus est, in huius studio maximè exercitatus esse videtur. Huc enim se parat, atque hoc studet, vt ciues suos viros bonos, & legibus obediētes efficiat: quarum rerum exemplum nobis suppeditant Cretensum & Lacedæmoniorum legum latores, & si qui tales extiterunt. Quod si hæc

ciuilis scientiæ propria disputatio est, nimirum ad id cōsiliū, atque institutum, quod ab initio suscepimus, quæstio hæc erit accommodata. De virtute autem videndum est humana scilicet. Nam cū summum hominis bonum, tum beatitudinem humanam quærebamus. Virtutem portò humanam appellamus non corporis, sed animi virtutem. At beatitudinem functionem muneris animi dicimus. Quòd si hæc ita se habēt, nimirum vt eum qui oculos & totum corpus curaturus est, oculorum, totiusque corporis naturam oportet perspectam habere: sic eum qui ad gubernacula Reipub. aptus futurus est, ea quæ ad animum pertinent, scientia comprehendisse, atque eo quidem magis, quo maiore honore digna, quàm medicina, scientia ciuilis est. Tum etiam politiores medici multum studij, atque operæ in cognitione corporis ponere consueuerunt. Ergo ei quòque, qui ciuitatis regendæ peritus futurus est, in animi cognitionem cura atque opera multa conferēda est, conferēda, inquam, harum rerum gratia, & quatenus satis sit ad ea quæ quærimus. Nanque accuratius eius vim inquirere atque explicare, maioris fortasse negotij sit, quàm ea ipsa, quæ nobis proposita sunt. De quo in iis libris, quos quoniam populariter scripsi sunt, externos appellamus, satis copiose à nobis dicta sunt nonnulla: atque eis vtendū est, videlicet vnam esse animi partē rationis expertem, participem alteram: quæ vtrum distinctæ sint, quæ admodum corporis pattēs, & quicquid in par-

tes secari potest, an ratione duæ sint suapte alioqui natura indiuisæ, vt in rotunda figura ea pars quæ conuexa, & ea quæ concaua dicitur, ad id quod agimus, nihil refert. Eius autem partis, quæ rationis expertis est, duæ alię partes intelliguntur, quarum altera eius, quæ omnium communis est, & quæ stirpibus propriè conuenit, similis est: eam dico quæ alendi augendique corporis causa est. Talem enim animi vim cū in iis omnibus quæ aluntur, atque adeò in foetibus imperfectis ponere licet: tum etiam in perfectis animantibus. Probabilius est enim hanc eandem esse, quàm aliam aliquam. Huius igitur virtus omnium communis, vt dixi, non hominis propria est, quippe cū in somnis hæc particula, atque hæc vis suo munere maximè fungatur. At bonus ab improbo in somno minimū discernitur. Hinc illud est, quod aiunt, inter beatos ac miseros dimidiã vitę partem nihil interesse: eiusque rei ratio probabilis, cur ita accidat, afferri potest. Somnus enim animi est cessatio, vacatióque ab opere quã is bonus dicitur & malus, nisi si motus quidam perueniunt ac permanant ad aliquam eius partem, atque hac ratione bonorum, quàm quorumlibet aliorum visa sunt meliora. Sed de his quidem satis. Alendi itaque vis prætermittenda est, quandoquidem virtutis humanæ expertis est sua natura. Videtur autem & alia quædam esse animi natura, quæ tametsi rationis expertis sit, eius tamen aliquo modo est particeps. Nam & continentis & incōtinentis rationem, ani-

mique partem eam que ratione prædita est, laudamus. Recta enim illa est, & ad optima facta horatur, atque excitat. Apparet autem in eis innata alia quedam pars à ratione auersa, que rationi repugnat ac reluctatur. Planè enim vt quibus nonnullæ corporis partes resolutæ sunt, si eas dextrorsum mouere animum inducant, in contrariam partem sinistrorsum peruerse feruntur: sic in animo euenit. Ab eunt enim in contrarias partes incontinentiũ appetitiones. Sed in corporibus id quod peruerse mouetur, oculis cernimus: in animo non cernimus. At nihilominus tamen existimare fortasse debemus in animo quoque aliquid inesse, quod à ratione sit deuiũ, eiq; aduersetur ac repugnet. Quod quomodo à ratione sit aliud ac diuersum, nihil refert. rationis autem hoc quoque videtur esse particeps, vt diximus. Paret enim rationi in continente, ac multò quidem magis in viro forti ac temperante: in quibus omnia vna penè dicam voce cum ratione consentiunt. Apparet ergo vim quoque rationis expertem esse duplicem: vnam ad stirpes propriè pertinẽtem, nulla ex parte rationis participem: alteram ad concupiscendum, & omnino ad appetendum impellẽtem, aliqua ex parte ratione præditam, quatenus scilicet ei paret atque obtemperat. Sic igitur dicere solemus nos patris & amicorum rationem habere, non quo modo rerum mathematicarum. Rationi autem quodammodo parere animi partem rationis

expertem cum præcipiendi ac monendi ratio, tum omnis reprehensio atque exhortatio indicat. Quod si fatèdum est hanc vim quoque ratione esse præditam, vis erit animi duplex rationis particeps: altera propriè, & vt habes eam in se ipsa: altera veluti filius, qui parentis dicto audiens est. Atque ex hac animi diuisione ac differentia, virtutis quoque distinctio, partitióque nascitur. Alias enim virtutes in cogitatione ac ratione positas esse dicimus: alias ad mores pertinere. In ratione positæ sunt, sapientia, intelligentia, prudentia: in moribus liberalitas, temperantia. Nam cum de moribus alicuius loquimur, non illum sapientem, aut intelligentẽ dicimus, sed clementem ac lenem, aut temperantem: laudamus autẽ sapientem quoq; propter habitum: at habitus eos qui sunt laudabiles, virtutum nominibus nuncupamus.

ARISTOTELIS DE MORIBVS

AD NICOMACHVM,

LIBER SECVNDVS.

VM sint autem duo virtutum genera, vnum earum quæ ab ratione & cogitatione proficiuntur, alterum earum quas morales à moribus appellamus: illæ quidem quæ in ratione positæ sunt, magnam partem à doctrina ortum & incrementum habent. Itaque cum vsum, tum spatium, tempusque desiderant. Morales autem i. ex more comparantur, à quo

nomen quoque traxerunt, quod parum admodum à natura .i. à more deflectit. Ex quo perspicuum est nullam omnino virtutem moralem insitam nobis esse à natura. Nihil enim eorum quæ natura constant, aliter atque est, assuefieri potest: vt lapis qui deorsum fertur natura, nulla ratione assuefieri possit, vt sursum moueatur, ne si decies milles quidem quis eum sursum iaciens assuefacere conetur: Neque ignis vnquam deorsum feratur: neque quicquã aliud eorum, quæ aliter à natura comparata sunt, aliter assuefieri possit. Ergo neque natura, neque præter naturam nobis ingenerantur virtutes, sed sic affectis, vt ad eas suscipiendas apti simus natura, perficiamur autem, per poliamurque more, & consuetudine. Præterea quæcunque nobis à natura obueniunt, eorum potestates prius accipimus, quàm functiones muneris obeamus: quod in sensibus perspicui potest. Neque enim ex eo quod aut sepe aspeximus, aut sepe audiuius, sensus adepti sumus, sed contra sensus adepti eis vsi sumus, non quia vsi sumus, habemus. At virtutes consequimur virtutis prius muneribus functi: quo modo & in ceteris fit artibus. Nam quæ nos oportet postea quàm didicerimus, efficere, ea cum efficimus, discimus: veluti homines ædificando fiunt ædificandarum artifices, & fidibus canendo, fidicines. Itemque iustis actionibus exercēdis, iusti: temperatis, temperantes: fortibus fortes efficiuntur. Atque etiam hoc ipsum testantur ea quæ in ciuitatibus factitari solent. Legum Iatores

gum Iatores enim ciuibus ad virtutem assuefaciendis, eos bonos efficiunt. Et hæc quidem est omnium, qui leges ferunt, mens & voluntas. Quod qui minus recte faciunt, errant. Atque hoc vno Reipub. status ab altero differt, bonus à vitioso. Præterea ex iisdem rebus, & per easdem, virtus omnis nascitur, quibus interit. Idemque de arte sentiendum. Nam ex eo quod fidibus canunt, & boni & mali fidicines euadunt: eademque ratione ædificandi artifices & reliqui opifices omnes. Nam ex eo quod bene ædificant, boni sunt ædificandi artifices futuri: ex eo quod malè, mali. Quod nisi ita se res haberet, nec magistro qui doceret, opus esset, & omnes boni aut mali artifices nascerentur. Eadem igitur virtutū ratio est. Agendis enim iis rebus, quæ ab hominibus inter ipsos contrahi solent, alij iusti, alij iniusti efficiuntur. Et cum ea quæ in rebus horribilibus ac periculosis habentur, agimus, ac subimus, assuescimusque ea aut timere, aut præsentis animo ferre, aliàs fortes, aliàs timidi euadimus. Similis est & cupiditū & irarum ratio. Alij enim temperantes & lenes: alij intemperantes, & iracundi efficiuntur: hi quia sic, illi quia aliter in iis versantur: Atque (vt vno verbo dicam) ex similibus functionibus similes habitus oriuntur. Itaque danda opera est vt actiones nostras certo quodam modo conformemus. Earum enim differentias, habitus differentes ac dispares consequuntur. Non igitur parum refert, sed permultum, vtrum sic, an sic à pueris assuescamus. Immo verò

totum in eo positum est. Quoniam igitur negotiū hoc, quod est in manibus, non cognitionis causa susceptū est, vt alia: (non enim quid sit virtus querimus, vt cognoscamus, sed vt boni efficiamur, alioqui nihil ex ea vtilitatis caperemus) quēadmodum actiones obeundæ & exercendæ sint, considerandū est. In his enim situm est (quemadmodum dixi) vt habitus sic, vel sic cōformentur. Atque hoc quidem commune omnium est & positum sit, rectę rationi conuenienter agere oportere: qua de re posterius dicemus, & quid sit recta ratio, & quomodo ad reliquas virtutes affecta sit, exponemus. Illud autem prius conueniat necesse est, omnem, quæ de rebus in agendo positis habetur, orationem rudiore quadam forma, & adumbrata, non exquisita, neque accuratius expressa constare oportere, vt & initio diximus: quoniam sermones materiæ subiectæ conuenientes sunt postulandi. Atqui quæ in actionibus versantur, quæque ad aliquid conducunt, nihil firmitatis, nullamque certā sedem habēt, quemadmodum neque res salubres. Cū sit autem eiusmodi ea, quæ ad genus vniuersum pertinet, tū multo magis tenuitate limata caret ea, quæ de rebus singularibus habetur, oratio. Eę enim neque sub artem, neque sub præceptionem vllam cadūt. Eos autem qui in rebus agendis versantur, tempus semper oportet intueri, atque obseruare, quemadmodū in arte medendi & gubernandi fieri videmus. Veruntamen etiam si talis sit hæc, quam instituimus, oratio, dan-

da tamen opera est, vt huic incommodo subueniamus. Hoc igitur in primis animaduertendum ac sciendum est, hæc talia ab eo, quod parum, & ab eo quod nimium est, corrumpi ac perimi solere natura, quemadmodum in viribus corporis & valetudine fieri videmus. Claris enim & perspicuis exemplis ad ea quæ sunt obscura declaranda, testimonij loco vtendum est. Nam & immoderatæ & pauciores ac remissiores exercitationes, vires minuūt, & corrumpunt. Itēque poculenta & esculenta æquē copiosiora ac parciora valetudinem lædunt, ac perdunt: moderata bonam valetudinem efficiunt, augent, ac tuētur. Eodem igitur modo se res habet in temperantia quoque & fortitudine, aliisque virtutibus. Nam vt qui fugit, & extimescit omnia, nihilque subit ac perfert, is timidus efficitur: sic qui à nullo omninò periculo deterretur, sed ad omnia ruit, audax: itēque & qui omni genere voluptatis perfruitur, nullaque se abstinet, intemperans: & qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes, is veluti stipes quidam, & sensus expers euadit. Nam vt temperantiam, & fortitudinem perimit nimium & parum, sic seruat mediocritas. Neque verò solum ortus & incrementa, & interitus ex iisdem rebus, & ab iisdem proficiunt, sed etiam muneris functiones in iisdem versari reperientur. Nam in iis quoque quæ manifestiora sunt, ita vsu venire cōsuevit, veluti in viribus corporis, quæ vt ex eo nascūtur, si quis multum cibum capiat, multosque

labores excipiat ac perferat: sic hoc vtrunque maxime potest is efficere, qui viribus corporis pollet. Idē autem de virtutibus sentiēdum. Nam quemadmodū prætermittendis & fugiendis voluptatibus temperantes efficimur: sic effecti temperantes aspernari voluptates maxime possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam & assuescēdo ea quæ terribilia sunt, pro nihilo putare, eaque sufferre ac perpeti, fortes euadimus, & fortitudinem consecuti maxime poterimus ea, quæ terrorem afferant, subire ac perferre. Quales autem sint habitus, voluptas quæ facta subsequitur, aut dolor, iudicio esse debet. Nā qui se à corporis voluptatibus abstinere, eoque ipso delectatur, is temperans: qui molestia ex eo afficitur, is est intemperans. Et qui res graues & acerbis perfert, ex eoque lætitiā capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis: qui molestia afficitur, timidus habendus est: Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatibus versatur. Nam & voluptatis illecebris ad turpes & improbas actiones, inuitamur, & doloris morfu ab honestis auocamur ac deterrēmur. Itaque statim à pueris (vt ait Plato) ita nos oportet quodammodo esse educatos & institutos, vt quibus rebus oportet, iis rebus & lætemur & doleamus. Hæc est enim recta institutio. Præterea si in actionibus & perturbationibus virtutes sunt occupatæ, omnem autem perturbationem & actionem dolor sequitur & voluptas, ob hanc quoque causam virtus in doloribus &

voluptatibus versabitur. Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus inferendis constituuntur in maleficos. Curationes enim quædam sunt. At curationes ex contrariis rebus adhiberi solent natura. Præterea, quemadmodum supra dixi, quibus rebus omnis animi habitus deterior ac melior fit natura, ad eas res eius natura pertinet, & in iis versatur. Ac propter voluptates ac dolores vitiosi habitus nobis innascuntur, quia & illas consecramur, & hos fugimus, aut quas & quos non oportet, aut quando, aut quomodo non oportet, aut quot modis aliis hæc à ratione distinguuntur. Itaque, virtutes nonnulli vacuitates quasdam perturbationū, animorūq; status quietos ac placatos definiunt. Verū tamen in eo minus recte, quod simpliciter & absolutè dicunt, nec adiungūt quomodo, & quo tempore vel oportet, vel non oportet, & cetera, quæ addi consueverunt. Hoc ergo tanquam concessum ponitur, talem virtutē, quæ in voluptatibus ac doloribus versatur, ad res optimas agendas idoneam esse: vitium autem contra. Atque hæc eadem nobis esse poterunt ex his quæ iam dicemus, planiora. Nam cum tria sint, quæ sequi & expetere solemus: honestū, vtile, iucundū: tria contraria, quæ fugimus, turpe, inutile: molestū, Cūque in his omnibus vir bonus recte faciat, improbus & vitiosus erret, & offendat: tū maxime in voluptatibus. Omnium enim animantium communis est voluptas, eorūque omnium quæ sub electionem cadunt, assidua comes est. Nam quicquid

honestum, quicquid vtile est, id omne iucundum videtur. Præterea verò cum à teneris vnguiculis vnà nobiscum educata sit, hunc affectum animi, quo vita nostra tincta & penitus imbuta est, eluere atque abraderè difficile est. Iam verò nostras actiones voluptatis ac doloris regula dirigimus, alij magis, alij minus. Itaque necesse est totum hoc, quod à nobis susceptum est, negotium, in his rebus versari. Non enim parum momenti ad actiones affert rectè aut perperam lætari, vel dolere. Præterea difficilius est (vt ait Heraclitus) voluptati, quàm iracundię obistere. At vt quicque est difficilimum, ita in eo maxime ars & virtus occupata est. In hoc enim melior est bonitas effectiois & actionis. Itaque etiam propter hanc causam negotiũ omne disputationis moralis, prudentięq; ciuilibus, in doloribus ac voluptatibus elaboratur. Nam qui in his rectè se gerit, is vir bonus: qui secus, is improbus futurus est. Virtutem igitur in voluptatibus ac doloribus occupatam esse, & quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam & auferri; & cum eodem modo non efficiuntur, perimi. A quibus deniq; rebus ortum habuit, in eis suo munere fungi, ita sit à nobis explicatum.

Sed quærat aliquis quid sibi velit hoc quod dicimus, iustitiæ muneribus fungendis iustos, temperantiæ temperantes effici oportere? Si enim iustas actiones obeunt atque explicant, iusti: si temperatas, iam sunt temperantes: vt si ea, quæ grammaticorum, musicorumque sunt propria officia, ex-

plent, grammatici, & musici sint necesse est. An ne in artibus quidem ita est? Fieri enim potest vt quispiam aliquid grammaticum efficiat, & fortuito & altero præeunte ac suggerente. Ergo ita denique grammaticus erit, si & grammatici munus aliquod gesserit, & grammaticè, hoc est ex arte grammatica, qua præditus est. Præterea ne artium quidem ac virtutum similis ratio est. Nam quæ ab artibus gignuntur, artis perfectionem in se ipsis inclusam habent. Satis est igitur ea certò quodam modo conformata effici. At quæ ex virtutibus aguntur, non si ea cuiusdam modi sint, iustè, aut temperanter aguntur, sed si is quoque qui agit, quodammodo conformatus agat: ac primùm quidem si sciens: deinde si consilio capto, & propter ea ipsa capto: postremo si firma, perpetua & constanti voluntate agat. Hæc autem in artibus quidem possidendis non opus est adhiberi: sed scire satis est. Ad virtutes verò comparandas cum sciëntia parum, aut nihil valeat, tùm cætera non parua vim habent, sed multo maximam, atque adeò omnem: quæ quidem ex iteratis atque identidem repetitis iustis ac temperatis actionibus, quæruntur. Ergo tùm denique res iustæ ac temperatæ dicuntur, cum tales sunt, quales vir iustus ac temperans egerit. Iustus autem & temperans est, non qui has res gerit tantùm, sed qui ita gerit, vt iusti & temperantes homines solent. Rectè igitur hoc dicitur, iustis ac temperatis actionibus iustos ac temperantes effici. Eas autem

qui neglexerit, is profectò nunquam vir bonus futurus est. Sed plerique omnes cum hæc agere non curent, atque ad verba confugiant, philosophari se arbitrantur: itaque futurum sperant, vt boni sint, non multum ab ægris differentes, qui medicos studiose illi quidem ac diligenter audiunt: sed nihil eorum, quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Quæ admodum igitur illis nunquam corpus erit bene constitutum, dum ita curantur: sic nec his animus, dum hoc modo philosophantur. Sequitur iam deinceps, vt quid sit virtus, videamus. Quoniam igitur quæ in animo ingenerantur, tria sunt: perturbationes, ¹⁴ potestates, habitus: necessariò ex his tribus vnum aliquod erit virtus. Perturbationes autem dico ¹⁵ cupiditatem, iram, timorem, audaciam, ¹⁶ inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, & omninò ea omnia quæ sequitur voluptas aut dolor. Potestates autem quibus ad has perturbationes propensi dicimur, vt quarum impulsu vel ad irascendum, vel ad dolendum, vel ad miserandum procliuus sumus. Habitus verò sunt quibus aut bene aut malè aduersus perturbationes affecti sumus: veluti si ita affecti simus, vt vehementius, aut remissius, irascamur, malè affecti sumus: si vt intra modum, bene: itémque in ceteris. Neque virtutes igitur, neque vitia, perturbationes sunt: primùm quia ex perturbationibus nec boni nec mali dicimur: ex virtutibus autem, aut vitiis, dicimur. Deinde quoniam perturbatio-

nes nobis nec laudi dantur, nec vitio. Neque enim qui timet, laudatur, neque qui irascitur: neque qui ¹⁷ simpliciter irascitur, vituperatur: sed qui certo modo. Propter virtutes verò, & vitia laudamur, aut vituperamur. Deinde irascimur aut timemus inconsultè: at virtutes aut consilia quædam sunt, aut nõ sine consilio. Postremò à perturbationibus moueri dicimur: à virtutibus & vitiis non moueri, sed quodammodo cõformari. Propter has porrò causas nec sunt potestates. Neq; enim eò quòd affici, aut perturbari possum⁹ simpliciter, boni vel mali dicimur, neque laudamur, aut vituperamur. Præterea potestates insunt in nobis natura: boni autem vel improbi nõ sumus natura, qua de re suprà diximus. Quòd si virtutes nec perturbationes sunt, nec potestates, relinquatur vt sint habitus. Quid igitur sit virtus genere, diximus.

Sed non satis est ita dicere, virtutem habitum esse: verum etiam ostendendum, qualis sit habitus. Dicendum igitur est virtutem omnem, & id cuius ipsa virtus sit, bene affectum reddere, & opus eius ornare ac perpolire: exempli gratia, ¹⁸ virtus oculi cum oculum ipsum probum efficit, tum aptum ad suum munus explendum. Virtute enim oculi bene cernimus. Itémque virtus equi, cum equum bonum efficit, tum ad currendum, equitémque vehendum, & hostes expectandos promptum ac paratum. Quod si ita est in omnibus, hominis profectò virtus habitus erit, quo homo & bonus fiat, & suo munere be-

nè fungatur. Atque hoc quidem quonam modo futurum sit, cum iam antea dixerimus, tum etiam magis perspicuum ita esse poterit, si qualis sit virtutis natura, considerabimus. Licet igitur in omni re continente ac diuidua, & plus & minus & æquale sumere, eaque vel ex ipsa re iudicantur, vel ad nos referuntur. Æquale autem, quiddam medium est inter nimium & parum. Iam rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo: quod quidem vnum & idem est omnibus. Medium porro¹⁹ ad nos, id quod nec superat, nec deserit id quod oportet adesse: quod nec vnum omnibus, nec idem est: exempli causa, si decem, multa: duo, pauca sunt, sex rei media sumere consueuerunt. Æqualiter enim superant & superantur. Atque hoc medium est proportione Arithmetica. At quod nobis medium est, non ita sumendum est. Non enim si cui decem libras edere nimium sit, duas parum, sex libras²⁰ alipta præscribet. Est enim hoc quoque fortasse multum, vel parum ei qui sit cibum capturus. Miloni enim parum: ei qui nunc²¹ primum incipit exerceri, multum: similiterque de cursu & lucta sentiendum. Itaque sciens²² omnis, nimium & parum fugit: mediocritatem exquirat, atque exoptat, mediocritatem inquam, non rei, sed eam, quæ nobis est mediocritas. Quod si scientia omnis ita demum bene suum munus explet, & absoluit, si mediocritatem sibi ob oculos proponat, ad eamque sua opera reuocet ac dirigat (ex quo ea opera quæ scitæ & affabre-

facta sunt, hac ad extremum oratione commendare solent, nec eis quicquam detrahi, nec addi posse, quasi nimium & parum omnem perfectionem artis corrumpat & perimat, cõseruet mediocritas) & si boni artifices, vt quidem dicimus, in suis operibus efficiendis hanc intuentur & spectant. Virtus autem, quemadmodum & natura, omni arte limatior ac melior est: ea profectò medium²³ veluti collineando petat, necesse est. De ea autem virtute loquor, quæ ad mores pertinet. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est & nimium & parum & mediocritas: vt timere, fidere, concupiscere, odisse atque aspernari, irasci, misereri, & (vt semel dicam) gaudere & dolere potest quisque nimium & parum, atque vtrunque non rectè. At verò quo tempore, & propter quam causam, & quibus, & cuius rei gratia, & quomodo oportet, his affectibus commoueri: id sanè & medium est, & optimum, quod in virtute consistit: itemque in actionibus nimium, parum, medium reperitur. At virtus in actionibus & perturbationibus versatur, in quibus nimium, & parum, & peccatum est, & vituperatur: mediocritas & laudi datur, & rectè factum est, quæ duo sunt virtutis. Est igitur virtus mediocritas quædam, cum mediocritatem veluti signum quoddam sibi propositum petat. Prætereà peccare multis modis possumus. Malum enim (vt Pythagorei coniectura quadam consequebatur) est infiniti atque interminati, bonum finiti & terminati. At rectè facere

vno modo. Itaque hoc difficile, illud verò facile: à scopo scilicet aberrare facile est, scopum ferire difficile. Ob has igitur causas nimium & parum ad vitium pertinent: mediocritas ad virtutem. Vno nanque ²⁴ boni, multi modisque mali, vt inquit ille. Est igitur virtus habitus ad ²⁵ consilium agendi capiendum expeditus, in ea mediocritate positus, quæ ad nos comparatur, quæque ratione est definita, & vt prudens definirer. Mediocritas autem seu medium, duorum vitiorum est, vnius quod ex nimio, alterius quod ex eo, quod parum est, nascitur. Atque adeò idcirco mediocritas est, quòd alia ²⁶ vitia deserunt id, quod fieri debet tum in perturbationibus, tum in actionibus, alia superant: virtus autem medium & inuenit & sequitur. Quocirca virtus ex sua (vt ita dicam) essentia & ratione, quæ, quid sit res declarat, mediū, seu si ²⁷ hoc verbo (vti licet) medietas est: ex præstantia autem & perfectione summum. Verum nõ omnis actio, nec perturbatio mediocritatem recipit. Sũt enim quædam, quorum nominibus vitium est implicatum, vt malevolentia lætans alieno malo, impudentia, inuidentia: & in actionibus, adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, & quæ sunt huius generis, sic appellantur, quòd ipsa mala sint, non eorũ immoderationes, aut paucitates. Nunquam igitur fieri potest, vt in his rectè fiat, sed semper peccatur: neque in talibus rectè aut non rectè faciendi vis in eo posita est, vt cum qua, ²⁸ & quo tempore, & quo

modo adulteriũ facere oporteat, animaduertatur sed simpliciter & absolute quiduis horũ admittere, peccare est. Quamobrem mediocritatem seu mediũ in his postulare, perinde sit, ac si quis in iniuria facienda, & in vita ignaua, & intemperata mediocritatem, nimium, & parum quærat. Nam hæc quidem ratione esset nimij, & eius, quod parum est; modus ac mediocritas, & nimij, nimium, & eius quod parum est, aliquid parum. Sed quo modo temperatiæ ac fortitudinis nec nimium est, nec parum, propterea quòd medium ²⁹ quodam modo est summũ: sic ne illorum quidem mediocritas est, nec nimium, nec parum: sed vt quicque admissum fuerit, ita peccatum est. Omnino enim nec nimij, nec eius quod est parum, mediocritas esse potest, nec mediocritatis nimium & parum. Nõ solum autem hoc vniuersè dicendum est, sed etiam ad singulas virtutes accomodandum. Sermones enim, qui habentur de actionibus ij, qui ad genus vniuersum pertinet, aliquanto ³⁰ sunt inaniore: qui verò partes & res singulares explicant, veriores. In rebus enim singularibus consistunt actiones. Cum his autem oportet orationem congruere. Hæc igitur ex descriptione sumenda & intelligenda sunt. Ac fortitudo quidem mediocritas est in metu & confidentia occupata. Eorum autem qui modum superant, is qui timoris vacuitate superat, caret nomine: (sunt autem multa, quæ nomine carèt:) qui verò fidendo modum superat, audax appellatur. Qui autem metuendo ultra

modum progreditur, fidendo modum deserit, igna-
uus. Iam verò in voluptatibus & doloribus non om-
nibus, sed iis quæ ad corpus pertinent, atque harum
in eis maximè, quæ in tactu versantur, minus deni-
que in doloribus, quàm in voluptatibus, mediocri-
tas, temperantia est: nimium, intemperantia. In vo-
luptatibus porro qui eò peccèt, quòd eas parùm ex-
petant, rarò reperiuntur. Ita ne nomen quidem con-
secuti sunt, sed appellentur sanè sensus expertes. In
donandis autem & accipiendis pecuniis, mediocri-
tas est ea, quæ liberalitas dicitur: nimium autem &
parum, ¹¹ effusio & illiberalitas. Eas autem quas di-
xi, mediocritates, còtraria inter se ratione vitiosi ho-
mines & superat & deserit. Prodigus enim in pro-
fundenda pecunià vltra modum prodit: in accipièn-
da modum deserit. Illiberalis in accipienda immo-
deratus est, in donanda parcior, ac restrictior. Hæc
igitur nunc quidem veluti adumbramus, summa-
timque perstringimus, in præsentì hoc ipso contē-
ti: posterius eadem enucleatius ¹² & subtilius distin-
guemus. In pecuniis autem aliæ quoque versantur
animi affectiones, quarum mediocritas magnificen-
tia nominatur. Magnificus enim eo differt à libera-
li, quòd ille in magnis, hic in paruis versetur. Nimiū
¹³ ἀπειθαλία, id est, elegantix inscitia & βαρυστία, id
est operaria quædam in sumptu faciendo insolentia:
¹⁴ parū μωροπείθεια, id est, indecora in sumptu fa-
ciendo parsimonia: differuntque hæ ab iis, quæ ad li-
beralitem pertinent. Quid differat autem, poste-

rius dicemus. Iam verò ea, quæ in honore & infam-
ia versatur, mediocritas, animi magnitudo nuncu-
patur: nimiū, ¹⁵ ἕγωγιμ; à Græcis appellatur: quæ si ver-
bum è verbo exprimas, laxitas quædam animi dici
potest, sed à nobis elatio animi, aut superbia ¹⁶ in a-
nimis extollendis nominetur: parū, humilis & de-
missus animus. Quam autem comparationē habe-
re dicebamus cum magnificentia liberalitatem eo
differentem, quòd in paruis versetur, eandem habet
cū animi magnitudine, quæ in magno honore ver-
titur, virtus quædam altior, quæ in paruo est occu-
pata. Euenire enim potest, vt quis & pro eo ac satis
est, honorem expetat, & vt nimium & parū expe-
tat. Qui autem honoris cupiditate modum superat,
ambitiosus: qui deserit, contemptor ¹⁷ honoris ap-
pellatur: medius nomine caret: atque etiā affectio-
nes ipsæ carent nomine, præter quàm ambitiosi, cu-
ius vitiositas ambitio nominatur. Hinc extremi de
medio loco concertant ac litigāt. Atque ad eò nos
ipsi cum, qui medius est, nūc ambitiosum, nunc ho-
noris contemptorem appellamus: & aliquando am-
bitiosum, aliquando honoris contemptorem lauda-
mus. Quod quamobrem faciamus, in iis, quæ deinceps
sequentur, explicabimus: nunc verò eo, quo
¹⁸ cœpimus, modo de cæteris dicemus. Est autem e-
tiam in ira nimium, parum, mediocritas: sed cum se-
rè nomine vacent, mediū clemētem ac lenem, me-
diocritatē, clemētiam ac lenitatem nominabimus:
extremorum verò is, qui modum superat, iracūdis,

vitiūque iracundia dicatur: qui deserit, lentus
 * quidam, & vitium lentitudo appelletur. Iam ve-
 rò sunt & tres alie mediocritates, quæ tamen si simi-
 litudine quadam inter se conueniant, differunt ta-
 men. Omnes enim in sermorum & actionum com-
 munitate versantur; sed hoc differunt, quod vna in
 veritate ea, quæ in eis ipsis rebus inest, vertitur alie
 duæ in eorū iucunditate positæ sunt. Atque huius qui-
 dem iucunditatis altera pars in ioco, altera in iis om-
 nibus, quæ in hac vita quotidiana vsu venire solent,
 cernitur. Quamobrem de his quoque nobis pauca
 dicenda sunt, vt in omnibus rebus mediocritatem
 esse laudandam, extrema autem neque recta neque
 laudanda; immò verò vituperanda, planius intelli-
 gamus. Tamen si igitur permulta sint ex his, quæ ca-
 reant nomine, danda tamen opera est, vt eorū, quæ
 admodum & aliorum, nomina fingamus, tum per-
 spicuitatis gratia, tum vt aptior, ac facilior sit series
 orationis. In veritate igitur is, qui mediocritatē tue-
 tur ac retinet, verax, & mediocritas, veritas appelle-
 tur: simulatio autem, quæ rem auget, & maiorem fa-
 cit, arrogantia, & qui ea affectus est, arrogans: ea ve-
 rò, quæ de se detrahit, rei que veritatem extenuat,
 dissimulatio: & qui ea vti solet, dissimulator vocetur.
 In iucunditate porro ea, quæ in ioco cernitur, is
 qui mediocritatē & modum seruat, facetus aut vr-
 banus, & affectio urbanitas nominetur: nimiū, scur-
 rilitas, & qui ea affectus est, scurra: qui modum dese-
 rit, rusticus, agrestis, atque insipidus, & habitus, rusti-
 citas

citas atque insipiditas. In altera autē iucunditate ea,
 quæ in vite communiōe locum habet, is qui se ita
 iucundum præstat, vt debet, amicus, & mediocritas
 amicitia nominetur: qui modū superat, si nullo suo
 commodo adductus, ³⁹ placendi studiosus: seu blan-
 dus: si suæ vtilitatis causa, assentator, qui deserit, se-
 seque omnibus in rebus insuauem atque acerbum
 præbet, is pugna in contentionibus, difficilisq; no-
 minetur. Atq; etiā in perturbationibus, iisq; rebus,
 quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates in-
 sunt. Verecundia enim non est illa quidem virtus;
 veruntamen laudatur etiam is qui verecundus est.
 His enim in rebus alius dicitur medius, is quem mo-
 dō diximus: alius qui modum superat, tanquam
 obstupefactus, atque animo percussus; qui omni in
 re verecundatur: qui autem modum deserit, quem-
 que nihil omnino pudet, impudens: medius autem
 ille pudens, ac verecundus. ⁴⁰ Indignatio verò: mo-
 diocritas est inter inuidiam & malevolentiam
 malis alienis lætantem interiecta. Versantur autem
 in molestiis ac voluptatibus ob ea commoda susce-
 ptis, quæ alteri obrigerūt. Nam qui ad indignandū
 propensus est, is dolet eorum rebus secundis, qui eis
 indigni sunt. Inuidus hunc superas rebus omnium
 secundis cōtabescit. At maleuolus alienis malis læ-
 tans ex incommodis aliorum non modō molestia
 ac dolore non afficitur, verum etiam voluptate per-
 funditur. Sed de his quidem alibi suo loco ac tem-
 pore dicemus. De iustitia autem quoniam non sim-

pliciter, nec vno modo dicitur, deinceps diuisione eius in duas partes facta, quæadmodum ambæ sint mediocritates, ostendemus: itémque de virtutibus iis, quæ rationē attingunt, differemus. Cùm sint autem affectiones tres, nempe duo vitia, quorum alterum modū superat, deserit alterū, vna virtus, quæ mediocritas est: omnes inter se quodammodo pugnant. Nā extremæ & cū media, & inter se pugnat, & cū extremis media. Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum eo, quod minus est, comparetur, maius est: si cum maiore, minus: sic mediij habitus si cum iis, qui modum deserūt, comparentur, superant: si cum iis qui superant, deserunt, tum in perturbationibus, tum in actionibus. Fortis enim ad ignauium, audax: ad audacem ignauius, ac timidus videtur: Similitérque temperans ad eum, quæ sensus expertem diximus, intemperans: ad intemperantē sensus expertus habetur. Liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus: si cum prodigo, illiberalis existimatur. Idcirco medium vterque extremorum alter ad alterum propulsat, fortémque timidus audacem, audax timidum nominat: & ita peræqua proportione se res habet in aliis. Cùm hæc autē ita pugnent inter se, tum maior extremorum inter se, quàm cum medio pugna est: quandoquidem longius abest alterum ab altero, quàm vtrunque à medio: quæadmodum magnum à paruo, & paruum à magno longius remotum est, quàm vtrunque ab æquali. Præterea verò quibusdam extremis cū medio simi-

litudo quædā intercedere videtur, vt audacia cum fortitudine, effusioni cū liberalitate: extremis autē maxima esse inter se dissimilitudo. At 4^a ea quæ plurimum distāt inter se, definiuntur esse cōtraria. Itaque magis contraria sunt, quæ longius inter se distāta sunt. Cum medio autem parum in nonnullis magis pugnat, in quibusdam nimium: vt fortitudini nō audacia, quæ modum superat, sed ignauias quæ deserit, maximè aduersatur. At cū temperantia nō 4^a immanitas illa in voluptatibus aspernandis sensus expertus, quæ modum deserit, sed intemperantia, quæ superat, maximè pugnat. Quod quidem duabus de causis accidit: quarum altera ex ipsa re ducitur: Nā quia propius abest alterū extremum à medio, eique similis est, idcirco non hoc, sed contrarium potius illi opponimus: verbi gratia, quoniā fortitudini similior & propior esse videtur audacia, dissimilior ignauias, propterea hanc potius, quàm illam, ei opponimus. Quæ enim longius absunt à medio, videntur esse magis contraria. Atque hæc quidem causa ex ipsa re trahitur: altera est quæ à nobis ipsis ducitur. Nam ad quæ vitia procliuiiores sumus natura, ea medio magis cōtraria videntur esse: vt quia nos ad voluptates natura finxit proniores, idcirco ad intemperantiam facilius, quàm ad temperantiam impellimur, ac prolabimur. Quapropter hæc magis contraria dicuntur, 4^a ad quæ progressio magis fieri solet. Atque ideò intemperantia, quæ nimius habitus est, temperantiæ contraria magis est, quàm

alteri extremo. Virtutem igitur eam, quæ moralis appellatur, medium seu mediocritatem esse, & quomodo sit mediocritas, ac duorum vitiorum esse mediocritatem, quæ sunt nimium, & parum: talem denique eò esse, quòd eam mediocritatē, quæ in perturbationibus, atque actionibus inest, sibi propositam habeat, vt signum, satis demonstratum esse arbitror. Quocirca difficile atque operosum est, virtute esse præditum. Magni enim negotij est in vna quaque re medium cõsequi, vt circuli punctum mediũ reperire non cuiuslibet, sed scientis atque intelligentis hominis est. Itẽmque irasci, & pecuniã donare, & sumptum facere, cuiuslibet hominis est, & facile: irasci verò & pecuniam donare, cui, & quantum, & quo tempore, & cuius rei causa, & quomodo irascẽdum ac donandum est, neque cuiuslibet hominis, neque facile est. Quæ⁴⁴ quidẽ est cuiusque rei absolutio & perfectio, eaque rara ac laudabilis est: omne autem rarum ac laudabile, præclarũ atque honestũ est. Oportet igitur eum, qui medium veluti collineando petit, primũ omnium se ab eo, quod magis contrarium est, longissimẽ remouere, quemadmodũ⁴⁵ & suadebat Calypso. Tu procul à fumo & fluctu prohibeto carinam. Extremorũ enim alterũ maius peccatum est, alterũ minus. Quoniam igitur medium assequi summæ difficultatis est, secunda (vt aiunt) nauigatione, minima de malis: hoc autem hac ratione cõtinget maximẽ, quam ostendebamus. Videndũ est autẽ ad quæ vitia simus

proniores. Alij enim ad alia procliuiiores sumus natura. Quod quidem ex ea voluptate & ægritudine qua afficimur, facilẽ cognosci poterit. Sed nos ipsos ab ea in contrariam partem oportet abstrahere. Nã cum longissimẽ nos à peccato remouerimus, ad id quod medium est, veniemus. Quòd sanẽ faciunt ij, qui ligna distorta dirigunt. In omni autem negotio quicquid iucundum est, ipsamque ad eò voluptatẽ summo studio vitare oportet. Eius enim non incorrupti iudices sumus. Quocircã quemadmodum erga Helenam senes illi fuerunt animati, sic & nos oportet in voluptatem animatos esse, rebũque omnibus illorum vocem subiicere, Attamen⁴⁶ & quamuis sit talis, classe redito. Nam cum eam ita amandabimus, missãque faciemus, minus peccabimus. His igitur factis (vt eorum, quæ dixi, summam faciam) mediocritatem facilimẽ assequemur. Est autem res fortasse difficilis & laboriosa, præsertim in rebus singularibus. Neque enim facilẽ est distinguere quonã modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendũ. Nos enim interdũ eos homines, qui parũ irascuntur, laudamus, & lenes appellamus: interdum eos, qui grauius succensent, animoque virili esse dicimus. At qui⁴⁷ paulum à perfectione deflectit, siue modum aliquantulũ superet, siue aliquantulũ deserat, non vituperatur: sed is tantũ qui longius, quàm par sit, ab eo discedit. Hic enim nõ est obscurus neque ignotus. Quatenus autem, & quantum irascatur is, qui vituperat-

bilis est, non est facile oratione definire, vt neque aliud, quicquam eorum, quæ sensibus subiecta sunt. Quæ sunt autem eiusmodi, in rebus singularibus posita sunt, ac de iis iudicat sensus. Hoc igitur 4^s quod hæcenus à nobis dictum est, ostendit ac declarat mediocrem habitum in omnibus esse laudabilem. Declinandum est autem nunc ad nimium, nunc ad id, quod est parum. Sic enim id quod mediū & perfectum est, facillimè consequemur.

ARISTOTELIS DE MORIBVS

AD NICOMACHVM,

LIBER TERTIVS.

VM igitur virtus in perturbationibus & actionibus versetur, iisq; rebus, quas sponte nostra suscipimus, laudes & vituperationes contingant; iis autem quas inuiti facimus, venia atque etiam interdū misericordia tribuatur: fortasse nobis, qui virtutis vim, naturamque quærimus, necesse est id quod sponte, & id quod inuite fit, definire, ac distinguere. Atque hæc oratio, latoribus legum quoque tum ad honores bene meritis de Repub. decernendos, tum ad supplicia, in improbos constituenda, utilis est futura. Ea igitur suscipere dicimur inuiti, quæ aut vi coacti, aut per incipientiam agimus. Est autem id violentum,

cuius principium extra est, atque eiusmodi, vt nihil adiumenti afferat is, qui agit, aut qui patitur: vt si quò ventus detulerit, aut ij homines, quorū sub potestate sumus. Quæcūq; verò maiorū malorū metu, vel honesti alicuius causa fiunt, verbi gratia, si quis tyrannus cuius in manu, parentū & liberorum vitæ posita sit, alicui vt turpe quippiam faciat, imperet, ita vt illi, si faciat, salui sint: sin minus, moriantur: verū hæc sponte, an inuite fiat, ambigi potest: eademque de iacturis quæ orta in mari tempestate fieri solent, controuersia esse potest. Simpliciter enim & absolutè nemo sua sponte rerum suarum iacturam facit, sed suæ ac cæterorum salutis causa, omnes faciūt, qui modo sanæ mētis sint. Mixtæ igitur sunt tales actiones: sed eis, quæ sponte aguntur tamē, similiores. Sunt enim optabiles & eligendæ tum eum aguntur: at actionis finis ex opportunitate temporis spectandus est. Sponte igitur agi aliquid, vel inuite dicendum est, tum cum agitur. At sponte agit. In eo enim est partium mouendarum earum, quæ instrumentorum locum obtinet in huiusmodi actionibus, principium. Quarum autem rerum in aliquo principia insunt, earum agendarum, vel non agendarum, penes eum potestas est. Hæc igitur talia sponte aguntur: simpliciter autem fortassis inuite. Nemo enim quicquam talis ipsum propter se optauerit. Iam vero in talibus actionibus homines interdū laudibus effereantur, cum magnarum atque honestarū rerum causa turpitudinē aut molestiā aliquam subierint,

ac pertulerint: & si aliter faciant, vituperantur. Nā res turpissimas nullius honestæ rei, aut mediocris gratia, sufferre, improbi hominis est. Ac sunt quædam, propter quæ laus quidē nulla tribuitur, sed venia datur duntaxat, cum ea quis egerit, quæ nō sunt agenda iis rebus compulsus, quæ humanam naturā superat, quāsq̄ nemo perferre quæat. Sunt autem fortasse nonnulla eiusmodi, vt nulla vi aut necessitate coacti ea agere debeamus, potiūsq̄ nobis mors sit oppetenda, grauisimiq̄ cruciatus perferendi. Etenim ridicula videntur ea, quæ Alcæonem Euripidis, vt matrem interficeret, impulerunt. Difficile est autem interdum quid cui anteponendum sit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius verò etiam est in eo, quod decretum sit, perstare, ac perseuerare. Ferè enim ea quæ expectantur, molesta sunt: ea autem ad quæ impelluntur homines, turpia. Hinc laudes & vituperationes eos, qui ad agendum necessitate coacti fuerunt consequuntur, aut nō, consequuntur. Quænam igitur violenta sunt dicenda? An simpliciter & proprie cum causa in eis est, quæ sunt extrā, & is, qui agit, nihil operæ ad actionē cōfert? Quæ autem per se inuitè suscepta sunt, sed hoc tempore, & in horum locum optabilia, quorū denique principium est in eo, qui agit, per se quidem inuitè suscepta sunt: verum hoc puncto temporis, & in horum locum sponte suscepta: iis autem, quæ sponte suscipiuntur, sunt similia? Nā in rebus singularibus versantur actiones. At res singulares, sponte geruntur.

Quæ autem quibus optabilia sint, non est facile verbis ostendere. Multæ enim sunt in rebus singularibus differentiæ. Quod si quis dicat ea quæ iucunda, & ea quæ molesta sunt, esse violenta: cogere enim cum extrā sint: hac ratione erunt omnia violenta. Horum enim gratia omnes agunt omnia: & qui vi aliqua coacti atque inuiti agunt, molestè ferunt: qui iucundo ad agendum inuitantur, cum voluptate & iucundè agunt. Ridiculum igitur fuerit ea quæ extrā sunt, accusare, non seipsum potius, qui à talibus rebus facilè capiatur: & rerum quidem honestarum, in se ipsum: turpium in iucunda, causam conferre. Violentum igitur id esse videtur, cuius principium extrā est, cum id cui vis affertur, nihil operæ conferat. Quod autem fit per inscientiam, fit omne illud quidem non sponte: ab inuito autem id sanè fieri dicendum, quod subsequitur dolor, cuiusque eum, qui egit, pœnitet. Nam qui per inscientiam quidlibet egerit, neque ex ea actione dolore afficitur, spōte ille non egit, vtpote quod nesciebat: neque rursus inuitus, quippe qui dolore non afficitur. Eorum igitur qui per inscientiam agunt, is quem facti pœnitet, inuitus egisse videtur: quæ verò non pœnitet, quoniam alius est ab illo, egisse non sponte dicatur. Satius est enim hūc, quando quidem differt ab altero, nomen proprium habere. Aliud est autem per inscientiam agere, aliud inscientem. Ebrius enim aut iratus agere per inscientiam non videtur, sed propter eorum aliquid, quæ dicta sunt:

nec sciens, sed insciens, atque ignorans. Ignorat igitur ⁷ sanè improbus omnis, quænam sint agēda, & à quibus abstinendum, proptèrque hoc adeo peccatum, homines efficiuntur iniusti, & (vt semel dicam) mali. Actū ⁸ autem ab inuito dici debet, non si quis, quod expedit, nesciat: non enim ea inscientia, quæ in consilio versatur, causa est cur id quod agitur, actum esse inuitè dicatur, sed improbitatis: neque rerum vniuersarum inscientia, quoniam hæc vitio datur: sed rerum singularium, in quibus omnis actio versatur. In his enim venia & misericordia locum habent: & qui harum aliquam ignorat, inuitus agit. Non erit igitur fortassis incommodum quæ, & quot eæ sint, distinguere. Sunt ergo hæc, quis, & quid agat, & in qua re versetur, aut insit actio. Interdum verò & quo veluti instrumento, & cuius rei causa, verbi gratia salutis: & quomodo, vt leniter, an vehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorauerit, si modo non insaniat: perspicuum verò est neq; eum qui agit ei ignotum fore. Qui enim seipsum ignoret? sed accidere potest, vt quis quid agat ignoret: vt ij qui aliquid efferunt, aiunt? sibi ex ore excidisse, aut se nesciuisse res esse tacendas ac reconditas: vt *Æschylus* mysteria, aut cum ¹⁰ ostendere vellet quispiam, de manibus amisit. Vt is qui catapultam. Fieri autem potest vt aliquis vel filium hostem esse existimet, vt *Merope*, & hastam ¹¹ sphaera in modum esse obtusam, quæ mucronem habeat acutum, & lapidem esse putnicem, & vt interficiat, qui salutis

causa verberabat, & vt pulset is, qui docere velit: vt pugiles, qui summis manibus dimicant. Cum in his igitur omnibus inscientia versatur, in quibus actio consistit, is qui eorum aliquid ignorabit, inuitus fecisse videbitur, ac multò quidem maximè in iis quæ principem locum obtinent. Ea autem principem locum videntur obtinere, in quibus & actio consistit, & id, cuius gratia actio suscipitur. Cum igitur ex tali inscientia inuitè factum nominetur, tum prætereà eam iniucundam ac molestam esse oportet, eiusque illum qui agit, poenitere. Quoniam autem id inuitè factum dicitur quod vel violèrum, vel per inscientiam admissum est: sponte factum esse videri possit id, cuius principium est in eo, qui agit, res singulares eas, in quibus actio consistit, non ignorante. Fortasse enim nõ rectè illud dicitur, ea esse inuitè facta, quæ vel ira, vel cupiditate hortante fiunt. Nã primùm si hoc ita erit, nullum aliud animal sponte agat, ac ne pueri quidem. Deinde nihil ne eorum, quæ ira, vel cupiditate incitati agimus, sponte agimus? an verò honesta spòte, turpia inuiti? Nõne hoc fuerit ridiculum, cum præsertim vna sit vtrorumque causa? Absurdum verò fortasse etiam fuerit ea inuitè facta dicere, quæ sunt appetenda: atqui & ob aliquas causas irascendum est, & quædam sunt cupièda, vt bona valetudo, & doctrina. Iam verò quæ inuitè fiunt, molestiam: quæ ex cupiditate verò, voluptatem videntur afferre. Prætereà ¹² verò quamobrem ea peccata, quæ ira commissa sunt, ab iis, quæ ratio-

ne peccantur, eo differant quòd inuitè facta sint? Vtraque enim sunt fugienda. Neque verò perturbationes rationis expertes minus humanæ videntur esse. Actiones autem hominis tum ab ira, tum à cupiditate nascuntur. Absurdum igitur fuerit hæc in iis, quæ inuitè fiunt, numerare.

Distinctis igitur iis quæ sponte & quæ inuitè fiunt, sequitur vt de consilio dicamus. Nam & virtuti coniunctissima res est, & ab eo magis, quàm ab actionibus, mores diiudicari videntur. Ac videtur sanè consilium, quiddam esse sponte susceptum, non tamen est idem: sed id quod sponte fit, latius patet. Eius enim quod sponte fit, & pueri sunt participes, & reliqua animalia, sed non consilij. Ac repentina quidem sponte nostra suscipi interdum dicuntur: consultò autem nequaquam. Qui dicunt autè consilium esse cupiditatem, aut iram, aut voluntatem, aut opinionem aliquam, sanè mihi non satis rectè dicere videntur. Consilium enim non est eorum comune, quæ sunt rationis expertia: cupiditas autem & ira maximè. Prætereà incontinens à cupiditate impulsus agit, non consilio capto: continens contra consilio capto, non cupiditate impulsus: & consilio contraria est cupiditas: cupiditati autem cupiditas nequaquam. Tum ¹³ cupiditas & iucundi est, & cum molestia coniuncta: Consilium, neque iucundi, neque cum molestia coniunctum. Multo autem minus ira est. Nam quæ per iram fiunt, consilio minimè consentanea esse videntur. Neque ve-

rò voluntas est, etiam si ei finitimum esse videatur. Consilium enim non est eorum, quæ fieri non possunt: & si quis dicat se talium rerum agendarum consilium cepisse, stultus esse videatur. Voluntas autem etiam eorum est, quæ contingere possunt nemini, verbi gratia immortalitatis. Prætereà voluntas etiam ad ea pertinet, quæ nullo modo is qui vult, per se agere possit: vt si quis velit histrionem illum vel athletam superiorem discedere. At nemo talium rerum consilium capit, sed earum duntaxat, quas per se effici posse arbitratur. Prætereà voluntas est vltimi ac finis: consilium autem eorum quæ ad finem pertinent: verbi gratia bene valere volumus: consilium autem capimus eas res adhibere, quibus bene valeamus. Et beati esse volumus, atque hoc nos velle dicimus: sed consilium nobis captum esse, vt beati simus, neque dicimus, ¹⁴ neque conuenit ita loqui. Omnino enim consilium ad eas res pertinet, quæ sunt in nostra potestate. Neque verò erit opinio. Ad omnia enim pertinere videtur opinio, nec minus ad ea quæ æterna sunt, quæque à nobis fieri non possunt, quàm quæ in nobis sita sunt. Prætereà vero & falso diuiditur ac distinguitur opinio, non bono ac malo: at consilium his potius, quàm illis. Omnino igitur idem quod opinionem esse consilium, fortasse ne dicere quidem quisquàm conabitur, ac neque idem quod quandam ¹⁵ opinionem. Nam eo quod consilium nobis captum sit, vt bona vel mala sequamur, cuiusdammodi ¹⁶ sumus, sed eo quòd opine-

mur, non item. Et consilium capimus vel adipiscēdi, vel fugiendi, vel tale quiddam faciendi. Opinamur autem quid sit, aut cui conducatur, aut quemadmodum: adipisci certè aut fugere non admodum opinamur. Et consilium eò laudatur, quòd eius rei¹⁷ sit, quæ agenda est, vel quòd rectè consilium captū sit: at opinio, quòd verè quis opinetur. Præterea cōsiliū capimus earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus esse bonas: sed ea opinamur, quæ non admodum nobis nota, nec explorata sunt. Postremò non iudem videntur de rebus optimis consiliū capere, atque opinari: sed nonnulli melius opinantur, verùm animi vitio corrupti ea neque sequuntur, neque sumūt, quæ sequi ac sumere oportet. Vtrūm verò opinio consilium antecedit, an subsequatur, nihil refert. Non enim nobis propositum est hoc considerare: sed utrūm idem sit, atque aliqua opinio. Quænam igitur, aut qualis res est, quandoquidem nihil est eorum quæ suprà dicta sunt? Et sanè videtur quiddam esse, quod sponte fiat: verùm non quicquid sponte fit, de eo consilium captum est, sed id utique, de quò prius consultatum est. Consilium enim cum ratione & cogitatione coniunctum est: quod quidem nomine ipso apud Græcos significatur. *προαπειρή* enim illi appellant tãquam præ cæteris optabile, & sumendum.

Sed utrūm consultāt de omnibus rebus homines, omniãque in consultationem cadūt: an de quibusdam consultari non solet? Ac fortasse id quidem in

consultationem venire dicendum est, non de quo stolidus aliquis, aut insanus consultauerit, sed de quo is, qui mentis est compos. De rebus æternis autem consultat nemo: vt de mundo, de diametro & latere, quoniam nulla dimensione inter se conuenire possunt: neque de iis, quæ cum perpetuò moueantur, eodem semper modo fiunt, siue necessitate, siue natura, siue propter aliquam aliam causam: vt de solis conuersionibus, ortuque solis vario ac multiplici: nec de iis, quæ aliàs aliter fiunt, vt de siccitariibus, & imbribus, neque de iis, quæ fortuito eueniunt, vt de thesauri inuentione: immò ne de omnibus quidem rebus humanis: verbi gratia, Quemadmodum Scythæ optimè suam Rempubicam administrare possint, Lacedæmoniorum consultat nemo. Nihil enim horum per nos effici potest. At de iis cōsultamus, quæ cum sub actionem cadant, tùm in nostra potestate sunt. Hæc autem sunt reliqua. Etenim¹⁸ rerum omnium causæ videntur esse, natura, necessitas, fortuna: adde præterea mentem, & ¹⁹ quicquid per hominē agit. Singuli autem homines de iis consultant ac deliberant, quæ ab ipsis agi possunt. Neque verò in scientiis exquisitis, suãque contentis, consultationi locus est: verbi gratia, de literis non consultamus. Non enim quomodo scribendum sit, ambigimus: sed de iis, quæ tametsi opera nostra fiant, non tamen semper eodē modo fiunt: vt de iis quæ ad medicinam, & ad artem²⁰ pecuniæ quærendæ pertinent: & in arte gubernandarū nauium

potius, quàm in ratione corporum exercendorum dubitare solemus, quãto minus illa, quàm hæc enuclatis, & exquisitis præceptionibus absoluta est: & præterea item de reliquis. Magis autem in artibus, quàm in scientiis consultationi locus est. In iis enim sæpius ambigere solemus. Consultandi autem ratio in iis versatur, quæ plerunque vsu veniunt, cum eorum exitus incertus sit, & in quibus nihil est definiti. Porro ad res magnas considerandas alios in consilium adhibemus, nobis ipsis diffidentes, quasi minus ad eas dispiciendas, ac diiudicandas idoneis. Consultamus autem non de finibus, sed de iis, quæ ad fines pertinent. Neque enim aut medicus, an ²¹ sanaturus sit, consultat, aut orator, an persuasurus, aut vir ad Rempub. administrandam aptus, an bonas ²² leges conditurus, aut alij denique artifices de suis finibus deliberat: sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, quemadmodum, & quibus rebus eum possint assequi, cogitant: ac si compluribus modis, ac rationibus id quod volunt, confici posse videatur, qua facilimè & optimè confici possit, inspiciunt: sin autem vna ratione comòdè possit absolui, qua via ad illam perueniant, & qua ad hanc, eò vsque dum ad primam causam peruenerint, quæ inuentione est vltima. Qui consultat enim, is inquirere ac retexere veluti descriptionem ²³ quandam mathematicam videtur, quemadmodum dictum est. Sed illud certè apparet non omnem quæstionem esse consultationem, vt sunt quæstiones mathematicæ: consultationem

nem verò omnem esse quæstionem: Illud etiam planum est, quod est retexenti postremum, id esse agēti primū. Quòd si ij qui acturi sunt, in aliquid inciderint, quod fieri nequeat, veluti si pecunia sit opus, eiusque expediendæ nulla ratio inueniri possit, tum ab eo quod instituerunt, desistunt: sin autem alicūde suppeditari posse videatur, tum ad agendum aggrediuntur. Fieri autem posse dicuntur ea, quæ nostra opera effici possunt. Nā quæ amicorum studio & cura transiguntur, nostra opera quodammodo fieri videntur. Principium enim in nobis est. Quæruntur autē aliquando instrumenta, aliquando eorum vsus, itémque in reliquis: interdum cuius opera, aliquando quomodo, aut qua via res explicari possit. Ac videtur sanè homo, quemadmodum dictum est, actionum esse principium. Còsultatio autem est iis de rebus, quæ à quòque agi possunt. At actiones aliarum rerum causa suscipiuntur. De fine igitur consultari non potest, sed de iis quæ ad fines pertinent: neque de rebus singularibus, verbi gratia sit ne hoc panis, aut sit ne ita pistus, vt ²⁴ oportet. Hæc enim sensu iudicantur. Quòd si semper consultauerit, abibit in infinitum. Id autem de quo còsultatur, & id de quo consilium captum est, eadem sunt inter se, nisi quòd definitum iam ac decisum est id, de quo consilium capitur. Quod enim còsultatione adhibita reliquis præpositū est, id est de quo consiliū captum est. Nam quæadmodum sit quisq; acturus, tū quærendi finem facit, cum principium ²⁵

ad seipsum, & ad eam sui partem, quæ præest, atque imperat, reuocari. Hæc enim ²⁶ est quæ consilium capit. Quod ex veteribus quoque Reip. statibus, quos Homerus imitabatur, perspici potest. Nã quibus de rebus reges consilium ceperant, eas populo renuntiabant. Quoniam autem id de quo consilium capitur, sub deliberationem, appetitionemque earum rerum, quæ in nobis sitæ sunt, cadit: consilium erit earum rerum quæ in nostra potestate sunt, appetitio ad consultationem accommodata. Nam posteaquam consultatione adhibita iudicauimus, tum ei consultationi conuenienter appetimus. Ac consilium quidem quid sit, quibusque in rebus versetur, earum denique rerum esse, quæ ad fines pertinent, sic à nobis veluti adumbrando expositum sit. Vltimi autem seu finis potius esse voluntatem dictum est: sed alij eius esse quod bonum est, alij eius quod videtur bonum, existimant. Atqui ²⁷ eorum oratione, qui id quod sub voluntatem cadit, dicunt esse verum bonum, euenit ut id, quod vult is, qui minus rectè eligit, non cadat sub voluntatem. Nam si sub voluntatem cadet, erit & bonum: at erat, si casus ita tulit, malum. Eorum autem sententia, qui id quod sub voluntatem cadit, specie duntaxat bonum esse dicunt: nihil erit quod sub voluntatem cadat natura, sed quod cuique videbitur. Atqui aliud alij videtur, & si casus ita tulerit, etiam contraria. Quod si hæc minus probanda sunt, dicendumne est absolute, & re vera sub voluntatem cadere verum bonum: sed sub cuiusque volun-

tate cadere id, quod speciem boni habeat? Viro bono igitur id esse voluntati ²⁸ optabile, quod reuera bonum est: vitioso autem quicquid forte oblatum fuerit? ut corporibus bene constitutis salubria sunt ea, quæ reuera talia sunt: morbosis autem & ægris alia: itemque amara, dulcia, calida, graui, & cæterorum vnunquodque? Nam & verè de singulis rebus iudicat vir bonus, & ei statim quod in quaque re veri est, elucet. Ex vnoquoque enim habitu propria sibi quisque honesta & iucunda fingit: atque eo ipso fortasse longe præstat reliquis uir bonus, quod singulis in rebus verum perspicit, quasi earum norma sit ac mensura. Multitudini autem fucum facere videtur voluptas, quippe quæ cum bonum non sit, boni speciem præ se ferat. Itaque iucundum sequitur, ut bonum: dolorem autem fugit, ut malum. Quoniam igitur finis sub voluntatem cadit, de iis autem quæ ad finem pertinent, & consultari & consilium capi potest, consequens est, ut quæ in eis vertuntur actiones, & consilio consentaneæ sint, & sponte obeantur. At functiones & munera virtutum in his vertuntur. Iam & virtus & vitium pariter in nostra potestate sunt. Quas enim res agere in nobis situm est, easdem non agere possumus: & quas non agere in nobis situm est, earundem quoque agenda-rum potestas nostra est. Itaque ²⁹ si quid agere, quod honestum actu sit, in nobis situm est, non agere quoque cum id non agere turpe sit, in nobis erit situm: & si non agere, quod non agere honestum sit, in

nostra potestate est, agere quoque quod actu turpe sit, in nobis erit situm. Quod si honesta & turpia agere nostri arbitrij est, similiterque non agere: hoc autem erat bonos & malos esse: nostri quoque arbitrij erit profectò, vt probi & improbi simus. Iã quod dicitur, Spõte³⁰ improbus nemo, nec inuitus beatus vllus est: illud quidem falsum, hoc autẽ videtur esse verum. Nam vt inuitus beatus est nemo, sic vitiositas sponte nostra contrahitur: alioqui ea quæ iam nũc dicta sunt, erunt in dubium & controuersiam vocãda, negãdũque erit hominem esse principium ac parentem actionum, tanquam & liberorum. Quod si hæc nobis probantur, & vera esse patet, neque eas possumus ad alia principia, capitãque præter quã ad ea, quæ in nobis insunt, reuocare, profectò quarum rerũ principia in nobis insunt, eæ res quoque in nobis sitæ sunt, nostrãq; sponte suscipiuntur. Testimonio sunt his cum ea quæ priuatim a singulis, tum ea quæ publicè à latoribus legũ fieri solent. Eos enim omnes, qui res flagitiosas, atq; improbas admittunt, castigant, supplicioque afficiunt, si modo non per vim aut per inscientiam, quæ non ipsorũ culpa contracta sit, admiserint: eos autem qui res honestas & præclaras gerunt, honoribus & præmiis ornant, quasi hos excitaturi, illos à maleficio deterrituri. Atqui ad eas actiones excitat nemo, quæ neque in nobis positæ sunt, neq; spõte nostra obeuntur, perinde quasi nihil profuturũ sit persuasum nobis esse, vt ne vel caleamus, ³¹ vel doleam⁹, vel esuriamus, vel

aliquid aliud tale. Nihilo enim minus ea feremus. Nã etiam propterea quod ignoratum sit, castigant latores legum, si quis sibi ipse suæ inscientiæ causa esse videatur: verbi gratia in ebrios duplex pœna cõstituta est: Principium enim in ipsis est. Nã situm in eis erat ne ebrij fierent. Ebrietas autem causa inscientiæ est. Præterea in eos, qui aliquid ignorat eorum quæ legibus cauta sunt, cum & scienda, neque cognitu difficilia sint, animaduertunt: itẽque fit in cæteris, quæ negligentia sua videntur ignorare, cum liceat ipsis non ignorare. Poterant enim sibi, vt diligentiam adhiberent, imperare. Sed eiusmodi est aliquis fortasse, vt diligentiam adhibere non possit. Verum cur tales extiterint, causam ipsi sustinent, quippe qui negligenter ac dissolutè viuunt: & cur iniusti atque intemperantes sint, causa in ipsis consistit: vt potè quorum alteri in maleficiis, alteri in computationibus, & id genus deliciis ætatem consumant. Nã quales sunt in quaque re collocatæ actiones, tales eos qui agunt, efficiunt. Quod ex iis perspicuum esse potest, qui se in quouis certamine, aut actione exercent. Nunquàm enim certare, atq; agere intermittunt. Ignorare igitur è studiis & actionibus in quaque re positis, habitus gigni, hominis est sensu ferè carõtis. Præterea hoc ipsum certè à ratione alienum est, eum qui iniuste alterum lædat, iniustum: & qui intemperanter viuat, intemperantem effici nolle. Atqui si quis sciens eas res agat, quibus euadat iniustus, spontè sua profectò efficiatur iniustus: neq;

si velit tamē, esse desinat iniustus, & iustus sit. Nam ne æger quidem sanus ²² ac firmus sit, cum voluerit, etiam si forte sponte sua ægotet, quippe qui & incontinenter viuat, & medicorum imperium, consiliūque aspernetur. Tunc igitur ei integrum erat in morbum non incidere. At posteaquā sese effudit, ac proiecit, non iā est id integrum: quemadmodum nec is qui lapidem misit, retrahere eum iam potest: erat tamen in eius potestate in manum ²³ sumere ac iacere. Principium enim in ipso est: sic & iniusto atque intemperanti homini ab initio licebat talibus non esse. Iccircō sua volūtate tales sunt: posteaquā verō tales facti sunt, non possunt non esse. Non solum autem animi vitia sponte contrahuntur, sed in nonnullis, etiam corporis: quos sanē reprehendere solemus. Nam qui sunt deformes natura, eos reprehendit nemo: sed eos demū, qui propterea quōd exercitationes corporis prætermittunt, & valetudinem non curant, id mali contraxerunt. Eadem est imbecillitatis, ²⁴ deformitatis & debilitatis ratio. Nemo enim cæcitātē ei, qui vel natura, vel morbo, vel ictu aliquo cæcus sit, probri loco obiiciat: quin eius misereatur potius: sed qui ex ebriositate, aut aliqua alia intemperantia cæcitatem cōtraxerit, eum nemo est qui non reprehensione dignum duxerit. Quæ ergo vitia corporis in nostra potestate sunt, reprehenduntur: quæ non sunt, non reprehenduntur. Quod si ita est, in cæteris quoque rebus omnibus ea quæ reprehenduntur vitia, in nostra potesta-

te esse videbuntur. Quōd si quis dixerit id quenque expetere, quod sibi videatur bonum, verū non in cuiusque potestate ²⁵ visionem esse sitam, sed qualis quisque sit, talem ei finem videri: immō verō si sibi quisque ingenerandi habitus quodammodo causa est, erit & visionis profectō sibi ipse quodammodo causa. Sin autem ²⁶ maleficij admittendi sibi causa est nemo, sed ignoratione finis in maleficio quisque versatur existimans hoc genere vitæ se maximo bono potiturum, & si ²⁷ appetitionem finis nemo sibi suo arbitratu ²⁸ adoptare potest, sed ita natus quisque sit oportet, vt quasi aciem habeat, qua & rectē iudicare, & id, quod verē bonum est, sumere atque optare possit: & si is est benē ²⁹ informatus à natura, cui hoc naturæ beneficio benē constitutum est (rem enim maximā & pulcherrimam, quāque ab alio neque consequi, neq; discere possit, sed qualiscunque à natura facta est, talem obtinebit, eāque benē & pulchrē à natura factam, & compositam esse, ea demum perfectā & vera fuerit naturæ bonitas). Si igitur hæc vera sunt, quamobrē virtus magis, quā vitium nostra sponte ac voluntate suscipietur? utriusque enim & viro bono & improbo homini vel natura, vel quolibet alio modo finis & videtur & ³⁰ positus est: reliqua verō omnia in agendo quoquomodo illi agant, eō referunt. Siue igitur finis cuique non natura, qualiscunque ille sit, videtur, sed aliquid etiam ³¹ est penes eum qui agit, siue, vt finis naturalis sit, eō tamen

quòd vir bonus reliquas res sua sponte gerit, virtus sponte suscipitur: nihilominus profectò vitium quoque sponte contrahetur. Æquè enim in homine malo, vt in bono viro inest hoc, vt per se agere possit, etiam si minus inest, vt finem per se videre possit. Si igitur quemadmodum dicimus, virtutes sponte nostra comparantur (etenim habituum causas ipsi adiuuamus, ex eòq; quòd sic, vel sic affecti sumus, talem nobis finem proponimus) profectò vitia quoque sponte nostra contrahentur. Similis enim vtròrumque ratio est. Ac de virtutibus quidem vniuersè à nobis dictum est: earum genus rudi quadam imagine informatum, atque adumbratum est, nimirum esse mediocritates: & habitus: & à quibus rebus gignuntur ij habitus, etiam ad eas res agendas valere, idque per se: & esse in nobis sitos, & nostra sponte suscipi, & ita, vt recta ratio præscripserit. Sed aliter actiones nostra voluntate suscipi dicuntur, aliter habitus. Actionum enim à principio ad extremum, domini sumus, cum rerum singularium cognitionem habemus: habituum verò principium duntaxat in nostra potestate est: at rerum singularium accessio nota non est, vt in morbis euenit: verum quia sic, aliterue tractare res singulares nobis licebat, iccirco habitus nostra sponte suscipi dicuntur. De singulis igitur virtutibus disputationem à capite repetitam ordiamur, quæ sint, & quilibus in rebus versentur, & quomodo sint virtutes. Eodem verò negotio quot sint numero virtutes, planum

fiet. Ac primum de fortitudine dicamus.

Fortitudinem igitur esse mediocritatem quæ in formidine & fiducia vertitur, iam antea diximus. Timemus autem nimirum ea omnia, quæ exterrēt, quæ vno verbo mala sunt. Itaque & metum definiunt mali expectationem. Ea igitur metum omnia, quæ mala sunt, vt infamiam, paupertatem, morbum, solitudinem, vitamque sine amicis, mortem. Non tamen videtur in his omnibus continendis vir fortis versari. Aliqua sunt enim pertimescenda, eaque & pertimescere honestum, & contemnere turpe est, vt infamiam. Nam qui eam metuit, is & probus est, & pudens: qui verò non metuit, impudens. Sed is à nonnullis fortis appellatur, ex quadam sermonis translatione, quoniam quiddam habet forti simile: ab omni enim metu liber, & solutus est etiam vir fortis. Paupertatem verò pertimescere fortasse non oportet, neque morbum, neque ea omnia, vt semel dicam, quæ neque à vitio nascuntur, neque culpa nostra contrahuntur. Sed neque is, qui in his se à metu vacuum præstiterit, fortis est dicendus. Fortem tamen hunc quoque ex similitudine quadam dicimus. Nonnulli enim cum in belli periculis timidi sint, atque ignaui, liberales sunt tamen, & in pecunia amittenda fidenti ac præsentis sunt animo. Neque igitur si quis contumeliam in liberos & uxorem extimescit, vel inuidiam, vel aliquid eius generis, ignauius est: nec fortis is qui animo confidit cum se fustibus verberatum iri videat. Quibus ergo in rebus formido-

loſis vir fortis cernitur? Nōne in maximis? Nec enim quiſquam res horribiles, & aſperas patientius tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilius morte eſt. Nam omnium rerum eſt extremum: nihilque reliquum eſſe mortuo videtur neque bonum, neque malum. Sed non in omni mortis genere vir fortis cernitur, vt ſi quis vel in mari naufragio pereat, vel morbis conficiatur. In quonam igitur? Nōne in eo quod pulcherrimum eſt? At tale eſt id quod in bello appetitur. In maximo enim & pulcherrimo periculo mors appetitur. Teſtantur & cōprobāt hęc, quę dicimus, honores ij, qui & in liberis ciuitatib⁹, & apud reges eis, qui in bello ceciderint, decernuntur. Quocirca fortis propriē videatur is, qui nec morte honeſta, nec iis impēdētibus atq; inſtantibus, quę mortem afferunt, perterretur, cuiuſmodi ſunt ea maximē, quę in bello accidunt. Verūtamen tum in mari, tum in morbis vir fortis vacuus eſt ille quidem à metu, ſed non ita vt nauſe. Fortes enim cum de ſalute ſua deſperant, tum genus hoc mortis egrē ferunt: nauſas vſus & experientia confirmauit, benēque ſperare docuit, ſimulque illi fortē animum preſtant iis in rebus, in quibus aut viribus opus eſt, aut excedere de vita eſt honeſtum, quorū neutrum in his generibus interitus reperitur.

Horribile autem nō omnibus vnum & idem eſt, eſtque aliquid quod hominis conſtantiam ſuperat, quod proſectō omnibus qui ſanę mētis ſunt, terrorem iniicit. Quę autem homini 47 tolerabilia ſunt,

ea magnitudine differunt, eoque quod alia grauiora ſunt, alia leuiora: itēque ea quę fiduciam afferunt. Cum ſit autē vir fortis 1° imperterritus, atque impavidus, vt homo, hęc talia quoque pertimeſcet tamē, ſed ita, 48 vt oportet, & vt ratio poſtulat, ſubibit ac perferet honeſti cauſa. Hic enim virtutis finis eſt. Fieri autē poſteſt, vt hęc quis & magis & minus, quā debet, extimeſcat, & prætereā, vt quę nō ſunt formidolosa, perinde ac ſi talia ſint, metuat. Peccata autem cōmittuntur alia quod id agitur, quod nō oportet, alia quod non vt oportet: alia quod nō quo tempore oportet, aut aliquid huiuſmodi. Idem & de iis quę fiduciam afferunt, ſentiendum. Qui igitur ea quę debet, & cuius rei cauſa debet, & vt debet, perfert, & metuit, fortis eſt: itēque & qui confidit. Nam pro rei 3° dignitate, & quo tempore par eſt, & vt ratio poſtulat, patitur & agit vir fortis. Omnis 4° autem actionis finis eſt id quod habitui conuenit. At viro forti fortitudo honeſtum quiddam eſt. Talis igitur eſt & finis. Suo enim quicq; ſine deſinitur ac terminatur. Honeſti igitur cauſa vir fortis & ſuffert, & agit omnia, quę fortitudini conſentanea ſunt. Ex iis autem qui modū ſuperant, is qui metus vacuitate ſuperat, caret nomine: eſſe autem multa quibus impoſita nomina nō eſſent, ſuprà diximus. Sed appellari poterit vel inſanus, quidam, vel doloris omnis expertus, ſi nihil metuat, neq; terrę motum, neque procellas, quales aiunt eſſe Gallos. Qui autē in eo modum ſuperat, quod in rebus

formidolosus præfidat, audax est. Atque etiam idem arrogas esse, sibi que fortitudinis laudem sumere videtur. Itaque quo ille animo est in rebus formidolosus, eodem vult hic videri. Quibuscumque igitur rebus potest, cum imitatur: ita fit etiam ut plerique eorum timiditatem habeant cum audacia coniuncta. Nam cum in his se iactent, res formidolosas tamen neque audent subire, neque possunt perpeti. At qui metuendo modum superat, is ignauus, timidusque nominatur. Nam & quæ metuenda non sunt, & quemadmodum non sunt, metuit: omniaque eiusdem generis cum comitantur. In fidendo quoque modum deserit: sed cum in doloribus ac molestiis modum superat, magis sese indicat ac prodit. Omni igitur fere spe destitutus est ignauus. Omnia enim pertimescit: fortis vero contra. Hominis est enim bona spe freti, beneque sperantis confidere. In hisdem igitur rebus timidus, audax, & fortis versantur: sed non eodem modo in eas affecti sunt. Illi enim modum transeunt ac deserunt: hic mediocritatem seruat, seseque in his ita, ut debet, gerit. Atque audaces sane præproperi sunt, ac præcipites, periculumque antequam in periculo versentur, adire volunt: in ipso autem periculo sunt tardiores, & a sententia desistunt. At viri fortes in factis ipsis acres sunt, & celeres: ante facta sedati & quieti. Quapropter fortitudo (ut dixi) mediocritas est, quæ versatur cum in eis quæ fiducia complent animos, tum in his quæ terrorem afferunt, non omnibus, sed his quæ supra diximus, easque sumit, ac perfert,

vel quia perferre honestum, vel quia non perferre turpe est. Sibi autem ipsum mortem consciscere fugientem vel paupertatem, vel amorem, vel ægritudinem aliquam, viri fortis non est, sed ignavi potius. Mollis enim animi est res erumnosas & laboriosas fugere. Præterea non ob id quod honestum sit, sed quod malum fugere studeat, mortem subit ac perfert. Ac fortitudo quidem talis quædam res est.

Eius autem & alij quinque modi feruntur, quorum primus est eius, quæ civilis appellatur. Ad illam enim quæ verè & propriè fortitudo est, proximè videtur accedere. Videntur enim ciues pericula subire, cum legitimis pœnis atque ignominiiis compulsi, tum honoribus ac præmiis inuitati. Atque ob eam causam apud eos maximè viri fortissimi reperiuntur, apud quos & infamia notantur ignavi, & honore afficiuntur viri fortes. Ac tales quidem facit Homerus, verbi gratia, Diomedem & Hectorem.

Primus Polydamas turpi me labe notabit.

Et Diomedes,

Hector enim Troiana inter sic agmina dicit,

Tydides a me. -

Hæc autem similima videtur ei quæ primo loco à nobis posita est, quoniam eius effectrix virtus est. Pudor enim, & honesti appetitio, videlicet honoris, & dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficiunt. Eundem autem in numerum referre licet eos qui ab his, quorum sub imperio sunt, fortes esse coguntur. Sed illis hi sunt eo deteriores, quod non pudore, sed me-

tu adducti id faciunt, nec eò quòd turpitudinē, sed quòd dolorem fugiant. Cogunt enim ij penes quos est potestas, vt Hectōr,

Quem procul à pugna sese subducere cernam,
Non tamē hic auiū atque canū minus esca iacebit.
Cogunt⁹ etiam ij qui in primo ordine locant, & si retrocedant illi, verberant: idem faciunt & qui ante fossas & alias huius generis munitiones, disponūt. Nanque omnes hi cogunt. Sed par est honesto exci-
ratum fortem esse, non vi, aut necessitate coactum. Atque etiam vsus in quaque re nomen sibi fortitudinis vēdicat. Ex quo & Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Atque vsu periti & exercitati, alij quidē sunt aliis in rebus, sed in bellicis milites. Nam multi videntur esse belli¹⁴ terrores inanes, quos hi experiendo maximē pēspectos habēt & cognitos. Quocircā fortes propterea habentur, quòd alij, quales sint terrores illi, non intelligunt. Deinde cum aduersarios damnis afficere, nullisque ipsi affici vsu & cōsuetudine maximē possint, tum ictus vitare, & hostem ferire in primis sciunt: quippe qui & armis expeditissime possunt vti, & huiusmodi armis instructi sunt, quæ ad damnum hosti inferēdū, & à se propulsandum maximē valent. Vt igitur cū inermibus armati, & vt athletæ cum luctandi imperitis decertant. Nanque etiam in talibus certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est, sed qui plurimū viribus valet, corporēque est præstantissimo. At verò milites tum ignaui fiūt, cum & pe-

riculum maius est, quàm vt possint obsistere, & copiis atque apparatu sunt inferiores. Primi enim terga vertunt: ciuiles autem copiarū pugnantēs occidūt. Id quod in Hermæo¹⁵ contigit. Nam & fuga ciuibus turpis, & mors tali salute optabilior est. Illi verò initio pugnarū sese periculis offerebāt, perindē ac si meliores essent: at cognito periculo salutē fuga petierunt; mortem peius turpitudine pertimescentes: qualis vir fortis esse non solet. Porro autē iram quoque fortitudini ascribunt. Fortes enim esse vidētur etiam ij qui ira concitati tanquam beluæ in eos irruunt, qui vulnerarunt: quoniā fortes quoque sunt iracundi. Maximum¹⁶ enim ad adeunda pericula calcar admouet iracundia, ex quo & Homerus,
-vires addidit iræ.

Et illud,

-bilem conciuuit & iram: &

A cris per nares subiit furor: &

Toto feruebat corpore sanguis.

Hæc enim omnia celeritatem, atque impetum animi concitati significare videntur. Ac fortes quidē honesti causa res omnes gerunt, eosque ira¹⁷ adiuuat: bestiarū autem dolore affectæ. Nam vel quòd ictæ fuerunt, vel quòd metuunt. Nam si sint in¹⁸ sylua, aut palude neminem aggrediuntur. Non¹⁹ igitur eò fortes dicendæ sunt, quòd dolore & ira incitata periculum adeant, nihil eorum quæ grauias & periculosa sunt, præuidentes. Nam isto quidem modo asinos fortes dicere licebit cū esuriūt, quo-

niam ne verberibus quidem à pastu demouentur: & adulteri cupiditate inflammati multa faciunt audacius. Non igitur fortia sunt ea quæ dolore vel ira elata sese in discrimen offerunt. Videtur autem ea fortitudo maximè naturalis esse, quam ira excitauit, & si cõsiliũ, idque cuius causa res fit, assumpserit, verè fortitudo poterit appellari. Prætereà homines cū irascuntur, dolore: cū iniuriam acceptam vlciscuntur, voluptate afficiuntur. At qui his causis impulsĩ periculum adeunt, pugnaces⁶⁰ illi quidem, sed non fortes appellandi sunt. Non enim propter honestũ, neque ita, vt ratio monet, id faciunt, sed perturbatione concitati: verum simile⁶¹ quiddam habent. Sed nec ij qui bona spe freti sunt, fortes sunt habendi. Nam propterea quod & sapius & multos vicerunt, in periculis fidunt: eo autem sunt similes, quod vtrique fiducia præditi sunt. Veruntamen fortes propter eas causas, quas diximus, fidunt: hi quia animũ induxerunt se viribus esse omnium præstâtissimos, nihilque incommodi vicissim accepturos. Ac tale quiddam faciunt ij, qui ebrii facti sunt. Nam bona spe eriguntur. Cũ verò alia, quàm sperauerunt, eis euenerint, profugiunt. Erat autem viri fortis, quæ formidolosa homini & sunt & videntur, ea ob eam causam perferre, quia & perferre honestum sit, & non perferre turpe. Itaque viri fortioris esse videtur in repentinis terroribus sese imperterritum, minimèque perturbatum præbere, quàm in præuisis, vel quia hæc animi constantia magis ab animi habitu

habitu proficiscitur, vel etiam quia minus præparationis habet. Nam quæ multo ante prospecta sunt, in iis quiuis animi agitatione & ratione consiliũ cooperit: at in repentinis, habitu. Fortes porrò videntur ij quoque qui periculũ ignorant: nec longè absunt ab iis, qui bona spe ad audendum prouehuntur. Hoc quidem certè sunt deteriores, quod nihil splendoris, nihilque dignitatis in his elucet: in illis verò plurimum. Itaque illi aliquantum temporis permanet in incœpto: Hi autem decepti, & in errorẽ inducti, statim, vt aliud esse, quàm suspicati sunt, cognouerunt, fugiunt: quod Argiuis accidit, qui in Lacedæmonios pro Sicyoniis inciderunt. Ac verè fortes quidem, & ij qui videntur esse fortes, quales sint, diximus. Sed cū in fiducia, metũque versetur fortitudo, non tamen perẽque in vtroque: sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, quique in eis ita affectus est animo, vt debet, is fortior eo est, qui in iis rebus quæ fiduciã afferunt, constantiam retinet ac tuetur. Ex eo igitur fortes appellantur, vt supra à nobis dictum est, quod res molestas atque asperas fortiter ferant. Itaque doloris & molestiæ plena res est fortitudo, eaque iure laudatur. Difficilius enim est res molestas toleranter pati, quàm se à iucundis abstinere. Verum tamen fortitudinis finis possit videri iucundus, sed ab iis rebus, quæ circumstant, obscurari ac penè deleri: cuiusmodi quiddam in ludis gymnasticis accidit. Pugilibus enim finis ipse cuius causa de-

certant, iucundus est, vt corona, & honores: at ictus & verbera, omnis denique labor, cum ex carne consistent, dolore, molestiaque eos afficit. Quoniam autem multa sunt laboriosa & molesta: finis, qui tenuis, & exiguus est, nihil iucunditatis in se inclusum habere videtur. Quod si talis quoque est fortitudinis ratio, & natura: mors & vulnera forti viro molestiam etiã inuito sunt allatura: ea tamen omnia subibit ac perferet, quia & perferre honestũ, & nõ perferre turpe est. Atque idem quo virtutibus omnibus instructior fuerit, & quo beator, eo molestius mortem feret. Nã cum vir talis vita sit dignissimus, tũ sciens ac prudens maximis bonis spoliatur. Quod quanuis ei molestum accidat, nihilominus tamen in his sese virum fortem præstat: atque eo fortasse magis, quod illis omnibus id quod in bello honestum est, anteponit. Nõ igitur hoc in omnibus virtutibus inest, vt earum muneribus & actionibus liceat iucundè perfungi, nisi quoad finem attingunt. Nihil autẽ prohibet fortasse quominus milites præstantissimi sint, non qui sint tales, sed qui & minus fortes sint, & nihil aliud boni, quàm lacertos & vires habeant. Hi enim ad pericula subeunda parati sunt, vitamque cum paruo quæstu paciscuntur & commutãt. Ac de fortitudine quidem hætenus. Quid sit autem, nõ est difficile ex iis quæ dicta sunt, rudi quadam forma descripta, atque adumbrata cognoscere. Sequitur iam vt de temperantia disseramus: hæ nanque virtutes earum animi partium

videntur esse, quæ sunt rationis expertes. Temperantiam igitur mediocritatem esse, quæ versatur in voluptatibus, iam à nobis dictum est. Minus enim, nec eodem modo in doloribus versatur. In his autem utrisque intemperantia quoque vertitur. Nunc igitur quibus in voluptatibus versetur, facta earum distinctione, explicemus. Ac primũ constituat hęc voluptatum partitio, vt aliæ sint animi, aliæ corporis: vt honoris cupiditas, quam ambitionem dicimus, & discendi studium, animi sunt: uterque enim eo delectatur, cuius amore & studio tenetur, cum corporis nihil afficiatur, sed vis cogitandi potius. Qui autem huiusmodi voluptatibus dediti sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Itẽque neque ij qui in aliis occupati sunt, quæ ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate, studioque rerum narrandarum ducuntur, & qui in rebus, quas casus obtulerit, totos dies conterunt, eos loquaces, non intemperantes dicere solemus. Ne eos quidem, qui ex pecuniarum iactura, vel amicorũ obitu, maiorem dolorem capiunt. Itaque in corporis voluptatibus intemperantia vertatur necesse est: ac ne in his quidem omnibus. Nam qui delectantur iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, vt coloribus; figuris, pictura, nec temperantes appellantur, nec intemperantes. Atqui fieri posse videtur, vt etiam his rebus & ita vt oportet, & supra atque infra modum delectemur. Idẽmque de iis, quæ ad auditum per-

tinent, sentiendum. Neque enim quisquam eos, qui supra modum cantilenis, vel histriionum gestu lætantur, intemperantes: aut eos qui intra modum, temperantes appellat: nec eos qui iis rebus, quæ sub odoratum cadunt, delectantur, nisi ex euentu. Non enim eos qui malorum, aut rosarum, aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes dicimus, sed eos potius, qui vnguentorum, & obsoniorum: his enim gaudent intemperantes, propterea quòd eis hæc ipsa earum rerum, quæ desiderari solent, memoriam refricant. Cernere autem licet alios, cum esuriunt, ex ciborum odore capere voluptatem. Talibus autem rebus delectari hominis est intemperantis. Nam intemperantium sunt hæc rerum desiderabilium genera. Illis autem sensibus necætera quidem animalia percipiunt voluptatem, nisi est ex euentu. Nam neque leporum odore delectantur canes, sed cibo. Sensum porrò odor commouet, atque excitat: neque leo bouis voce, sed esca. Ex voce autem eum propinquum esse sensit: quo fit, ut hac delectari videatur. Similiter autem, nec ceruicæ viso, capreae reperta lætatur, sed quia se nactum esse videt, quod edat. Vertuntur igitur temperantia & intemperantia in huiusmodi voluptatibus omnibus, quæ nobis sunt etiam cum reliquis animalibus communes. Ex quo seruales eas & beluinas iudicare licet. Hæ autem sunt tactus & gustatus voluptates. Ac videntur sanè gustatus parum admodum, aut prorsus nihil intemperantes uti. De saporibus

bus enim propriè, suoque iure gustatus iudicat: quod faciunt ij qui vina explorant & obsonia condiunt. Neque igitur admodum, aut nihil planè saporibus delectantur intemperantes: sed ipsa perceptione voluptatis, quam profectò totam tactus efficit, cum in esculentis & proculentis, tum in iis rebus quæ venereæ appellantur. Quapropter collum sibi quidam obsoniorum gurgis & helluo gruis collo longius optauit, ut qui tactu maximam capiebat voluptatem. Tactus autem omnium sensuum latissimè patet, in eoque sita intemperantia est, quæ meritò, ut turpis, & flagitiosa, maledicti loco obiicitur, propterea quia inest in nobis, non quæ homines, sed quæ animalia sumus. His igitur talibus delectari, eaque vehemèntius amare beluarum est. Nam exceptæ sunt sanè viris honestis & ingenuis omnium quæ tactu percipiuntur, dignissimæ voluptates, cuiusmodi sunt eæ, quæ in gymnasiis fricatione & calefactione gignuntur. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus pertinet, sed quibusdam partibus circumscribitur.

Cupiditatum autem aliarum communes esse videntur, aliarum propriarum & ascitarum, ut cibi cupiditas est naturalis. Omnes enim, cum indigent, alimentum vel siccum, vel humidum appetunt, aliquando utrunque, lectumque iugalem (ut ait Homerus) adolescens, & qui floret ætate. At hoc, vel illud alimentum non iam omnes, neque eadem omnes desiderant. Itaque hoc propriè nostrum videtur esse. Verum tamen habet quiddam etiam à natura insitum. Alii enim

aliis delectatur, & sunt nonnulla, quæ magis, quàm res forte fortuna oblatæ quosdã homines delectat. In naturalibus igitur cupiditatibus offendunt⁶⁷ pauci, atque in vno, scilicet in eo quod nimium est. Nam edere aut bibere quæ casus obtulerit, quoad plenior sis, quàm naturæ necessitas postulat, nihil aliud est, quàm modum naturæ conuenientem copia superare. Naturalis enim cupiditas est, id quod deest, exple re velle. Itaque Græco vocabulo appellantur hi *σεληναγοι*: id est, ventri vsque ad insaniam indulgentes, tanquam cum præter modum implentes. Actales quidem euadunt ii, qui seruili admodum ingenio præditi sunt. At verò in propriis voluptatibus cõplures & multis modis peccant. Nam cum huius, ⁶⁸ aut illius rei amantes eò dicantur, vel quòd iis rebus delectentur, quibus non oportet, vel quòd nimium ⁶⁹ delectentur, vel quòd ita vt vulgus, vel quòd non ita, vt oportet, vel quòd non qua⁷⁰ parte oportet: intemperates omnibus in rebus modum superat. Nam & quibus rebus non oportet, quoniam odio dignæ sunt, delectantur, & si maximè quibusdã talibus rebus delectari oporteat, magis quàm oportet, & ita vt multitudo, delectantur. Id ergo nimium, quod in voluptatibus vertitur, esse intemperatiam, ob eamque causam esse vituperabile, perspicuum est. In doloribus autem nõ ita, vt vir fortis, sic temperans eò quòd dolores perferat: nec quòd non perferat, intemperans appellatur: sed eò intemperans dicitur, quòd ægrius, quàm debet, ferat, nullam se corporis

percipere voluptatem. Et verò ei dolorem affert voluptas. Temperans autè dicitur cum ob id quòd se carere voluptatibus nõ molestè ferat, tũ quòd aspernetur & prætermittat voluptates. Intemperans igitur omnia quæ iucunda sunt, concupiscit, aut certè quæ iucundissima. Ita que à cupiditate trahitur, vt hæc cæteris rebus habeat potiora. Quapropter & cũ voluptatibus⁷¹ potiri nõ potest, & cum eas concupiscit, dolore angitur. Sæper enim cũ dolore cupiditas cõiuncta est: tametsi absurdum videatur, propter voluptatem dolore affici. Iam qui in expetendis voluptatibus modum deserant, minúsque quàm oportet, iis delectentur, rarò existunt. Nõ est enim humanus huiusmodi stupor omni penè sensu hominè spolians. Nã cætera quoque animalia pabulum à pabulo discernunt, hisq; delectantur, illis non itè. Quòd si cui nihil sit iucundum, nihilque inter hoc, & illud intersit, is profectò ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniã igitur qui talis sit, nõ admodum reperitur, suo nomine nõ est appellatus. Tèperans autè in his rebus mediocriter & moderatè affectus est. Nam neque iis delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius: neq; omnino⁷² quibus ex rebus capienda voluptas non est, ex iis capit voluptatem, neque vlla re tali vehementer delectatur, neque si ea res absint, discruciat: neque concupiscit, nisi moderatè, neque magis⁷³ quàm debet, neque quo tempore non debet, neque omnino quicumque tale concupiscit. Quæcunque autè ita iucunda sunt, vt eadè ad

bonam valetudinem, vel optimum corporis habitū pertineant, ea modicè, & vt debet, concupiscit, cæteraque quæ his nō sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris nō exhauritur. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius, quàm par sit, tales voluptates amplectitur. At temperans talis non est, sed rectæ rationi parer, atque obtemperat. Videtur autem intemperantia magis, quàm timiditas, spōte ac voluntate suscipi. Illa enim propter voluptatem, hæc ob dolorē: quorum alterum optabile est, alterum fugiendum. Ac dolor quidem naturam eius, qui augetur, de suo statu deturbat, & interimit: voluptas autem nihil tale facit, immo verò quiddam est, quod sponte nostra consecretamur. Itaque probrosior ac flagitiosior est. Nam & facilius est rerum iucundarum mediocritati seruandæ assuefieri: multa enim huiusmodi in vita quotidiana occurrunt: & assuefendi exercitatio ac meditatio periculo vacat. In rebus autem formidolosis contrà euenit. Sed aliter timiditas sponte contrahitur, aliter res singulares sponte nostra eximescimus. Illa enim doloris expers est, hæc doloris magnitudine homines exterrēt, & vt ne ipsi apud se sint, efficiūt, adeò vt arma abiiciāt, aliāq; suę personæ indecora faciant. Itaque videntur esse violentę. Contrà fit in intemperante. Res enim singulares sponte ab eo suscipiuntur, nempe concupiscente, ac desiderante: vniuersum verò genus minus: intemperans enim esse cupit nemo. Nomen autem

intemperantiæ etiam ad errata ¹⁴ puerilia transferimus. Inest enim in his quædam similitudo. Vtrum autem ab vtro sit appellatum, ad institutum nostrū nihil refert. Perspicuum illud quidem est à prioro posterius esse nominatum. Nec malè sanè translatio videtur esse facta. Id enim castigandum, & coercendum est, quod turpia concupiscit, & quod impunitate amplificatur, & propagatur, quales sunt maximè cupiditas & puer. Nam etiam pueri cupiditatem tanquàm vitæ suæ sequuntur ducem, maximèque in his rerū iucundarum appetitio dominatur. Itaque si nō parebit rationi, neque sub eius erit imperio: serpet & manabit latius. Nam cum sit inexplebilis rerum iucundarum appetitio maximè in stulto & amete: tūm cupiditatis vsus eius, quod cognatum est, vires amplificat, adeò vt si magnæ sint & vehementes cupiditates, mentem ac rationem de sua sede detrudere ac deturbare possint. Danda igitur opera est, vt mediocres sint & modicæ, neque quicquā rationi aduersentur. Atque hoc ipsum est quod obediēs & castigatum dicimus. Vt enim puer è custodis & magistri præscriptione viuere, sic & vis hæc concupiscendi obtēperare rationi debet. Quocircà debet in viro temperante cum ratione cōcinere ea pars animi, quæ ad concupiscendum valet. Vtrique enim propositum honestū est: appetitque temperās, quæ oportet omnia, & quemadmodū, & quo tēpore oportet, quæ quidem est rationis lex atque institutio. Ac de temperantia quidem hætenus.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,

LIBER QVARTVS.

DEinceps de Liberalitate dicamus, quæ videtur esse mediocritas in pecuniis occupata. Nam laudem inuenit homo liberalis non in rebus bellicis, nec in quibus temperans, neque in iudiciis, sed in donatione & acceptione pecuniæ: veruntamen magis in donatione. Pecunias autem appellamus omnia, quorum æstimationem metitur nummus. Iam verò ea quæ appellatur à Græcis, ἀσότης, Latino autē nomine vix satis exprimi potest, nisi fortè, profusionē aut luxuriā nominemus, & illiberalitas, sunt in pecunia nimium & parum. Atque illiberalitatem quidē semper iis ascribimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur. Asotiam autem attribuimus hominibus interdum cum intemperantia copulantes. Incontinentes enim, & eos qui in libidinem atque intemperantiam sumptus immensos faciūt, asotos vocant Græci, quos (si placet) vel prodigos, vel profusos, vel luxuriosos appellemus. Quare & improbissimi videntur esse: nam multis simul vitiis cooperti sunt. Non igitur proprio nomine appellantur. Asotus enim proprie is videtur esse, qui vno vitio affectus est, nimirū eo quod rem familiarem perdat & consumat. Nā qui per se, suaque opera perit, is est nobis prodigus,

Græcis asotus. Videtur porro interitus, quidam sui ipsius esse etiam facultatum consumptio & iactura, quasi ex his tota viuendi ratio pēdeat. Profusionem igitur hoc modo accipimus. Quarum autem rerum vsus aliquis est, iis & rectè & perperam vti liberum ac solutum est. At diuitiæ in bonis vtilibus numerantur. Iam qui propria cuiusque rei virtute præditus est, is ea re optimè vti potest. Optimè igitur diuitiis vtetur is, qui virtutem eam quæ ad pecuniarum vsum pertinet, cōsecutus sit. Atque hic est liberalis. Videtur autem pecuniarū vsus esse, sumptus, & donatio. Acceptio verò & custodia quærentis est potius, quàm vtentis. Itaque hominis liberalis est magis, quibus largiendum est, largiri, quàm & à quibus accipiendum est, accipere, & à quibus accipiendum non est, non accipere. Virtutis enim propriū magis est benè mereri, quàm beneficium accipere: & res honestas ac præclaras gerere, quàm turpitudinem non admittere. Minimè autem illud quidem obscure est, quin & donationem beneficium cōferre, resque honestas agere: & acceptionē beneficium affici, aut se à turpiter factis abstinere subsequatur. Prætereà ei qui donat, habetur gratia, non ei qui non accipit: multoq; maior laus illi, quàm huic tribuitur. Tūc facilius est non accipere, quàm dare. Suum enim quisque mauult non profunderi, quàm accipere alienum. Deinde liberales dicuntur ij, qui largiuntur: qui non accipiūt autē non magis liberalitatis, quàm iustitiæ nomine laudatur. At qui acci-

piunt, non admodum sanè laudantur. Iam verò omnium hominū, qui virtutis nomine chari sunt, maximè diliguntur liberales. Nam profunt aliis: quod quidem in donatione situm est. Actiones autem ex virtute, & honestæ sunt & honesti gratia suscipiuntur. Dabit igitur liberalis honesti causa, & rectè dabit. Nam & quibus dandum est, & quātum, & quo tempore: & cetera omnia adhibebit, quæ rectam dandi rationem consequuntur, eaque libenter & iucundè præstabit, aut certè non grauatè. Nam quod virtuti conuenienter geritur, aut iucundum est, aut à molestia vacuum: molestum autem minimè. At qui dat vel quibus dandum non est, vel non honesti gratia, sed aliqua alia causa impulsus, hic non est liberalis, sed aliquo alio nomine appellabitur. Atque adeo ne is quidem qui grauatè dat. Hic enim facile adducetur, vt pecuniam honestis actionibus anteponat, quod minimè conuenit liberali. Nec verò vnde non oportet, accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non est eius, qui pecuniā nihili æstimat. Nec erit in poscendo procax. Non enim hominis est benefici facile beneficium accipere. Accipiet tamè vnde debet, verbi gratia, de suis bonis, & fructibus, nō quòd honestum sit, sed quòd necessariū, vt habeat dandi facultatem. Nec suā rē familiarē negliget, vtpote qui ex his velit aliquibus cōmodare, eisque suppeditare, quæ desiderant. Neque quibuslibet largietur, vt suppetat ei quod largiri possit, quibus oportet, & quo tempore, & vbi, ho-

nestum est. Magnopere autem proprium est hominis liberalis, ita in dando modum superare, vt sibi pauciora relinquat. Nam sui rationem non habere liberalis est. Iam verò ex facultatibus & penditur & appellatur liberalitas. Non enim in multitudine beneficiorū quæ dātur, sed in habitu eius qui dat, liberalitatis vis sita est. Hic autem dat pro facultatibus. Ex quo nihil prohibet eum esse liberaliorē, qui pauciora donet, si modo ex paucioribus donet. Videntur porrò liberaliores esse qui suas facultates non quæsiuerunt, sed ab aliis partas acceperunt. Egestatis enim incommodum non sunt experti. Præterea sua cuique facta sunt chariora, vt parētibus & poëtis. Difficile est autem liberalem diuitem esse, quippe qui nec ad accipiendum sit attētus, nec ad custodiendum pertinax, immò verò ad profundendū facilis ac paratus: pecuniam denique nō sua, sed beneficij conferendi causa, magni æstimet. Idcirco & vulgò criminari fortunam solent, quòd minimè omnium diuites sunt, qui diuitiis & copiis rei familiaris sunt dignissimi. Sed hoc non temerè cōtingit. Neque enim fieri potest, vt pecuniis abūdēt ij, qui nullam diligētiam, vt pecuniosi sint, adhibent: quæ admodum neque quicquam aliud sine studio ac diligentia comparatur. Non tamen aut quibus non debet, aut quo tempore non debet, aut cæteris id genus honesti formulis neglectis, dabit. Non enim iam ageret conuenienter liberalitati: & si sumptum in hæc faceret: vnde impēderet in ea, quæ sumptum.

desiderant, non haberet. Est enim is liberalis (vt diximus) qui & pro facultatibus, & quas in res oportet, sumptum facit: qui autem modum transit, prodigus. Itaq; reges prodigos dicere non solemus. Rerum enim quas possident, vim & copiam, non videtur esse facile donationibus & sumptibus exhaurire. Quoniam igitur liberalitas mediocritas est, quæ in dandis & accipiendis pecuniis vertitur: largietur & impendet profectò liberalis in eas res in quas debet, & quantum debet, non aliter in paruis, quàm in magnis, idque faciet libenter, & iucundè: præterea vnde & quatum accipere debet, accipiet. Nam cum virtus hæc mediocritas sit ad vtrunque pertinens: vtrunque quemadmodum debet, administrabit. Bonam enim donationem similis consequitur acceptio: & quæ similis non est, contraria est. Quæ igitur se mutuò consequuntur, simul in eodem inesse possunt: contrarias in eodem non inesse perspicuum est. Quod si ei euenerit, vt còtrà atque oporteat, aut præter honestum, sumptum faciat, ægrè feret ille quidem, sed modicè, & quemadmodum debet. Virtutis est enim & quibus rebus, & quomodo lætandum & dolendum est, lætari ac dolere. In societate autem rei pecuniariæ etiam facilem se ac commodum præbet liberalis. Quoniam enim pecuniam còtemnit, ad accipiendam iniuriam expositus est: potiùsque grauatur se sumptum, cum res postularet, non fecisse, quàm se tum cum facere nõ oporteret, fecisse molestè fert: neque ei * probatur Simonides. Prodigus

autem etiam in his offendit. Nam neq; gaudet, neque dolet quibus, aut quomodo debet: quod ex iis quæ posterius dicentur à nobis, planum fiet. Atque hoc quidem iam diximus, profusionem & illiberalitatem, nimium esse & parum, idque vtrunque in duobus consistere, in donando scilicet & accipiendo. Nam & sumptum in genere donationis locamus, illumque huius nomine volumus còtineri. Ac profusio quidem donando & non accipiendo modum superat: accipiendo autem deserit. Illiberalitas vero donando modum deserit, accipiendo superat, præterquam in paruis. Ea igitur quæ profusionis propria sunt, non facile * copulari, neque vnà coherere possunt. Non enim facile est cum qui à nemine accipiat, omnibus donare. Nam celeriter deficient eos facultates, qui cum sint priuati, plus æquo largiuntur: qui quidem & prodigi videntur esse. Alioqui nemo profectò negauerit eum qui talis sit, auaro non paulo esse meliorem: facile enim ad sanitatem reuerti potest, & ætatis maturitate correctus, & egestate coactus, atque ita ad mediocritatem peruenire. In eo enim insunt ea omnia quæ conueniunt liberali. Nam & donat, & non accipit: sed neutrum neque vt debet, neque benè. Quod si huic rei assuescat, aut alia aliqua ratione immutetur, iam fuerit liberalis. Nam & quibus erit dandum, dabit, neque vnde accipere nefas erit, accipiet. Itaque non male moratus esse videtur. Non enim improbi, neque

humilis aut degeneris hominis est, sed stulti potius largiendo & non accipiēdo modum superare. Qui autem hoc modo prodigus est, auaro multo melior esse videtur, cum propter eas causas, quas diximus; tum quod hic iuuat multos, ille neminem, atque adeo ne se ipsum quidem. Sed plerique prodigi, quē admodum à nobis dictum est, vnde non debent, accipiunt, eoque ipso sunt illiberales. Efficiuntur autem ad accipiendum propensi, propterea quod cum sumptus facere velint, hoc assequi non facile possunt. Nam citò deficiūt eos rei familiaris copiae. Aliunde ¹⁰ igitur, quàm de suo largiri aliis & suppeditare coguntur: simulque quia nullam honesti rationem ducunt, sine religione, nulloque discrimine vndique corradunt: largiendi autem cupiditate flagrant: quomodo, aut vnde largiantur, nihil sua referre existimant. Quare ne liberales quidem sunt eorum donationes. Nam nec honestae sunt, nec honesti causa fiunt, nec vt par est: sed interdum quos homines oporteat in paupertate atatem agere, hos collocupletant, & cum iis qui temperatis & probatis sint moribus, nihil donent, in assentatores, aliarumque voluptatum ministros, multa largiter effundunt. Itaque & plerique eorum sunt intemperantes. Nam cum facile impendant, etiam in res obscenas, & ab intemperantia natas sumptuosi sunt: & quia vitam suam honesti regula non dirigunt, ad voluptates propensiores euadunt. Prodigus igitur si custode & moderatore careat, in haec mala ¹¹ delabitur:

bitur: sed alicuius cura & diligētia nixus, ad mediocritatem, & ad id quod oportet, perueniat. Illiberalitas autē atque auaritia insanabilis morbus est. Videtur enim senectus & omnis imbecillitas, illiberales efficere: eaque magis in hominibus innascitur, quàm profusio. Nam plerique omnes pecuniae studio ducuntur potius, quàm ad largiēdum prompti sunt. Tum etiam latissimè manat, & est multiplex. Multa enim genera, multique modi auaritię esse videntur. Cum enim in duabus rebus vertatur, & in dando infra modum, & supra modum accipiendo, haudquaquam integra inest in omnibus: sed interdum diuellitur, ac seiungitur, alique reperiuntur, qui accipiendo modum superant, alij qui dando deserunt. Nam in quos quadrant tales appellationes, verbi gratia: parci, tenaces, sordidi, omnes hi in largiēdo modum deserunt: sed aliena nec appetunt, nec accipere volunt. Alij quidem tum æquitate ¹² & bonitate quadam, tum rerum turpium cauendarum studio adducti (videntur enim nonnulli, dicunt quidem certè sua se idcirco seruare ac tenere, vt ne quid turpe admittere aliquando cogantur: quorū in numero est & cumini sector, & quisquis talis est: qui ex eo nomen traxit, quod supra modum à dando abhorreat:) alij autem metu deterriti se à rebus alienis abstinere, perindè quasi non sit facile eum qui aliena tollat, sua ab aliis intacta retinere. Placet igitur eis neque ab aliis accipere, neque aliis dare. Alij rursus in accipiendo sunt nimij, quia vndique & quid-

libet accipiunt: quales sunt ij qui operas illiberales præstant, & sordidas artes exercent, & lenones & omnes huius notæ homines, & fœneratores: & quibus ¹³ exiguum lucrum magna mercede constat. Omnes hi enim à quibus non debent, & quantum non debent, auferunt. Communis autem eorum videtur esse lucri turpitudine. Nam propter quæstum, cumque exiguum, turpitudinem ac dedecus subeunt. Nam qui magna à quibus, & quæ non debent, auferunt, quales sunt tyranni, qui vrbes ¹⁴ euertunt, tēplaque expilant, eos non auaros, sed improbos potius, & impios, & iniustos dicimus. Iam aleatores & grassatores, qui obuios spoliant, & latrones, in numero illiberalium sunt habendi. Nam turpem quæstum confectantur. Quæstus enim causa vtrique & hi quos proximè nominavi, & illi superiores in negotio versantur, & dedecora, ignominiasque perferunt. Atque hi quidem lucri gratia maximis in periculis versantur: illi ab amicis, quibus donare debebāt, lucrum faciunt. Vtrique igitur quoniam ab iis, à quibus non debent, lucrū captant, turpis quæstus studiosi dicendi sunt: omnēsque tales accipiendi rationes & viæ, sunt illiberales. Merito autem liberalitati illiberalitas esse cōtraria dicitur. Nam cum malū sit profusione maius, tum facilius ac sepius in hac, quàm in illa, quā diximus, profusione homines offendunt. Ac de liberalitate quidem, iisq; vitiis, quæ cū ea pugnant, hæctenus. Sequitur vt de magnificentia, quam, *μεγαλοπρέπεια* Græci dicunt, differamus. Nā

ea quoq; virtus quædam videtur esse in pecuniis occupata. Verum nō vt liberalitas, ad omnes pecuniarias actiones, sed ad sumptuosas duntaxat pertinet: in quibus liberalitatem magnitudine superat. Nam vt nomen ipsum subindicat, sumptus est in rebus amplis & magnis decorus. Magnitudo autem ad aliquid refertur. Neque enim sumptus idem trierarchum decet, & spectaculorum præfectum. Decorū igitur & personæ, & loci, & tēporis, & rerū, in quas pecunia impenditur, spectatur. Qui autem sumptus facit in res paruas, vel mediocres pro earum rerū dignitate: is nō dicitur magnificus: vt qui dicebat, *Μέδικόque vago* „ dare sæpe solebam: sed is demū qui in res magnas. Nam qui magnificus est, idē est liberalis: sed qui liberalis, non continuò est magnificus. Huius autem talis habitus id quod est parum, indecora parsimonia appellatur, nimium operaria quædam in sumptu faciendo insolentia, & elegantia inscitia, & quotquot sunt tales vitiorū appellationes: quæ modum superant non magnitudine rerum in quas magnificentia conferenda sit: sed eo quòd magnos & insolentes sumptus faciunt in eas res, in quas, & quo modo faciendi non sunt. Verum de iis posterius dicemus. Magnificus autē ¹⁶ homini scienti similis est. Nam & decorū animo cernere, & magnos sumptus concinnè facere potest. Nanq; (vt initio diximus) omnis habitus actionibus, iisque rebus quarum est habitus, terminatur. Sumptus igitur viri magnifici, magni sunt & decori. Talia ergo & eius ope

ra sunt. Sic enim sumptus & magnus, & ad opus accommodatus, ac decorus futurus est. Itaque cum opus sumptu dignū esse debeat, tūm opere sumptus, aut etiam superior. Hoc igitur talia honesti gratia vir magnificus impendet, (Hæc enim omnium virtutum commune est) & prætereà iucūdè ac prolixè. Nam subtilius rationes subducere, & omnia ad calculū reuocare, hominis est parsimoniam indecorā cōsectantis. Deinde quo modo opus quā pulcherimū, & quā maximè decorum potius, quā quāti, & qua ratione minimo efficiatur, cogitabit. Necessariò igitur vir magnificus erit quoque liberalis. Impendet enim liberalis & quæ oportet, & vt oportet. Sed in his quicquid ¹⁷ magni est, magnifici proprium est, nempe magnitudo atque amplitudo ¹⁸ eius quæ in his versetur, liberalitatis: ac pari impensa opus efficiet, quod magnificētia præstet. Non enim eadem possessionis, atque ¹⁹ operis virtus est. Nam possessio plurimi æstimanda est ea, quæ pretiosissima & charissima est, vt aurum: opus autem plurimi faciēdum est, id quod est & magnum & pulchrum. Eius enim operis, quod tale est, spectatio admiratione spectatores afficit. Quod autem magnificum est, id admirabile est: operisque ²⁰ virtus ac præstantia est, magnificentia quæ in magnitudine consistit. Sumptus autem, quos amplos & honoratos dicimus, verbi gratia sunt dona, quæ suspenduntur in templis, diisque dicantur & constructiones templorū, & sacrificia: itēque ea omnia, quæ in omne

numen diuinum impenduntur, & quæcunque in Remp. honestæ laudis studio conferuntur: vt sicubi ludos se splendidè facere, aut triremium præfecturā de suo administrare, aut epulum præbere ciuitati poterent oportere. In omnibus autem, vt dictum est, eius qui agit, habēda ratio est, qui sit, & quæ sint eius facultates. Sumptus enim digni facultatibus esse debent, neque opus solum, sed etiam eum qui facit, decere. Quocirca nemo pauper magnificus esse potest, quia non habet domi vnde sumptus conueniēter & decorè facere queat: & qui conetur, stultus sit habendus: quoniam & præter ²¹ dignitatem, & præter id quod fieri oporteat, conetur. Quicquid autē rectè fit, id omne ex virtute fit. Decet porrò ²² magnificentia cum eos, quibus res huiusmodi vel ipsorum labore & virtute partæ sunt, vel à maioribus, aut iis quibus cum aliqua necessitudine sunt coniuncti, relicta, tūm honesto loco natos & claros viros: eos denique qui tali aliqua laude antecellunt. Inest enim in his omnibus amplitudo quædam & dignitas. Talis igitur est maximè vir magnificus, & in huius generis sumptibus magnificentia, vt diximus, elucet. Maximi sunt enim & honore dignissimi. In priuatis autem sumptibus iis, qui semel fiunt, etiam locum habet, quales sunt nuptiæ, & si quid eius generis est, & si qua in re vel tota ciuitas occupata est, vel ij qui dignitate præstant. In recipiendorum quoque hospitem & dimittendorum officio, in donis & remunerationibus. Nō enim in seipsum

sumptuosus est vir magnificus, sed in Remp. Dona autem simile quiddā iis rebus habent, quæ Diis cōsecrantur, & ante eorum simulacra suspenduntur. Est etiam viri magnifici domum ita exādicare, vt eius species diuitiis conueniat, (aliquid enim ex hac quoque ornamenti comparatur) & in eas res potius pecuniam impendere, quæ diuturnæ sunt futuræ, (sunt enim hæ pulcherrimæ) & in vnaquaque decorum seruare. Non enim eadem diis atq; hominibus conueniunt, neque eodem sumptu fanum & sepulcrum ædificandum est. Ac sumptus quidem in suo quisque genere magnus est: & cum sit ille sumptus magnificentissimus, qui in opere magno ponitur, tum hīc id splendidissimum est, quod in his rebus magnum est. Interest enim inter id quod est in opere magnum, & id quod est in sumptu. Nam pila vel ampulla ²³ pulcherrima doni ²⁴ puerilis magnificentiam illa quidem obtinet, sed huius pretium exiguum & illiberale est. Itaque magnifici est cuiuscūque generis opus efficiat, magnificè facere. Nā quod erit eiusmodi, id nec facile superari poterit: & sumptus magnitudini respondebit. Talis igitur est vir magnificus. Qui autem modū superat, & is quem operariorum more in sumptu faciendo insolentem diximus, eò superat, quòd secus ac debet, impendit. In res enim paruas & quæ paruum sumptum desiderant, multam pecuniam insumit, splendorēque ac magnificentiam ostentat inconcinnè, atque inuenustè: exempli gratia, nuptiali apparatu eos accipit,

qui symbolam ²⁵ in cœnam dederunt, & comœdis dux chori præpositus prodituris in scenam histriionibus substernendam purpuram confert, quemadmodum facere consueuerunt Megareses. Atque hæc omnia faciet non honesti, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quòd se his rebus homines admiratione affecturū sperat: & quas in res multa impendere debet, in eis sumptum exiguum faciet: vbi parua impensa desideratur, ibi largus & profusus erit. Homo autem indecorè parcus, quē Græci, *μικροπρεπῆ* appellant, in omni re à modo aberit, maximāque pecunia consumpta, in parua honestum omne perdet atq; extinguet: quicquid facturus est, procrastinans, & cunctabūdus efficiet, & qua ratione quàm minimo sumptu id conficere possit, considerabit: & in his lamentabitur, & ingemiscet, omniāque se efficere maiora, quàm oporteat, arbitrabitur. Sunt igitur hi habitus vitia: nullam tamen turpitudinis aut dedecoris notam inurunt, quia nec alteri damnum inferunt, neq; admodū sunt deformes. Magnitudo animi autem magnis in rebus, vt nomen ipsum declarat, elucere videtur. Ac primū sanè quales sint hæ res, intelligamus. Nihil porrò interest vtrum ipsum animi habitum, an eum qui eo sit præditus, consideremus. Magno autem animo habendus est is, qui magna se mereri existimat, idq; suo merito. Qui enim præter meritum ac dignitatem id facit, stolidus est. At eorum qui virtutē colunt, nemo stolidus est, nemo mente captus. Est igitur magno is animo,

quem descripsimus. Qui enim se cum paruis rebus, atque honoribus dignus sit, paruis quoque dignum iudicat, hic non magnanimus, sed modestus habendus est. Animi enim magnitudo in magnitudine sita est, quemadmodum in magno corpore, pulchritudo. Breuis autem staturæ homines venusti²⁶ ac lepidi sunt quidem illi, aptaque membrorum conuenientia & proportione præditi, sed pulchri non item. Qui verò magna se meritum esse putat, immeritò tamen, elatus ac superbus est: quem Græci *κεῖνον*, id est, laxum ac vastum quendam nominant. Quisquis autem²⁷ maiora sibi deberi, quàm quibus dignus sit, arbitratur, non continuò superbus est. Verùm qui se minoribus dignum, quàm mereatur, existimat, is angusto & humili animo est, siue magnis, siue mediocribus, siue paruis dignus, etiam minora sibi tribui putet oportere: tantoque humiliore animo videatur, quanto maiora meretur. Quid enim eum facturum putemus, si tam magnis dignus non sit? Est igitur magnanimus magnitudine ille quidē summus: sed eo quòd ita, vt oportet, de suis meritis iudicat, medius. Is enim quæ ipsius dignitati, meritisque respondent, seipsum dignum iudicat: alij modum vel superant, vel deferunt. Ergo si se magnis esse dignum meritò existimat, & maximè, si maximis, in vna re²⁸ potissimum sanè versabitur. Quænam²⁹ igitur sit huiusmodi res, ex dignitate intelligamus. Iam dignitatis nomen ad externa bona refertur: quorum maximum hoc locare debe-

mus, quod & Diis immortalibus tribuimus, & ij omnes, qui dignitatem in rep. consecuti sunt, expetunt: quod est denique rerum pulcherrimè gestarum præmiū. Talis verò est honos. Hoc enim est externorū bonorum maximum. In honore igitur & infamia sic se gerit, vt oportet, vir magni animi. Neque verò³⁰ verbis aut ratione opus est ad docendum viros magnanimos in honore versari. Honore enim maximè magni viri se dignos esse existimant: sed pro eo ac merentur. At qui demisso & humili animo est, is modum deserit, siue ipsius persona, siue magnanimi dignitas spectetur. Superbus autem si eius personam spectes, superat, non si eum cum viro magnanimo conferas. Quòd si magnanimus maximis fuerit honoribus dignus, erit ille profectò vir optimus ac præstantissimus. Nam quo quisque melior est, eo maiore præmio atque honore dignus est, & quidem optimus quisque maximo. Verè igitur magnanimus vir bonus sit necesse est. Atque etiā quæ in quaque virtute magnum & amplum est, viri magnanimi esse videatur. Neque porrò conueniat magnanimo³¹ dimissis manibus fugere, neque iniuriam cuiquam facere. Quid est enim cur turpe aliquid admittat, cui nihil sit magnum? Atque ei quidem qui res singillatim inspiciat, profus ridiculus esse videatur magnanimus, si nò sit idem vir bonus. Quin ne honore quidem dignus erit, si malus & vitiosus sit. Præmium enim virtutis est honor, & tribuitur viris bonis. Quocirca videtur animi magnitudo quasi

quoddam virtutum omnium esse ornamentum. Nam & maiores eas, amplioresque facit, & sine illis costare nullo modo potest: ob eamque causam qui re vera magno sit animo, non facile reperitur, quippe qui sine eximia quadam, & præclara bonitate talis esse non possit. In honoribus igitur & ignominis vir magni animi maximè cernitur. Ac magnis quidè honoribus, & iis qui à viris bonis deferentur, modicè delectabitur, tanquàm suos, sibi que accommodatos, aut etiam sua virtute minores, & inferiores consecutus. Virtuti enim omnibus suis numeris perfectæ & absolutæ nõ facile par vllus honos reperiri potest. Verùm tamen eos æquo animo accipiet, vel ob hanc causam, quòd illi non possint ei tribuere ³² maiora. Eum autem honorem qui & à quibuslibet, & ob res paruas tribuetur, prorsus negliget atque aspernabitur. Tales enim nõ meretur: itemque ignominiam ³³ atque infamiam, quia in eum iure cadere non poterunt. Maximè igitur & potissimùm in honoribus versatur vir magnanimus. Verùm tamè in diuitiis quoque, & principatu, in omni denique secunda atque aduersa fortuna quicquid acciderit, se moderatum præbebit: neque in rebus secundis lætitiã efferetur, neque in aduersis mœrore contrahetur. Nam ne in honorem ³⁴ quidem sic animatus est, qui tamen quàm maxima res est. Principatus enim & diuitiæ propter honorem sunt optabilia. Nam qui hæc bona consecuti sunt, his ³⁵ ipsis honore affici volūt. Cui igitur honos in rebus par-

uis numeretur, huic ne cetera quidem magna erūt. Quocirca magnanimi ceterorum contemptores & superbi videntur esse. Iam verò etiam res secundæ ad animi magnitudinem comparandam videtur adiuuare. Nam & honesto, summoque loco nati honore digni putantur, & ij qui principatum obtinent, aut opulenti, quoniã ceteris antecellunt. Quo quicque porrò bono aliquo magis excellit, eo honoratius est. Itaque his talibus quoque homines animi maioris efficiuntur, quia videlicet à nõnullis honorem consequuntur. Sed si verum quærimus, solus vir bonus afficiendus honore est. Cuius autem virtuti coniuncta fortuna est, is honore dignior habetur. Quibus verò sine virtute talia bona contigerūt, hi neque se ipsos magnis honoribus dignos meritò existimant, neque rectè magnanimi appellantur. Hæc enim sine virtute integra atque vndique perfecta costare nullo modo possunt. Itaque aliorum cõtemptores ac superbi & contumeliosi, & cum sint huiusmodi, vitiosi ³⁶ euadunt. Difficile est enim sine virtute res secundas compositi, concinnèque ferre. Cum porrò ferrè non possint, seseque ceteris præstare existiment, tùm illos contemnunt, tùm ipsi quicquid fors tulerit, agunt. Virum magnanimum enim imitantur, cum sint ei dissimiles. Quibuscunque autè rebus possunt, hoc faciunt. Nec ea igitur quæ virtuti consentanea sunt, agere student, & alios tamen fastidiosè despiciunt. Magnanimus autem nõ iniuria despicit. De rebus enim verè opinatur & iu-

dicat. At vulgus quomodocunque fors tulerit, iudicat. Iam verò ¹⁷ neque sese offert ad casus paruorum periculorum, neque periculi adeundi cupidus est, quoniam pauca sunt quæ magni faciat. Magnis autem periculis sese obiicit: & cum in discrimine versatur, vitæ non parcat, perinde quasi planè indignum sit eum in vita manere. Et cum eo sit animo vt libenter beneficium in alios conferat, tum si accipiat, erubescit. Illud enim præstantis & excellentis hominis est, hoc inferioris. Idem beneficium maiore mensura, quàm accepit, reddere consuevit. Sic enim is qui de eo prior benè meritus est, etiam ei debebit, & beneficio ¹⁸ deuinctus erit. Præterea videntur magnanimi eos meminisse, quos beneficio affecerint: à quibus autem acceperint, non item. Est enim is qui beneficiū accepit, eo qui dedit, inferior. At vult magnanimus quàm maximè excellere: atque illa audit libentissimè ac iucundissimè, hæc grauatè. Itaque neque Thetis ¹⁹ Ioui sua in eum beneficia commemorat, neque ²⁰ Lacedæmonij Atheniensibus, sed quæ ab illis acceperunt. Est etiam magnanimi neminem ²¹ aut vix quenquam rogare, libenter alteri operam dare atque inferuire, & in eos qui aliqua dignitate præditi sunt, quorumque res valde sunt secundæ, magnū se atque excelsum: in eos quorum mediocris fortuna est, modestum ac moderatum præbere. Illis enim antecellere difficile, & amplum: his facile est: & inter illos gloriari, generosi hominis est: inter humiles autem & infimos, odiosum, ²² vixque to-

lerabile, quæadmodum in imbecillos vires suas expromere atque experiri. Est & eiusdem ad ea nõ ire quæ sunt honorata, aut in quibus alij principè locū obtinent: præterea cessatorem & cunctatorem esse, nisi vbi aut magnus honos proponatur, aut magna res agatur: deinde aptum esse ad res gerendas paucas illas quidem, sed magnas & omnium sermone, famaque celebrandas. Iam verò & apertas eum inimicitias gerere, & apertè amare necesse est: timentis est enim fronte occultare sententiam. Deinde maiorè veritatis, quàm opinionis curam habere: tum apertè & dicere & agere omnia. Amat enim ²³ orationis libertatem, quia propensus est ad ceteros contēndos natura: Contēptor est autem natura, quia libertatem & veritatem orationis amat, nisi ubi dissimulanter loquitur. Est autem dissimulator in vulgus. Neque verò ²⁴ alterius nutu atque arbitrato viuere potest, nisi amici. Est enim hoc seruire. Itaque vt assentatores omnes mercenarij quidam sunt, sic humiles & demissi homines, assentatores. Neque facile ²⁵ admiratur. Nihil enim ei magnum videtur. Nõ meminit iniurias. Viti enim magnanimi nõ est memorem esse, præsertim iniuriarum & malorum, sed ea potius pro nihilo putare. Neque de hominibus cupidè loquitur, quippe qui nec de se, nec de ceteris dicturus est. Nam neque vt laudetur magnopere sollicitus est, neque vt alij vituperetur. Nec rursus aliorum laudator est: & ob hanc causam neque maledicus, ne in inimicos quidem, nisi contumelia accep-

ta. In iis autem rebus, quæ aut necessaria, aut exigua sunt, minimè quæribundus est, neque supplex. Est enim hominis ⁴⁶ nimium studium, nimiramque curam in res humanas conferentis, sic affectum esse. Atque etiam ita comparatus est, ut res honestas, eisdemque steriles possidere malit, quàm vtilis & fructuosas. Hoc enim magis proprium hominis est se ipso contenti, & bonis omnibus per se cumulari. Motum etiam magnanimi viri tardum futurum esse credibile est, vocem grauem, orationem stabilem ac sedatã. Neque enim festinat is qui paucis rebus studet: neque vehementer contendit, cui nihil magnum esse videtur. Propter has ⁴⁷ causas autem & vox ⁴⁸ acuta, & celer ingressus esse solet. Ac magnanimus quidem talis est. Qui autem modum deserit, is angusto, paruoque animo dicitur: qui superat, elatus ac superbus: qui sanè minimè mali videntur esse. Nihil enim maleficij in quenquam admittunt: verùm tamen peccant. Nam qui demisso, paruoque animo est cum sit bonis dignus, ipse se iis rebus fraudat quas meretur. Præterea eo malo affectus esse videtur, quòd se bonis indignum esse arbitratur: tùm verò se ipsum ignorare. Nam ni ita esset, ea expeteret, quibus dignus est, cum bona sint. Stulti tamen hi non videntur esse, sed pigri ⁴⁹ potius & segnes. Talis autem opinio quam de se ipsis habent, eos videtur efficere deteriores. Ea enim quæ meretur, quisque expetere solet. Tùm præterea ab honestis actionibus & studiis, perinde quasi indigni sint, itémque

à bonis externis longè refugiunt. Superbi autem cum stulti sint, tum seiplos quoque ignorat, neque id obscure. Nã perinde quasi digni sint, res amplas & honoratas conantur ac suscipiunt, deinde se ipsi ⁵⁰ quales sint, indicant, & ab aliis coarguuntur. Tum verò ex vestitu, totoque habitu & gestu corporis, talibusque rebus ornatũ sibi quærent, suasque res secundas omnibus notas & perspicuas esse volunt, & de se ipsis prædicat quasi ex his honorẽ consecuturi. Magis autem animi magnitudini aduersatur humilitas & demissio animi, quàm elatio ac superbia. Nã & crebrior est, & deterius malum. Diximus igitur animi magnitudinem, in magno honore versari.

Videtur autem etiam in hoc alia quædam virtus esse occupata, ut in superioribus diximus, quæ parem ad animi magnitudinẽ, rationem habere videatur, atque ad magnificentiam liberalitas. Nam cum ambæ hæ virtutes à magno remotæ sint, tùm in rebus paruis & mediocribus nos ita ut par est, afficiunt. Ut in accipiendis autem & dandis pecuniis locum habent mediocritas, nimium & parum: sic & honos vehementius, & minus quàm oportet, & rursum vnde, & quo modo expetendus est, expeti potest. Nam & ambitiosum vituperamus, & eum qui nullo honoris studio ducitur, quem honoris contemptorem nominamus: illum quia & nimia honoris cupiditate affectus est, & inde honorem aucupatur, vnde non oportet: hunc quia ne ex rebus honestis quidẽ honoris adipiscẽdi cõsiliũ capit. Inter-

dum autē ambitiosum laudamus, vt virum fortē & honestatis studiosum. Interdum eum qui ab omni honoris cupiditate liber & solutus est, tanquam modestum & temperantem, vt suprā diximus. Perspicuum est autem cū multis modis quis huius vel illius rei studiosus dicatur, non in eandem rem semper ambitiosi nomen valere: sed si laudemus, in eū¹ qui studiosior sit honoris, quā vulgus: si vituperemus, in eū qui studiosior sit, quā oporteat, cōuenire. Quoniam autem mediocritas vacat nomine, idcirco fit vt extrema de eius possessione, quasi de loco vacuo ac deserto cōcertent ac litigent. Iam quibus in rebus nimium reperitur, & parum: in iis etiam mediocritas. Atqui honorem homines & nimium expetunt, & parum. Eum igitur expetere licet quoque intra modum, & vt oportet. Laudatur itaque hic habitus, qui profectō mediocritas est in honore expetendo occupata non nominata: quæ si cum ambitione comparetur, honoris contemptio: si cum honoris contemptione, ambitio videri possit: sed cum vtraque comparata, vtriusque speciem quodammodo præ se ferat: quod etiā in reliquis virtutibus apparet. Pugnare autem hīc videntur inter se extremi,² quia ei qui medius est, nomen impostū nō est. Lenitas autē mediocritas est quæ in iris versatur, sed quia medius vacat nomine, ac ferè etiā extremi, medio lenitatē ascribimus, ad id quod est parum, quod ipsum nomine vacat, propendentem: nimium autem iracundia dici potest. Perturbatio enim

enim ipsa ira est, cuius multæ & variæ causæ sunt efficientes. Atque is quidem qui quibus de rebus quibusque hominibus oportet irascitur, præterea verò quemadmodum, quo tempore, & quādiu oportet, laudatur: mansuetusque ac lenis appellari potest, si modo lenitas, laudabilis est. Ea enim³ videtur esse mansueti & lenis hominis natura, vt & ab omni animi tumultu sit liber ac solutus, nec se à perturbatione trahi patiatur, sed vt ratio præceperit, ita, & his de causis, & tandiu seuiat. Peccare autem videtur in eam partem, quæ est infra modum. Non enim ad vlciscendum implicatus est, sed potius ad ignoscendum propensus. Parum autem siue lentitudinem, siue quo alio nomine placet appellari, vituperatur. Nam cū ij qui non succensent ob eas causas, ob quas succensere debent, stulti videantur, tū ij qui non quo modo, nec, quo tēpore, neque quibus debent. Videtur⁴ enim hic prorsus sensu carere, neque vnquam condolere, neque ad propulsandam iniuriam, quippe qui non irascatur, facile excitari. Enimvero aliorum in se & in suos contumelias perpeti ac negligere, mancipiorum est. Nimium autē omnibus quidem peccandi modis cōtrahitur. Nam & quibus, & propter quas causas irasci non debemus, & vehementius quā debemus, & citius, & diutius quā oportet, irascimur. Non tamen hæc in vno insunt omnia. Fieri enim non potest, vt insint. Nam cū malum omne per se perdat atque interimat, tū si integrū sit, intolerabile efficitur. Iracun-

di igitur sunt illi quidē irritabiles, celeritēq; irascū-
tur, & quibus, & propter quas causas nō oportet, &
vehementius quā oportet: sed iidem sunt placabi-
les, irascendique finē citō faciunt, quod quidem est
in illis optimū. Atq; hoc eis propterea accidit, quia
iram nō cōprimūt, neque cohibent, sed statim iniu-
riam acceptā referunt (qua ratione quo animo sint,
ostendunt,) propter animi cōcitati celeritatē: dein-
de irasci desinunt. *Ακροχόλοι* autem qui à summa bilis
conciatione sunt appellati (dicātur nunc à nobis si
placet, summopere biliosi, aut summopere iracūdi)
ij supra modum sunt celeres, & ad omnia, & omni-
bus de causis iracundia exardescunt, vnde & nomē
natum est. At amari quos illi *πικροχόλοι* nominant,
propemodum sunt implacabiles, diūque in iracun-
dia perseverant. Iram enim⁵⁵ continent & compri-
munt, quæ tum quiescit, cū iniuriam vlti fuerint.
Vltio enim iram sedat doloris loco voluptatem affe-
rens. Quod si assequi nō possunt, graui quodam o-
nere premūtur. Quia enim dolor corū non est aliis
notus, nemo eis vt se placabiles præbeat, persuadet.
Ad irā autem in se ipso cōcoquendam tēpore opus
est. Ita hoc hominū genus cū ipsum sibi sit mole-
stissimum, rūm amicissimis. Sēuos autem & asperos
eos appellamus qui & propter quas causas non de-
bent, & grauius, & diutius, quā debent, irascun-
tur, & qui nunquam placantur, nisi iniuriā vlti sint,
vel etiam castigarint. Lenitati autem magis oppo-
nimus nimium, quā parū, frequentius enim est,

quādoquidē hominibus vsitatus & solēnius est in-
iuriam vlcisci. Præterea sæui & asperi homines, ad
conuictum, vitæque consuetudinē minus accom-
modati sunt. Sed quod etiam suprā dictū est, ex iis
quoque, quæ nunc dicimus, intelligi potest, non es-
se facile oratione distinguere quomodo, & quibus,
& quibus de causis, & quādiu sit irascendum, &
quousque quis in iracundia perseveras rectē faciat,
aut peccet. Qui enim paulum⁵⁶ quiddā à modo si-
ue in nimium, siue in id quod est parū abscedit, non
vituperatur. Interdum enim eos qui modū deserūt,
laudamus, māsuētōsque ac lenes appellamus: inter-
dum eos qui grauius irascuntur, esse animo virili di-
cimus, tanquam ad imperandum idoneos. Quā
longē igitur & quomodo à modo deflectentes ali-
quis sit vituperabilis, nō est facile verbis definire. In
rebus enim singularibus, & sensu iudiciū huius rei
fitum est. Sed illud certē perspicuum est, mediū ha-
bitū esse laudabilem, quo & quibus, & propter quas
causas, & quomodo oportet, irascimur, ceteraque id
genus omnia: nimium autem & parum vituperabilia,
quæ si non longē absunt à medio, leuiter: si longius,
grauiter: si longissimē, grauissimē sunt vituperanda.
Perspicuum igitur est medium habitū diligenter es-
se retinendum. Atque ij animi habitus qui in ira ver-
santur, hætenus sint à nobis explicati. In con-
gressu autem hominum & vitæ quotidianæ consue-
tudine, denique in sermonū ac factorum cōmuni-
catione, alij blādi, seu placendi studiosi vidētur esse,

qui vt sint voluptati, laudant omnia, nullaque in re aduersantur, sed putant se eos quibus cum quotidie congregiuntur, nullo modo offendere oportere. Alij contra in omni re aduersantur, neque magnopere laborant, ne quem offendant: qui appellantur morosi, & in contentionibus pugnaces ac peruicaces. Hi igitur (quos diximus) animi habitus, nimirum sunt vituperabiles, vt horum medius laudabilis, quo vir bonus ea omnia quæ probanda, & vt probanda sunt, probabit, offendeturque contrariis. Nomen autem ei nullum impositum est: sed ad amicitiae similitudinem proximè videtur accedere. Nam qui hoc medio animi habitu præditus est, eiusmodi est, cuiusmodi comodus & bonum amicū significamus, cum amandi affectum assumpserit. Eo autem differt ab amicitia, quod animi motu, amorisq; affectu in eos quibuscum versatur, caret. Non enim eo quod vel amet, vel oderit, quicque, vt oportet, approbat, sed quia eo ingenio, eaque instituta vitæ voluntate est. Æquè enim hanc facilitatem erga notos atq; ignotos, æquè erga eos, quorum consuetudine vititur, atque eos quibuscum nulla consuetudine coniunctus est, adhibebit: sed ita, vt cuique conueniet. Non enim æquè conuenit homines consuetudine & familiaritate coniunctos, atque alienos vereri, & obseruare: neq; rursus offendere. Vniuersè igitur iam dictum est, cum cum hominibus ita, vt debet, versaturum & communicaturum: sed ad honestum & utile suas actiones referens, hunc sibi scopum propositum habebit, ne quæ

offendat, aut vt delectet potius. In iis enim voluptatibus, ac molestiis versari videtur, quæ ex sermonibus & cæcibus hominum capiuntur: ex quibus, quos delectare erit ipsi non honestum, aut damnosum, eos improbabit ac respuet, multoque malet offendere. Quid si quid erit, quod ei, qui faciat, magno dedecori sit, aut damno: aduersando autem, leui illum molestia afficiat: factum illud turpe, aut damnosum non probabit, sed improbabit potius, ac molestè feret. Aliter autem cum iis communicabit, & colloquetur, qui dignitate aliqua præditi sunt, aliter cum infimis: aliter cum notioribus, aliter cum minus notis, similiterque in aliis dissimilitudinibus suum cuique tribuet decorum: ac delectationem quidem per se sequetur atque eliget: offensionem verò vitabit: iis autem quæ sunt euertura, si maiora sint, adhærescet, honesto inquam & utili: denique magnæ in posterum voluptatis causa leuiter offendet. Talis igitur medius est, quanuis non nominatus. Eorum autem qui delectant, is qui nihil aliud sibi proponit, quod assequi velit, quam vt sit iucundus: blandus, & placendi studiosus appellatur. Qui verò id facit, vt aliquam ex eo utilitatem capiat, quæ vel in pecunia, vel in iis rebus, quæ pecunia æstimantur, posita sunt, assentator: at eum qui omnibus offenditur, morosum, & in contentionibus pugnam diximus appellari. Pugnare autem idcirco inter se videtur extrema, quia mediocritati nomen impositum non est. In iisdem autem ferè arrogantia

quoque mediocritas vertitur: hæc verò etiam nomine vacat. Nò erit autem incommodum hos quoque habitus persequi. Nam & planius ea quæ ad mores pertinent, cognoscemus singulis explicatis, & virtutes mediocritates esse, magis erit nobis persuasum ac probatum, cum ita esse in omnibus perspexerimus. De iis igitur qui in convictu, vitæq; societate voluptatem & offensionem eorum quibus cū versantur, spectant, dictum est. Nunc de iis qui veritatē colunt, aut mentiuntur, idq; verbis pariter ac factis, & simulatione, pauca dicenda sunt. Videtur autem arrogans res sibi gloriosas vindicare & quæ vel nò insunt, vel sunt iis quæ insunt, maiores. Dissimulatio contra vel ea quæ insunt, negare, vel minora fingere, atque extenuare: medius verò cum singulis in rebus sui iuris atque arbitrij sit, vita & oratione verax esse, qui ea quæ habet, in se inesse confitetur, neque ea verbis auget, neque extenuat. Nihil autem obstat quominus quis hæc singula & alicuius, & nullius rei causa faciat. Iam verò qualis quisque est, talis eius & actio & oratio est, talis denique & vita, nisi rei alicuius agat, & loquatur gratia. Per se autem malum, & vituperabile mendacium est: verum autem, & honestum & laudabile: ita & verax cum sit medius, laudabilis est. At qui mentiuntur, ambo sunt illi quidem vituperandi, sed magis arrogans. De utroque autem dicamus, ac primum de veraci. Non enim de eo loquimur, qui in pactis conuētis, neq; de eo qui in rebus, quæ ad iniustitiā,

iuustitiā pertinet, verus est, (alius enim hæc sunt fortasse virtutis:) sed de eo qui quibus in rebus nihil refert, vtrum sit eiusmodi, nec ne, tum in oratione, tum in vita, veritatē colit & sequitur, eo ipso quòd tali animi habitu sit præditus: qui quidem vir bonus meritò videri possit. Nam qui veritatem amat, veraque loquitur quibus in rebus id facere nihil attinet, is multo magis in iis verè loquetur, in quibus magnoperè referet. Mendacium enim, vt turpe fugiet, ac vitabit, quod iam per se, suapteque natura fugiebat. At vir talis laudabilis est: sed ad extenuandam rerum veritatem propèrior est. Concinnius enim hoc esse videtur: quoniā omne nimium graue & odiosum est. Qui verò maiora sibi, quàm quæ insunt, tribuit, ac vèdicat, nullius rei causa: est ille quidem improbo similis (non enim mendacio delectatur) veruntamen leuis hominis potius ac nugatoris, quàm mali similitudinē gerere videatur. Quòd si alicuius rei gratia faciat: sanè is qui gloriæ vel honoris causa facit, non est valdè vituperandus, vt arrogans: at qui pecuniæ, aut aliarum rerum, quæ pecuniæ loco sunt, multo turpior est. Nec verò vi ac facultate, sed còsilio intelligitur arrogans. Ex habitu enim & eò quia talis sit, est arrogans, quomodo & mendax: quorum hic mendacio ipso delectatur, ille gloriæ, quæstusue causa sibi plusquam par est, sumit atque arrogat. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ incensi sibi plus equo tribuunt, ea sibi vindicant, propter quæ homines vel laudari, vel

beati prædicari solent. Qui autem quæstus causa id faciunt, ea sibi sumunt, quæ aliis fructum ac voluptatem afferunt, & in quibus cuique facile est perficere, ut nesciant homines non esse eum talem, qualem ille se esse profiteatur, verbi gratia, medicum, aut vatem sapientem. Atque ob hanc causam complures talia in se inesse simulant, taliaque sibi arrogant. In eis enim ea reperiuntur quæ à nobis dicta sunt. Dissimulatores autem qui sua omnia verbis eleuant, moribus videntur illi quidem esse politioribus. Non enim lucri causa ita loquuntur, sed quod elationem animi, iactationemque fugiant. Maxime autem etiã hi gloriosa omnia de se negant: quod faciebat & Socrates. Qui verò res paruas, & in promptu positas dissimulant, *καυκωταργυοι* à Græcis appellantur, quos gloriosos veteratores (si placet) nominemus, suntque hi abiecti & contempti homines. Atque ad id interdum hoc vitium arrogantia similitudinem gerit, qualis est Lacedæmoniorum vestitus. Nam sibi & nimium assumere, & parum admodum tribuere, de seque omnia detrahere, arrogantis est. Qui verò intra modum dissimulatione vtuntur, eaque dissimulant, quæ non admodum nota, neque in promptu sunt posita, ij politi homines videntur. Arrogans autem potius quàm dissimulator veraci videtur opponi. Deterior enim est. Sed cum sit in vita suus etiam requieti locus, in eaque ipsa requie temporis aliquid cum ludo & ioco ponere liceat: hinc quoque videtur communicatio quædam.

sermonis apta & concinna consistere, ut cum talia dicantur, qualia, & quemadmodum dici debent, tum etiam audiantur. Intererit autem etiam inter quales quis loquatur, qualisue loquentes audiat. Iam verò perspicuum est in his & nimium esse & parum: quorum vtrunque abest à medio. Atque ij quidem qui risu mouendo ultra modum prodeunt, scurræ videntur esse, & odiosi homines, ac penè dicuntur intolerabiles, qui ridiculorum incredibili cupiditate afficiuntur, magisque sibi hunc scopum propositum habent, ut risum moueant, quàm ut honesta ac decora loquantur, & non offendant eius, in quem falsè dicunt, voluntatem. Qui autem nec ipsi quicquàm ridiculè, falsèque dicere queunt, & iis qui dicunt, infensi sunt, agrestes & insulsi homines habendi sunt. At qui concinnè & lepidè salibus & iocis vtuntur, faceti aut urbani nominantur, apud Græcos, *ἑξάστολοι*, quasi, *ἑξ ἑσπερι*, id est, flexibili, & versatili ingenio præditi. Ingenij enim & morum tales motus videntur esse. Quemadmodum autem corpora ex motibus iudicantur, ita & mores. Iam verò cum sales & ridicula increbruerint, compluresque iocis & falsè dictis magis, quàm par sit, delectentur: fit vt scurræ faceti appellentur, tanquam humanitate polito homines: sed ex iis quæ diximus, multum inter eos interesse perspicuum est. Huic autem medio habitui dexteritas quoque quæ appellatur, accommodata est. Dexteri porrò hominis est ea & dicere & audire quæ viro bono ac libero conueniunt. Sunt

enim quædam quæ talium virum ioco deceat & dicere & audire: magnūque inter ingenuo dignum, & seruilem iocum interuallum interiectum est: magnum inter eruditi iocum & ineruditi: quod quidē ex veteribus & nouis comædiis cuius intelligere licet. Illis enim ridicula res erat verborū obscenitas: His sententia potius verbis tecta. Inter hæc autem ad speciem honestam ac decoram multum interest. Vtrum igitur is qui benè in alterum dicta falsa dicit ex eo definiendus est, quòd ea dicat, quæ ingenuum decent: an quòd eum qui audit, non offendat, aut etiam delectet: an verò hoc quoque incertū nec definitum est? Alia enim aliis odiosa sunt & iucunda. Qualia autem quis in alterum dixerit, talia libenter auditurus est. Nam quæ quisque ^o ex quo animo audit, hæc facere quoque videtur. Non quiduis igitur in alterum dicit. Salsè dictum enim ^o quoddam maledicti genus est. At latores legum quædam maledicti loco obiicere verant: sed oportebat eosdem fortasse verare quoque ne quiduis in alterum falsè dicerè liceret. Homo igitur politus & ingenuus sic erit affectus, & ipse sibi quodammodo lex erit. Ac medius quidem talis est, siue dexter, siue facetus, siue yrbanius appellandus sit. Scurra autem ^o ridiculo moderari non potest, cum nec ^o sibi nec aliis parcat, dummodo risum moueat, talia denique dicat quæ humanitate politus homo nūquam dixerit: nonnulla autem etiam eius aures respuerint. Agrestis autem ille & rusticus atque insulsus ad tales cō-

gressiones & sermonis communicationes prorsus ineptus & inutilis est. Nam cum ipse nihil ad eas operæ conferat, tum omnibus offenditur. Videntur autem ad hominum vitam requies & iocus esse necessaria. Tres igitur sunt illæ, quas diximus, in vita mediocritates, quæ omnes in quorundam sermonū & actionum communitate versantur. Sed eo differunt quòd vna in veritate: reliquæ duæ in iucunditate sitæ sunt. Atque harum ipsarum quæ ad iucunditatem pertinent, altera in iocis, altera in congressionibus, reliquæ quæ vitæ communitatibus vertitur.

De verecundia autem, quasi virtus sit aliqua, non attinet dicere. Perturbationi enim, quàm habitui similior est. Definitur itaque, infamiæ metus quidam. Existit autē similiter, atque metus, qui in rebus formidolosis versatur. Erubescunt enim ij qui pudore afficiuntur: pallefcunt autē qui mortem extimescūt. Apparet igitur vtrunque quodammodo ad corpus pertinere: quod quidē perturbationis potius, quàm habitus proprium esse videtur. Non omni porrò ætati, sed adolescentiæ hæc perturbatio conuenit. Nā qui hac ætate sunt, pudentes & verecundos esse putamus oportere: quia cum eorum vita assiduis perturbationibus agitetur, multa peccent, à quibus pudore reuocantur. Præterea iuuenēs laudamus eos, qui sunt pudentes: Senem verò quòd facilè pudore afficiatur, nemo laudauerit. Nihil enim eum arbitramur agere oportere eorum, propter quæ pudor existere solet. Nā ne viri boni quidē est pudore

affici, si quidem ex rebus malis pudor nascitur. Res enim huiusmodi ne agendæ quidem sunt. Nihil verò refert utrùm alia sint re ipsa turpia, alia opinione. Neutra enim sunt agenda. Ergo pudore affici non oportet. Præterea verò improbi hominis est talem esse, ut turpe aliquid agere animum inducat. Ita autem animatum esse aliquem, ut si quid tale admiserit, pudore afficiatur, atque ob eam causam se virum bonum esse putare, absurdum est. Eorum enim quæ sponte nostra agimus, nos pudet. At vir bonus nunquam quicquam mali sponte sua admittet. Sed tamen ex conditione verecundia potest bonum videri. Nam si quid turpe admiserit, fieri potest, ut pudore afficiatur: sed hoc non inest in virtutibus. Neque verò si impudentem esse, nullòque pudore à turpibus actionibus reuocari, malum est, idcirco turpia agentem pudore affici, bonum erit: tum verò ne continentia quidem virtus est: sed quiddam virtutis habet admixtum, de qua posterius dicemus. Nunc autem de iustitia disseramus.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,

LIBER QVINTVS.

DE Iustitia autem & iniustitia hoc primùm videndum est, quibus in actionibus versentur, quæ nam mediocritas sit iustitia, quarum denique rerum medium sit ius. Quibus in rebus exquirendis & explicandis eadem atque in

superioribus via, rationeque utamur. Videmus igitur cum animi habitum, quo ad res iustas gerendas homines efficiuntur idonei, quòque res iustas & agunt & volunt, ab omnibus iustitiam intelligi, atque appellari solere: eodemque modo iniustitiam habitum esse, quo & iniuriam faciunt, & res iniustas volunt. Itaque hæc primùm nobis quoque veluti quadam imagine adumbrata, posita sint & concessa. Neque enim ita se res habet in scientiis & facultatibus, ut in habitibus. Facultas enim (sic appello *δύναμιον*) & scientia eadem contrariorum videtur esse: habitus autem contrariorum contrarius nequaquam: verbi gratia à bona valetudine contraria non aguntur, sed ea quæ sunt bonæ valetudinis propria duntaxat. Dicimus enim aliquem valenter ambulare, cum ita ambulat, ut is qui bene valet. Sæpe numerò igitur ex contrario habitu intelligitur contrarius: sæpe habitus ex rebus habitui subiectis. Nam si bona corporis constitutio nota sit, nota erit & mala: & cognitis iis, quæ bonam corporis constitutionem efficiunt, bona quoque corporis constitutio erit cognita: & rursus ex hac ipsa, ea quæ bonam corporis constitutionem efficiunt. Si enim bona corporis constitutio soliditas carnis est, malam, carnis esse raritatem necesse est: & quod vim habet efficiendam bonæ corporis constitutionis, idem ad carnis soliditatem gignendam valebit. Plerunque autem sequitur, ut si alterum multis modis dicatur, alterius quoque multi sint significandi modi: verbi gratia,

si multę sint iusti significationes, erūt & iniusti multę. Multis autem modis iustitia & iniustitia dici videtur. Sed quia valde est propinqua earum ¹ nominis communitas, quam *ἐκ κοινῆς* Gręci dicunt, idcirco obscurior est, neque ita, vt in iis quę longē inter se distant, apparet. Magna enim differentia est ea, quę ex specie est, verbi gratia, ⁴ clavis, apud Gręcos vno & communi nomine appellatur, & ea quę ceruicibus animalium subest, & ea qua ostia claudunt. Hoc igitur intellectum sit, quot modis homo iniustus dicatur. Et certē videtur iniustus esse & is ⁵ qui contra legem committit, & is qui sibi plus vēdicat, quique inæqualis est. Ex quo perspicuum est iustum quoque futurum & eum qui legibus pareat, & eū qui æquus seu æqualis sit. Ius igitur ⁶ erit tūm id quod legibus cauetur, quod legitimum appellāt, tūm id quod æquū est: & contrā iniuria, tūm id quod in legem committitur, tūm id quod iniquum est. Quoniam autem iniustus etiam plus bonorum sibi deposcit ac vendicat, in bonis erit occupatus, nō omnibus, sed in iis duntaxat in quibus secunda & aduersa fortuna locum habet: quę sunt bona simpliciter & absolutē quidem illa semper, sed huic vel illi nō semper. Homines autem hęc votis omnibus expetunt, ac persequuntur: quod facere nō oportet, sed optare potius, vt quę ⁷ simpliciter bona sunt: ea nobis quoque bona sint: eligere autem ac sumere quę nobis sunt bona. Sed iniustus ⁸ nō semper id, quod plus est, eligit, verum etiā quod minus est, in iis quę

absolutē mala sunt. Sed quia videtur minus malum quodāmodo bonū esse: cupiditas ⁹ autem eius quod plus est, boni cupiditas est, idcirco ille videtur esse eius, quod plus est, cupidus, sed tūm est iniquus: (hęc vox enim vtrunque continet & est communis) tūm contra leges cōmittit. Nam hoc ¹⁰ ipsum quod peccatum in legem dicimus, omnem iniustitiam cōtinet, omnisque iniustitię commune est. Quoniā igitur quisquis contra leges committit, iniustus est: qui autem leges seruat, iustus: perspicuum est ea omnia quę legitima sunt, quodāmodo esse iusta. Nam cū ea quę à scientia legum ferēdarum descripta & definita sunt, legitima sint, tūm vnumquodque horū ius esse dicimus. Leges autem omnibus de rebus ita cauent, vt vel communem omnium vtilitatem spectēt, vel optimorum, vel eorum penes quos summa rerum est potestas, cū præstent cæteris aut virtutis nomine, aut alio aliquo tali modo. Quocirca vno modo iura appellamus ea quę vitam beatam, eiūsq; partes, ciuili societati conciliare & conseruare possunt. Ac lex quidem & viri fortis muneribus fungi imperat, vt non deserere locum atque ordinem in acie, neque fugere, neque arma abiicere: & temperantis, vt non adulterari, neque cuiquam stuprum inferre: & lenis ac mansueti, vt neminem verberare, neque cuiquam maledicere, itēque in cæteris virtutibus ac vitiis partim iubēdo, partim vetando, rectē ¹¹ quidem ea lex, quę rectē ac salutariter: perperam autem, quę negligenter & inconsideratē lata

est. Hęc igitur iustitia virtus est illa quidem perfecta, sed non simpliciter, neque absolutè, sed si ad alterum referatur: ob eamque causam sæpe, Omnium præstantissima virtutum videtur esse iustitia, neque vesper neque lucifer tanta nos admiratione afficit: Tum solemus hoc vti prouerbio,

Iustitia vna alias virtutes continet omnes.

Et perfectissima virtus, quia perfectæ virtutis vsus est. Est autem ideò perfecta, quia qui ea præditus est, is etiam cum aliis, non secum solùm, virtutem colere potest. Plerique enim in suis quidem rebus vti virtute possunt, in iis autem ⁱⁿ quas cum altero contraxerunt, non possunt. Quocirca præclare Biantis illud videtur esse dictum. Magistratus virum declarabit. Nam qui magistratum gerit, is iam cum altero rationem habet, & in cõmunionem vitæ versatur. Atque ob hanc eandem causam sola ex omnibus virtutibus iustitia alienum videtur esse bonum, quia ad alterum refertur ac pertinet. Aliorum enim vtilitati consulit, nempe aut principis, aut Reipub. Determinamus igitur ille quidem habendus est, qui improbitate & apud se, & cum amicis vitur: optimus autem, non qui secum & sibi, sed qui cum aliis virtutem colit. Hoc enim difficile atque operosum est. Ergo hęc iustitia non virtutis pars est, sed virtus vniuersa: neque ei cõtraria iniustitia, pars vitij est, sed vitium integrum atque vniuersum. Quid intersit autem inter virtutem, & hanc iustitiam, ex iis quæ diximus, perspicuum est. Sunt enim re eadem, sed ratione nõ sunt

sunt eadem: verùm quæ cum altero rationem habet, iustitia est: quæ talis habitus est, absolutè virtus est.

Iustitiam autem quærimus eam, quæ pars est virtutis. Est enim aliqua, vt dicimus: itemque iniustitiã eam quæ in partibus vitij numeratur. Aliquam porò esse huiusmodi argumento est, quòd qui agit aliquid eorum quæ ad cætera vitia pertinent, facit ille quidem iniustè, sibi tamen plus boni non vendicat: verbi gratia, qui clypeum abiicit propter ignauia, aut qui male dixit ira incensus, aut qui pecunia non est alicui opitulatus ob illiberalitatem: cùm autem sibi plus boni vendicat, sæpe nullo tali vitio, certè non omnibus, sed vno aliquo peccat. Nam cum & iniustitiæ nomine vituperamus. Est igitur alia quædam iniustitia tãquam iniustitiæ pars quædam vniuersæ: itemque iniustũ quoddam vt totius pars iniusti eius, quod contra leges committitur. Prætereà si quis quæstus causa adulterium committat, mercedemque etiam ferat, alter cupiditate inflammatus idem faciat dans aliquid de suo, iacturamque rei suæ faciens: hic quidem intemperans potius, quàm eius quod plus est, auidus, seu plus sibi appetens esse videatur: ille autem iniustus, sed non intemperans, propterea scilicet quia quæstus causa facit. Prætereà in ceteris omnibus iniustè factis, si quid peccetur, id semper ad aliquod genus improbitatis refertur: verbi causa, si quis adulterium commisit, ad intemperantiam: si cum qui ⁱⁿ in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timiditatem: si pulsauit, ad iracundiam:

sed si quæstum fecit, ad nullum aliud vitium, nisi ad iniustitiam refertur. Perspicuum est igitur præter vniuersam iniustitiam, aliam quædam esse eius partem vno, eodémque nomine appellatam, quoniam eodem genere vtriusque definitio continetur. Vtriusque enim vis in eo posita est, vt ad alterum referatur. Sed hæc quidem in honore versatur, aut pecunia, aut salute, aut si quo vno nomine hæc omnia complecti possimus, & propter voluptatem suscipitur eam, quæ è lucro proficiscitur: illa autem in iis omnibus, in quibus vir bonus occupatus est. Iustitias ergo plures esse, aliamque quandam præter vniuersam virtutem, esse, perspicuum est: quæ sit porò & qualis, nunc est intelligendum. Hæc igitur à nobis proposita est, iniuriæ distinctio, Vnam esse quæ contra leges committitur, Alteram iniquitatem, seu inæqualitatem: itémque, Ius esse vnum legitimum, Æquale alterum. Atque ex ea quidem quæ contra leges committitur, iniuria, superior iniustitia orta & appellata est. Verùm quoniam non¹⁴ est idem iniquum seu inæquale, quod plus, sed aliud ad aliud relatum, vt pars ad totum. Quicquid enim plus est, iniquum seu inæquale est, sed non quicquid est iniquum, plus est. Quoniamque itidem ea iniuria quæ contra leges committitur, & iniquitas, non sunt idem, (nam quicquid iniquum est, contra leges committitur, sed non quicquid contra leges committitur, continuo est iniquum) efficitur vt hæc iniuria, & hæc iniustitia, non sint eodém, atque illæ, sed

ab illis differant: partiumque rationem ad tota obtineat. Hæc enim iniustitia totius iniustitiæ pars est, itémque totius iustitiæ hæc iustitia. Itaque & de iustitia ea quæ generi subiecta est, & de iniustitia, quæ illius iniustitiæ pars est, nobis est dicendum, eodémque modo de iure atq; iniuria. Eam igitur iustitiam atque iniustitiam, quæ in eodem, atque virtus vniuersa, ordine locata est, quarum altera virtutis, altera vitij vsus est cum altero, prætermittamus: ius quoque & iniuria, quæ sunt his cõsentanea, quoniam modo discernenda sint, non est obscurum. Nam pleraque ferè iura legitima ea sunt, quæ ab vniuersa virtute præscribuntur. Vnicuique enim virtuti conuenienter viuere lex iubet, & vnunquodque vitium sequi vetat. Causæ autem efficientes virtutis vniuersæ sunt ea iura legitima omnia, quæ legibus de disciplina ad Remp. vtili cõprehensa, & constituta sunt. Sed de disciplina cuiusque priuata, qua quis absolute vir bonus est, vtùm sit prudentiæ civilis, an alterius facultatis, cauere, posterius erit disputandũ. Nõ est¹⁵ enim fortassis idem virum bonum esse, & bonum ciuem. Eius autem iustitiæ, quæ subiecta generi est, iurisque eius quod ei consentaneum est, vna species est, quæ in distributione vel honoris, vel pecuniæ, vel aliarum rerum, quæ inter eos diuidi possunt, qui eiusdem Reipub. communionem coniuncti sunt, versatur. In his enim est¹⁶ vt alter cū altero & æquum & iniquum cõsequatur: altera quæ in rebus contrahendis vim emendandi habet. Huius porò

duæ sunt partes. Contractuum enim alij sponte ac voluntate nostra: alij nobis inuitis fiunt. Spõte fiunt exempli causa hi, venditio, emptio, mutuũ, fideiussio, commodatum, depositum, locatio & cõductio. Dicuntur verò sponte fieri, quia horum cõtractuum principium nostra sponte instituitur. Eorum autem qui nobis inuitis fiunt, alij sunt clandestini, vt furtũ, adulterium, veneficium, lenociniũ, serui alieni deceptio, aut corruptio, cædes dolo commissa, falsum testimonium: alij sunt violenti, vt verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, cõtumelia. Quoniã autẽ & iniustus iniquus, & iniuria iniquitas est, perspicuum est aliquod esse eius, quod iniquum est, medium: hoc autem est æquale. In quacunque enim actione plus est & minus, in ea æquum quoque seu æquale reperitur. Si igitur iniuria est iniquitas, seu inæqualitas: erit profectò ius æqualitas: quod etiam si rationem cur ita sit, non afferamus, ita videtur omnibus. Quoniam autem æquale, medium est: ius quoque medium quoddam erit. Atque æquale quidem in duobus minimum¹⁸ reperitur. Quare necesse est ius, & medium esse, & æquale, & ad aliquid referri, & quibusdam ius esse. Ac quã medium est, aliquorum medium est, que quidem sunt plus & minus: qua æquale, duobus æquale est: quã ius, aliquibus est ius. Necessariò igitur ius in quatuor minimum versatur. Nam & quibus vt sit ius, accidit, duo sunt: & in quibus ius ipsum situm est, res duæ:

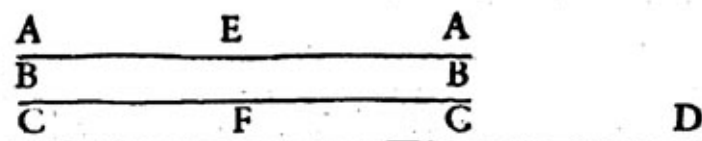
atque eadem erit æqualitas & eorum quibus ius tribuitur, & earum rerum in quibus ius consistit. Nam vt res illæ in quibus ius positum est, se habent, sic & illi quibus ius tribuitur. Nisi enim sint æquales, habebunt non æqualia. Sed hinc prælia, querelæque, & expostulationes nascuntur, cum aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia consequuntur, atque obtinent. Præterea ex eo quod cuique pro sua dignitate tribuitur, hoc perspicuum est. Nam quod ius in distributionibus¹⁹ positum est, id fatetur omnes pro cuiusque dignitate esse oportere. Verum dignitatem non eandem omnes dicunt esse: sed qui statu Reipub. populari vtuntur, libertatem: qui paucorum principatu, alij diuitias: alij nobilitatẽ generis: ij autem apud quos²⁰ Reip. præsumunt optimates, virtutẽ. Ius igitur proportionem & cõparationem quadam cõstat. Non enim solũ eius numeri quo²¹ aliquid numeramus, proprium est proportionem constare, sed etiã eius qui vniuersè & omnino numerus est. Proportio enim rationis est æqualitas, quæ in quatuor minimum reperitur. Disiunctã igitur proportionem in quatuor consistere non obscurum est, similiterque continuatam, seu continentẽ. Hęc enim loco duorum, vno vtetur, & bis vnum sumet: verbi gratia, quę proportio est primę lineę ad secundam, eadem secundę ad tertiam. Bis igitur secunda sumpta est. Quare si linea secunda bis posita fuerit, quatuor erunt proportione inter se comparata. Est autem & ius minimum in quatuor, eademque eius ratio est.

Disiuncti sunt enim similiter & ij quibus ius tribuitur, & ea res quæ distribuuntur. Itaque quæ erit extremi A ad extremum B proportio, eadem extremi C ad extremum D. Alterna igitur ratione: vt extremum A ad extremum C. sic B ad D. Ergo & totum cum toto comparabitur: idque distributio copulat, & si ita inter se componantur, iuste copulat. Extremi igitur A cum extremo C, & extremi B cum extremo D coniugatio, ius est, quod in distributione consistit, & ius est ²² iniuriæ mediū, id est, eius quod à proportionē auersum est. Nam quod proportionē constat, medium est. Ius autem proportionē constat. Appellat porro mathematici talem proportionē, geometricā. In geometrica enim euenit vt quo modo totum cum toto, sic vtrūque cum vtroque comparetur. Non est autem continens hæc proportio. Non enim fit extremum vnum numero is cui tribuitur, & res quæ tribuitur. Ex his igitur satis intelligitur hoc ius proportionē constat: iniuriam autem, à proportionē deuiam atque auersam esse: quo fit vt alterum sit plus, alterū minus: quod quidem etiam in factis reperitur. Nam is qui iniuriam facit, plus boni sibi vedit: ei qui afficitur iniuria, minus est boni. Contrā fit in malo: boni enim rationem obtinet leuius malum, si cum grauiore malo comparetur. Nam leuius malum optabilius grauiore est. At quod optabile & sumendum est, id bonum est: & quo quicque optabilius est, eo maius bonum est. Atque hoc sanè iuris vnum genus est. Reliquū au-

tem alterum est id, quod ad corrigendum & emendandum valet, versaturque in rebus & sponte & iniuriam contractis. Atque huius iuris forma alia est à priorē. Ius enim quod in distribuendis rebus cōmunitur vertitur, semper ea, quam dixi, proportionē constat. Nam si pecuniæ communis distributio fiat, eadem ratione vtendum erit, quam habent inter se res ea quæ à quoque in medium allatae sunt: eaque iniuria, quæ huic iuri opponitur, à proportionē auersa est. Ius autem quod in contractibus versatur, est illud quidem æquale quiddā, & iniuria, inæquale: verum non illa proportionē, sed arithmetica. Nihil enim refert vtrum vir bonus malum fraudarit, an malus bonum: neque vtrum vir bonus, an malus adulterium fecerit, sed damni tantum differentiam intuetur lex, iis que vtitur tãquam equalibus, an hic faciat iniuriam, ille iniuria afficiatur: & an hic damnum intulerit, ille acceperit. Itaque hanc iniuriam, quæ inæqualitas est, iudex exæquare conatur. Nam cum hic percussus fuerit, ille percusserit, aut etiam occiderit, hic mortuus sit, percussio & actio in partes inæquales diuisa est: sed damno & multa conatur exæquare, de lucro detrahens. Nam (vt semel, & simpliciter dicā) in his talibus etiā si quibusdam nomen non conueniat, lucrum appellatur. Verbi gratia, in eo qui percusserit, lucrum: in eo autem qui percussus fuerit, damnum. Sed cum percussorem meretur iudex, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem, quæ sunt plus

& minus, æquale est medium: lucrum autem ²³ & damnum plus est & minus contrariè: boni plus & mali minus, lucrum est: contrarium damnum, quorum medium esse æquale modo demonstrabamus, id, quod ius esse dicimus. Erit igitur id ius, quod ad corrigendum & emendandum valet, damni & lucri medium. Itaque & cum ambigunt aliqua de re inter se homines, ad iudicem confugiunt. Adire autem ad iudicem, adire ad ius est. Nihil ²⁴ enim aliud videtur esse iudex, quàm ius quoddam animatum: queruntque iudicem medium. Itaque vocant eos nonnulli ²⁵ *μειδιτες*, id est, medium diuidentes, seu medium adiudicantes, perinde quasi facile futurum sit, ut ius suum obtineant, si medium consequantur. Ius ergo mediū quiddam est, siquidem etiam iudex ipse medius est. Ac iudex quidem exæquat, & veluti linea in duas partes inæquales secta, quo maior pars dimidiam superat, hoc de illa detrahit, & ad partem minorem addit. Toto autem in duas partes æquales diuiso, tum se suum dicunt obtinere, cum partes æquales abstulerint. Est autem æquale medium rei maioris & minoris proportione arithmetica: propterque hanc adeo causam ius à Græcis, *δικαιον*, appellatur, quia, *διχα* *βιν*, id est in duo æqualia diuisum est, perinde ac si quis dixerit *δίκη*: &, *δικαστής* nominatus est, quasi *διχαστής*, quæ vox cum significaret, qui rem in duas partes æquales secat. Nam si duæ res sint æquales, & quod ab vna fuerit detractum, addatur alteri, his duobus fragmentis hæc illam su-

perabit: si enim detractum quidem vni fuisset, nõ etiam alteri additum, vno duntaxat superaret. Mediam igitur ea res cui accessit aliquid, vno superat, eaque cui detractum est, à media vno superatur. Ex hoc itaque cognoscemus & quid ei, qui plus habet, detrahendum sit, & quid ei, qui minus, addendum. Nam quo quis medium superat, id ei qui minus habet, addendum est: quo medius superatur, id maximo detrahendum. Sint tres lineæ. A A. B B. C C. inter se æquales. lineæ A A detracta sit pars A E, addaturque ad lineam C C, sitque ea pars C D. ita tota linea D C C lineam E A superabit linea C D. & linea C F. ergo & lineam B B linea C D.

Hoc autem inest etiam in aliis artibus. Tollerentur enim & conciderent, nisi quantum & quale id, quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale perpetretur id quod patitur. Nata sunt autem hæc nomina damnum & lucrum ab eo contractu qui sponte initur. Nam plus suo obtinere, lucrum facere appellatur: minus autem, quam quod initio suppetebat, habere, damno affici: ut fit in rebus vendendis & emendis, aliisque contractibus, in quibus per legem licet impunè suis rationibus consulere, lucrumque facere. Vbi verò neque plus, neque minus ha-

bent, sed paria²⁶ paribus respondent, tunc se sua habere dicunt, & neque damnū accepisse, neque quicquam lucri fecisse: Itaque lucri²⁷ cuiusdam & damni, quæ præter voluntatem obuenerint, medium ius est: ut tantūdem quis habeat posterius, quāntum antequā in iniuria fieret, habuit.

Videtur autē quibusdam Talio quoque, id est, reciproca quædā perpersio, ius esse simpliciter, & absolute, quēadmodum Pythagorei dixerunt. Definiebant enim id esse ius absolute, quod quis à se factū vicissim ab altero pateretur. Ius Talionis²⁸ porrò neque ad id ius quod in distributione bonorum versatur, neque ad id quod ad emendationem factorum valet, accommodari potest. (Arqui hanc Talionem ius Rhadamāthi quoque fuisse videtur significare, Siquis, quod fecit, patriatur, ius erit æquum.)

Multis enim locis à iure dissidet ac discrepat: veluti si quis magistratum gerēs aliquem pulsauerit, nō est referendus: Et si quis eum, qui magistratum gerat, pulsauerit, nō modò verberandus, sed etiam castigandus est. Præterea permultum interest inter id quod sponte nostra, & id quod inuitè facimus. Sed in communitatibus rerum contrahendarū ac permutandarum sanè hoc ius Talionis proportionē, non equalitate ciuilem societatem²⁹ continet. Factis enim proportionē³⁰ reciprocis manet coniunctio ciuitatis. Aut enim malum³¹ acceptū reponere conantur, quod si non liceat, seruitus esse videtur iniuriam referre non posse: aut ei qui bene-

meritus sit, referre gratiam volunt: quod si non fiat, sublata est rerum³² communicatio: at terum communicatione societas & coniunctio ciuium manet. Itaque & Gratiarū templum in propatulo vrbs loco constituitur, ut sit remuneratio. Hoc enim gratiæ proprium est. Nam & ei qui beneficium dederit, referendum beneficium est, & rursus is qui accepit, alterum beneficio prouocare debet. Facit autem remunerationem proportione constantē ea quæ mediis transuersis lineis fit, coniugatio. Exēpli causa, sit ædificiorum opifex A. sutor B. domus C. calceus D. Ædificiorum opificem igitur necesse à sutore opus illius sumere, eique suum impartiri. Ergo si primum æqualitas sit ea quæ proportione constat, deinde reciproca perpersio fiat, id est tantundem accipiatur, quantum datum sit: extabit id quod à nobis dicitur: sin minus, neque erit equalitas, neque manebit societas. Nihil prohibet enim quominus vnus opus alterius opere sit præstabilius. Hæc igitur exæquanda sunt: quod item fit in aliis artibus, Tollantur³³ enim & concidant, nisi & quantum & quale id quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale accipiat id quod patitur. Nō enim ex duobus medicis constat societas, sed ex medico & agricola, & omninò ex diuersis ac dissimilibus, deniq; inæqualibus, quos tamen oportet exæquari. Quapropter quarum rerum fit permutatio, eas res oportet esse eiusmodi, ut inter se quodammodo comparari possint. Atque ad hanc rem, nummus quæsitus & com-

paratus est, qui omnium rerum quodammodo sit medius. ¹⁴ Nā res omnes metitur. Quare & nimirū & parum metitur: quot igitur calcei domui vel alimēto sint æquales. Oportet ergo quam proportionem & comparisonem habet ædificādi artifex ad sutores, tot numero calceos cum domo aut alimēto cōparari. Nam si hoc non ita fiet, neque erit permutatio, neque communitas. Non poterunt autem cum domo calcei comparari, nisi domus & calcei quodammodo sint æquales. Ergo quemadmodum suprā dixi, rem vnam aliquam esse oportet, quæ cæteras omnes metiatur. Hæc autem re vera indigētia est, quæ omnia cōtinet. Nā si nulla re egerēt homines, aut si nō similiter egerent: vel nulla, vel nō eadē esset permutatio. Sed in indigentia locum ex hominum pacto & cōuento quodammodo successit nummus: ob eamque causam, *νόμισμα* vocatur à Græcis, ἀπὸ νόμου, id est, à lege, quia non natura, sed lege valeat, sitque in nobis situm eū immutare, inutilēque reddere. Erit igitur tūm perpepsio reciproca, cū res fuerint exæquatæ. Itaque quanti est agricola sutori, tanti par est esse sutoris opus, agricolæ. Sunt autem ¹⁵ in figuram proportionis deducendi cū permutaturi sunt. Quod si non fiet, alterum extremū vtrāmq; exuperantiam habebit: verū tamē cū suas res habent, ita sunt æquales inter se, ac socij, quia hæc æqualitas in eis effici potest. Agricola A. alimētum C. sutor B. opus eius exæquatum D. Quod si hoc modo nō liceret vicissim perpeti, seu accipe-

re, nulla vnquam societas esset, nulla communitas. Indigentia autem societatem hominum contineri, tāquam vno quodam, quod vinculi instar sit, ex eo perspici potest, quod vbi aut neuter eget re alterius, aut alter eorum non eget, permutatio inter eos contrahi non solet: quēadmodum cū eius, quod quis habet, alter indiget, vt puta vini, exportandi frumēti, sit potestas. Hoc igitur oportet exæquari. In permutationem ¹⁶ futuram autem, si forte re aliqua nūc non egeamus, eius tunc nobis facultatem & copiā fore cū egebimus, veluti fideiussor quidam nobis nummus interponitur. Oportet enim vnicuique eā rem, qua egeat, accipere licere, vbi nummum attulerit. Sed idem nummo quoque interdum accidit. Non enim semper æqualem ¹⁷ vim habent. Veruntamen immutabilior atque immobilior permanere solet natura. Itaque debent esse res omnes æstimate. Sic enim rerum permutatio semper futura est: si permutatio, ergo & societas. Nummus igitur tāquā mensura ¹⁸ quædam, postea quā res apta quadam compositione & conuenientia consentientes reddidit, tūm eas exæquat. Nam neque si non sit permutatio, societas constare poterit, neque sine æqualitate, permutationi locus erit: neque sine apta quadam rerum compositione & conuenientia, erit æqualitas. Res igitur inter se tam dissimiles ac dispares (si verum quærimus) nulla communi mensura inter se cōponi, nec cōuenire possunt: sed quod ad vtilitatem, indigentiamque attinet, satis commodè possunt.

Quare vnum aliquod extare necesse est, idque hominum concessu & ex conditione. ¹⁹ Quapropter, *νόμισμα* à Græcis, id est, nummus appellatur. Hic enim res inter se dispares apta quadam compositione & conuenientia præditas efficit: nihil est enim quod non metiatur. Sit domus A. minæ decem B. lectus C. A igitur dimidium B fuerit, si domus quinque minarum sit, aut tanti, quanti quinque minæ sunt. C autem lectus, ipsius B decima pars intelligatur. Perspicuum igitur est, quot lecti domui pretio sint æquales, nempe quinque. Sic autem rerum permutationem fieri solitam esse ante nummi usum, non est obscurum. Nihil enim interest vtrum lecti quinque, an quod tanti sit, quanti lecti quinque, pro domo detur. Quid igitur sit iniuria, quid ius, à nobis explicatum est. His autem distinctis, perspicuum est iustam actionem ⁴⁰ inter faciendam & accipiendam iniuriam, mediam esse: illud enim plus obtinere est, hoc minus. Iustitia porro nõ quo modo virtutes superiores, mediocritas est, sed quia mediæ, id est, æqualitatis est, eò mediocritas intelligitur: iniustitia ⁴¹ autem extremorū. Præterea iustitia virtus est, qua quis aptus est tum ad agendum id quod iustum est, consultò, tum ad ius tribuendum & sibi, si cū altero contrahat, & alteri cū altero contrahenti, non ita, vt sibi plus eius, quod optabile est, minus alteri: & contra sibi minus damni, plus alteri, sed æquum sibi & aliis per quæ proportione tribuat: idemque erga alium obseruet cum alio contrahentem. Contra iniustitia vi-

tium est, quo ad id quod iniustum est, agendum, nobisque & aliis distribuendum, apti sumus. Hoc autem est nimium & parum commodi & incòmodi à proportione alienum. Itaque iniustitia est nimium & parum, quia est & eius quod nimium est, & eius quod parum: in sua quidem causa nimium rei absolute vtilis sibi tribuit, inutilis & damnosæ parum: In ⁴² aliorum autem negotio generaliter ad eundem modum segerit: sed quod ad id iniquum, quod à proportione auersum est, attinet, vtrouoque modo casus ⁴³ tulerit. Iniuste ⁴⁴ facti autem cū duo sint extrema, minus extremum iniuriam accipere est, maius autem iniuste facere. De iustitia igitur, & iniustitia quæ nã sit vtriusque natura, itemque de iure & iniuria, vniuersè hæc à nobis dicta sint. Sed quoniã fieri potest, vt is qui iniuriam facit, nondum tamen sit iniustus: quibus nã iniuriis inferendis iã iniustus est in vnoquoque iniustitiæ genere, vt fur, aut adulter, aut latro? An nihil interest? Nanque fieri potest, vt quis cum aliqua muliere re habeat sibi nota quidem illa, verum tamen non consultò, sed perturbatione, & libidine inflammatus. Facit igitur hic quidem iniuste: sed non idcirco iniustus est, quemadmodum nec fur est, etiam si furatus sit: nec adulter, etiam si adulterium commiserit, itemque in ceteris. Ac supra quidem quam rationem reciproca perpessio, quam Talionem vocant, ad ius habeat, explicatum à nobis est. Sed sciendum est esse simpliciter, & ius ciuile id quod quærimus. Est autem ius ciuile in

iis qui communitate⁴⁵ & societate vitæ inter se coniuncti sunt, vt homines⁴⁶ liberi & æquales vel proportionem, vel numero, rerum ad vitam necessariarum copiis per se abundant, nihilque aliunde requirant. Itaque quibus hoc non est, eis⁴⁷ inter ipsos est ius civile, sed ius quoddam, & ex illius similitudine sic appellatum. Comuni enim iure vtuntur ij, quibus & lex inter ipsos communis est. Lex autem eorum communis est, quorum & iniustitia est. Iudicium⁴⁸ enim iuris & iniuriæ disceptatio est. Inter quos autem iniustitia est, inter eosdem & iniuriæ faciendæ locus esse potest. Quibus autem inter ipsos iniuriæ faciendæ locus est, non continuò in iis omnibus iniustitia reperitur. Est autem iniuriam facere, eorum quæ absolute bona sunt, sibi plus tribuere, minusque eorum quæ absolute mala. Itaque hominem non sinimus imperare, sed rationem, quia hoc ille sibi facere consuevit, sitque tyrannus. Est autem is qui præest, iuris custos: quod si iuris, ergo & æqualitatis. Iam verò quoniam si quis iustus sit, nihilo plus ad eum boni, quam ad ceteros, videtur peruenisse (non enim eorum quæ absolute bona sunt, plus sibi, quam aliis, tribuit, nisi ex proportione quadam ei debeatur) idcirco alteri laborat, & ob hanc causam bonum alienum (vt supra dixi) iustitiam esse volunt. Danda igitur ei merces aliqua est, quæ est honos, & decus. Qui verò his contenti non sunt, ij efficiuntur tyranni. Ius autem domini in seruos, vel patris in liberos, non est idem atque hæc, sed tamen simile: neque enim cuiquam

quam in sua iniustitiæ locus esse potest absolute. Atque possessio, & liberi vsque⁴⁹ eò dum parui sint, neque à patre seiuncti, partis instar sunt: se autem consultò damno afficit nemo. Non est igitur cuiquam in se ipsum iniustitiæ locus. Ex quo efficitur, neque iniuriæ, neque iuri civili locum esse. Lege enim ius constare, in iisque locum habere, apud quos legem esse patitur natura, dicebamus. Eos autem esse docuimus, quibus est inter ipsos imperandi & parendi æqualitas. Itaque inter virum & uxorem magis, quam inter patrem & liberos, dominumque & seruum, iuris est communitas. Hoc enim ius est ad tuendam rem familiarem pertinens, quod aliud est à civili. Ius civile⁵⁰ autem aliud Naturale est, aliud Legitimum. Naturale quod apud omnes idem valet, non quia ita vel decretum sit, vel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio hoc, an illo modo fiat, nihil refert: cum constitutum fuerit verò, tunc demum refert, quale est illud, mina captiuum redimere, aut illud, capram Ioui immolare, non oues: prætereà quæ de rebus singularibus lege cauta sunt, vt Brasidæ sacra facere, & quæcunque à populo scita & decreta sunt. Existimant autem nonnulli iura omnia esse huiusmodi, id est legitima, quoniam id quod constat natura, immobile atque immutabile est, & ubique eandem vim habet: quæadmodum ignis & hic, & apud Persas vrit: iura autem quotidie vident immutari: sed non⁵¹ ita est omni quidem ex parte: est certè ex aliqua. Et sanè⁵² apud Deos fortasse sic se

res habet: sed apud nos est certè aliquid naturale, mutabile, non tamen omne. Veruntamen nihilominus aliud ius natura valet, aliud minimè, sed quod¹⁴ nam, & quale sit ius illud, eorum quæ aliter euenire, mutarique possunt, quod natura valeat, & quod nõ valeat natura, sed lege & consensu, si quidem ambo peræquè sunt mutabilia, ex his quæ afferam, cognoscere licebit: cæteris verò eadem distinctio poterit accommodari. Manus dextera valentior est sinistra natura. Atqui euenire potest, vt omnes sinistra perinde vt dextera, vtatur. Iam verò quæ iura ex consensu & vtilitate hominum nata sunt, ea men suris similia sunt. Neque enim omnibus in locis sunt equales vini triticique mēsuræ: sed apud eos qui emunt, maiores: apud eos qui vendunt, minores. Item iura non naturalia, sed humana, non sunt omnibus in locis eadem. Nam ne Reip. quidem status idem & vnus est apud omnes, sed vnus duntaxat ybique cōsentaneus naturæ est is, qui optimus. Iam vnunquodque ius & vnunquodque legitimum eandem rationem habet ad hominum actiones, quam res vniuersæ ad singulares. Nam quæ aguntur, multa sunt: sed vnunquodque illorū vnū. Est enim vniuersum quiddam. Differt¹⁵ autem ab iniuria iniuste factum, & à iure iustum officiū, quo alter ius suum obtinet, iustusque efficitur. Nam iniuria vel natura vel constitutione iniuria est. Hæc eadem cum illata fuerit, iniuste factum est: priusquam illata sit, nondum iniuste factum est, sed iniuria. Ea-

démque iusti officij, seu iuste facti ratio est: sed quod commune est, etiam id magis proprio nomine iusta actio appellatur, quæ Græcis est, *δικαιοσύνη*. Iustum officium autem, seu iuste factum, quod illi, *δικαιοσύνη* dicunt, correctio & emendatio iniuriæ est. Quæ sint autē singulorum horū genera, & partes, & quot sint, & in quibus versentur, posterius nobis erit videndū. Iam cum iusta & iniusta ea sint, quæ sunt à nobis exposita, tum & facit quisque iniuste, & iuste agit, cum sponte sua facit. Cum verò iniustus: neque iniuste facit, neque iuste agit, nisi ex euentu. Ea enim agit, quibus euenit, vt iusta vel iniusta sint. At iniuste factum, iustamque actionem sponte & inuite agere definit ac terminat. Nam cū quis sponte sua agit, tum & vituperatur, & iniuste factum est. Erit ergo aliquid iniustum, quod nondum erit iniuste factum, nisi eò accesserit, vt sponte egerit. Sponte agi autem dico, quemadmodum & supra à nobis dictū est, id quod quis in sua potestate positum agit sciens, nec eum quem iniuria afficit, ignorans, nec quo quasi instrumento, nec cuius rei gratia: verbi causa, quem verberet, quare verberet, cuius denique rei causa verberet: atque illorum vnunquodque fiat, neque ex euctu, neque vi: veluti si quis alicuius manu apprehensa alterum verberet. At sponte non verberauit is, cuius est manus. Nõ enim in eo situm fuit. Fieri autem potest vt pater sit is, qui pulsatur: is qui pulsat verò, illum esse hominem duntaxat, aut eorum aliquem, qui

adsunt, sciat, patrem esse nesciat: eadēque distinctio in eo cuius causa res agitur, adhiberi potest, in tota denique actione. Quod igitur ignoratur, aut cū minimè ignoretur, tamen vel in eius qui agit, potestate non est, vel ei vis affertur, id ab inuito agi dicitur. Nam multa sanè eorum, quæ natura nobis affert, scientes & agimus, & patimur, quorum nihil nec sponte nostra, nec nobis inuitis fieri dicendum est, vt senescere, aut mori. In rebus iustis autem æquè atque in iniustis euentu locum habent. Nam si quis depositum reddiderit inuitus, & metu coactus, is neque iusto officio fungi, neque res iustas agere dicendus est, nisi ex euentu: itēque qui necessitate coactus, & inuitus depositum non reddiderit, is ex euentu iniuriam facere, resque iniustas agere dicendus est. Eorum autem quæ sponte aguntur, alia consilio capto agimus, alia consilio non capto. Consilio capto agimus, quæ re deliberata: non capto consilio, quæ re non deliberata agimus. Iam cū in societate generis humani tria sint dānorū genera: ea quidem peccata cū insciētia coniuncta sunt, cū quis aut quē minimè existimauit, vulnerauerit, aut id quod non putauit, aut quo instrumento nō putauit, aut cuius rei gratia nō putauit, fecerit. Nā aut se nō percussurū, aut non hoc instrumēto, aut nō hūc, aut non huius rei causa, arbitratus est: verū accidit nō id cuius causa se facere existimauit, sed lōgè aliud: verbi gratia, nō vt vulneraret, sed vt pungeret,

ferrum strinxit, aut eum quē non putauit, vulnerauit, aut non vt noluit. Cū igitur nec opinatō dānum illatum fuerit, infortunium nominatur. Cum autem non nec opinatō quidem illud, sed tamē nō malitiosē, peccatum est. Peccat enim tum quisque cū in ipso causæ principiū inest: infortunatus est, cū principium extrā est. Vbi quis sciens verò læsit alterum, sed sine deliberatione, iniustè factum est: verbi causa quæcunq; vel ab ira, vel ab aliis affectibus, qui cū aut necessarij sint, aut naturales, hominib⁹ accidunt. Nam qui his impulsī lædunt alterum, & qui his peccant, iniuriam illi quidem faciunt, & eorum facta sunt iniustè facta: nondum tamen propter hæc iniusti, neque improbi sunt. Nō enim malitiosē dānum illatum est. Cū autē consilio capto, & de industria, tum & iniustus & improbus est dicendus. Quapropter rectè quæ per iram fiunt, non de industria facta iudicātur. Non enim prior lædit is qui iratus facit: sed qui iritauit. Præterea non est cōtrouersia de facto, sed de iure. Ob^{is} iniustitiæ enim speciem animo obiectam ira cōmouetur. Nanque hīc non de facto controuersia est vt in rebus contrahēdis inter eos qui contraxerunt, quorū necesse est alterum esse improbum, nisi oblitī id faciant: sed de facto vnum & idem sentientes de iure dissentiunt, atque ambigunt. At qui insidiatus est, non ignorat factum. Itaque qui ab irato læsus est, iniuriam se accepisse putat: qui iratus læsit, nullam se fecisse iniuriam existimat. Quod si consultō dānum in-

ferat, iniuriam facit: & qui his iniuriis inferendis iniurius est, iniustus est, cum vel à proportionem, vel ab æqualitate discesserit: itémque iustus est tum cum consultò iuste agit. Iuste agit autem si modo sponte & voluntate sua agat. Eorum autem quæ inuitè fiunt, alia venia digna sunt, alia non item. Quæcunque enim non solum inscientes, sed etiam per inscientiam peccant homines, iis venia debetur: quæcunque verò non propter inscientiam peccant, sed quâuis inscientes, tamè perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, veniam non merètur.

Dubitare autè possit aliquis, satis ne distinctè de accipienda & facienda iniuria à nobis disputatum sit. Ac primùm quidem utrùm ita se res habeat ut dixit⁶⁰ Euripides, cuius hæc sunt in primis absurda,

Matrem ut meam necauerim dicam breui:
Volens volentem vel volentem non volens.

An possit quisquam verè iniuriã suã voluntate accipere, nec ne: sed potius omnis inuito fiat iniuria, quemadmodum & quisquis iniuriam facit, sponte facit? Et utrùm quisquam iniuriam accipiat, vel hoc vel illo modo, quemadmodum iniuriã quisque suã voluntate facit? an vna sit quam quis suã sponte, altera quam inuitus accipit, eadèmq; sui iuris⁶¹ obtinendi ratio sit? Quisquis enim iuste agit, sponte agit. Itaque consentaneum est utroque similiter inter se opponi iniuriam accipere, & ius suum obtinere, ut utrunque vel sponte perferatur, atque obtineatur,

vel inuitè. Sed absurdum videri possit etiam in suo iure obtinendo, si omnis qui ius suum obtinet, sponte obtineat. Nonnulli enim ius suum obtinēt non suã voluntate. Nam hoc quoque cuiuspiam dubium esse possit, utrùm quisquis aliquid iniusti pertulit, iniuriam accepisse dicendus sit, an verò ut in agendo, sic se res habeat etiam in perpetiando. Fieri enim potest ut quis ex euetu in utrisque iuris sit particeps. Quod item in rebus iniustis perspicuum est. Non enim idem est res iniustas agere, atque iniuriam facere: neque res iniustas perferre, atque iniuriam accipere: idèmq; de re iusta agenda, & de iure suo obtinendo sentiendum. Nam fieri non potest, aut ut quisquam iniuriam accipiat, nisi sit qui faciat, aut ut ius suum obtineat, nisi sit qui iuste agat, iustique iudicis munere fungatur. Quòd si simpliciter iniuriã facere est alicui sponte suã nocere: sponte autem facere est scientem & cui, & quo, & quo modo noceas: incontinens autem sponte suã sibi ipse nocet: ergo & sponte suã iniuria afficietur, & accidere poterit, ut quis se ipse iniuria afficiat. At hoc etiam vnum est ex iis quæ dubitantur, accidere ne possit ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Præterea sponte suã aliquis propter incontinentiam suã ab altero⁶² eius voluntate damno affici possit. Itaque fieri poterit, ut quis sponte suã iniuria afficiatur, aut non est recta definitio, illisq; verbis nocere scientem & cui, & quo, & quemodo

noceas, addenda sunt hæc, contra illius voluntatē. Damno igitur sua sponte quispiam effici, resque iniustas perferre & perpeti potest, iniuriam autē accipere nō potest. Nemo enim vult iniuriam accipere, ac ne incontinens quidem: sed præter suam voluntatem agit. Nemo enim id existimandus est velle, quod non arbitretur esse bonum. At incōtinens id quod agendum esse non putat, agit. Neque verò qui dat sua, quemadmodum scribit Homerus Glau cum Diomedē dedit,

(Aurea dat pretio arma boues æquantia centum:
Ærea fert nihilōque nouem meliora iuuenis,) iniuria afficitur. In eius enim potestate est dare, aut nō dare. At iniuriā accipere nō est in eius, qui accipit, potestate sitū, sed adsit is oportet, qui iniuriā faciat. Iniuriā igitur spōte accipere neminē ex his intelligi potest. Sed ex iis quæ proposuimus, duo nobis sunt explicāda, utrū is iniuriā faciat, qui plus alicui tribuit præter eius meritum ac dignitatem, an is qui plus consecutus est: & utrū fieri possit, ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Nam si accidere potest id, quod priore loco dictum est, ut is qui distribuit, faciat iniuriam, non is qui plus obtinuit: si quis plus alteri, quā sibi, tribuat sciens, & sua voluntate, id quod modesti homines facere consueuerunt: (nam vir bonus de suo iure libēter & facile aliis concedere solet) hic se ipse iniuria afficere videbitur: an ne hoc quidem simplex est? Nam plus sibi alterius boni, si casus ita tulit, vendicauit, veluti gloriæ, aut

eius quod absolute honestum est. Præterea ex definitione faciendæ iniuriæ, hoc dissoluitur. Nihil enim ei accidit præter ipsius voluntatem. Quare non idcirco iniuria afficitur, sed ut hoc damno afficitur dūtaxat. Perspicuum autem etiam illud est eum quidem, qui plus distribuit, facere iniuriam, sed eum, qui plus obtinet, non semper. Non enim is, in quo id inest, quod iniustum est, iniuriam facit, sed in quo ut sponte hoc faciat, hoc est à quo actionis principium proficiscitur: quod sanè est in eo qui distribuit, non in eo qui capit. Præterea quoniam facere multis modis dicitur, quoniamque dici possunt inanimata quodammodo interficere, & manus, & seruus domini iussu: non faciunt illa iniuriam, sed res iniustas. Præterea si quis ignorans iudicauit: quod ad ius legitimum attinet, neque facit iniuriam, neque iudicium iniustum est, sed est veluti iniustum. Nam ius legitimū aliud est ab illo primo & naturali. Quod si sciens iniuste iudicauit, iam ipse quoque plus consecutus est, vel in eo quod gratiam iniit ab altero, vel in eo quod inimicitias suas vltus est. Perinde igitur est ac si quis iniuriæ factæ sit socius ac particeps: & is qui propter hæc iniuste iudicauit, plus obtinere intelligitur. Nam & qui agrum alteri adiudicauit, is nō agrum, sed pecuniam accepit. Homines autem in sua potestate positū esse putant iniuriam facere, eoque facile esse iustum esse: sed nō ita est. Nam cum vicini vxore rem habere, & alterum verberare, & manu pecuniam largiri, tum fa-

cilè est, tùm in eorum, qui faciunt, potestate situm est: sed sic affectos hæc facere, neque facile, neque in eorum potestate situm est: itémque iura & iniurias nosse, nullius sapientiæ esse putant, quia ea de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non est. Verùm hæc non sunt iusta, nisi ex euentu: sed cùm certo quodam modo & aguntur & distribuuntur, tùm iusta sunt. Hoc autem maius opus est, quàm res salubres cognoscere. Nam illic quoque mel, vinum, elleborum, vstionem, & sectionem cognoscere facile est: sed quomodo, & cui, & quando ad sanitatem⁶⁶ adhibenda sint, scire, ita magnū & operosum est, vt medicum esse. Propter hanc eãdem causam non minus iusti, quàm iniusti hominis esse putant iniuriam facere, quia iustus non minus quàm iniustus, immò verò magis, vnunquodque horū agere possit. Nam & illum cum aliena vxore rem habere, & alterum verberare, & virum fortem clypeum abiicere, & verso tergo in vtranuis partem currere posse dicunt. Atqui ignauum esse, & iniuriam facere non est hæc facere, nisi ex euentu, sed sic affectum facere: quemadmodum mederi & sanare nō est secare, aut non secare: medicamēto purgare, aut non purgare, sed sic affectum hæc præstare. In his autem iura locum habent inter quos eorum quæ absolutè bona sunt, communitas est, & quibus horum nimium & parum interuenire potest. Aliis enim non est eorum nimium, vt fortasse diis: aliis nulla prorsus eorum pars utilis est, scilicet hominibus insanabilibus, & o-

mni vitiorum genere contaminatis, sed omnia nocent: aliis aliquatenus vtilia sunt, atque hoc humanum⁶⁷ est. Sequitur vt de æquitate & de æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad iustitiam, quam æquum bonum ad ius habeat. Nanque qui propius⁶⁸ intuentur, iis neque vt idem omnino, neque vt aliud genere videtur: & interdum æquum bonum laudamus, eúmque virum qui æquus bonus est. Itaque cùm laudare volumus, etiam hoc nomen ad alia transferimus pro bono æquius melius vsurpantes: quo quidem id, quod æquius melius sit, melius esse significamus. Interdum iis, qui rationem sequuntur, absurdum videtur, æquum bonum, si sit quiddam vnum à iure diuersum, esse laudabile. Nam vel ius⁶⁹ non est bonum, vel æquū bonum non est bonum, si à iure aliud ac diuersum est, vel si vtrunque bonum est, idem est. Omnis igitur de æquo bono quæstio ex his propemodū causis nascitur. Sed hæc quodammodo benè habent omnia, nec quicquam est quod secum pugnet. Nam cùm æquum bonum iure quodam melius sit, tùm ipsum ius est: neque ita iure melius est, vt sit aliud quoddam genus. Idem ergo est ius, & æquum bonum. Cùmque ambo sint bona, melius est æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio est, quòd quanuis æquum bonum ius sit, non est tamen ius lege constitutum, aut legitimū, sed iuris legitimi correctio. Cuius rei hæc causa est, quòd lex omnis generalis est. De quibusdā autē rebus vniuersè & generaliter

rectè præcipi non potest. Itaque quibus in rebus legis vocem vniuersam ac generalem esse necesse est, (id autem non satis rectè fieri potest:) id sumit lex quod plurimum solet euenire, quanuis in hoc peccari satis intelligat: nec tamen idcirco minus recta est. Non enim culpa legis est, neque eius qui legem tulit, sed nature rerum. Earum enim rerum, quæ sub actionem cadunt, talis materia est. Cùm igitur lege generaliter locuta, aliquid euenit postea præter genus illud vniuersum: tunc par est, quæ prætermisit aliquid lator legis, & peccauit in eo quod absolute locutus est, id quod deest, quodq; omissum est, corrigere, quod lator legis, si adesset, ita loqueretur, & de quo 70 legem tulisset, si præsciuisset. Itaque cùm æquum bonum ius sit, tùm quodam iure melius est, non eo quod absolute ius est, sed eo peccato, quod ex simplici & generali sermone natum est. Denique hæc æqui boni vis ac natura est, vt legis correctio sit, quæ aliquid ei deest, propterea quod generaliter loquitur. Hæc enim causa est cur non omnia lege sint comprehensa, quod de quibusdã lex ferri non possit: plebiscito igitur opus est. Rei enim non definitæ infinita quoque regula est, vt structuræ Lesbicæ regula plumbea est. Nam ad lapidis figuram torquetur & inflectitur, neque manet eadem: sic & populi scitum ad res quotidianas accommodari & transferri solet. Quid sit igitur æquum bonum, quid ius, quo denique iure melius, ex his perspicuum est. Ex hoc autem etiam apparet, quis sit vir æquus & bo-

nus. Nam qui consilium huiusmodi cepit, vt hæc sequatur, ad eaque ipsa agenda aptus est: & qui 71 non est iuris interpres in sua causa durior, neque in deteriore partem propensus, sed de suo iure concedit potius, etiam si legis auxilio nitatur, is est æquus bonus: & hic habitus æquitas appellatur, quæ iustitia quædam est, non alius quidam habitus.

Ex iis quæ dicta sunt, perspicuum est, vtrum fieri possit, vt quis sibi ipse faciat iniuriam, necne. Nam quæ ex omni virtute legibus constituta sunt, ea iniuriis sunt habenda. Verbi gratia, non iubet lex se ipsum interficere, & quæ non iubet lex, vetat. Prætereà cùm aliquis contra legem nocet alteri, nullo ab eo incòmodo accepto, sponte facit iniuriam. Sponte autem facit, qui sciens cui, & quomodo faciat, iniuriam facit. At qui ira impulsus sibi ipse mortem consciscit, hoc sponte facit contra rectam legem, quod lex nõ permittit. Iniuriam igitur facit, sed cui? Certè ciuitati, non sibi. Sponte enim hunc casum subit, ac perfert, cùm iniuria nemo sponte afficiatur. Itaque & eum multat ciuitas, & ignominia afficitur is, qui se ipse 72 exanimauit, vt qui ciuitatem iniuria affecerit. Prætereà 73 ex eo quod iniustus est, qui iniuste facit tantum, & non prorsus improbus, fieri nõ potest, vt quisquam sibi ipse iniuriam inferat. Hoc enim aliud est ab illo. Nã iniustus ira quodãmodo improbus est, vt ignauus, non vt is qui omni genere improbitatis sit affectus. Itaque ne hac iniustitia quidẽ sibi iniuriam facit: alioqui idem eidẽ

adimi simul, & accedere posset: quod fieri nullo modo potest, sed semper in pluribus ius & iniuriam esse necesse est. Prætereà iniuriam facere cū à voluntate & consilio proficiscatur, tūm etiā tempore prius est. Nam qui malo accepto parem refert iniuriam facere non videtur. At qui se ipse interimit, eadem ipse & patitur simul, & facit. Deinde acciperet aliquis sponte sua iniuriam. His accedit quòd nemo sine singulis iniuriarum generibus, iniuriam facit. At uxorem suam nemo adulterat, nemo parietem suam perfodit, nemo rei suæ furtum committit. Postremò refellitur hoc in summa, sibi quenquam iniuriam facere, ex iis quæ ⁷⁴ à nobis distincta & decisa sunt, nempe neminem sponte sua iniuriam accipere. Iam verò minimè illud quidem obscurum est, vtrunque esse malum, accipere & facere iniuriam. Alterum enim minus, alterum plus medio obtinere est: quod ⁷⁵ quidem similem rationem obtinet, atque in medicina id, quod ad bonam valetudinem pertinet: in arte autem corporum exercendorum id, quo firma corporis constitutio comparatur. Veruntamen deterior iniuriam facere est. Nanque iniuriam facere cum vitio coniunctum, & vituperandum esse dicebamus: & cum vitio quidem vel perfecto atque integro, & quod simpliciter tale est, vel eo quod ei finitimum est. Non enim quicquid sponte fit, coniunctum cum iniustitia est. Accipere iniuriam autem vitio & iniustitia vacat. Per se igitur leuius ma-

lum est accipere iniuriam, quanuis ex euentu grauius esse nihil prohibeat: sed de hoc ars non laborat. Quin lateris dolorem pedis, offensione semper esse dicit morbum grauiorem, & tamen ex euentu, pedis offensio, morbo lateris maius malum poterit esse: vt si cui offenso pede contigerit, vt propterea quòd ceciderit, capiatur ab hostibus & occidatur. Ex translatione autem sermonis & similitudine quadam poterit esse quædam non ipsi secum, sed sui partium aliquibus iuris communitas: verum non omnis iuris, sed vel eius quo dominus in seruum, vel eius quo paterfamilias, in familiam suam vti solet. His enim rationibus ea pars animi, quæ rationis est particeps ab ea distat, quæ ratione vacat. Ad quæ si aspectum referamus, videtur quoque homini in se ipsum iustitiæ locus esse, quia fieri potest, vt in his partibus aliquid à suis appetitionibus alienum ac diuersum perferat. Itaque etiam inter animi partes, vt inter eum qui præest, & eum qui paret imperio, ius aliquod intercedere videtur. De Iustitia igitur, aliisque virtutibus, quæ ad mores pertinent, cum hac distinctione sic à nobis sit explicatum.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,

LIBER SEXTVS.

QUONIAM autem suprà diximus mediū esse deligendum, non nimium, neque parum: medium autem ita esse, vt recta ratio præscribit: de hoc distinctius differamus. In omnibus enim, quos dixi, habitibus, quæadmodum & in aliis rebus, scopus aliquis inest, quem spectans is qui rationis est particeps, intendit ¹ aliquid, & remittit: finisque ac terminus aliquis est mediocritatum, quas inter nimium & parum interiectas esse dicimus, rectæ rationi cōsentaneas. Quod cū ita dicitur, est illud quidem verum, sed non satis apertum. Nanque in cæteris studiis, atque exercitationibus, in quibus sciētia aliqua versatur, licet hoc quidem verè dicere neque plus, neque minus laboris, aut desidiæ, quam res postulet, suscipiendum esse, sed omnia mediocriter, & vt recta ratio præscribit, esse faciēda: verū qui hoc tantum perceptum & cognitum habeat, nihil eo amplius ² sciat. Exēpli causa, si quis quærenti qualia alendo & curando corpori sint adhibenda, respondeat, quæ ars medēdi præcipit, & vt is, qui ea præditus est, præcipit. Quapropter etiam in habitibus animi non solum hoc esse ³ verè dictum, sed etiam distinctum atque explicatum esse oportet, quæ sit recta ratio, quæque eius definitio. Atque animi quidem virtutes ita distribuimus,

tribuimus, vt, Alias morum, Alias cogitationis esse diceremus. Eas igitur, quæ ad mores pertinent, persecuti sumus: de cæteris autem tūm differamus, cū pauca fuerimus prius de animo locuti. Dictū est suprà duas esse animi partes, Alteram rationis partem, Expertem alteram. Nunc item eius partis, quæ ratione prædita est, faciēda eodē modo diuisio est. Atque hoc positum sit, Duas esse animi partes ratione præditas, Vnā quæ res eas cernimus, quarū principia aliter sese habere nō possunt, Alteram quæ eas, quæ hoc vel illo modo possunt euenire. Ad ea enim quorum non est idem genus, intelligēda, partium quoque animi, eam quæ ad vtrunque apta sit natura, oportet genere differre, si quidem ⁴ eis ex similitudine quadam, atque affinitate cognitio comparatur. Appelletur autem harū altera, Pars in qua vis inest sciēdi, Altera quæ ad ratiocinandum valet. Nam consultare & ratiocinari eadem sunt. Iam verò nemo de iis consultat, quæ aliter euenire nō possunt. Itaque ea quæ ad ratiocinandum valet, vna quædam pars est eius animi partis quæ ratione prædita est. Intelligēdum igitur est vtriusque harum partiū: quis optimus sit habitus. Hic enim vtriusque virtus est. At virtus ad suum quæque opus pertinet.

Tria autem sunt in animo quæ actionis & veritatis dominatum obtinent, Sensus, Mens, Appetitus: quanquā ex his tribus, Sensus, nullius actionis principium est. Quod ex eo perspicuum est, quod tametsi bestiæ sensu sint præditæ, actionis tamen cōmu-

nionem non habent. Quod est autem in cogitatione affirmatio & negatio, hoc est in Appetitu rei alicuius persecutio & fuga. Quare quoniã virtus quæ ad mores pertinet, habitus est ad consilium capiendum expeditus: consiliũ autem appetitus est ad consultationem accommodatus, idcirco si consilium bonũ esse volumus, oportet & rationem esse veram, & appetitum rectum, eadẽque & illam affirmare, & hunc persequi. Hæc igitur cogitatio & veritas ad agendum valet. Cogitationis autem eius, quæ ad res contemplandas, non ad agendas, neque ad faciendas valet, præstantia & vitium, est verum & falsum. Omnis enim potestatis cogitandi hoc propriũ opus ac munus est. Agendi autem & cogitandi potestatis opus est veritas conspirans & congruens cum appetitu recto. Actionis igitur principium cõsiliũ est, principium ⁵ inquam vnde motus proficiscitur, nõ cuius gratia res agitur. Consilij autẽ capiendi principium est appetitus & ratio ea, quæ finem aliquem sibi propositum habet. Quocirca neque sine mente & cogitatione, neque sine habitu ⁶ eo, qui ad mores pertinet, consilium esse potest. Nam neque bona perfectaque actio, neque ei contraria, sine cogitatione & moribus constare potest. Cogitatio ⁷ autem ipsa nihil mouet, nisi ea quæ alicuius rei gratia comparata est, & quæ ad agendum est idonea. Hæc enim ⁸ etiam ei, quæ ad efficiendũ valet, præest. Nam quisquis ⁹ aliquid efficit, alicuius rei singularis causa efficit: neque absolutè id quod effici-

tur, finis est, sed ad aliquid refertur, & alicuius est. Quod idem de eo, quod sub actionem cadit, dici non potest. Actionis enim vltimum est perfecta actio, id est res benè gesta. Appetitio autem ¹⁰ vltimi est. Consilium itaque aut mens est ad appetendum excitans, aut appetitus cogitandi vim habens: principiumque tale homo est. Nullius autem rei iam factæ consilium capi potest: Verbi gratia, nemo consilium ¹¹ capit Ilium euertisse. Nam neque de re præterita deliberat quisquam, sed de futura, & ea quæ fieri potest. Quod factum est autem vt sit infectum, fieri non potest. Itaque rectè Agatho, Hoc nanque duntaxat negatum ipsi Deo est, Quæ facta sunt infecta posse reddere. Quocirca ambarum animi partium quæ ad cogitandum valent, opus est veritas. Qui igitur habitus efficiunt vt vtraque pars verum enuntiet, hi sunt vtriusque virtutes.

Principio igitur altius repetito de iis rursus copiosius disseramus. Ac sint sanè quinque numero, quibus animus verum enuntiat vel aiendo, vel negando, Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens, siue, Intelligentia. Nanque existimatione ¹² & opinione vt mentiatur animus, euenire potest. Ac Scientia quidem quid sit, ex hoc perspicuum esse potest, (si rei veritatem subtiliter exquirere, non similitudines cõsectari volumus (quod omnes existimamus, vt id quod scimus, aliter se habeat, eue-

nire non posse. Quæ autē sese aliter habere possunt, ea cum lógè ¹³ à conspectu remota sunt, sint nec ne sint, obscurum est. Ergo quod Scientia comprehendi potest, necessariò est. Ex quo efficitur vt æternum sit. Nam quæ necessariò ¹⁴ sunt simpliciter, ea sunt æterna omnia. Æterna autē quæ sunt, ea neque vnquã orta sunt, neque interire possunt. Præterea Sciētia omnis sub doctrinā cadere videtur, & quicquid sub scientiam cadit, discēdo percipi potest. Iam verò ex quibusdam rebus antè cognitis omnis doctrina gignitur, quemadmodum & in Analyticis dicebamus. Alia enim Inductione, alia Ratiocinatione comparatur. Atque Inductio ¹⁵ quidem principiū est, & vniuersi. Ratiocinatio autem principiis vniuersis constat. Sunt ergo principia aliqua ex quibus constituitur Ratiocinatio, quorum non est Ratiocinatio. Est igitur eorum ¹⁶ Inductio. Scientia ergo habitus est ad rem demonstrandam idoneus, & cætera omnia quæ in Analyticis ad definitionē addidimus. Cum enim rem ita esse, quodāmodo credit aliquis, & nota sunt ei principia, tū scire dicitur. Quod si non erunt conclusione notiora: ex euentu partam Scientiam habebit. Ac de Scientia quidem cum hac distinctione à nobis dictum sit.

Eorum autem quæ aliter euenire possunt, Aliud est quod sub Effectiōnem cadit, Aliud quod sub Actionem. Differt autem ab Actione, Effectio, de quibus & libri populariter, neq; admodū enucleatè à nobis scripti, quos ~~ἐπιπένη~~ appellamus, fidem facere no-

bis debent. Itaque & habitus cum ratione coniunctus ad agendum idoneus ab eo differt, qui cum ad efficiendum valeat, cum ratione cōiunctus est, neuterque ab altero cōtinetur. Nam neque Actio, effectio, neque Effectio, Actio est. Quoniam autē Ars ædificādi, Ars quædam est, atque idipsum quod habitus quidam cum ratione cōiunctus ad efficiendū idoneus: neque Ars vlla est quæ non sit habitus cum ratione coniunctus ad faciendum idoneus: neque vllus talis habitus est, qui non sit Ars: idē erunt Ars, & Habitus ad faciendum idoneus cum vera ratione coniunctus. Ars autem omnis in origine ¹⁷ & molitione rei occupata est, idque molitur & spectat, vt aliquid fiat eorum, quæ esse & non esse possunt, quorumque principium in eo qui facit, non in eo quod fit, positū est. Nam neque eorum quæ necessariò vel sunt vel fiunt, Ars est, neque eorum quæ natura constant. Hæc enim in se ipsis inclusum habent principium. Quoniam autem Effectio, & actio inter se differunt, necesse est Artem, effectiōnis esse, nō Actiōnis: in iisdemque rebus quodāmodo Ars, & Fortuna versantur, quemadmodum ait & Agatho,

Fortuna vt artem, sic & ars fortunam amat.
Ars igitur (vt dictū est,) Habitus est quidam cum vera ratione cōiunctus ad efficiendum idoneus. Inertia ¹⁸ contrā habitus cum ratione falsa coniunctus ad efficiendū idoneus in eo, quod aliter euenire potest, occupatus. De Prudentia autē sic optimè cognoscemus, si quos prudentes appellemus, percepe-

rimus. Ac prudentis quidem esse videtur in iis quæ sibi bona & ex vsu sunt, nõ singillatim, verbi gratia quænam ad bonam valetudinem, aut ad vires, sed vniuersè, quæ ad benè beatèque viuendum conducant, benè cõsultare posse. Cuius rei argumentũ est, quòd Prudentes in re aliqua dicimus eos, qui benè ratiocinando quomodo ad honestum finem perueniant, assequuntur in iis, quæ arte non continentur. Quocirca qui ad consultandum ingenio valet, is & prudens omninò iure poterit appellari. Consultat autè iis de rebus nemo quæ aliter sese habere, quæue ab ipso agi non possunt. Quare si scientia omnis cū demonstratione coniuncta est, & si quorum principia aliter sese habere possunt, eorum nõ est, Demonstratio, (omnia enim ¹⁹ sese aliter quoque habere possunt) de iis denique quæ necessariò sunt, consultari non potest: neque Scientia, neque Ars, erit Prudentia: Scientia, quia quod sub Actionem cadit, sese aliter habere potest: Ars, quia ²⁰ aliud Actionis, aliud Effectiois est genus. Restat igitur vt ea sit habitus cum ratione vera coniunctus ad agendum idoneus in iis occupatus, quæ homini bona & mala sunt, Effectiois enim ²¹ alius, q̄ Effectio finis est: Actionis verò ²² non semper alius ab Actione. Est enim ipsa res bene gesta, seu perfectã Actio, Actionis finis. Ac propter hanc causam Periclem, cæterosque tales viros, prudentes esse arbitramur, quòd ea quæ sibi, hominũque generi bona sunt, dispicere, ac prouidere possunt: quales esse putamus eos, qui rei fami-

liaris tuendæ, reique publicæ administrandæ periti sunt. Ex quo nomen inuenit apud Græcos, Temperantia, quam illi appellant, *σωφροσύνη*, tanquam prudentiæ conseruetricem. Talem enim existimationem tuetur & conseruat. Non enim omnem existimationem corrumpunt, neque peruertunt dolor & voluptas. Exẽpli causa, Triangulũ duobus rectis patres angulos habere, aut non habere: sed eas dũtaxat, quæ ad id, quod sub actionem cadit, pertinent. Eorũ enim quæ ²³ sub Actionem veniunt, principia sunt eæ res, quarum rerum gratia suscipiuntur Actiones. statim autè vt quis voluptate aut dolore corruptus est, ei principij videndi facultas eripitur, neque is animo cernere potest se huius rei causã, & propter hanc causam omnia optare, atque agere oportere. Vitiũ enim principij delendi ac perimendi vim habet. Quapropter necesse est Prudentiam ²⁴ habitum esse cum ratione vera coniunctum, ad agendũ idoneum, in bonis humanis occupatũ. Artis porrò virtus & præstantia est aliqua: Prudentiæ autem nulla. Et qui sua voluntate in Arte titubarit, atque offenderit, ei est antefendus, qui inuitus: in Prudentia contrã deterior est is, qui sponte sua offenderit, quẽadmodum & in virtutibus. Perspicuum igitur est eam, virtutem esse quandam, non artem. Cũ sint autè duæ animi partes rationis participes, eius partis quæ ad opinandum valet, virtus est Prudentia. In iis enim quæ aliter sese habere possunt, & opinio & prudentia versatur. Sed nec habitus ²⁵ est cum ratio-

ne coniunctus tantum. Idque ex eo perspicui potest, quod huiusmodi habitum delere potest obliuio, non potest prudentiam. Quoniam autem scientia existimatio est de rebus vniuersis, iisque quae necessario sunt; quoniamque rerum quae sub demonstratione cadunt, omnisque scientiae sunt aliqua principia: (cum ratione enim coniuncta scientia est) consentaneum est principij earum rerum; quae scientia comprehendi possunt, neque scientiam esse, neque artem, neque prudentiam. Nam quod scientia comprehendi potest, demonstrari quoque potest: ars autem & prudentia in iis rebus versantur, quae sese aliter possunt habere. Ne sapientia quidem harum esse potest. Sapietis est enim nonnullarum rerum demonstrationem expedire posse. Si igitur nihil est, quo verum enuntiamus, nunquamque mentiamur tum in iis rebus, quae non possunt aliter sese habere, tum in iis quae possunt, praeter scientiam, prudentiam, sapientiam, & mentem, seu intelligentiam: nullum²⁶ autem ex his tribus, principiorum esse potest (tria dico, prudentiam, sapientiam, scientiam) relinquatur ut mens sit principiorum. Sapietiam autem in artibus, iis attribuiamus, qui cuiusque artis sunt peritissimi, ut Phidiam sapientem lapidum sculptorem, Polycletum statuarum fictorem dicimus, nihil hic aliud per sapientiam, quam artis virtutem significantes. Nonnullos autem vniuersae sapientes esse arbitramur, non singillatim, neque alia in re vlla sapientes, quemadmodum ait Homerus in²⁷ Margite,

Hic neque fossor erat, nec arator munere diuum,
Nec sapiens vlla in re alia.

Quapropter perspicuum est scientiarum omnium limatissimam & absolutissimam esse sapientiam. Sapientem igitur oportet non ea solum intelligere, quae ex principiis colliguntur, sed etiam in principiis versantem de iis verè loqui, verèque sentire. Itaque sapientiam²⁸ dicere licebit esse tum mentem, tum scientiam, ac scientiam quidem rerum honoratissimarum, quasi capitis instar obtinentem. Absurda sit enim eius sententia qui scientiam civilem aut prudentiam, omnium optimam esse putet, nisi forte rerum omnium quae in mundo sunt, homo sit res vna prestantissima. Quod si salubre ac bonum aliud & hominibus, aliud piscibus: album autem & rectum semper est idem: idem profecto semper esse dicent omnes id, quod sit sapientia praeditum, prudens aliud & diuersum. Quod²⁹ enim singulis in rebus pro cuiusque rei natura praestantiam seu bonitatem actionis perspicit, id prudens esse dixerint, & eas res huic commiserint. Itaque & bestias quasdam prudentes esse dicimus eas, quae rerum ad vitam necessariorum prouidendarum facultatem habere videntur. Civilem autem scientiam non esse idem, quod sapientiam, minimè obscurum est. Nam si eam sapientiam esse dicent, quae in suis cuique emolumentis comparandis sit occupata, multae reperientur sapientiae. Non enim vna est quae versetur in omnium animantium bono, sed in singulis alia atque alia, nisi forte omni-

bus, quæ sunt in rerum natura, etiam medicina vna est. Neque verò quicquam ad rem attinet, quòd homo reliquorum animalium quiddam sit quàm optimum. Sūt enim & alia homine multo diuiniora natura, vt ea quæ omnibus maximè sunt in conspectu, ex quibus hic mundus coagmentatus est. Ex iis igitur quæ diximus, perspicuum est, sapientiam esse earum rerū, quæ sunt honore dignissimæ natura, scientiam & mentem, siue intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæterosque tales viros sapientes quidem esse dicunt, prudētes verò minimè, cum videant eos, quæ sibi vtilia sint, ignorare: atque eos fatentur recondita atque eximia quædam, & admirabilia, & difficilia, & diuina tenere, sed inutilia, quia humana bona non quærunt. Prudentia verò in rebus humanis, iis que de quibus cōsultari potest, versatur. Prudētis enim maximè hoc proprium munus esse dicimus, benè consultare. De iis autem consultat nemo, quæ aliter sese habere non possunt, neque de iis quorum non est finis aliquis, nempe bonum, quod sub actionem cadit. Bonus autem consultator est absolutè, qui id, quod homini est eorum, quæ sub actionem cadūt, optimum, ratione consequi, & explicare potest. Neque verò rerum vniuersarum modò prudentia est, sed debent etiam esse notæ res singulares. Ad agendū enim idonea est. In rebus singularibus autem omnis actio versatur. Itaque cum hic inscij nonnulli scientibus ad agendū sint aptiores & compositiores, tum in aliis rebus ij, qui sunt

vsu periti. Nam si quis sciat carnes leues esse ad concoquendum faciles, & salubres: leues autē quæ sint ignoret, bonam valetudinem non efficiet, sed is potius efficiet, qui auium carnes sciet esse leues & salubres. Prudentia autem in agendo posita est. Danda igitur opera est vt vel vtrāque cognitionem habeamus, vel hanc potius, quàm illam. Erit autē hic quoque princeps quædam & quasi familiam ducēs cognitio. Ciuilis scientia autem & prudentia sunt illæ quidem idē habitus, sed natura qua sunt tamen, non est eis eadem. Atque eius scientiæ, quæ ad ciuitatem pertinet, altera pars est tanquam princeps & domina prudentia, quæ est legum scribendarum ratio & facultas: altera quemadmodum singularia, cōmuni nomine ciuilis appellatur, cuius omnia opera, in agendo, & consultando consumitur. Populi scitum enim quiddam est, quod sub actionem cadit, tanquam 3° extremum. Itaque hos solos Rempublicam administrare dicunt. Hi enim soli, vt operarij quidam, in rebus gerendis versantur. Ea autem etiam videtur esse prudentia maximè quæ 3° sibi quisque, & vni prospicit: & hæc communi nomine appellatur prudentia. Illarum autem alia rei familiaris tuendæ & curandæ ratio, alia scientia legum ferendarum, alia ciuilis. Atque huius pars altera ad consultandum pertinet, ad iudicandum altera. Genus igitur quoddam cognitionis esse videatur sibi scire, sibi que sapere. Sed huius differentiæ sunt multæ. Ac videtur sanè is

qui sua, quæque ad se pertinent, habet cognita, & in eis versatur, prudens esse. At ij qui ad Remp. se cōtulerunt, multarum actionum studio, rerumque alienarum cura distinentur. Idcirco & Euripides, Prudentem enim quis me putet mortaliū,
Cui suppetebat absque vilo negotio
In totius turba numerato exercitus
Sortem parem obtinere sapientissimo?
Præstantiores nanque & eos, qui pluribus
Se rebus implicant, malè odit Iuppiter.

Querunt enim viri prudentes id quod sibi bono est, idque vnum agere se arbitrantur oportere. Ex hac igitur opinione natum est, hos esse prudentes. Atqui suum negotium agere sine rei familiaris, rei-que publicæ cura fortasse nemo possit. Præterea quomodo suum quisque negotium gerere debeat, obscurum est, & res eget consideratione. Cuius rei hoc argumentum est, quod iuuenes & Geometræ, & Mathematici, & talibus disciplinis eruditi fiunt, prudentes non fiunt. Causa hæc est quod in rebus singularibus prudentia vertitur, quarum cognitio vsu comparatur. Adolescens autem vsu rerū non habet, quippe quem temporis longinquitas sit allatura. Nam hoc quoque consideratione dignum est, quamobrem puer Mathematicus effici possit, sapiens aut physicus non possit. An quod illa à materia diuisa atque abstracta sunt: horum principia ex vsu & experientia nascuntur? & quod his non assentiuntur, neque fidem habent iuuenes, sed ea dicunt

tantum: quid sint illa autem non est obscurum? Præterea quicquid in consultando peccatur, vel ad res singulares pertinet, vel ad vniuersas. Nam vel omnes aquas graues, esse insalubres, vel hanc esse grauem. Prudentiam autem non esse scientiam perspicuum est: extremi enim est, vt dictum est. Tale enim est id quod sub actionem cadit. Menti igitur seu intelligentiæ opponitur. Mens enim est eorum terminorum, quorum ratio afferri non potest. Prudentia extremi, quod non sciētia, sed sensu percipitur, non illo cui propriæ sunt attributæ qualitates, quas sentiat, sed eo quo sentimus hoc extremum in mathematicis esse triangulum. Nam illic quoque insistit. Veruntamen prudentia sensus est potius. Illius autem alia forma, aliæque notio est.

Querere autem & consultare inter se differunt. Nam consultare certè querere est. Sed de bona consultatione, quid sit, distinctione adhibita videntum est, vtrum scientia aliqua sit, an opinio, an bona coniectura, an aliud quoddam genus. Ac primum sanè non est scientia. Nam de iis quæ sciuntur, queri non solet. At bona consultatio, consultatio quædam est: & qui aliqua de re consultat, querit & ratiocinatur. Iam verò neque coniectura esse potest. Nam cum bona coniectura sine ratione fiat, tum celeritate in ea opus est. In consultando autem multum temporis consumitur, aiuntque id de quo consultaueris, celeriter esse agendum, sed spissè lentèque consultandum. Præterea aliud est sagacitas,

aliud bona consultatio: sagacitas autem bona coniectura quædam est. Neque verò vlla bona consultatio, opinio est: sed quoniam qui malè consultat, peccat: qui benè, rectè consultat: perspicuum est bonam consultationem quoddam rectum esse, sed neque scientiæ tamen, neque opinionis. Scientiæ enim nullum ⁴⁰ est rectum: nam neque eius est vlla prauitas. Opinioni autem rectum est veritas: simulque id omne cuius est opinio, decisum ⁴¹ iam ac constitutum est. Sed neque sine ratione bona consultatio est Cogitatione ⁴² igitur est inferior. Hæc enim nõdum ⁴³ enuntiatio est. Nam & opinio non quæstio, sed quædam iam enuntiatio est. At qui consultat siue benè, siue malè consultet, is quærit aliquid, & ratiocinatur: sed certè bona consultatio rectum quoddam consultationis est. Primùm igitur quærendum est quid sit consultatio: deinde in quo versetur. Sed quoniam rectum multis modis dicitur: non omne rectum bonam cõsultationem esse perspicuum est. Incõtinens enim & malus homo, quod sibi proposuerint ad inspiciendum, ratiocinatione consequentur. Itaque rectè consultasse videbuntur, sed magno malo ⁴⁴ accepto. At benè consultare bonũ quoddam videtur esse. Id enim cõsultationis rectũ, quod ad boni adeptionem valet, bona consultatio est. Sed fieri potest, vt quis etiam ratiocinatione falsò conclusa bonum adipiscatur, & id quidem, quod factò opus est, consequatur, non autem qua ratione oporteat, sed medius ratiocinationis terminus fal-

sus sit. Itaque ne ea quidè bona cõsultatio est, qua cõsequitur aliquis quod oportet, sed nõ qua ratione oportebat. Præterea accidere potest, vt alius diu, alius celeriter consultando, id quod vult, assequatur. Nondum igitur ne illa quidem bona consultatio est: sed id consultationis rectum quod ad vtilitatem, & ad id quod oportet, obtinendum, quomodo, & quo tempore obtineri debet, accommodatum est. Præterea licet & absolutè benè consultare, & ad certum aliquè finè consultatione referre. Ac bona sanè consultatio absolutè ea est, quæ proposito sibi absoluto & totius vitæ humanæ cõmuni fine benè procedit: quædam autem bona consultatio est, quæ certum aliquem & proprium finem spectat. Quòd si bene consultare prudentium est, bona consultatio rectum quoddam consultationis erit ad vtilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum, cuius vera existimatio est prudentia. Est autem & intelligentia non illa quam, *vau* Græci, sed quam, *σύνεσις* appellant, cui contraria est stultitia, siue tarditas, ex quibus intelligentes, & stulti nominantur: neque idem prorsus est quod scientia, aut opinio. Omnes enim essent intelligentes: neque vna aliqua ex scientiis singularibus, vt medicina. In cognitione enim rerum salubrium, aut in curanda valetudine versaretur, aut geometria: nam in magnitudinibus esset occupata. Neque enim hæc intelligentia, quam hoc loco dicimus, earum rerum est, quæ semper sunt, nunquàmque mouentur, neque

vllius earum, quæ oriuntur, sed earum, de quibus dubitari, & consultari potest. Quapropter in iisdem sanè rebus, in quibus & prudentia, versatur: sed tamen non est idè intelligentia, quod prudentia. Habet enim vim quãdam præcipiendi atque imperandi prudentia. Nã propositus ei finis est, quid agendũ sit, aut non agendum: intelligentia autem, iudicandi solum. Idem est enim intelligentia, quod, *ἰσχυρία*, id est, bona intelligentia. Nã qui sunt intelligentes, iidem quoque sunt benè intelligentes, vt Græci loquuntur. Intelligentia autem neque habere prudentiam est, neque consequi. Sed vt ij, qui discant, tum intelligere dicuntur, cum scientia vtuntur: sic cum aliquis opinione vtitur ad iudicandum iis de rebus, de quibus prudentia iudicat, alio loquente, ⁴⁵ & probè iudicandum: benè enim & probè idem sunt. Atque hinc natum est intelligentiæ nomen: ex qua benè intelligentes à Græcis appellantur, ex ea scilicet quæ est in discendo, intelligentia, Sepenumero enim discere pro intelligendi vocabulo vsurpamus. Ea autem ⁴⁶ quæ, *ἰσχυρία* à Græcis appellatur, proprioque vocabulo Latino caret, nisi fortè eam, sententiam velimus nominare, ex qua quosdam in sententia dicenda moderatos, & sententia dicenda valere dicimus, est viri boni & moderati rectum iudicium. Cui rei hoc argumentum est, quòd virum equum bonum ac moderatum, ad consentiendum ⁴⁷, id est, ad ignoscendum promptum ac propensum dicimus, & equum bonum esse in nonnullis delictis ⁴⁸ consenti-

sum

sum accommodare (vt Græci loquuntur) id est, ignoscere ac veniam dare. Atque hic cõsensus, id est venia, sententia est viri equi ⁴⁹ boni recta ad iudicandum apta: recta autem ea est, quæ hominis veri est. Merito autem hi omnes habitus eodem pertinent. Nam sententiam, intelligentiam, prudentiam, mentem sanam ac vegetam iisdem attribuentes, sententia dicenda valere, & vi mentis præstare viros prudentes & intelligentes dicimus. Omnes enim hæ animi potestates, sunt extremorum & rerum singularium. Atque intelligens quidem, & in sententia dicenda moderatus, aut ad consentiendum, id est, ignoscendum facilis, in eo spectantur, vt apti sint ad iudicandum iis de rebus, de quibus iudicat prudens. Æqua bona enim omnium virorum bonorũ communia sunt in ea re, quæ cum altero contrahitur. In singulariũ autem & extremorum numero habenda sunt ea omnia, quæ sub actionem cadunt. Ea enim viro prudenti nota esse debent. Intelligentia autem & sententia in iis quæ sub actionem cadunt, versantur, quæ sunt extrema. Et mens extremorum ⁵⁰ est in vtranque partem. Est enim mens & primorum terminorum, id est principiorum, & extremorum, id est singularium: non ratio: ea mens quidem quæ in demonstrationibus occupata est, immobiliũ & primorum terminorum: altera autem extremi, & eius, quod euenire potest, & aliis pronuntiati, in iis rebus quæ sub actionem cadunt. Hæc enim pronuntiatorũ genera eius cuius gratia res est, principi a sunt.

m

Nam ex singularibus oriuntur & percipiuntur vniuersa. Singularium igitur sensu præditum esse oportet: at hic sensus, mens est. Quocirca videntur hæc ferè nobis tributa à natura: & cum sapiens nemo sit natura, tamen sententia dicenda valet, & est intelligens, & mētis bonitate præstat quisque natura. Cuius rei hoc argumentum est, quòd hos habitus ætatum comites & veluti pedisequos esse arbitramur, itaque loqui solemus, hæc ætas mētis bonitate præstat, & sententia dicenda valet, perinde quasi horū sit effectrix & causa natura. Quapropter principiū & finis mens est. Ex his enim ortum habent, & constant demonstrationes. Itaque vsu peritorum, & senum, aut prudentium pronuntiat, atque opinionibus, quæ demonstrari non possunt, non minus, quàm demonstrationibus, attendendum atque obtemperandum est. Nam quoniam vsu oculum quædam consecuti sunt, principia rerum facile cernunt. Quid sit igitur sapientia, & prudentia, & in quibus vtraque versetur, & vtranque non esse eiusdem animi partis virtutem dictum est.

Sed quærat aliquis quam vtilitatem afferant. Sapientia enim nihil eorum considerat, quibus homo beatus sit futurus, quia nullam ad rem, quæ oriatur, quæue agatur vtilis est. Prudentia autem habet hoc illa quidem, sed quid ea opus est, siquidem prudentia est ea quæ in rebus iustis & honestis, hominique bonis atque vtilibus occupata est, hæc autem sunt res quas administrare atque agere viri bo-

ni est: Nihil enim nos ad agendum efficiet aptiores earum cognitio, si quidem virtutes habitus sunt: quemadmodum neque earum rerum, quæ ad bonam valetudinem, aut ad bonam corporis constitutionem pertinent, quæcunque scilicet ita dicuntur, non quòd efficiendi vim habeant, sed quòd ab habitu proficiantur. Nihil enim ad agendum aptiores sumus, quòd medicinam, aut artem exercendorum corporum teneamus. Quòd si non propter has causas prudens statuendus est, sed ut probi efficiamur: certè iis qui iam probi sunt, nihil profutura prudentia est. Prætereà nec iis qui virtute præditi non sunt. Nihil enim refert vtrum ipsi prudentes sint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim satis fuerit, quemadmodum satis est in valetudine curanda. Nam tametsi valere velimus, non tamen medicinam discimus. Prætereà absurdum esse videatur, prudentiam, maiorem, quàm sapientiam, habere dominatum, cum ea sit deterior. Nam ea certe quæ efficit, in vnaquaque re agenda præest atque imperat. De his igitur nunc dicendum est. Adhuc enim de iis duntaxat quæsiuimus. Ac primum quidem hoc dicimus has per se necessario esse optabiles & expetendas, cum vtraque vtriusque partis animi virtus sit, etiam si neutra earum quicquã efficiat. Deinde efficiunt illæ quidem, veruntamen non ut valetudinem medicina, sed ut valetudo, sic sapientia vitam beatam. Nam cum sit pars vniuersæ virtutis: eò quòd inest ut habitus, & quòd suo munere fungitur, bea-

tum facit. Præterea ex prudentia, atq; ex virtute, ea, quæ ad mores pertinet, opus absoluitur. Virtus enim scopū, qui proponitur agēti, rectum efficit: prudentia verò ea quæ ad scopū referūtur, & conducūt. Quartæ autem animi partis, in qua vis inest alendi, nulla talis virtus est. Non est enim in ea positum, vt agamus, vel nō agamus. Sed quod supra obiectum est, nihilo nos aptiores ad res honestas & iustas à prudentia effici, paulo altius nobis huius rei repetendum principiū est, hinc ordiētibz. Quæadmodum enim quosdā, qui res iustas agunt, nondū iustos esse dicimus, vt qui ea quæ legibus constituta & præscripta sunt, faciunt, vel inuiti, vel ignorātia, vel propter aliud quippiam, non propter ipsa: (atqui agunt ea quæ sunt agenda, & quæ virum bonum oportet agere:) sic par est (vt videtur) vnunquenque certo quodam modo affectum quicque agere, vt sit bonus: dico autem verbi gratia, propterea quòd tale consilium ceperit, & eatum rerum, quæ geruntur, causa. Consilium igitur rectum, virtus efficit. Ea autem dispicere, quæ illius causa agi consueuerunt; hoc non virtutis, sed cuiusdam alterius facultatis munus est: de quibus accuratius & planius est dicendum. Est igitur vis, seu potestas quædam quam solertiam vocant. Hæc autem eiusmodi est, vt ea quæ ad scopum propositum pertinent, agere & cōsequi possit: ac si scopus quidem honestus sit, laudabilis: sin malus ac turpis, versutia est nomināda. Itaque prudētes eosdē & solertes, versutōsq; dicimus.

Non est porro ⁶⁶ prudentia, hæc potestas, sed tamen non sine hac. Habitus autē ⁶⁷ hoc quasi animi oculo ingeneratur in nobis non sine virtute, vt & dictum à nobis est, & perspicuum est. Ratiocinationes ⁶⁸ enim eæ quæ rerum sub actionem cadentiū principium continent, eò sunt, eoque valent, quòd finis talis est, & quòd est optimum bonorum, quodcunque illud tandem sit. Esto enim verbi gratia, aliquid forte fortuna oblatum. Hoc igitur non nisi viro bono apparet. Peruertit enim & deprauat iudicium rationis vitiositas, efficitque vt de principiis ad agendum aptis falsum iudicemus. Ex quo perspicui potest fieri non posse, vt quis sit prudens, quin idem sit vir bonus. Rursus igitur nobis de virtute videndum est. Nam vt prudentia solertiz similis est, non eadem: sic & virtus ea quæ propriè & præcipuè virtus est, cum virtute naturali comparatur. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodammodo vidētur inesse natura. Nanque ad iustitiam, temperantiam, fortitudinem, cæterasque virtutes, apti atque habiles sumus cum primum nascimur. Sed tamen aliud quiddam quod propriè bonum sit, adesse postulamus, & virtutes eiusmodi alteri in nobis inesse volumus. In pueris enim, & bestiis naturales insunt habitus: sed sine mente detrimentum videntur afferre. Atque hoc ex similitudine corporis humani perspicui potest. Nam vt robusto & valido corpori, quod sine videndi sensu mouetur, graues offensiones accidunt, propter-

eà quòd videndi sensu careat: sic se res ⁹ habet in iis animi bonis, quæ à natura tribuuntur: quòd si mētem adepta fuerint, incredibile est quanto in agendo ⁶⁰ cæteris antecellant. Habitus autem cum similis illis extiterit, tunc propriè virtus erit. Itaque quemadmodum in ea parte animi, quæ ad opinandum valet, duæ sunt formæ, solertia & prudentia: ita & in ea quæ moribus attributa est, duæ, quarum altera est virtus naturalis, altera ea, quæ præcipuè & propriè virtus appellatur. Quarum hæc quæ præcipuè virtus est, sine prudentia constare non potest. Itaque virtutes omnes prudentias esse dicunt. Et Socrates quidem partim rectè quærebat, partim errabat. Nam quòd virtutes ⁶¹ omnes prudentias esse putabat, in hoc errabat: quòd autem eas prudentia nō vacare arbitrabatur, pulchre dicebat. Cuius rei hoc argumentum est, quòd nunc omnes cum virtutem definiunt, postea quàm eam, habitum esse dixerūt, & in quibus versetur, docuerunt, addunt, rectæ rationi consentaneum. Recta autem ratio est ea, cui ⁶² prudentia moderatur. Ergo omnes quodāmodo videntur augurari, talem habitum prudentiæ consentaneum, esse virtutem: veruntamen paulum immutanda hæc definitio est. Non enim rectæ rationi consentaneus solūm: sed cum recta ratione coniunctus habitus, virtus est. Recta autem talibus de rebus ratio, prudentia est. Itaque Socrates virtutes rationes esse existimabat. Omnes enim, scientias esse: nos autem cum ratione cōiunctas. Ex iis igitur quæ

dicta sunt, perspicuum est nec sine prudētia ququam proprie virum bonum esse posse, nec prudentem sine virtute ea, quæ ad mores pertinet. Sed & hoc eodem modo dilui ac refelli potest ea ratio, qua disputare possit aliquis virtutes inter se separari. Nō enim idem ad omnes virtutes aptissimus est natura. Itaque hanc iam adeptus est, illam autem nondum ⁶³ erit consecutus. Nā in iis quidem virtutibus, quæ à natura ingenerantur in nobis, hoc euenire potest: in iis autem ex quibus absolute vir bonus nominatur, non potest. Vnā enim cum prudentia, quæ vna est, cæteræ omnes præsto aderunt. Perspicuū est autem etiam si ad agendum nullam vim haberet, eam tamen necessariam futuram, quia partis animi virtus est, & quia consilium sine prudentia, sinēque virtute non erit rectum. Hæc enim vt finem, illa vt ea quæ ad finem pertinent, agamus, efficit. At verò neque in sapiētiam dominatur, neque animi particulæ melioris habitus est: quemadmodum neque medicina bonæ valetudinis principatum habet. Non enim ea vtitur, sed vt ⁶⁴ existat, & adsit, operam dat. Illius igitur causa præcipit atque imperat, non illi. Prætereà sub prudentiæ imperio sapiētiam esse dicere, perinde est ac si quis dicat scientiam ciuilem Diis immortalibus præesse, quia omnia instituat ac præcipiat quæ sunt in republica.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,
LIBER SEPTIMVS.

SEQVITVR nunc vt alio initio facto, dicamus eorum, quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, Vitiositatem, Incontinentiam, & Immanem quandam feritatem. Ac duorum quidem primorum contraria nota sunt. Alterum enim virtutem, alterum continentiam appellamus. Feritati autem illi immani aptissimè dicere possimus opponi eam quæ supra nos est, Heroicam quædam ac diuinam virtutem: quemadmodum Priamum, Homerus de Hectore loquẽtem facit, quoniam bonitate ac virtute præstabat, -nanque illum haud esse putares
Mortali genitore satum, at genus esse deorum.
Itaque si (vt aiunt) propter excellentiam, præstantiamque virtutis Dij ex hominibus efficiuntur, talis erit profectò is animi habitus, qui feritati illi opponitur. Nam vt feræ neque vitium, neque virtus est, sic neque Dei, sed hæc quidem virtute præstabilius & honoratius quiddam est, illa autem aliud quoddam à vitio genus est. Verùm quoniam rarò admodum euenit, vt vir diuinus existat, quemadmodum ¹ Lacônes eum solèt diuinum appellare & salutare, quæ magnopere admirantur: O virum diuinum (inquiunt) sic inter homines rarò aliquis reperitur feritate bel-luarum similis natura: sed si quis, is maximè apud

barbaros exoritur. Nonnullas autem huiusmodi immanitates, morbi, & membrorum debilitationes pariunt. Atque eos homines qui vitio & improbitate cæteris antecellunt, turpi atque infami nomine ferros & immanes appellamus. Sed de hac quidè animi affectione nobis erit aliquid posterius dicendum. De vitiositate autem supra diximus. Nunc de incontinentia, & mollitie, & luxu dicendum est, itèmq; de continentia & tolerantia, siue patientiam appellare malis. Non enim de vtraque perinde existimandum est, aut quasi iidem habitus sint, atque virtus & vitium, aut quasi diuersa sint genera. Oportet autè quod in aliis facere solemus, propositis primùm iis, quæ sunt in pròptu, atque in quæstionem dubiùmque reuocatis, ita explicare atque ostendere ea quidem omnia maximè, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus feruntur: sin minus, at certè plurima & præcipua. Nam si ea quæ difficilia & impedita sunt, dissoluantur atque expédiantur, & relinquuntur ea quæ probabilia & opinionibus hominum recepta sunt, satis hoc fuerit à nobis declaratum. Videtur igitur continentia & tolerantia in numero rerum bonarum & laudabilium esse: incontinentia autè & mollitia in malarum, & vituperabilium. Idèmq; est continens, & qui in eo permanet, quod ratio præcipit: idem quoque incontinens, atque is qui facile desciscit à iudicio rationis. Atque incontinens quidem sciens res esse malas, agit tamen perturbatione animi conci-

tatus: continens autem quia cupiditates esse turpes & malas intelligit, à ratione reuocatus nõ sequitur. Ac temperantem quidem continentem & tolerantem esse volunt: eum autem qui talis sit, esse temperantem alij aiunt, alij negāt: Itēque alij intemperantem, incontinentem: & incontinentem, intemperantem confusè dicunt esse: alij eos inter se differre volunt. Prudentem verò interdū negant vllō modo incontinentem esse posse: interdum nonnullos qui prudentes sint, & solertes, incontinentes esse. Præterea dicuntur iræ, & honoris, & lucri incontinentes. Hæc igitur sunt quæ de his virtutibus ac vitiis crebris hominum sermonibus vsurpantur.

Ambigere autē possit aliquis quomodo is qui rectè de rebus existimat, incōtinenter ² viuere possit. Atque is quidem qui sciat, vt incōtinenter viuat, fieri posse negant nonnulli. Graue enim ac difficile fuerit, vt arbitrabatur Socrates, in quo insit scientia, in eo aliud quippiam dominari, & huc & illuc eum quasi mancipiū trahere. Socrates enim perinde quasi nulla sit incōtinencia, omnino rationem ³ corū, qui aliquam statuebāt, oppugnabat. Neminē enim qui benè de rebus existimaret, quicquā aliud, quàm quod sit optimum, agere: sed si agat, per inscientiam agere. Hæc igitur oratio ea in controuersiam reuocat, quæ sunt in promptu, quæque perspicuè apparent: & quærendum est si perturbatio incontinentis ab inscientia proficiscitur, quis sit hic ignorantia modus. Incontinentem enim id quod agit, non pu-

tare agendum esse prius, quàm perturbatione conciteretur, perspicuum est. Sunt autem nonnulli, qui alia ex his concedunt, alia non item. Nihil enim scientia potentius esse fatentur. Neminem autem quicquam præter id quod ei potius esse videatur, agere non fatentur: atque ob hanc causam dicunt incontinentem non scientia præditum, sed opinione dūtaxat imbutū à voluptatibus superari. Atqui si opinio ⁴ est incontinentis, non scientia, neque firma existimatio, quæ aduersetur & obsistat cupiditati, sed infirma & imbecilla, vt iis contingit, quorum in dubio est animus: profectò ei ignosci debet, si in ea non permaneat aduersus vehementes & firmas cupiditates: improbitati certè non est ignoscendum, neque vlli cuiquā rei vituperabili. Superatur igitur à cupiditate incōtinens prudentia reclamare & repugnante. Hæc enim potētissima quedā res est. At hoc absurdū. Erit enim simul idem prudēs & incōtinēs. Nemo autem prudentis esse dixerit, sua volūate res improbissimas admittere. Præterea suprā docuimus, qui sit prudens, eundem ad agēdum esse aptissimū, quippe qui in extremis, id est in rebus singularibus versetur, aliisq; virtutibus ornatus sit. Præterea si in eo situs est continens, vt vehementibus & malis cupiditatibus incendatur, non erit profectò temperās continens, neque continens temperans. Nam neq; immoderatū quicquam, neque malis cupiditatibus affici, temperantis est. Atqui ita esse oportet. Nam si bonæ sint cupiditates, malus est habitus, qui

prohibet sequi: ita non omnis erit bona continentia. Quod si sint imbecillæ, neque admodum malæ: non erit gloriosum eas vincere: si malæ & imbecillæ, non magnum. Præterea si in omni opinione perseverantem efficit continentia, mala est: puta ⁵ si etiam in falsa. Et si incontinentia de omni opinione facile demouebit, erit aliqua bona incontinentia. Exempli causa, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete laudandus est, qui non maneat in iis, quæ persuaserat ei Vlysses, quia ei ⁶ mentiri sit molestum. Præterea sophistarum ratio quam ⁷ mentientem vocant, dubitationem affert penè inexplicabilem. Nam quia voluit aduersarium adigere ad assentiendum rebus inopinatis & abhorrentibus ab opinione populari, ut si assecuti fuerint, quod volunt, solertes, & acuti esse videantur, ratiocinatio ea, quæ collecta est, dubitationem parit inexplicabilem. Vincita enim mens est cum ille neque vult insistere, quia id quod conclusum est, non probat, neque longius progredi potest, propterea quod ratione dissoluere nequit. Euenire autem ex aliqua ratione potest, ut imprudentia cum incontinentia sit virtus. Contra enim facit atque existimat, propter incontinentiam: existimat autem ea quæ bona sunt, esse mala, neque esse agenda. Ita quæ bona sunt, acturus est, non quæ mala. Præterea qui ea, quæ iucunda sunt, eo ipso quod ita persuasum habeat, talèque consilium ceperit, agit & persequitur, is eo melior videatur, qui non ratione, sed incontinentia ad turpitudinem aliquam im-

pellatur. Facilius enim sanari potest, quia de sententia possit demoueri. In incontinentem autem quadrat id quod tritum est sermone prouerbum, Cum aqua fauces premit, quid opus est adhibere? ⁸ Si enim persuasum ei esset, ut ea quæ agit, ageret: profecto simul ac ei dissuasum esset, de sententia desisteret. Nunc autem tametsi non sit ei persuasum, ut agat, agit tamē. Præterea si in omnibus versatur continentia & incontinentia, quis absolute incontinens est? Nemo enim omni genere incontinentiæ affectus est. At aliquos esse dicimus incontinentes absolute. Et hæc quidem tales quædam sunt difficultates, quæ dubitationem afferunt, quarum alia tollendæ, alia relinquendæ sunt. Difficultatis enim & dubitationis dissolutio, inuentio est.

Primum igitur videndum est vtrum scientes peccent incontinentes, nec ne: & quemadmodum scientes. Deinde quibus in rebus incontinens & continens locandus sit: id est, vtrum in omni voluptate & dolore, an in certis voluptatibus ac doloribus: continensque & patiens, vtrum idem sint, an differant; itemque de aliis omnibus quæ sunt huic disputationi quasi cognata. Ducitur autem hinc huius orationis initium, vtrum continens & incontinens appellentur ac differant inter se, ex iis rebus, in quibus versantur, an ex animorum habitu: hoc dico vtrum incontinens dicatur eò solum quod in his aut illis versetur, nec ne: an potius quod sic ⁹ vel sic affectus sit, nec ne: an potius ex utrisque. Deinde vtrum in

omnibus versetur incontinentia & continētia, nec ne. Nō enim in omnibus versatur is qui absolutè est incontinens, sed in quibus intemperans: neque eò dicitur, quòd absolutè in hęc affectus sit (idem enim esset ¹¹ incontinentia, quod intēperantia) sed quòd hoc modo sit affectus. Nam intemperans quidem cupiditatibus seruit consilio capto, existimans præsensem iucunditatem sequi semper oportere. Incontinentens autem non existimat ille quidē, sed sequitur tamē. Quòd si quis dicat veram opinionem esse, nō sciētiam, præter quam incontinenter viuat: nihil refert ad eam rem, de qua disputamus. Nōnulli enim ¹² eorum qui aliqua de re opinātur, non sunt incerti, neque ambigunt, sed certò se rem scire existimāt. Si igitur ij, qui opinantur, propterea quòd leuiter & modicè credunt ita rem esse, de qua opinātur, facilius quàm qui sciunt, contrà atque existimant, agēt: nihil inter sciētiam & opinionem intererit. Nonnulli enim ¹³ non minorem fidem habent iis, quæ opinantur, quàm alij iis, quæ sciunt: quod declarat ¹⁴ Heraclitus. Sed quoniā scire dupliciter dicimus: (nam & is qui sciētia præditus est, nec ea vitur, & is qui vitur, scire dicitur) intererit utrū is, qui cū sciētia præditus sit, ea non cernit & contemplatur animo, quæ sciētia comprehendit, an is qui re ipsa ea, quæ scit, animo contemplatur, agat quæ nō sunt agenda. Mirum enim videatur, si quis in eorum, quæ scit, cogitatione & contemplatione defixus, non si is, qui id, quod scit, non cernit animo,

aliena à sciētia agat. Præterea ¹⁵ quoniam duo sunt enuntiationum genera, nihil prohibet, quo minus is, qui vtrunque genus tenet, aliquid præter sciētiam agat, dum enuntiatione vniuersa, & generali vitur, non ea quæ ad res singulares pertinet. Res enim singulares tantū sub actionem cadunt. Iam verò etiam ipsius vniuersi sunt aliqua differentia. Aliud est enim quod in se ipso vitur, aliud quod ad rem accommodatur. Verbi gratia, omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem, vel hoc tale siccum esse: verū sit ne hoc tale, aut nescit, aut si scit, sciētis munere non fungitur. Incredibile igitur est quantum hæc duo genera inter se differant, adeò vt si quis ita sciens peccet, nihil absurdi sit: sin illo modo, valdè mirum videatur. Præterea ¹⁶ alio modo fieri potest vt homines sciētia præditi sint, quàm quos modos paulò antè exposuimus. Nam eius qui sciētiam ¹⁷ habet, neque ea vitur, habitū magnopere discrepare videmus, adeò vt habere quodammodo, & nō habere videatur, qualis est is, qui dormit, & furiosus, & vinolentus. Atqui dubium non est quin homines aliqua animi perturbatione concitati, ita vt illi, sint affecti. Iræ enim, & rerum venerearum cupiditates, & nonnullæ huiusmodi animi perturbationes perspicuè corpus quoque ipsum immutant: nonnullis etiam furores immittunt. Nimirum igitur dicendum est similiter his affectos esse incontinentes. Nec verò si quis rationes & sentēcias

à scientia ductas & profectas pronuntiet, satis signi-
 fit eum scientiæ conuenienter agere. Nam qui his
 animi perturbationibus æstuant, demonstrationes,
 & versus Empedoclis recitant: & qui primùm didi-
 cerunt, verba illi quidem connectunt, sed nondum
 intelligūt. Oportet enim illa ¹⁸ vnà cum ætate ado-
 leſcere: cui rei tēpore opus est. Quocircà vt histrio-
 nes, sic existimādi sunt loqui etiam incontinentes.
 Præterea hoc etiam modo huius rei causam ex na-
 tura spectare licet. Nam cum opinionēs aliæ sint de
 rebus vniuersis, aliæ de singularibus, quarum sen-
 sus arbiter ac dominus est, necesse est vbi ex eis vna
 effecta sit, in iis quidem quæ sunt ¹⁹ cognitionis,
 animum id quod conclusum est, enuntiare, & affir-
 mare: in iis autem, quæ sub actionem cadunt, sta-
 tim agere. Vt si omne dulce gustādum est, hoc autē
 dulce, rāquam vnum de singularibus, necesse est si-
 mul atque dictum sit, eum qui possit, qui que non
 prohibeatur, etiam agere. Cum igitur inest vniuer-
 sa opinio, quæ gustare prohibet: secūda, omnia dul-
 cia esse iucunda, & tertia, hoc esse dulce (hec autem
²⁰ est quæ agit,) & inheret forte cupiditas: opinio il-
 la prima fugere iubet, cupiditas aliò trahit. Potest
 enim vnanquamque animi partem commouere. Ita
 fit vt à ratione & opinione quodammodo nascatur
 incontinētia, non quod opinio per se sit rationi cō-
 traria, sed ex euentu. Cupiditas enim, non opinio,
 recte rationi aduersatur. Quocirca etiā propter hanc
 rationem, bestię non sunt incontinentes, quia non
 habent

habent rerum vniuersarum existimationem, sed sin-
 gularium visionem, & memoriam. Quo pacto au-
 tem inscientia depulsa scientiam recuperet incōti-
 nens, eadem & communis ratio est ebriorū ac dor-
 mientiu, non huius perturbationis propria, quæ ex
 iis audiēda est, qui de natura rerum disputāt. Quo-
 niam autem vltima enuntiatio, eius, quod sub sen-
 sum cadit, opinio est, actionūque domina, atque
 arbitra: hanc aut non habet is qui in perturbatione
 est, aut certè sic habet, vt eam ²¹ habere non sit sci-
 re, sed vinolentorum more versus Empedoclis reci-
 tare. Et quoniam non est vniuersus, neque similem
 vim habet ad scientiam efficiendam terminus vlti-
 mus, atque id quod vniuersum est, nō immeritò vi-
 detur id quod quærebat Socrates, euenire. Non e-
 nim tum cum præsto est illa, quæ verè & propriè vi-
 detur esse scientia, existit perturbatio, neque ea sciē-
 tia à perturbatione cōuellitur, sed cum adest ea, quæ
 sensu continetur. De eo igitur qui sciens aut insciēs,
 sit incontinens, & quomodo sciens vt incontinēter
 viuat, fieri possit, hætenus à nobis dictum sit.

Deinceps vtrū sit aliquis absolutè incontinēs, an
 omnes ex parte, & certę rei sint incontinentes: tum
 si quis est absolutè incontinens, in quibus versetur,
 dicendum est. Cōtinentes igitur & patientes, incō-
 ninentes & molles in voluptatibus & doloribus ver-
 sari perspicuum est. Quoniam autem eorum, quæ
 voluptatem efficiunt, alia sunt necessaria, alia per se
 expetenda quidem illa, sed eiusmodi vt supra mo-

dum expeti possint: (sunt autem necessaria ea, quæ ad corpus pertinent, ea inquam, quæ in victu & rerum venerearum vsu posita sunt, cæteraque huius generis, quæ ad corpus referuntur, in quibus intemperantiam & temperantiam locauimus: quæ verò cum necessaria non sint, per se tamen sunt optabilia & expetenda sunt, verbi gratia: victoria, honos, diuitiæ, taliæque bona & iucunda:) Eos igitur ²² qui in his præter rectam rationem, quæ in ipsis inest, modum superant, absolutè sanè incontinentes non dicimus, sed cum adiectione, pecuniæ incontinentes, lucri, honoris, iræ absolutè autem nequaquam, tanquam ab illis differant, & ex quadam similitudine sic appellantur: vt is qui in Olympiis vicerat, homo ²³ dicebatur: communis enim illius appellatio ac ratio à propria paulo differebat, sed alia tamè erat. Cuius rei hoc ²⁴ argumentum est, quòd incontinentia vituperatur non solùm vt peccatum, sed etiam vt vitium quoddam aut simpliciter & absolutè, aut aliqua ex parte: horum autem, quos proximè posui, incontinentiũ nemo sic vituperatur. Eorum verò qui in corporis voluptatibus perfruendis voluntantur, iis in quibus temperantem atque intemperantem versari dicimus, qui non eò quòd id consilij ceperit, rerum iucundarum nimium sequitur, & rerum molestarum nimium fugit, vt famis, sitis, caloris, frigoris, earumque omnium, quæ ad tactum, gustatumque pertinent, sed præter consilium, & cogitationem, is incontinens dicitur, nõ cum adiectione huius vel

illius rei, vt iræ, sed simpliciter. Cuius rei ²⁵ hoc argumentum est, quòd qui harum rerum nimium ferre non possunt, molles dicuntur, non qui ab illarum nimio vincuntur. Atque ob hanc causam in eadem re incontinentem & intemperatè locamus, itèmq; continentem & temperantem, quia in eisdem quodammodo voluptatibus & doloribus versantur, sed illorum neminem. Verùm quanuis ²⁶ hi in iisdè versentur, non eodem tamen modo, sed intemperantes consilium ceperunt ita viuendi: incontinentes non item. Itaque potius eum intemperatè appellauerimus, qui ne cupiens quidem, aut leui certè cupiditate affectus, immoderatas voluptates persequitur, & mediocres dolores fugit, quàm eum qui idem agat magnis & indomitis cupiditatibus incensus. Quid enim faciat ille, si acris & vehemèns aliqua cupiditas accedat, & ob rerum necessariorum penuriam ingens & vehemens dolor excruciet? Quoniã autem cupiditatum & voluptatum aliæ sunt genere honestæ & bonæ. Nam iucundorum aliqua sunt natura expetenda: alia his contraria, alia his interiecta, quemadmodum supra partiti sumus, vt pecunia, lucrum, victoria, honor: in his igitur omnibus, cæterisque eiusdem generis, & mediis, non quòd afficiantur, & cupiant, & ament homines, vituperantur: sed quòd hoc modo cupiant, vel ament, & quòd modum superent. Quocirca ²⁷ qui secus ac monet ratio, aut vincuntur, aut persequuntur aliquod natura bonum, atque honestum, vt qui nimio hono-

ris, aut liberorum, & parentum amore, studioq; dūcuntur: (hæc enim in numero bonorum habenda sunt, & qui hæc studiosè colunt atque expetunt, etiã laudantur: verùm tamen est etiam in his aliquod nimium, si quis, vt Niobe, etiam cum diis pugnet, aut vt Satyrus ille qui patris amans vocatus est, immodico patris amore afficiatur: valdè enim desipere videbatur.) Vitium igitur in his nullum est, proptereà quòd, vt dixi, vnunquodque eorum per se expetendum est natura: sed eorum nimix atque immoderatæ cupiditates malæ sunt, ac fugiendæ: similiterque nulla incontinentia. Incòtinentia enim non solum fugièda res est, verùm etiam in iis rebus numeratur, quæ sunt vituperabiles. Propter ²⁸ similitudinè autem perturbationis, adiectione prætereà facta rei cuius incontinentia est, ita cuiusque rei incontinentiam dicere solènt: quemadmodum malum medicū, & malum histrionem, quem absolutè nemo malum dixerit. Vt igitur hîc non dicuntur simpliciter mali, quia nõ est vitiū medici, aut histrionis, sed proportionè quadam vitio simile: sic, & illic existimare debemus duntaxat eam esse incontinètiã, & continentiã quæ in iisdem atque temperantia & intèperantia, versatur. In ira autem ex similitudine quadã aliquem dicimus incontinentem. Itaque cum adiectione dicimus, iræ incontinètem, quemadmodum honoris, & lucri. Sed quoniam aliqua sunt iucunda natura, eorùmque alia simpliciter & absolutè, alia diuersis animantium atque hominum gene-

ribus iucuuda sunt, alia non sunt iucunda natura, sed partim propter debilitationes corporū, partim ex consuetudine, partim propter vitiosas naturas, fiunt iucunda: licet etiam in his singulis consimiles habitus animaduertere, immanes, inquam, & ferinos, qualis erat eius mulieris, quam dicunt grauidis mulieribus apertis ac perfectis, pueros deuorare solitam, aut qualibus rebus efferatos quosdã circa Pótum populos delectari ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnib⁹, alios, liberos suos inter se mutuos in epulas dare, aut quale est id quod de Phalaride traditū est. Ferini igitur hi sunt habitus. Alij autem propter morbos & furores nõnullis innascuntur, qualis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui conserui iecur. Alij vel ex morbo, vel ex consuetudine proficiscuntur, vt pilorum euulsiones, & vnguium corrosiones, carbonum quoque & terræ: prætereà venereorum vsus cum masculis. Nanque hæc cupiditas aliis naturalis est, aliis ex consuetudine nascitur, vt qui à pueris consueuerūt. Atque eorum quidem, quibus natura causã præbet, incontinentem dixeris neminem, quemadmodum neque mulieres, quòd ²⁹ in complexu venereo non agant, sed patiantur: eadèmq; ratione neque eos qui ex consuetudine vitium morbi simile contraxerunt. His igitur singulis animi malis tètari, extra vitij terminos ac fines egredi est, quemadmodum immani feritate ad belluarū naturam proximè accedere: his autem tentatum atque affectum superiorè esse, aut

inferiorē, non simplex continentia aut incontinentia est, sed ex similitudine: quē admodum 3° & eum qui in ira hoc modo affectus est, vt vincatur, huius perturbationis incontinentem, incontinentem autem dicere non debemus. Omnis enim modum superans vitiositas, & amentia, & timiditas, & intemperantia, & sæuitia, vel ferina est, vel morbosa. Nam qui natura talis est, vt omnia extimescat, etiā si mus stridorem ediderit, ferina quadam timiditate timidus est: alius erat qui felē morbo affectus metuebat: & ex amentiu numero, ij qui natura stulti, & inconsiderati sunt, sensuque duntaxat viuunt, ferarū sunt similes: quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes: qui verò propter morbos veluti comitiales, vel furores, ij sunt morbosi. Nihil obstat autem quo minus aliquis interdum his vitiis affectus sit tantum, sed non vincatur. Hoc dico: vt si Phalaris cum pusionem concupiscat vel ad edendū, vel ad potiendum absurda rerum venerarū voluptate, se cohibeat, & contineat: neque verò quicquā obstat, quo minus etiam vincatur, non solum affectus vitio sit. Quemadmodum igitur improbitas alia absolutè dicitur improbitas ea, quæ in hominē cadit: alia cū adiectione improbitas ferina, aut morbosa, non absolutè: sic nimirum & incontinentia est alia ferina & immanis, alia morbosa. Simpliciter autem & absolutè ea sola, quæ humanæ intemperantiæ conuenit. Incontinentiam igitur & continentiam in eisdem versari, in quibus intemperantia & tem-

perantia: in aliisque aliud incontinentiæ genus sitū esse, quod ex translatione nominis, non absolutè dicitur, perspicuum est. Nunc autem iræ, quàm cupiditatum minus esse turpem incōtinentiam cognoscamus. Videtur enim ira audire illa quidem aliqua ex parte rationem, sed ministrorum præceptorū more negligenter & confusè audire, qui priusquàm id omne, quod dicitur, audierint, exiliunt: deinde ab actione 1ª aberrant: & vt canes, qui priusquàm attenderint, utrū sit amicus, nec ne, si quis modò fores pulsauerit, aut strepitum aliquem ediderit, latrāt: sic ira propter feruorem & celerem naturę motum, audit illa quidem rationem, sed imperio non exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim aut visio contumeliam vel cōtemptum in factō inesse indicauit: illa perinde ac si ratiocinādo concluderet huic tali qui cōtumelia affecerit, vel contempserit, bellum inferre oportere, cōtinuò excandescit. Cupiditas autem si ratio deprauata, vel sensus illud esse iucundū dixerit modò, ad perfructandam voluptatem incitatur. Ira rationem ira quodāmodo sequitur: cupiditas verò minimè. Hæc igitur turpior illa est. Nam iræ incontinens à ratione quodammodo superatur ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Prætereà ignoscendum ei magis est, qui naturales appetitiones sequitur. Nam & iis cupiditatibus danda venia est, quæ sunt omnium cōmunes, & quatenus sunt 2ª communes: ira autem & sæuitia magis naturalis est, quàm cupiditates im-

moderata, minimèque necessaria: vt ille qui hac defensione, cur patrem verberaret, utebatur. Nam iste (inquit) suum verberauit, & ille suum, & hic quoque me, vir factus, verberabit, paruulo filio suo demonstrato. Est enim hoc nobis cognatum. Et qui à filio trahebatur, trahēdi finem facere iubebat ad ³ fores. Nam se quoque vsque ad hūc locum, patrem suum traxisse. Præterea quo quisque occultior & insidiosior est, eo est iniustior: at homo iracundus minimè est insidiator, neque ira ipsa, immò verò aperta. Cupiditas autem fallax & insidiosa, quemadmodum aiunt Venerem, nectentisq; dolos Veneris.

& vt ait Homerus,

Dixit: tūm niueo cestum de pectore soluit,
In quo sermo inerat blandus, qui mente sagaci
Quauis prudentem spoliat.

Quare si iniustior, ergo & turpior hæc incontīentia est, quàm quæ in ira versatur, estque hæc absolute incontīentia, & quodāmodo vitiositas. Præterea nemo ⁴ dolens stuprum infert alteri: at qui iracitatus aliquid facit, dolens facit: qui stuprum infert, cum voluptate infert. Si igitur sunt ea quæq; iniustissima, propter quæ iure optimo irascimur, profectò incōtīentia ob cupiditatē suscepta iniustior est. Non inest enim ⁵ in ira voluptaria libido. Incōtīentia igitur eā, quæ in cupiditatibus versatur, iracitū incōtīentia turpiorem esse, continentiamq; & incōtīentia in cupiditatibus, & corporis voluptatibus

versari, perspicuum est. Harum autem ipsarum differentiarum sunt cognoscendæ. Nam quemadmodum initio à nobis dictum est, aliæ sunt humanæ & naturales tūm genere, tūm magnitudine: aliæ immanes & ferinæ, aliæ ex corporis debilitationibus, & morbis natæ. Quarum in primis duntaxat versantur temperantia & intemperantia. Itaque neque temperantes, neque intemperantes bestias dicimus, nisi per translationem sermonis, etiam si animantium genus omnino aliud ab alio libidine & profusa ad rem veneream petulantia, & omnium rerum edacitate differat. Non enim cōsiliū vllum habent, nullaque rationis agitatione prædita sunt, sed à natura desciverūt, vt homines furiosi. Est autem minus malum quidē feritas vitiositate, sed horribilius tamen. Neque enim corruptum est in illis id quod est optimū, quomodo in homine, sed eo ⁶ carent. Perinde est igitur ac si inanimatum cum inanimato conferatur vtrum sit peius. Innocentior ⁷ enim, minúsque perniciosa improbitas eius est, quod principium non habet. Mens autem principium est. Simile igitur est vt si iniustitiam cum homine iniusto conferamus. Nā fieri potest, vt vtrūque altero sit peius. In finitis certe partibus plura mala intulerit homo vitiosus & improbus, quàm fera. In voluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & gustatu percipiuntur, itēque in earum cupiditatibus, & fugis, in quibus temperantia & intemperantia supra posita est, potest quis ita affectus esse, vt ab eis etiam vincatur, quibus ple-

rique sunt superiores: potest rursus eas vincere, à quibus vulgus superatur. Horum igitur is qui à voluptatibus vincitur, incontinens: qui voluptatum victor est, cōtinens: & qui doloribus est inferior, fractus & mollis: qui superior, patiens dicendus est. Sunt autem maximæ partis hominum habitus inter hos interiecti, quanuis ad vitiosos magis vergere, videantur. Quoniam autem voluptates aliæ sunt necessariae, aliæ non necessariae, & illæ vsque ad aliquem finem necessariae: earum verò nimium & parum non sunt necessariae: similiterque de cupiditatibus, & doloribus sentiendum: qui iucunditates aut immoderatas, aut immoderatè sequitur, vel propterea quòd consilium cœpit huiusmodi, & propter ipsas, non propter aliud quicquam, quod ex eis redeat, is intemperans est. Hunc enim necesse est non facile factorum suorum pœnitere. Itaque insanabilis est. Nam qui ita natura comparatus est, vt eum non pœniteat, is ad sanitatem nunquam reuertitur. Qui autem modum deserit in expetendis voluptatibus, huic opponitur. At medius temperans nominatur: similiterque intemperans est, qui dolores corporis fugit, non quia vincitur, sed quia consilium cepit ita viuēdi. Eorum ^{3^s} autem qui consilium non ceperunt ita viuēdi, alius propter voluptatem, quouis impellitur: alius quia dolorem fugit, ex cupiditate nascentem. Itaque inter se differunt. Nemo est autem cui non videatur deterior is, qui nulla aut leui cupiditate affectus turpe aliquid amittat, quàm

quì vehementi: & qui non iratus alterum pulset, quàm qui idem faciat ira incitatus. Quid enim faceret cōmotus ac perturbatus? Itaque deterior est incontinente, intemperans. Eorum ^{1^o} igitur qui supra à nobis dicti sunt, alter est mollis, alter incontinens. Opponitur autē incontinenti continens, molli patiens. Patientia enim est in resistendo, continentia in vincendo. Aliud est autem resistere, aliud vincere: quemadmodum aliud est non vinci, aliud vincere. Quare & continentia optabilius quiddam est, quàm patientia. Iam verò qui modum deserit in iis, quibus plerique obsistunt, & obsistere possunt, is mollis & delicatus est (deliciae enim mollicies quædam est) qui vestè trahit ne quid in ea attollenda laboris fuscipiat, ac doloris: & cum ægrum imitetur, miserū se esse nō arbitratur, qui tamē misero sit similis: itémque de continentia & incontinentia sentiendum. Neque enim si quis à vehementibus & immodicis voluptatibus, aut doloribus superetur, mirum debeat videri: immò verò venia sit dignus, si obsistendo vincatur: vt Theodectæ ^{4^o} Philoctetes à vipera percussus, vel Carcini Cercyon in Alope: & vt qui risum comprimere conantes vniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit: sed si quis, quibus voluptatibus multi possunt obsistere, ab iis superetur, neque possit contrà niti non propter generis naturam, aut morbum, quemadmodū Persarum ^{4^o} regibus mollicies propter genus innata est, & vt fœmina ^{4^o} à mare distat. Atque etiam is qui ludo & ioco

magnopere deditus est, videtur intemperans esse, sed mollis est potius. Ludus enim remissio animorū est, siquidem est requies. In iis autem qui modum iocandi ac ludendi superant, iocosus, siue ludibundum appellare malis, numeratur. Incontinentia autem alia est festinatio præceptis, alia imbecillitas. Hi enim posteaquā deliberauerint, non constant in eis, quæ deliberata sunt, propter perturbationem: illos autem quia non consultarunt, neque deliberarunt, quouis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim, ut ij qui se ipsi ante ⁴³ titillarint, non titillantur ab aliō: sic quia præsenferunt, ac præuiderunt, se ipsos denique, ac rationis iudicium antè expergescerunt, à perturbatione non vincuntur, siue iucunditatem ostendet, siue dolorem afferat. Maximè autē & ij quos acuta, & ij quos atra bilis vexat, præcipiti illa incontinentia sunt incontinentes: illi enim propter celeritatem, hi propter acrimoniam, rationem ⁴⁴ non opperiantur, eò quòd species animo oblatas, visionesque facile sequantur. Intemperantem autem, ut suprā diximus, non facile suorum factorum pœnitet. Perstat enim in consilio suscepto. Incontinens autem omnis eiusmodi est, ut eum facile pœniteat. Itaque non ita se res habet, ut suprā quæsiuimus: sed hic quidem sanabilis est: ille insanabilis. Similis enim est vitiositas aquæ inter cutem, & tabi: incontinentia autem morbis comitialibus. Illa enim assidua & perpetua est: hæc non est perpetua improbitas. Atque in summa aliud est incontinen-

tia genus, aliud vitiositatis. Vitiositas enim latet, nō latet incontinētia. Eorum autem ipsorū ij sunt meliores, qui facile de sententia, & de gradu deiiciuntur, ut dicitur, quā qui ratione in consilium adhibita, in ea non perstant. Hi ⁴⁵ enim primū à minore perturbatione superantur: deinde nō sine deliberatione antegressa, ut illi alteri. Similis est enim incontinens hic, quem imbecillum diximus, iis qui citò & modico vino, & pauciore quā vulgus, sūt ebrij. Incontinentiam igitur non esse vitiositatem, perspicuum est, nisi forte aliqua ratione. Hæc enim à consilio auersa est: illa consilio congruit. In actionibus tamen reperiuntur similes, quale illud est Demodoci in Milesios, Milesij non sunt illi quidē stulti, sed tamen eadem faciunt, quæ stulti: sic incontinentes non sunt illi quidem iniusti, sed iniuste tamē faciunt. Quoniam autē incontinens eiusmodi est, ut non quòd ⁴⁶ ita sibi persuaserit, immoderatas & à recta ratione alienas sequatur corporis voluptates: intemperans sibi persuasit ita viuendum esse, quia talis est, ut eas sequatur: ergo ille facilè de sententia deducetur, hic non item. Nam ut virtus principium tuetur & conseruat: ita vitiositas perdit, atque extinguit. In rebus agendis autem id cuius illę gratia suscipiuntur, principium est: ut in Mathematicis ea quæ ⁴⁷ posita, & concessa sunt. Neque igitur illic principia ratione doceri possunt, neque hīc, sed virtus aut naturalis, aut ea quæ ex consuetudine ⁴⁸ comparatur, rectè sentiendi de principio magi-

stra est. Temperans igitur est is qui talis est. Huic autem contrarius intemperans. Est porro aliquis alius qui propter perturbationem à recta ratione auersus de consilio, quasi de gradu deiicitur, quem quidem perturbatio hactenus superat, ut non agat, quod monet & præscribit ratio: sed ut talis sit, ut sibi persuadeat impudenter & improbè persequendas esse huius generis voluptates, non superat. Hic propriè est incontinens intemperante melior, neque absolutè improbus. Salua enim res est ea quæ omnium est optima, principium. Alter est huic contrarius, qui in sententia permanet, quique propter animi perturbationem de eo, quod constituit, non depellitur. Ex hoc autem perspicuum est habitum hunc esse bonum: illud malum & vitiosum. Vtrum igitur continens sit is, qui in qualibet ratione & quolibet consilio perstat, an is demum, qui in recto consilio: & vtrum is incontinens, qui in quolibet consilio, atque in quavis ratione non permanet, an is qui in ratione falsa, & in consilio minus recto, quemadmodum supra à nobis dubitatum est, an ex euentu in quavis ratione & quouis consilio: per se autem in vera ratione, & recto consilio permaneat continens, non permaneat incontinens, videamus. Si quis enim illud propter hoc optet & expetat, aut persequatur: per se quidem hoc persequi & optare dicendus est: ex euentu verò illud prius: per se autem, simpliciter & absolutè intelligi volumus. Itaque accidere potest, ut in qualibet opinione ille permaneat: hic ex

qualibet depellatur: absolutè autem in vera ille permanet: hic non permanet. Sunt autem quidam qui in opinione sua facilè perseuerant: atque hi sunt, quos in sententia obfirmatos & pertinaces appellamus, quales sunt ij, qui ægrè sibi aliquid à quoquam persuaderi patiuntur, quique non facilè de sententia deducuntur: qui simile quiddam habent continentis, ut prodigus liberali, & audax fidenti: sed in multis ab eo discrepant. Cōtinens enim propter perturbationem & cupiditatem, sententiam non mutat. Nam ubi fors ita tulerit, facilè sibi fidē fieri patietur. Pertinax autem & in sententia obfirmatus de sententia non decedit, etiam si suadeat ratio. Magna enim pars hominum cupiditates vltro arcessit, ac recipit, seseque à voluptatibus duci facile patitur. Obfirmati autem in sententia, sunt ij, qui præcipuas quasdam sibi sententias in animum induxerunt, indoctique & agrestes homines. Atque ij quidē qui præcipuas sententias sibi in animum induxerunt, propter voluptatem ac dolorem sunt pertinaces. Latantur enim cum vincunt, si de sententia sua non decedant, & grauitè molestèque ferunt, si sua veluti decreta rescindantur atque infirmantur. Itaque incontinenti, quàm continenti sunt similiores. Sunt autem nonnulli qui non perstant in eis quæ ipsi decreuerunt & cōprobarunt, sed non propter incontinentiam, ut in Sophoclis Philoctete Neoptolemus. Atqui propter voluptatē in sententia non perstitit: at honestā. Nam verè loqui erat ei pulchrum.

atque honestum: persuasum autem ei fuerat ab Vlysse, vt mentiretur. Non enim quisquis voluptate adductus aliquid agit, intemperans est, neque improbus, neque incōtinens: sed qui turpi. Quoniam autē est aliquis eiusmodi, qui minus quā debeat, corporis voluptatibus delectetur, & qui in ratione non permaneat: inter hunc, & incontinentem, medius continens locatus est. Incontiens enim propterea se in rationis gyro non continet, quia magis quā par est voluptatibus delectatur: ille autē nomine vacans, propterea quod minus delectatur. Contiens autem in ratione permanet, neque propter alterutrum, sententiam mutat. Necessario autē quoniam continentia bonum est, ambo habitus cōtrarii mali sunt, quemadmodum apparet: sed quia aliter in paucis & raro reperitur, iccirco vt temperantia duntaxat videtur aduersari, sic incontinentiā cōtinentia. Sed quandoquidem ex similitudine multa dicuntur, reperantis quoque continentia ex similitudine quadam dicta est. Nam & continens & temperans eiusmodi sunt, vt nihil à ratione faciant alienum propter corporis voluptates, sed ita vt ille prauis afficiatur cupiditatibus, hic non item: & hic eiusmodi est, vt nulla re delectetur praterquā ratio postulat, ille eiusmodi, vt delectetur, sed non vt trahatur. Similes sunt quoque inter se incontiens & intemperans, cum inter se tamen differant. Enimvero corporis delectationes vterque persequitur, sed hic ita vt existimet eas sequi oportere, ille ita vt

non

non existet. Neque verò fieri potest, vt idē vnā prudens sit, & incontiens. Nam prudentem bonum virum eundem & simul esse ostendimus. Præterea non ex eo solum prudens aliquis est, quod sciat, sed ex eo etiā quod ad res agendas idoneus sit. At incontiens ad res gerendas ineptus est. Solertem autem nihil prohibet incontinentem esse. Itaque videtur nonnulli prudentes esse, & tamen incontientes, quia solertia differt à prudentia eo modo, quo modo superiore libro diximus: & propterea quod ratione sunt duo illa quidem finitima, sed consilio differunt. Non igitur incontiens est instar eius qui scit, eaque quæ scit, re considerat, & animo cōtemplatur: sed eius qui dormit, vel qui vino obrutus est. Et sanè sua sponte facit quidem ille: facit enim quodammodo sciens & quid & cuius rei gratia faciat: sed improbus non est tamen. Consilium enim eius bonum est. Itaque dimidia ex parte malus est, neque iniustus est: quoniam non est subdulus, aut insidiosus. Incontientiū enim aliqui non perstant in eis quæ deliberarint: ij autem qui atrabile laborant, ne ad consultandum quidem vlla ex parte apti sunt. Similis igitur est incontiens ciuitati, quæ omnia quidem decernit, quæ sunt decernenda, legesque habet bonas atque viles, sed earū nulla vitur: quemadmodum Anaxandrides falsè dixit, Consultat, à qua spernitur lex, ciuitas. Malus autem ei similis est, quæ legibus vitur, sed malis vitur. Versatur autem incontinētia & conti-

o

101 ARISTOTELIS DE MORIBVS
nentia in eo quod multitudinis habitū superat. Cō-
tinens enim magis; incontinens minus, quàm maxi-
ma pars hominū possit, in recta ratione permanet.
Eorum autem incontinentia sanabilior est, qui atra-
bile affecti sunt, quàm eorum qui in eo, quod deli-
berarunt, nō permanent: faciliusque sanari possunt
qui ex consuetudine, quàm qui ex natura, inconti-
nentiam contraxerunt. Facilius est enim consuetu-
dinem mutare, quàm naturam. Propterea enim &
consuetudinem mutare difficile est, quia naturæ si-
milis est, quemadmodum ait Euenus,
Lógos, quod partū est meditando, permanet ānos,
Atque in naturam tandem conuertitur vsus.
Quid igitur sit continētia, quid incōtinētia, quid
tolerantia, & mollities, & quam inter se hi habitus
rationem habeant, hactenus à nobis expositū est.
De voluptate autē & dolore cognoscere eius ho-
minis est, qui in ciuilibus prudentiæ studio se versari
proficetur. Hic enim vltimi bonorum omniū præ-
ceptor & architectus est: quod intuentes, vnū quic-
que partim bonum simpliciter, partim malum dice-
re solemus; Prætereà verò necessariò nobis de his di-
sputandum & considerandum est. Nam cum virtutes
& vitia, quæ ad mores pertinent, in voluptate ac
dolore locauimus: tūm plerique vitam beatam cum
voluptate copulatam esse dicunt. Itaque, *μακάριον*, bea-
tum, *ἀπὸ τῆς ἡδονῆς*, id est, à gaudento, nominarunt.
Primum igitur sunt qui nullam voluptatem bonū
esse censent, neque per se, neq; ex euentu: non enim

LIBER SEPTIMVS. 106
idem esse bonum & voluptatem. Alij nonnullas es-
se bonas, multas verò malas. Tertij disputant etiam
si voluptates omnes sint bonum, non posse fieri ta-
men, vt summum bonum sit voluptas. Prorsus igitur
non esse bonum, quia voluptas, omnis, quidā
ad naturam ortus est, qui sensu percipiatur. At nul-
lus ortus finibus est cognatus, vt nulla ædificatio
cum ædibus cognationem habet. Prætereà tempe-
rans fugit voluptates: tūm prudēs indolentiā perse-
quitur, nō voluptatē: deinde prudēter sentiēdi facul-
tatē impediunt voluptates, eòq; magis quo quisque
magis delectatur, qualis est ea, quæ ex rebus venereis
percipitur. In ea voluptate enim neminē quicquam
animo agitare, aut ratione explicare posse. Prætereà
"voluptatis ars nulla est: atqui quicquid est bonum
artis opus est. Tum verò voluptates pueri & bestię
persequuntur. Non omnes autem esse bonas id de-
clarat, quòd sunt aliquæ turpes, & quæ vitio vertun-
tur, & quæ damnum afferunt. Quædam enim eorū
quæ iucunda sunt, morbos gignunt. Non esse autē
summum bonū voluptatem ex eo ostenditur, quòd
non finis, sed ortus sit. Atque hæc ferè sunt quæ cō-
tra voluptatem disputantur. Ex his autem non
effici, vt neque bonum, neque summum bonum
sit voluptas, ea quæ dicemus, declarabunt: primum
quia cum duplex sit bonum: alterum quod absolu-
tē & per se bonum est: alterum quod alicui est bo-
num, eandem partitionem sequentur & naturæ &
habitus: eandem igitur & motiones, & ortus. Et

quæ¹⁶ malæ videntur voluptates, earum aliæ sunt simpliciter malæ, sed alicui non malæ, immò huic optabiles: aliæ ne huic quidem sunt optabiles, sed aliquando, & non diu: non sunt tamen optabiles. Hæ autem ne sunt quidem voluptates, sed videntur, nempe quotquot cum dolore aliquo coniunctæ sunt, & curationis causa adhibentur, vt ægrotorum. Præterea cum bonum aliud sit muneris functionio, aliud habitus, eæ voluptates quæ in naturalem habitum restitunt, ex euentu iucundæ sunt. Inest autem in cupiditatibus functionio carentis¹⁷ re aliqua habitus, atque naturæ. Sunt enim aliquæ doloris & cupiditatis expertes voluptates, quales sunt functiones muneris in contemplando occupatæ, natura nihil desiderant, nullaque re egente. Illas autem non esse veras voluptates argumento est, quòd non iisdem rebus iucundis delectantur homines cum expletur,¹⁸ & cum in suo statu est natura: sed natura constituta, rebus delectantur absolute iucundis: cum expletur verò, etiam contrariis. Acribus enim, & amaris gaudent, quorum nihil est neque natura, neque absolute iucundum. Ergo ne voluptates quidem. Vt enim ea quæ iucunda sunt, inter se comparantur, sic eæ, quæ ab his oriuntur, voluptates. Nec verò necesse est aliud quicquam voluptate melius esse, vt aiunt nonnulli ortus finem ortu esse meliorem. Non enim sunt¹⁹ ortus, voluptates: ne omnes quidem sunt cum ortu coniunctæ, sed muneris functiones potius, & finis. Nec cum ga-

gnūtur res aliquæ, sed cum aliquibus rebus vtimur, eueniunt atque existūt voluptates: neque omnium voluptatum finis, quiddam ab illis diuersum est, sed earū quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter neque rectè dicunt voluptatem ortum esse, qui sensu percipitur: sed dicendum fuit potius, functionem muneris esse habitus cum natura consentientis: & in locum illorum verborum, qui sensu percipitur, substituendum est, non impeditum. Iccircò autem ortum esse existimāt, quia functionio muneris propriè bonum est. Nam functionem muneris ortum esse arbitrātur, sed aliud est. Quòd autem declarari ex eo putant voluptates esse malas, quia nonnulla iucunda morbos pariunt: eadem ratio cōtra salubria facit: quia nonnulla sunt ad pecuniam quærendam inutilia. Hac igitur ratione erunt vtraque mala, sed nō iccirco mala sunt. Nam causas rerum animo cōtemplari, & discere, nocet interdum valetudini: sed neque prudentiam, neque vllum alium habitum voluptas impedit ea quæ ab vnoquoque habitu proficiscitur, sed quæ sunt alienæ. Eæ enim quæ ex contemplatione rerum & disciplina manant voluptates, efficiunt vt magis ac magis contemplemur, & discamus. Nullam verò voluptatem artis opus esse, non est mirum, neque id sine ratione accidit. Nam neque vllius functionis ars est, sed facultatis potius: quanquam vnguentaria & culinaria videntur esse voluptatis artes. Quòd verò aiunt temperantem fugere voluptates, & pru-

dentem sequi vitam à dolore vacuam : pueros autē & bestias, voluptates: eadem ratione hæc omnia dissoluuntur. Nam quoniam exposuimus quæadmodum sint absolutè bonæ voluptates, & quemadmodum non omnes bonæ: has tales pueri & bestia persequuntur, harumque indolentiam vir prudens: eas dico quæ cum cupiditate & dolore coniunctæ sunt, & quæ ad corpus pertinent (sunt enim hæc huiusmodi) earumque immoderationes, ex quibus intemperans & dicitur & est intemperans. Quo fit ut has fugiat temperans. Nam sunt & temperantis propriæ quædam voluptates. Inter omnes porrò conuenit malum esse dolorem ac fugiendum. Alius enim absolutè malum est, alius aliquo modo, nepe quod impedit. Quod autem rei fugiendæ contrarium est, quæ fugienda & mala, bonum est. Necessariò igitur bonum quiddam est voluptas. Neque enim ea, quæ utebatur Speusippus, dissolutio quadrat: ut maius minori^o & æquali cōtrarium est, sic voluptati duo esse contraria, & dolorem, & id quod medium est: sed non rectè Speusippus. Non enim dixerit voluptatem idem esse quod aliquod malum. Iam verò nihil prohibet, si nonnullæ voluptates malæ sunt, quominus aliqua voluptas sit summum bonum, quemadmodum & scientia aliqua est optima, etiam si aliqua sint malæ: immò verò fortasse & necesse est, si quidem vniuscuiusque habitus functiones liberæ sunt, & non impeditæ, siue omnium habituum functio beatitudo est, siue alicuius eorum, modo

non sit impedita, eam maximè esse expetendam. At hoc est voluptas. Itaque erit aliqua voluptas summum bonum, cum sint multæ, si fors ita ferat, absolutè malæ. Ob eamque causam, vitam beatam, iucundam esse existimant, & beatitudinem cum voluptate connectunt non iniuria. Nulla enim muneris functio, si impediatur, perfecta esse potest. At beatitudo in perfectis rebus numeratur. Quocirca & corporis & externa bona, & fortuna quoque, ne hæc impediatur, desiderat beatus. Qui autem ei, qui in rota crucietur, & qui maximis calamitatibus afficiatur, beato esse licere dicunt, si modo vir bonus sit, nihil dicunt, siue sua sponte, siue inuiti^o dicant. Propterea autem quod fortunam desiderat, quibusdam videtur idem esse vita beata & secunda fortuna, cum longè aliud sit. Nam etiam ipsa, si sit immoderata, impedimento est vitæ beatæ, nec ea iam fortasse secunda fortuna iure nominatur. Ea enim circumscribitur ac definitur ex ipsius cum vita beata comparatione. Et quod omnes bestia atque homines persequuntur voluptatem, argumento est eam quodammodo esse summum bonum.

Fama^o autem haud dubiè non funditus interit illa, Quam multi celebrant populi.

Sed quoniã neq; vnâ natura optima, neq; vnus habitus optimus est, aut videtur: ne eandem quidem sequuntur omnes voluptatē: sed omnes tamen voluptatē. Fortasse verò etiã sequuntur nō eam quã putat, neq;

eam quã dixerint, sed eãdẽ. In omnibus enim diuinum quiddam inest natura, sed nominis hæreditas venit ad corporis voluptates, propterea quòd plerũque sese ad eas homines applicat, earũque sunt omnes participes. Quia igitur hæ solæ notæ sunt, iccirco has solas putant esse voluptates. Perspicuum autem etiam illud est, si neque voluptas, neque functio muneris bonum sit, virum beatum iucundè nõ victurum. Quamobrem enim ea desideretur, si non sit bonum? Immo verò fieri etiam poterit, vt in dolore ac molestia vitam agat. Nã neque malum, neque bonum erit dolor, si quidem neque voluptas. Itaque cur eum fugiat? Nihilo igitur erit iucundior viri boni vita, nisi etiam eius muneris functiones sint iucundiores. Iam de corporis voluptatibus eos oportet differere, qui nonnullas voluptates magnopere dicunt esse expetendas, quales sunt honestæ, non eæ quæ ad corpus pertinent, & in quibus versatur intemperans. Cur igitur dolores his voluptatibus cõtrarij mali sunt? Malo enim bonum contrarium est. An ita dicendum, eas esse bonas quæ sint necessariae, quia id etiam nõ est malum, bonum est? An vsque ad aliquem finem bonæ sunt? Nam quibus in habitibus ac motibus, eius quod est melius, nimum non reperitur, ne eorum voluptatis quidem nimum est: quorum autẽ nimum reperitur, voluptatis quoque nimum reperitur. Corporis autẽ bonorum aliquod est nimum, & malus quisque ex eo est, quòd immoderatas voluptates sequatur, non

quòd necessariae. Delectantur enim omnes quodãmodo obsoniis, vino, & rebus venereis, sed non ita vt oportet. Contrà fit " in dolore. Nam non fugit quisque immoderatum dolorem, sed omnino dolorem. Non enim nimio dolor est cõtrarius, nisi ei qui nimum consecretur. Quoniam autem non solum oratio vera esse debet, verum etiam causa, cur falsa pro veris habita sint, aperienda est, (hoc enim ad fidem faciendam valet: nam cum probabilis ratio visa fuerit, quamobrẽ visum sit aliquid verum, quod verum non esset, tum magis adducimur vt vero fidem habeamus) idcirco exponenda ratio est, cur voluptates corporis magis expetendæ videantur. Primum igitur immoderatum voluptatem, & omnino eam quæ ad corpus pertinet, tum quia dolorem discutit, tum propter immoderatos dolores, tanquam medicamentum, & curationem quandam, persequuntur. Curationes autem omnes sunt vehementes, eoque studiosè queruntur, quia videntur cum suo contrario pugnare. Viderur igitur non esse bonum voluptas duabus his de causis, vt dictum est, quæ voluptates partim vitiosæ naturæ sunt actiones, aut à primo animantis ortu, vt ferarum, aut consuetudine, vt vitiosorum hominũ: partim curationes, quia sunt eius, quod aliquid desiderat, eãque haberi, quam percipi præstat. Hæ autem pariuntur cum explentur cupiditates, & cum ij qui illas desiderant, in perfectam naturam restituuntur. Ex euentu igitur bonæ sunt. Prætereà consecretantur eas ij

quibus aliæ oblectationes non suppetunt, quia sunt vehementes. Itaque sitim quandam sibi ipsi quærunt & conciliant. Vbi igitur innoxias sequuntur, non est reprehendendum: vbi damnosas, & perniciosas, malum. Nā neq; alia habent, quibus delectetur, & si neutrum adsit, pleriq; dolore, molestiaq; afficiuntur propter naturam. Perpetuo enim labore defatigatur animal, vt etiam Libri de Natura scripti testantur, in quibus scriptum est, videre & audire laboriosum ac molestum esse: sed quotidiana consuetudine fieri, vt minus sentiamus, vt aiunt: itēque in adolescentia propterea quod ea ætate corpus magnitudinem, & vires colligit, sic afficiuntur homines, vt vinolenti: & ætas iuuenum iucunda est. At verò qui ab atra bile afficiuntur natura, semper egent curatione. Corpus enim eorū assidue vellicatur, ac mordetur, propter temperationem, semperque in vehementi appetitione versantur. Voluptas autem dolorem eiicit ac depellit, tū ea quæ contraria est, tū quælibet alia, si valida sit & vehemens. Et propter has causas, efficiuntur homines intemperantes & vitiosi. Quæ autem doloris sunt expertes voluptates eæ nihil habent nimium, nihil immoderatum. Atque eæ sunt, quæ ex rebus natura, non euentu iucundis proficiscuntur. Ea autem euentu iucunda appello, quæ curationis causâ adhibentur. Nam quia euenit vt medicamento curetur aliquis parte ea quæ sana atque integra subest, aliquid agente, id circo hoc videtur esse iucundum. Natura autem iucū-

da ea dico, quæ talis naturæ actionem eliciunt, atque expromunt. Iam verò nihil idē nobis semper est iucundum, quia simplex non est nostra natura: sed inest in ea etiam aliquid⁷ alterum ac dispar, ex quo intereat necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri naturæ præter naturam est. Cum verò exæquatae sunt ambæ partes, neque molestum, quod agitur, neque iucundum videtur. Nam si cuius natura simplex sit, eadem actio semper erit iucundissima. Itaque semper vna & simplici deus voluptate potitur. Non enim motionis tantum functio est aliqua, sed etiam vacuitatis à motione, magisque est in quiete, quàm in motu voluptas. Mutatio autem rerum omnium dulcissima est, vt ait poëta. Sed id ex hominum improbitate quadam & vitio nascitur. Quemadmodum enim vitiosus ingenio mobili ac mutabili est, sic ea natura quæ mutationem desiderat, mala ac vitiosa est. Non enim simplex neque bona est. De continentia igitur, & incontinentia, de voluptate ac dolore, quid sit eorum vnunquodque, quoque modo eorum alia bona, alia mala sint, dictum est. Restat vt de amicitia dicamus.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,
LIBER OCTAVVS.

His autem expositis, deinceps nobis de amicitia est differendum. Etenim aut virtus quædam est, aut cum virtute coniuncta. Præterea res est ad vitam agendam maximè necessaria. Nemo enim est, qui sine amicis vitam sibi optabilem esse ducat, etiam si cæterorum bonorum omnium copia circumfluat. Nam etiam ij, qui diuitiis, imperiis, & potentia instructi, atque ornati sunt, maximè videntur amicorum officium, operamque desiderare. Quem enim fructum ferat huiusmodi rerum prosperitas sublata beneficentia, quæ & in amicos confertur maximè, & summis laudibus, cum in amicos vsurpatur, dignissima est? Aut quonam modo sine amicis custodiri, incolumisque seruari possit? Nam quanto maior est, tanto pluribus casibus & periculis proposita est. Iam in paupertate, cæterisque rebus aduersis, vnicum perfrugium, amicos esse putant. Atque adolescentibus¹ opitulatur amicitia, ne quid peccent: senibus prodest, vt colantur, & vt, quibus ipsi in rebus agendis interesse non possunt propter ætatis infirmitatem, eæ ab amicis conficiantur ac transigantur: iis quorum ætas floret, vt res magnas & præclaras gerant: Atque duo cum² vnà carpunt iter, alter abundat Consilio, quod sæpe comes non explicat alter.

LIBER OCTAVVS.

III

Ambo enim agendi atque intelligendi maiorem habent facultatem. Ac videtur sanè in iis, quæ procrearunt, in ea quæ procreata sunt, inesse amicitia natura, neque id solum in hominibus, verum etiam in auiibus, & plurimis animalibus, in iis denique quæ sunt eiusdem generis ac gentis, inter se: sed in hominibus maximè. Ex quo eos qui apud Græcos ab hominum amore nomen traxerunt, humanique à nobis, *φιλάνθρωποι* ab illis appellantur, laudare consueuimus. Cernere etiam licet in erroribus quàm sit homo homini accommodatus, atque amicus. Videtur autem amicitia etiam ciuitates continere, maiorique quàm iustitia, latoribus legum, curæ esse. Nam & concordiam, quæ amicitie similima ac gemina est, summo pere expetunt, & seditionem ei inimicam omni studio eiciunt, atque exterminant. Et si ciues inter se amicitiam colant, nihil sit, quamobrem iustitiam desiderent: at si iniusti sint, tamen amicitie accessionem requirant. Et id quod ex omnibus³ iuribus maximè ius est, ad amicitiam videtur pertinere. Neque verò necessaria solum res est, verum etiam honesta. Nam & eos laudamus, qui amicos amant, & amicorum⁴ multitudo in rebus pulchris atque honestis numeratur. Præterea nonnulli eisdem viros bonos & amicos esse putant. Sed de ea magna multis in rebus cõtrouersia est. Alij enim eam esse similitudinem quandam statuunt, & similes amicos: ex quo prouerbia nata sunt, nam⁵ semper similem, ad similem: &, Graculus cū graculo, & cætera huius

generis. Alij contrà hos tales, figulos⁶ inter se dicunt omnes esse. Ac de his ipsis disputationē altius, & magis à natura repetunt: primùm Euripides, qui ita loquitur,

Tellus quidem⁷ imbrem amat vbi campus aridus
Ob siccitatem sterilis humore indiget:

Cœlum at beatum cùm refertum est imbribus,
Ardet cadendi mira in humum libidine.

Deinde Heraclitus, contrarium idem vtile: & ex rebus dissimilibus pulcherrimum concentum existere, & ex discordia nasci omnia. Aduersantur his cùm alij multi, tùm Empedocles. Simile enim eius, quod simile est, desiderio teneri. Dubitationes igitur eas, quæ sunt naturales, missas faciamus. Non enim huic disputationi conueniunt: eas autem quæ ad homines, eorùmque mores, & perturbationes pertinent, videamus: quales sunt, Vtrùm inter omnes possit esse amicitia, an inter malos non possit: & vtrùm sit vnum genus amicitia, an plura. Qui enim ob eam causam vnum esse putant, quia amplificationem & diminutionem recipit, nõ satis firmo nituntur argumento. Recipiunt enim amplificationem & diminutionem multa, quæ tamen specie & forma differunt, de quibus suprà dictum est.

Hæc autem fortasse plana fient, si quid sit amabile, fuerit cognitum. Non enim omnia videntur amari, sed id duntaxat quod amabile est: cuiusmodi est id quod vel bonum, vel iucundum, vel vtile est. Id autem vtile videtur, quo aut aliquod bonum, aut

voluptas comparatur. Itaque amabilia sunt bonum, & iucundum tanquam fines. Vtrùm igitur id quisque diligit, quod absolutè bonum est, an quod sibi est bonum, quoniam hæc nonnunquam inter se discrepant. Itémque de rebus iucundis ambigi potest. Videtur autem & id quisque amare, quod sibi bonum est, & esse absolutè amabile summum bonum, & cuique amabile, quod cuique bonum est. Amat porrò vniuscuique non quod sibi re vera bonum est, sed quod videtur. Neque quicquam intererit. Erit enim amabile, quod bonum esse videbitur. Cum sint autem tria in quibus inest causa cur amemus, in inanimorum⁸ amatione amicitia nomen non vsurpatur, Nam neque mutuò amant, neque eis quisquam vult benè euenire. Rideatur enim si quis dicat se vino benè euenire velle: sed vt quàm liberalissimè⁹ agamus, dabimus ei vt velit vinum saluum & incorruptum manere, vt ipse habeat. Atqui amicum bonis affici velle eius causa, non sua, aiunt oportere: qui autem ita volūt amico omnia benè euenire, eos beneuolos appellant, si non idem ab illo referatur. Amicitiam autem esse beneuolentiam in iis, qui inter se par pro pari referūt, nisi fortè eò addendū est, non occultam, neque incognitam. Multi enim eos quos nunquam viderunt, beneuolentia complectuntur: verum eos esse viros bonos, aut sibi vtilis fore existimant: fierique potest vt illorum aliquis sic in hunc sit affectus. Quocirca inter hos quidem beneuolentia intercedere videtur, sed amicos quamobrem eos

dicamus, quorum alter de alterius in se animo nihil explorati habet? Ergo ut sint amici, eos oportet se mutuò benevolentia comprehendere, velléque omnia benè alterum alteri euenire, ita ut hoc vtri- que ¹⁰ perspectum sit & cognitum, propter vnum aliquod eorum, quæ dicta sunt.

Sed cum hæc ipsa tria quæ amari solere dicimus, genere differant, amationes quoque differunt, & amicitia. Sunt enim tria amicitia genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent. Est enim sua cuiusque generis mutua amatio, non obscura, neque incognita: & qui inter se amant, alter alteri omnia benè euenire volunt, quæ amant. Atque ij quidem qui vtilitatis causa amant inter se, non propter se, causaque sua inter se amant, sed quæ quippiam boni alteri ab altero quæritur. Eadem est eorum ratio qui propter voluptatem amicitiam inter se compararunt. Non enim facetos & vrbanos propterea diligimus, quia cuiusdammodi sunt, sed quia delectant. Denique & qui vtilitatis causa amicitia inter se iuncti sunt, propter id quod ipsis bonum est, diligunt: & quos voluptas ad amandum excitat, amicitiam iucundo meriuntur: nec is qui amatur, quæ est, amatur, sed quæ utilis, aut iucundus est. Ex euentu igitur constant hæc amicitia, quoniam non quæ est is qui diligitur, quicumque sit, amatur, sed quæ illi vtilitatem aliquam præbent, ac suppeditant, hi voluptatem. Quocirca facilè tales amicitia dirimuntur, cum ij similes non permaneant. Nam si neque
amplius

amplius iucundi, neque vtilis sint, amandi finem faciunt. Vtile autem non idem permanet, sed aliud aliàs efficitur. Eo igitur, quod amicitiam contraxerat, dissoluto, amicitia quoque dissoluitur, perinde ac si amicitia cum illis rebus esset instituta: cuius generis amicitia maximè in senibus cernitur. Nam neque qui hac ætate sunt, in amicitia iucunditatem sequuntur, sed vtilitatem: neque ex iuuenibus, & ætate florentibus ij qui emolumento ducuntur. Non admodum autem tales homines societate vitæ inter se coniunguntur. Nam interdum ne iucundi quidem sunt. Neque igitur talium hominum cõsuetudinem desiderant, nisi sint vtilis. Nam tantisper sese iucundos præbent, quandiu se commodum aliquod consecuturos esse sperant. Atque in hoc genere hospitalis quoque amicitia locatur. Iuuenum autem amicitia voluptatis causa comparari videtur. Nam cum affectibus & perturbationibus animi in vita obtemperant, tum id quod iucundum, quodque præsens est, sequuntur maximè. Sed quia mutata ætate, mutantur & ea quæ sunt iucunda, idcirco celeriter & amici fiunt, & amare desinunt. Nam eorum amicitia vnà cum eo quod iucundum eis est, immutatur, atque evanescit. Talis autem voluptatis celeris est mutatio. Ad amorem autem etiam propensi sunt adolescentes. Nam magna ex parte rem amatoriam regit ac gubernat perturbatio: parit atque efficit voluptas. Amant igitur, citòque amandi finem faciunt, ita ut sæpe vno eodemque die voluntatem mutant.

Volunt autem hi totos dies vnà traducere, vitæque societate coniūgi, quia hac ratione id eis contingit, quod amicitiaē maximè conuenit. At verò perfectà est virorum bonorum, & virtutē similitum amicitia. Hi enim se mutuò similiter bonis affici volunt, quā sunt boni: boni autē sunt per se. Iam qui bona amicis optant, illorum causa, ij maximè sunt amici. Sūt enim hoc animo per se, non ex euctu. Manet igitur horum amicitia tandiu quādiu boni sunt: At virtus diuturna quædam res est, & maximè stabilis: estque ¹¹ vterque & simpliciter, absolutèque bonus, & alteri. Nā viri boni, & absolutè boni sunt, & inter se utiles, itēque iucundi: siquidem boni & absolutè iucundi, & inter se iucundi sunt. Sux enim ¹² & tales, qualis quisque est, cuique sunt voluptati actiones: bonorum autem tales, aut similes sunt actiones. Talis porrò amicitia meritò firma ac stabilis est. Omnia enim concurrunt in ea, quæ in amicis esse debent. Nam omnem amicitiam vel bonū aliquod contrahit, vel voluptas: & vtrūque horum vel absolutè, vel ei qui amat, & ex similitudine quadam: in hac autem ea insunt omnia quæ iam dicta sunt per se. Nā & ¹³ his & ceteris rebus inter se sunt similes: denique quod absolutè bonū est, id absolutè quoque est iucundū. Sunt autē hæc amabilia maximè. Et amare igitur in eis viget maximè, & amicitia, eaque optima. Non est autem mirum tales amicitias esse raras. Magna est enim talium virorū paucitas. Præterea tempore & consuetudine vitæ opus est. Verum enim il-

Iud prouerbiū est, Multos modios salis simul edēdos esse, vt inter se norint. Neque quēquam in ¹⁴ amicitiam recipere, probarēque oportet, neque vllos inter se amicos esse, priusquam alter alteri dignus, qui ametur, visus fuerit, fidēsque mutua perspecta sit, & cognita. Qui verò citò ea, quæ amicitiaē propria sunt, inter se faciunt, amici illi quidem esse volunt, non sunt tamen, nisi digni sint, qui amentur, idque habeant exploratum. Amicitiaē igitur conciliandæ voluntas celeriter illa quidem suscipitur, sed non statim amicitia nascitur. Hæc igitur & tempore, & reliquis rebus omnibus perfectà & cumulata est, & his omnibus constat: similis denique vtrique ¹⁵ ab altero est: quod in amicis inesse debet. Ea autem quæ iucundi causa comparatur amicitia, huic similis est. Boni viri enim inter se iucundi sunt: itēque ea quam vtilitas, emolumentūque cōflauit. Tales enim sunt inter se viri boni. Maximè autē & in his amicitiaē permanent, cum par pro pari inter se referunt, verbi gratia, voluptatem: neque hoc modo solum, sed ex vna & eadem re, vt fit inter urbanos ac facetos, non vt inter amatorem, eūque qui amatur. Non enim iisdem rebus hi delectantur: sed amator illius amore: is qui amatur, amatoris erga se studio, atque obseruantia: forma porrò euanescente interdum euenescit quoque amicitia. Illi enim eius, qui amatur facies desinit esse iucūda: hic ab illo nō amplius colitur, neque obseruatur. Plerique autem in amicitia permanēt, si cōsuetudine vitæ adhibita mo-

res dilexerint, cum sint inter se moribus similes. Qui autem in rebus amatoriis non iucundum, sed utile permutant, cum minus amici sint, tum minus ⁶ diu in eadem inter se voluntate permanent. Qui vero utilitatis causa sunt amici, utilitate sublata dirimuntur. Non enim mutuo amabant, sed emolumentum. Quocirca propter voluptatem, & propter utilitatem, & malis inter se, & bonis cum malis, & neutri cum qualicunque amicitia intercedere potest. Sed propter se amici sunt inter se videlicet soli viri boni. Mali enim familiaritate mutua non delectantur, nisi aliquam utilitatem alter ab altero percipiat: & vero sola bonorum amicitia criminibus & calumniis vacat. Non enim facile est quicquam alicui de eo credere, quem ipse diu probaris ac spectaris. Præterea fides habetur alteri ab altero maxime: summamque ab utroque diligentia adhibetur, ne alteri ab altero iniuria inferatur, ceteraque omnia in his insunt, quæ vera amicitia postulat. In aliis autem sodalitatibus ac societatibus nihil prohibet quominus huiusmodi mala incidant. Quoniam enim homines, appellant amicos & eos qui utilitate ad amandum adducuntur, ut ciuitates, (inter ciuitates enim utilitatis causa societates contrahuntur) & eos qui voluptate inuitantur, ut pueri: fortasse nos quoque tales, amicos appellare, compluraque amicitiarum genera ponere debemus: ac primo sane loco & proprie eam amicitiam nominare, quæ est inter bonos, quæ boni sunt: reliquas ex similitudine. Amici enim sunt ea ratione, qua est in eis boni quippiam, & aliquid boni simile.

Iucundum enim bona quædam res est iis, qui rebus iucundis ducuntur: sed hæc amicitia non sæpe copulata reperitur, neque iidem inter se fiunt amici propter utilitatem, ac iucunditatem. Nam non admodum ⁷ copulantur, neque una coherent quæ ex euentu constant. Cum sit autem in hæc genera amicitia distributa, mali quidem propter utilitatem, aut voluptatem inter se erunt amici, quando sunt hac ratione veris amicis similes: boni autem propter se amici futuri sunt: quæ enim boni sunt. Hi igitur absolute sunt amici: illi ex euentu, & eò quod his sint similes. Quemadmodum autem in virtutibus alij habitu, alij re & functione muneris boni nominantur: sic & in amicitia alij mutua vitæ consuetudine, & conuictu inter se delectantur, utilitatemque alter alteri suppeditant: alij vero aut dormientes, aut locorum interuallo disuncti amicitia muneribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint. Non enim locorum interualla amicitias simpliciter dirimunt, sed muneris functionem. Quod si diuturna fuerit absentia, efficere videtur, ut amicitiam quoque inobscure obliuio: ex quo dici solet, Neglectum alloquium multos disunxit amicos. Sed nec senes, nec austeri ad amicitiam esse idonei videntur. Nam cum apud eos non multum sit loci voluptati relictum, tum nemo neque cum eo qui grauis ac molestus est, neque cum eo qui non est iucundus, dies totos consumere queat. Et dolor enim maxime fugere, & iucunditatem expetere videtur natura.

Iamverò qui inter se probati & accepti sunt, nec cõmuni vitæ consuetudine deuinciuntur tamen, beneuolis, quàm amicis sunt similiores. Nihil est enim amicorum tam proprium, quàm vitæ societate coniungi. Nam vtilitatem quidem egētes expetunt: cõsuetudinem vitæ autem etiam diuites ac beati. Solitaria enim vita his minimè omniũ cõuenit. At vnà viuere non possunt, qui nec iucũdi sunt, nec iisdem rebus delectantur: quod habere videtur maximè sodalitas. Est igitur amicitia bonorum maximè amicitia, quemadmodum sapius iam à nobis dictũ est. Nam cùm id amabile & optabile sit, quod absolute bonum ac iucundum est, tũm id cuique amabile est, quod ei tale est: at vir bonus viro bono propter horum vtrunque amabilis est. Sed amatio¹⁸ perturbationi similis est: habitui amicitia. Amatio enim etiã in res inanimatas cofertur: redamare autem cũ consilio coniunctum est, quod ab habitu proficiscitur. Præterea bonis affici volumus eos quos amamus, illorum causa, non perturbatione aliqua incitati, sed ex habitu: & qui amicum diligunt, id quod sibi bonũ est, diligunt. Nam vir bonus amicus alicui factus, ei ipsi cui amicus est, bonum est. Vterque igitur cùm id quod sibi bonum est, diligit: tũm par pro pari refert, & voluntate¹⁹ & genere. Nam vulgò dici solet, amicitia æqualitas: ergo in amicitia virorum bonorum hæc insunt maximè. Inter austeros autem, & senes eo minus amicitia conciliatur, quo sunt difficiliore, minúsque hominũ congressu & sermone

delectatur. Hæc enim & propria sunt amicitia maximè, & ad eam conglutinãdam plurimũ valent. Itaque citò fiunt iuuenes amici: senes non item: nõ enim fiunt iis amici, quibus non delectantur: similiter neque acerbi, tristésque natura. Sed tales homines sanè beneuoli inter se esse possunt: benè enim alter alteri omnia volũt euenire, præstòque²⁰ adfunt, atque occurrunt in dubiis temporibus: sed non admodum sunt amici, quia neque vnà totos dies comorantur, neque alter alterius moribus delectatur, quæ maximè videntur amicitia conuenire. Sed perfecta cùm multis amicitia nemini intercedere potest, sicut fieri non potest, vt quis multarum amore vno tempore captus sit. Nam perfectè amare nimio simile est: hoc autem vt cum vno duntaxat suscipiatur, patitur natura. Sed vni eodem tempore multos vehementer placere haud facile est: fortasse verò neque²¹ bonos esse. Oportet autem & periculum facere, & consuetudinem cum eis habere: quod est omnium difficilimum. Propter vtilitatem autem & iucunditatem vt quis multis placeat, fieri potest. Nã & huius generis hominum magna copia est, & breui tempore duo illa suppeditare possunt. Harũ autem duarum ea magis amicitia similitudinem gerit, quæ iucunditatis causa instituta est, cùm eadem ab altero alteri præstatur, & alter altero delectatur, aut vterque eisdem, quales amicitia iuuenum sunt. Magis enim in his elucet ingenium quoddam liberale. At ea quæ propter vtile comparatur, eorum est qui

faciunt ²² mercaturam. Et diuites ac beati, non vtilis, sed iucundos amicos desiderant. Viuere enim cum aliquibus volunt: rem autem molestam ferunt illi quidem breue quoddam tempus: perpetuò verò qui perferre possit, reperias neminem: immò ne ipsum quidem bonum, si ei molestum sit. Itaque iucundos amicos quærunt: sed fortasse ²³ & bonos quærere oportet, qui etiam amicis sunt tales: sic etiam eis illa suppetent, quibus amici instructi atque ornati esse debent. Qui verò sunt auctoritate aliqua & potestate præditi, distinctis ac diuisis amicis vti videntur. Alij enim sunt eis vtilis, alij suaues ac ²⁴ iucundi. Non admodum autem iidem vtilium ac iucundorum partes agunt. Nam neque eos quærunt qui iucundum cum virtute coniunxerunt, neque eos vtilis, qui ad res honestas sibi vsui esse possunt: sed iucundos quidem, qui sint faceti atque vrbani, quoniam rerum iucundarum ²⁵ desiderio tenentur: vtilis autem, qui sint solertes & habiles ad id quod imperatum sit, agendum. Hęc autem non admodum in eodem reperiuntur. Atqui iucundum, simul & vtile bonum virum esse diximus. Verum homini ²⁶ dignitate ac potentia præstati, talis non facillè fit amicus, nisi etiam præstans ille virtute superetur. Nam si hoc non ita fit, non equatur proportione cum illo præstantiore is qui superatur: raro admodum autem tales homines reperiri solent. In equalitate igitur eæ, quas supra diximus, amicitie positæ sunt. Aut eadem enim ab vtrisque præstantur, eademque alter al-

teri vult euenire, aut aliud cum alio cõmutant, verbi gratia cum vtilitate voluptatem. Has autem minus esse amicitias, minusque diu permanere, dictum est, videnturque propter eiusdem rei similitudinem ac dissimilitudinẽ, & esse amicitie, & nõ esse. Ex similitudine enim eius amicitie, quæ virtute constat, amicitie similitudinem gerunt. Inest enim in altera iucundum, vtile in altera. Hęc autem insunt & in illa: sed eò quòd illa criminationum & calumniarum expers est, & firma penè ad perpetuitatem: hæc autem celeriter intercidunt, aliisque multis rebus differunt, non videntur amicitie, propter illius dissimilitudinem. Aliud autem amicitie genus est, quod in excellentia positum est, veluti quæ patri intercedit cum filio, seni cum iuvene, viro cū vxore, omni denique qui præest, cum eo qui imperio parere debet: sed hæc quoque inter se differunt. Non enim eadem parentum cum liberis, & eorum qui præsunt, cum iis qui sub imperio sunt: sed neque eadem patris cū filio, quæ filij cum patre: neque eadem viri cum vxore, quæ vxoris cū viro amicitia est. Alia enim cuiusque horum virtus est, alia sunt partes, alia denique ea propter quæ amant. Alia sunt igitur & amationes, & amicitie. Eadem igitur vtrique ab altero neque præstantur, neque sunt postulanda. Cùm verò iis qui procrearunt, ea quæ debent, liberi tribuunt, vicissimque filiis parentes, quæ debent liberis, tum firma, & æquabilis talis amicitia futura est. Proportione autem in iis omnibus amicitie, quæ in ex-

cellentia positę sunt, amatio debet extare, vt scilicet is qui potior est, ametur magis quàm amet: & is qui plus vtilitatis affert, itémque cęteri singuli. Cũ enim amatio pro dignitate pręstatur, tũ quodammodo existit ęqualitas, quod amicitię proprium esse videtur. Non ita porro se habet in rebus iustis, vt in amicitia, ęqualitas. Etenim in rebus iustis primo loco ²⁷ ponitur ęqualitas ea quę pro cuiusque dignitate est: secũdo ea qua ęqualem numero aut magnitudine singuli partem ferunt: in amicitia contrā primo loco statuitur id ęquale, quo ęquę magnā quisque partē cõsequitur: secũdo id quo rata cuiq; pars pro sua cuiusq; dignitate tribuitur. Quod ex eo perspicui potest si magna sit virtutis, aut vitij, aut copię, aut alius alicuius rei distãtia. Nõ enim iã amici sunt, immò ne ęquum quidem esse iudicāt. Idque in diis maximè apparet. Omnibus enim bonis longè ancillũt. Perspicuum idem est in regibus quoque. Nã ad eorum amicitiam ne aspirare quidem conantur ii, qui multo sunt inferiores, neque optimorum virorum, aut sapientissimorum amicitiam expetunt humiles & contempti, nulliusque pretij homines. Cõstitui igitur in his subtilis terminus non potest, quatenus ²⁸ progredi amicitia possit. Nam si multa ab altero detrahantur, manet etiamnum amicitia: sin longiore ²⁹ interuallo inter se disiũcti sint, vt homo à Deo, non iã manet. Ex quo ambigitur velintne amicos amici bonis quàm maximis affici, verbi gratia, Deos esse. Neque enim iam amici sunt

eis futuri. Non igitur bona. Amicorum enim bona sunt amici. Quod si pulchrè hoc dictũ est, suo quęque amico bona optare illius causa, profectò ³⁰ maneat oportet, qualiscunque tandem ille sit. Verũm ei certè vt homini, maxima bona volet euenire, sed fortasse non omnia: sibi enim maximè vult quisque bona euenire. Multitudo autem honoris studio ducta malle videtur amari, quàm amare. Itaque magna pars hominum assentatorum amatrix & cupida est. Est enim ³¹ assentator amicus qui ab altero superatur, vel certè sese talem esse simulat, amaręq; magis quàm amari. Amari autem & honore affici, cuius rei plerique omnes sunt cupidissimi, finitima esse videntur. Verũm honorem nõ propter se expetere videntur, sed ex euentu. Vulgus enim lætatur cum ab iis qui potestate & imperio præditi sunt, honore afficitur propter spem: existimat enim futurũ, vt si qua re egeat, ab illis consequatur, honoręque, quasi beneficij accipiendi argumento, & pignore delectatur: Qui verò à viris probis, & iis quibus noti sunt, honorem expetunt, suam de seipsis ³² opinionem stabilire & confirmare volunt. Se igitur bonos esse gaudent, eorũ iudicio, qui id dicunt, fidem habentes. Se amari autem gaudent per se. Itaque charum esse atque amari melius esse videatur, quàm honore affici, amicitiaque per se esse optabilis & expetenda. Magis autem in eo consistere videtur, vt ames, quàm vt ameris. Atque hoc ipsum matres indicant, quæ eo ipso quòd amant, magnopere lætãtur.

Nonnullæ enim filios suos dant alendos, eosque scientes ex se natos, amant, nec vt ab eis redamentur, magnopere laborant, si fieri vtrunque non possit: satisque habent si videant eos frui secunda fortuna: denique nihilominus eos diligunt, quanuis illi non possint matri, propterea quòd eam nõ norunt, quæ cõuenit, tribuere. Cùm igitur in eo vt amemus, magis quàm in eo vt amemur, amicitia consistat, laudenturque ij qui suos amicos amore complectuntur, probabile est amicorũ vim ac virtutem in eo vt amemus, esse sitam. Itaque in quibus hoc fit pro dignitate, ii stabiles ac firmi permanent amici, taliũque amicitia integra & incolumis est permanens. Atque hoc quidẽ modo homines inter se inæquales, maximè fiunt amici. Sic enim possunt exæquari. Æqualitas autem & similitudo, amicitia est, maximèque eorum qui virtute similes sunt, similitudo. Nam cùm hi maneant ex se ipsis firmi ac stabiles, tũ inter se firmitatem tuentur ac retinent, neque res malas desiderant, neque se talium rerum ministris præbent, immò verò penè dicam, etiam eas prohibent ac reprimunt. Virorum enim bonorum est, neque peccare, neque amicis permittere vt peccatorum ac flagitiorum sint administri. Mali verò cùm stabile nihil habeant, quippe qui ne sui quidẽ similes permaneant, tũ ad perexiguũ tempus amicitiam inter se tuentur, mutua improbitate delectati. Vtiles autem ac iucundi diutius permanent. Tandiu enim manent, quoad vtilitates ac volupta-

tes mutuò suppeditent. Ea autem amicitia maximè, quam vtilitas cõstituit, ex contrariis constare videtur, vt cũ pauper diuiti, doctus indocto fit: amicus. Nam qua quisque re forte fortuna eget, eam ab altero expetēs, alio genere illum remuneratur. Ad hũc numerum amatorem & eũ qui amatur, formosum ac deformẽ licet aggregare. Quocirca videntur interdum amatores ridiculi, cum eos quos amant, sibi in amore respondere volunt. Et certè si æquè digni sint, qui amentur, iure & volunt & postulant: sin nihil tale habeant, ridiculum sit id postulare. Fortasse verò neque res contraria contrariam per se desiderat, sed ex euentu. Appetitio autem mediũ est. Hoc enim bonum est: verbi gratia, rei aridæ bonum est, non humidam fieri, sed ad mediocritatem peruenire: itẽque rei calidæ & cæteris. Sed hæc omittantur sanè. Sunt enim ab instituto nostro alieniora.

Videntur autem, quemadmodum principio dictum est, tũ ad eadem pertinere, ius & amicitia, tũ in iisdem versari. Nã in omni societate aliquod ius, & verò amicitia aliqua reperitur. Itaque amicos appellant, & eos quibuscum nauigant, & commilitones, itẽque eos quibuscum alia societatem iniungunt. Quanta porro societas est, tam latè patet & amicitia. Nam tantum patet & ius: rectèque monet prouerbum, Amicorum omnia esse communia. In societate enim & communionem posita est amicitia. Sunt autẽ fratribus & sodalibus omnia inter ipsos communia: reliquis autem certa quædam ac distin-

Et, aliisq; plura, aliis pauciora. Nam & amicitia alia magis, alia minus sunt amicitia. Harum autem differunt & iura. Non enim eadem sunt patri cum liberis, quae fratribus inter ipsos, neque sodalibus, & ciuibus: similiterque se res habet in aliis³⁵ amicitias. Aliae igitur³⁶ sunt & iniuriae in hos singulos, ex eoque sumunt incrementum, quod amicioribus inferuntur: exempli gratia, Sodem pecunia fraudare grauius est, quam ciuem: &, fratri non succurrere, quam alieno, &, parentem verberare, quam quenlibet alium. Solet autem vna cum amicitia ius amplificari natura, perinde quasi in iisdem rebus consistant, & equè late pateant. Omnes autem societates ciuili societatis partibus ac membris sunt similes. Vna enim iter faciunt & congregantur homines cum emolumentum alicuius gratia, tum ut aliquid quaerant, & parent eorum quae ad victum, cultumque pertinent. Iam verò etiam societas³⁷ ciuili, & ab initio vtilitatis causa constituta videtur esse, & permanere. Hoc enim legum latores & sibi tanquam scopum, proponunt, & ius esse dicunt, quod communiter & Reip. vtile est. Caeterae igitur societates pro sua quaeque parte vtile expetunt: verbi gratia nautae id quod ex nauigatione³⁸ quaeritur ad pecuniae studium, aut aliquid tale: commilitones id quod bello paratur, siue pecuniam concupiscant, siue victoria potiri, siue urbem aliquam expugnare cupiant: itemque tribules, & populares. Nonnullae autem societates propter voluptatem comparari videntur, ut eorum

qui vna epulantur, ac saltant: & eorum³⁹ qui pro rata cuiusque parte symbolas in conuiuium conferunt. Hae enim partim sacrificii, partim conuentus & conuictus causa comparantur, omnesque ciuili subiectae esse videntur. Non enim praesentem vtilitatem, sed eam quae ad omnem vitam pertinet, ciuili societas expetit: ut cum ciues vna sacra faciunt, & ad ea celebranda vna conueniunt, & congregantur, honoresque diis immortalibus tribuunt, & sibi requiem cum voluptate coniunctam praebent. Verisimile⁴⁰ est enim prisca sacrificia, coetusque, & conuentus qui sacrificiorum causa habebantur, collectis iam fructibus, ut primitias quasdam, fuisse instituta. His enim temporibus maxime ab opere cessabant. Apparet igitur societates omnes ciuili esse membra. Quales autem fuerint societates, tales amicitiae consequentur. Status porro reip. tria sunt genera, totidemque ab illis siue digressiones, siue declinationes, quasi earum pestes, & interitus. Sunt autem reip. status, Regnum, Optimatum principatus, Timocrazia, quam, Ex censu potestatem non inepte possumus appellare. Sed eam plurimi solent temp. nominare. Horum omnium Regnum est optimum: Ex censu potestas deterrima. Declinatio a Regno Tyrannis est. In utroque⁴¹ enim penes vnum summa rerum est potestas: sed plurimum tamen inter se differunt. Tyrannus enim suam, Rex, eorum quibus imperat, vtilitatem spectat. Etenim Rex non est is cui sua non satis sunt, quique non omnium bonorum copia ante-

cellit. At qui talis est, nihil præterea desiderat. Itaque non sua, sed eorum quibus præest, commoda intuebitur, sibi que proponet. Nam qui ⁴ talis non fuerit, Rex quidam sortitò factus videbitur. Huic aduersatur Tyrannis. Nam quod sibi expedit, sequitur: atque hanc magis perspicuum est esse deterrimam. Quod enim ³ optimo est contrarium, pessimum. Ex Regno autem, in Tyrannidem degenerat. Nam Monarchiæ vitium, Tyrannis est. Rex malus autem Tyrannus efficitur. Ex Optimatum potestate verò, in Paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præsunt, culpa, qui res ciuitatis distribuunt indignis: omnia bona, aut multo maximam eorum partem sibi vendicant: magistratus iisdem semper deferunt, diuitias rebus omnibus anteponeutes: ita fit ut pauci magistratum gerant, iique improbi ac vitiosi pro viris optimis, atque æquissimis. Ex Timocratia autem (quam, Ex censu potestatem nominauimus) in Popularem statum fit conuersio. Sunt enim hi reip. status inter se finitimi. Nam ex censu potestas quoque natura sua multitudinis videtur esse: omnesque qui censi sunt, inter se sunt pares & æquales: sed minimum omnium vitiosa, Popularis potestas est, quia admodum paululum à reipub. forma deflexit. Ac reip. quidem status hoc maximè modo commutari solent. Sic enim minima & facilima mutatio est. Eorum autem similitudines & veluti exèpla ex familiis priuatis sumere licet. Patris enim cum filiis societas, Regni speciem quandam præ se fert. Nam

filij

filij patri curæ sunt. Hinc & Homerus Iouem, patrem appellat. Patriam enim ¹ potestatem Regnū proximè videtur imitari. Sed est apud Persas patria potestas tyrannica. Utuntur enim liberis suis: ut seruis. Est & domini in seruos imperium tyrannicum. In eo enim negotium Domini agitur, eiusque utilitati consulitur. Atque hoc sanè rectum est: sed Persicum deprauatum, ac peruersum. Eorum enim qui differunt, imperia quoque differre debent. Iam viri & vxoris potestas ad Optimatum imperium proximè videtur accedere. Pro dignitate enim vir imperat, in eisque rebus imperat, in quibus virum oportet imperare: & que mulieri conueniunt, ei permittit. Quod si in omnibus dominetur, in Paucorum potestatem fit commutatio. Id enim faciet præter dignitatem, non quàm melior est. Interdum verò fit ut mulieres imperent eæ scilicet quibus amplissimè venerunt hereditates. Non igitur tū ex virtute, sed propter diuitias, & potētiam imperatur, quemadmodum in paucorum principatu. Ex censu potestati, fraterna societas similis est. Sunt enim pares, nisi quoad ætatibus inter se differunt. Quocirca si multum inter se distent ætatibus, iam amicitia fraterna constare non potest. Est autem Popularis status quidem cum in iis familiis maximè quæ domino careant: hic enim ex æquo omnes imperant: tum in quibus imbecillus est is qui imperat, suaque cuique auctoritas datur & licentia. In vnoquoque autem Reip. statu eatenus ⁴ sese proferre videtur amicitia, quatenus

q

& ius. Ac quæ Regi sanè amicitia cum iis, qui sub Regno sint, intercedit, in quadam beneficii excellentia posita est. Benè enim meretur de iis, quibus imperat, si cum sit bonus, curam eorum habeat, tanquam ouium pastor, ut sint fortunati ac beati. Vnde Agamemnonem Homerus, pastorem populorū appellauit. Talis est autem & paterna amicitia, nisi quod beneficiorum magnitudine præstat. Est enim pater filio causa cur sit: quæ videtur esse res omnium maxima: idemque alendum & erudiendum curauit. Atque hæc eadem auis & maioribus tribuuntur. Ad imperandum enim apti sunt natura & pater liberis, & aui nepotibus, & rex: iis qui sub Regno sunt. Hæc autem amicitia quoque in excellentia posita sunt. Itaque & parentibus tribuitur honos. Ius igitur in his non idem versatur, sed id, quod pro dignitate est. Talis enim & horum amicitia est. Iam viri & vxoris amicitia eadem est, atque ea quæ in Optimatum principatu. Ex virtute enim res tota penditur, & plus boni meliori tribuitur, & quod cuique aptum, & accommodatum est. Idem porro & de iure sentiendum. Fratrum autem amicitia, sodalium amicitia similis est. Sunt enim pares inter se, & æquales ætate: & qui sunt tales, plurimum iisdem studiis, ac disciplinis dediti, consimilibusque moribus præditi sunt. Huic igitur similis amicitia est, quæ in eo reip. statu reperitur, in quo ex censu magistratus, imperiaque deferuntur. Postulat enim ratio & natura ciuium, ut inter se sint pares, & viri boni, atque

æquabiles: vicissim igitur & æqualiter solent imperare. Talis ergo & eorum amicitia est. In declinationibus autem à recto Reip. statu quemadmodum iuri parū loci relictū est, sic & amicitia, minimumque in deterrima. In tyrannide enim aut nihil, aut parū loci amicitia est relictū. Inter quos enim nihil est commune ei qui imperat cum eo qui parer, nec vlla profus amicitia est. Nam nè iuris quidem inter eos vlla est communitas: sed tantumdem iuris & amicitia est, quantum intercedit artifici cum instrumento, animo cum corpore, domino cum seruo. His enim profunt quidem & consulunt ij qui vtuntur: verum nec amicitia, nec ius est nobis cum rebus inanimis: immò ne cū æquo quidē aut boue: sed neque cum seruo, quā seruus est. Nihil enim domino cum seruo commune est. Nam seruus instrumentum est animatum: instrumentum autem seruus inanimatus. Quā igitur seruus est, nulla nobis cum eo amicitia intercedit, sed quā homo est. Nā omni homini cum eo, qui legis & conuenti particeps esse potest, ius aliquod intercedere videtur. Ergo & amicitia, quoad homo est. In tyrannidibus autem, neque amicitia, neque iuri multum relictum est. loci: at in Popularibus potestatibus plurimum. Multa enim inter eos, qui sunt pares, communia sunt.

In societate igitur & communitate quadam omnis amicitia cernitur, quemadmodum diximus, nisi quis fortè & cognatorum & sodalium amicitia ab his secludere velit. At verò ciuium & tribulium,

& eorum qui vnà nauigant, & quæcunque sunt huius generis amicitia, sociorum amicitia sunt similiores. Consensu enim & pacto quodam videntur constare: atque in eodem numero & ordine hospitalem locare licet. Iam verò cognatorum amicitia multiplex ac multiformis esse, totaque à paterna pendere videtur. Parentes enim filios diligunt, vt aliquid sui: filij autem parentes, vt ab illis quippiam profectum. Melius autem nouerunt parentes, suos liberos, quàm sciunt liberi se ex his esse procreatos: maiore denique necessitudine coniunctum est ei, quod generatum est, id à quo generatum est, quàm id, quod natum est, ei quod effecit. Nam quod ab aliquo profectum est, eius est proprium, à quo profectum est, vt dens, aut pilus, & quidlibet eius, cui inhæret: id autem, à quo aliqua orta sunt, illorum nullius, aut certè minus. Præterea temporis longinquitate patris amor in filium superior est. Parentes enim liberos statim vt nati sunt, diligunt: liberi parentes ætate progressum denique cum intelligere, sentireque cœperunt. Atque ex his perspicuum est etiam quamobrem matribus liberi sint chariores. Parentes igitur liberos, vt se ipsos, diligunt: nam qui ex eis nati sunt, eo ipso quòd separati sunt, tanquam alteri ipsi sunt: liberi autem parentes, vt ex illis nati. At fratres inter se amant, quòd ex eisdem nati sint. Nam eo ipso quòd idem sunt, atque illi, fit vt inter se quoque sint idem. Itcirco de fratribus ita loqui so-

lent, idem sanguis, stirps eadem, & cætera eiusdem generis. Sunt igitur quodammodo vnum, & idem etiam in corporibus diuisis, ac separatis. Magnum autem ad amicitiam momentum habet educationis communitas, & ætatis æqualitas. Nam æqualem æqualis, inquit ille: & qui familiaritate, consuetudinèque mutua delectantur, sodales sunt. Itaque amicitia fraterna sodalium amicitia similima est. Patruales autem, reliquique cognati ex horum coniunctione, inter se coniuncti sunt: ex eo enim scilicet quòd ex eisdem orti sunt. Atque horum alij sunt inter se propinquiores, alij alieniores, quòd vel propius, vel longius ab eis abest eorum generis auctor. Ea autem quæ liberis cum parentibus, & hominibus cum Diis immortalibus amicitia intercedit, vt cum bona quadam re atque eccellente intercedit. Beneficiis enim nos maximis affecerunt. Cur simus enim, & postea quàm nati sumus, cur educati atque instituti fuerimus, causæ sunt. Inest autem in tali amicitia eo plus iucunditatis & vtilitatis, quàm in alienorum, quo vitæ communitate magis inter se deuincti sunt. Inest etiam in fraterna, eadem quæ in sodalium amicitia, ac multo quidem magis in probis & æquis, & omnino similibus, quanto sunt inter se coniunctiores, quantoque magis ab eo tempore, quo primùm in lucem editi sunt, se mutuò diligunt: quanto denique similibus moribus præditi sunt, qui ex eisdem nati, & vnà educati, & simili cura ac diligentia eruditi sunt. Postremò probatio ea, quæ

tempore constat, in hac & plurima, & firmissima est. Peræqua autem proportione in cæteris quoque cognatis ea quæ amicitia propria sunt, reperiuntur. Iam verò quæ inter virum & vxorem amicitia est, maximè secūdū naturā esse videtur. Homo enim ad coniugium aptior est natura, quàm ad societate ciuilem, quāto prior, magisque necessaria ciuitate domus est, quantòque procreatio animantibus omnibus cōmuniō est. Atque in cæteris quidē¹³ hæcenus progreditur societas. Homines autem non solum procreationis liberorum causa cōmuni domo vtuntur, sed etiam vt eorum quæ ad vitam pertinet, maior eis sit facultas. Statim enim descripta ac diuisa sunt eorum officia ac munera, aliaque sunt viri, alia vxoris partes. Inferuiunt igitur alter alteri sua in medium afferentes, ob eamque causam in hac amicitia & vtilitas inesse videtur, & voluptas. Quod si probi fuerint, propter virtutem amicitiam inter se colere videbuntur. Est enim sua vtriusque virtus, ac tali re sanè lætabuntur. Liberi autem communes, vinculi cuiusdam instar obtinent. Itaque citius dissoluuntur, qui liberis carent. Liberi enim, commune amborum sunt bonum. At id omne quod commune est, ad continendū valet. Viro autē cū vxore, & omninò amico cū amico quo modo sit viuendū si quærat, nihil aliud sit, quàm quærere quid inter eos iuris intercedat. Non enim idem ius amico cum amico, atque cum alieno, neque cum socio, & con discipulo. Cum tria sint autem amicitia gene-

ra, quæadmodum initio diximus, & in vnaquaque alii sint pares amici, alij præstantia quadā inter se differāt, (nam & æquè boni inter se fiunt amici, & melior deteriori, similiterque iucundi, & ii qui vtilitate sequuntur, tūm vtilitatibus præbendis æquales, tūm inæquales ac differentes) eos quidē qui inter se sunt pares, & amando & reliquis rebus oportet exæquare: dispares autem, præstantiæ & excellentiæ id proportione reddere, quo sunt inferiores. Oriuntur autē criminationes & querelæ in ea amicitia sola, quā cōstituit vtilitas, aut certè in ea maximè, nec immeritò. Nā qui ob virtutem sunt amici, student alter de altero benè mereri. Hoc enim virtutis & amicitia proprium est: illis porrò hac de re certantibus, neque criminationes existunt, neque pugna. In eum enim qui amat, & benè meretur, nemo offenso est animo: immò verò si humanitate sit politus, & gratus, refert gratiam. Iam qui beneficii¹⁴ alterū superat, cū id quod cupit, assequatur, non queretur de amico: vterque enim bonum expetit. Ne in amicitia quidem propter voluptatem conciliatis, admodum sæpe querelæ incidunt. Nam si conuictu lætantur, id quod expetunt, pariter contingit amobus. Ridiculus autem videatur is, qui alterum criminetur eò quòd ab eo non delectetur, cū liceat cum eo totos dies non contere. Amicitia autem ob vtilitatem constituta criminationum & querelarum plena est. Nā quia emolumenti causa vtuntur opera & cōsuetudine mutua, semper plura deside-

ran t, sempérque minus, quàm sibi còueniat, se habere existimant: denique quæruntur se tam multa nõ còsequi, quàm multis egent, cum præsertim digni sint. Illi autè qui beneficium conferunt, tam multa supeditate non possunt, quàm multis egent ii, in quos beneficia còferuntur. Videtur autè vt ius est duplex, alterum non scriptum, alterum scriptum & legitimum: sic & amicitia, quàm utilitas constituit, altera in moribus esse posita, altera legitima. Nascuntur igitur criminationes maximè vbi nõ ex eadè, atque contraxerunt, amicitia, fit solutio. Est autè legitima ea quæ lege dicta, certaque mercede præstituta constat: est quæ hæc duplex: altera prorsus mercaturæ similis, in qua de manu in manum merces aut prætiũ numeratur: altera liberalior, in qua in diem conferitur utilitas, sed ex pacto & consensu aliquid pro aliquo præstatur. Neque verò in hac obscurum est, neque dubium id, quod debetur: sed amicitia conuenientem dilationem habet. Itaque apud nonnullos, horum non dantur actiones, neque ius dicitur, sed putant eos, qui fidem alterius secuti cum eo contraxerunt, æqui boni facere oportere, Ea autem quæ in moribus posita est, non habet vllam legem dictam, neque utilitatem præstitutam, sed hic tanquam amico donat, aut quidlibet aliud agit. Verum tamen æquum esse censet tantundem, aut plus ad se redire, perinde quasi non donauerit, sed vtendum dederit & commodarit. Quod si aliter ei soluetur, quàm còtraxerit, alterũ accusabit. Hoc autem

propterea accidit, quia volunt omnes, aut quàm plurimi res honestas, sed honestis vtilis anteponunt. Honestum autè est benè de altero mereri nulla vicissim utilitate sperata: vtile, beneficium accipere. Debet igitur qui facultatem habet, tantundem, quantum accepit, referre, idque sua sponte (nõ enim nobis amicum quenuquã qui nolit, facere debemus) tanquam qui iam ab initio errarit, beneficiumque ab eo à quo non debebat, acceperit. Non enim ab amico accepit, neque ab eo, qui amici causa beneficium conferebat. Itaque perinde quasi beneficium acceperit certa lege dicta, sic debet dissoluere. Qui potest igitur, fateatur se beneficium referre oportere: si non possit verò, ne is quidem, qui dedit, sibi reddi æquum esse duxerit. Quocirca si facultatem habet, referendum beneficium est. Videndum autem statim à principio est, à quo beneficium accipiat, & quam beneficij mercedem ille expectet, vt hac còditione se beneficio affici aut patiat, aut recuset. Sed ambigi potest vtrum eius utilitate qui accepit, beneficium sit ponderandum, eiusque ratione habita referenda sit gratia, an eius qui dedit, liberalitate metiendum. Nam qui acceperunt, ea se à benè meritis extenuantes accepisse dicunt, quæ & illis erant parua, & ab aliis consequi licebat. Illi contra se quàm maxima potuerint, contulisse: & quæ hi ab aliis non tulissent: & in periculis aut in talibus eorum rebus aduersis, & necessariis temporibus. An igitur si amicitiam quidem utilitas còstituerit, eius,

qui accepit, vtilitate sunt metiēda? Hic est enim qui eget, & ille huic opitulatur tāquā p̄rem gratiam accepturus. Tantum igitur ille huic opis tulit, quantum hic vtilitatem cepit. Ei igitur tantundem reddendum est, quantum est cōsecutus, aut etiam amplius. Hoc enim longē pulchrius atque honestius est. In iis autem amicitiiis, quæ virtute constant, nullæ criminationes innascuntur, eiuſque qui benè meritus est, consilio beneficium videtur esse metiendum. Virtutis enim & morum principatus in consilio positus est.

Iam verò in iis quoque amicitiiis quæ in excellentia quadam consistunt, disidia nonnulla oriuntur. Postulat enim vterque plus sibi tribui: quod cū fit, dirimitur amicitia. Existimat enim & is qui melior est, sibi plus tribui conuenire, (bono enim plus tribui solere) & similiter is qui vtilior est. Negant enim cum qui sit inutilis, æquam partem auferre oportere. Nam administrationem sumptuosam, non amicitiam futuram, nisi dignitati factorum ac munerum ea quæ ab amicitia proficiſcuntur, respondebūt. Arbitrantur enim, vt in societate pecuniarum, plura auferunt, qui plura in societatem attulerunt, sic & in amicitia fieri oportere. Egens autem & deterior contrā. Esse enim boni amici egentibus opitulari, eaque quæ desiderāt, suppeditare. Quid enim iuuat (inquiunt) viro bono aut potētī amicum esse, si nullum ex eo fructum sis consecutus? Videtur autem æqua vtriusque esse postulatio, & vtrique ex

amicitia plus tribuere oportere, sed nō eiusdem rei: verū prestantiōri plus honoris: egenti verò plus quæſtus, & emolumentī. Virtutis enim & beneficētiæ præmiū est, honos: egestatis autem & inopiæ subsidium, lucrum. Atque etiam in omni Reip. statu ita sese res habere videtur. Non enim honore afficitur is, qui nihil boni confert in Rempub. nam res quædam communis ei tribuitur, qui de re communi & publica benè meretur. Honos autem res communis est. Non enim fieri potest, vt quis è rebus cōmunibus ac publicis, pecuniosus simul, & honoratus discedat. Nemo enim omnibus in rebus suam conditionem deteriorem esse patiatur. Itaque ei qui in re pecuniaria deteriore conditione fuerit, honorem tribuunt: eique qui⁶⁰ muneribus capitur, pecuniam. Dignitatis enim conseruatio amicitiam exæquat & conseruat, quemadmodum diximus. Sic igitur eos qui non sunt æquales, alterum cum altero congregi & agere par est, & qui vel pecunia vel virtute auctus & ornatus est, is alterum honore remunerari debet, id saltem referēs cuius facultatem habet. Id enim quod prestari potest, amicitia desiderat ac requirit, non quo quisque dignus sit. Nam ne omnibus quidem in rebus id effici potest, quemadmodum⁶¹ in honoribus iis, quos diis immortalibus & parentibus habere solemus. Nemo est enim qui honorem iis dignum tribuere possit: sed qui eos pro viribus & facultate colat, is probus & pius⁶² esse videtur. Quocirca videtur patrem abdicare filio non

licere, sed patri filium maximè. Eum enim qui debet, oportet reddere. Quicquid autem fecerit filius, nihil beneficiis à patre acceptis dignū fecerit. Semper igitur debet. Iis porrò quibus debetur, dimittendi debitoris potestas datur. Ergo & patri. Simulque nemo ⁶³ fortasse discedere velle videatur, nisi ab eo qui improbitate excellat: nam præter amicitiam naturalem, humanum est, auxilium non aspernari. Illi autem qui sit improbus, huic opitulari aut fugiendum est, aut non admodum laborandum. Plerique enim omnes beneficium accipere volunt, dare verò vt rem inutilem fugiant. Ac de his quidem hætenus.

ARISTOTELIS DE MORIBVS
AD NICOMACHVM,

LIBER NONVS.

IN omnibus autem dissimilium amicorum amicitis proportio amicitiam exæquat, & conseruat, vt diximus: vt & in ciuili, sutori pro calceis, & textori, & cæteris pro iis quæ dant, remuneratio sit ex merito, & dignitate. Hic igitur mensura communis quæ sita & comparata est, nummus: atque ad hunc omnia referuntur, hic omnia meretur. In amatoria verò amicitia queritur interdum amator de eo quem amat, quòd cum incredibiliter & vnicè amet alterum, ille sibi mutuo non respondeat in amore, quanuis fortasse nihil ipse

habeat amabile. Sæpe is qui colitur, de amatore queritur, quòd cum antea omnia promitteret, nunc nihil præstet. Atque hæc rùm eueniunt, cum amator cum qui colitur, propter voluptatem amat: alter amatorem, propter vtilitatē, & hæc vtrique non suppetunt. Nam quoniam hæc amicitiam constituerunt, dirimitur, tum cum ea non præstantur, in quibus inerat causa diligendi. Non enim alter alterum diligebat, sed ea quibus potiebantur: quæ stabilia non permanent. Quamobrem tales sunt & amicitia. At verò ea quæ ex moribus proficiscitur amicitia, cum per se sit, manet, vt diximus. Dissident autem inter se amici etiam cum alia, & non ea quæ expetebant, consequuntur. Perinde enim est ac si quis nihil consequatur, cum id quod cupiebat, non consequitur. Quale illud est de citharædo quodam, cui is qui promiserat, quanto melius caneret, tãto se plura daturum, mane promissam mercedem exigenti, voluptatem se pro voluptate reddidisse respondit. Si hoc igitur volebat vterque, satis illi factum esset: sin hic oblectationem, ille quæstum atque vtilitatem petebat: & hic habet, quod voluit, ille non habet: non erit id, quod societatis ratio postulat, ei persolutum. Nam quibus quisque eget, ad hæc animum habet attentum, illorumque gratia hæc quæ habet, daturus est. Sed æstimationem rei facere vtrius est, eius ne qui antè dedit, an eius qui antè accepit? Nam qui dat prior, permittere illi videtur: quod aiunt & Protagoram facere solitum. Cum enim docuisset quòd ei

tandem visum esset: eum qui didicerat, iubebat æstimare, quanti esse viderentur ea, quæ sciret, & tantum auferebat. In talibus autem placet ² illud nonnullis Dicta ² viro merces. Qui autem præcepta pecunia, nihil eorum quæ dixerunt, præstant propter immoderatam promissorum magnitudinem, merito accusantur. Non enim persoluunt ea quæ promiserunt. Sed hoc sophistæ fortasse facere coguntur propter eam quod nemo est, qui ea quæ sciunt, pecunia sit redempturus. Hi igitur qui ea, quorum mercedem acceperunt, non faciunt, non immerito accusantur. In quibus autem nulla intercedit pro opera ac ministerio, mercedis restipulatio: qui de ¹ altero propter ipsum priores bene merentur, apud eos nihil criminationibus esse relictum loci dictum est. Talis est enim ea quæ virtute constituitur amicitia, atque in ea ex consilio facienda remuneratio est. Hoc enim & amici & virtutis est proprium: eademque ratio iis quibuscum philosophia communicata est, videtur esse seruanda. Neque enim sapientiæ estimationem pecunia metiri potest, neque pretium + paris momenti reperiri queat. Sed fortasse satis sit id quod vires & facultates patiuntur, referre: quemadmodum & diis & parentibus præstari solet. Vbi verò ⁵ non hoc modo, nec hoc animo beneficium confertur, sed remunerationis & mercedis alicuius spe: facienda fortasse remuneratio est maximè quæ vtrique beneficio accepto digna esse videatur: sin minus hoc contingat, non modò necessarium, verum etiam iu-

stum fuerit, eum qui prior ⁶ accipiat, quantum sit reddendum, præfinire. Quanta enim ⁷ utilitas huic allata est, aut quanti voluptatem emisset, si tantum ille vicissim acceperit, iustum pretium videbitur ab hoc esse consecutus. Nam etiam in rebus venalibus hoc idem videmus factitari: & quibusdam in locis legibus cautum est, ne contractuum voluntariorum sint iudicia, neque actiones, quasi oporteat, cuius quis fidem secutus est, ei sic, ut contraxit, dissoluere. Nam cui permissum est, eum iustius ⁸ esse arbitrantur, quantum sit reddendum, præstituere, quam eum, qui permiserit. Multa ⁹ enim non tantidem estimant ij qui habent, & qui ea accipere volunt. Sua enim quisque, & quæ quisque dat, magni putat esse estimanda. Veruntamen tanta compensatio esse debet, quantam præscripserint ij, qui acceperunt. Tanti autem fortasse res estimanda est, non quanti tū esse videtur, cum eam quis habet, sed quanti priusquam eam nactus esset, estimabat.

Sed huiusmodi quoque quæstiones dubiæ sunt, ac difficiles, Omnia ne patri sint tribuenda, eisque in omnibus sit obtemperandum: An eger medico parere debeat, & An Imperator sit creandus vir bellicosus, rei que militaris peritus: itemque, An amico potius, quam viro bono opera danda sit, & Ei ne qui bene meritus est, gratia sit referenda potius, quam sodali donandum, si vtrique satis fieri non possit. Hæc igitur omnia subtiliter & enucleatè distinguere non facile est. Multum enim, varièque differunt inter se

& magnitudine, & paruitate, & honestate, & necessitate. Non omnia autem vni eidemque esse præstāda minimè obscurum est, beneficiaque potius iis à quibus acceperis, esse referēda, quàm sodalibus gratificandum: quemadmodum mutuū ei cui debetur, reddendum est potius, quàm sodali donādum. Atque hoc fortasse non semper: verbi gratia, Vtrum is qui à prædonibus redemptus sit, eum qui redemerit, captum vicissim redimere, quisquis sit, aut non capto illi quidem, veruntamen repetenti, quod impenderit, reddere: an patrem redimere debet? Nam patrem ¹⁰ potius, quàm vel seipsum redimere debere videatur. Vniuersè igitur id quod debetur, reddendum est, vt diximus: sed si donatio vel honesto, vel necessitate vincat, ad hæc propēsiore esse oportet. Interdum enim ne æquum quidem est, ei qui alterum beneficio prouocarit, parem gratiam referre, cum ille sciens esse virum bonum, beneficium in eū contulerit: illi autem gratia referatur, quem hic improbū esse existimat. Nam ne ei quidem ¹¹ qui mutuū dedit, interdum mutuū vicissim dandum est. Ille enim existimās se suū recuperaturum, mutuū dedit viro bono: hic autem ab improbo sese recuperaturum esse non sperat. Siue igitur reuera ita se res habet, minimè par dignitas est: siue aliter est, sed existimant tamen ita esse, non absurdè facere videantur. Quod igitur sæpe numero à nobis dictum est, omnis quæ in perturbationibus & actionibus explicandis versatur, oratio, nihilo magis certa aut definita

definita est, quàm ea in quibus versatur. Nō eadem igitur omnibus esse tribuenda, neque patri omnia, quemadmodum neque ¹² Ioui omnia immolātur, nō obscurū est. Quoniam autem alia atque alia parentibus, & fratribus, & sodalibus, & benè meritis debentur, sua cuique & accommodata sunt tribuēda. Atque ita sanè homines facere videntur. Ad nuptias enim cognatos vocant. Nam cum hi genus habeant commune, erunt quoque quæ in hoc versantur actiones, communes. Atque ob eandem causam existimant cognatos maximè funeribus ¹³ & parentalibus interesse oportere. Videntur autem filij parentibus maximè res ad victū necessarias suppeditare debere, tanquam debitores, pulchriusque est iis per quos sumus, quàm nobis ipsis in his rebus opitulari. Præterea parentibus honos, vt diis immortalibus, est habēdus, sed non omnis parentibus. Nam nec patri idem, qui matri, debetur. Neque verò sapiente aut imperatore dignus honos, sed paternus: itémque matri maternus. Omni autem ætate grandiori, pro ætate honos tribuendus est: vt ei assurgamus, vt de sede, & accubatione honoratiore decedamus, & cætera talia præstemus. Sodalibus autē & fratribus inter ipsos orationis libertas, omniumque rerum cōmunitas dari debet. Postremò vt cognatis, tribulibus, ciuibus, cæterisque omnibus suū cuique, suūque honorem tribuamus, danda opera est: conferendaque sunt inter se & perpendēda quæ cuique insunt, ex necessitudine & virtute, vel vsu. Ac de

iis quidem qui eiusdem generis & sanguinis sunt, facilius iudicari potest: de iis autem quorum nulla communio sanguinis est, difficilius: non tamen idcirco desistendum est: sed inter se quoad eius fieri possit, distinguendi, ac discernendi sunt. Existit autem quaestio & dubitatio subdifficilis de distrahendis & dirimendis amicitiiis, Sitne alienatio, Disiunctioque ab iis qui iidem non permanent, qui fuerant, faciēda, An discessionē & dissidium nasci inter eos, quorum amicitiam utilitas, aut iucunditas contraxit, cū vtilis, aut iucundi esse desierint non sit absurdum. Illarum enim rerum erant amici: à quibus destituti non sit mirum, si iam desināt amare. Merito autem quis eū accuset qui, cū vtili, aut iucundo ad amandum adducatur, simulet se moribus, & virtute ad hoc ipsum excitari. Nam, quod initio diximus, plurima amicorum dissidia fiunt, cū haud ita, vt existimarunt, sunt amici, Cum igitur aliquem sua fefellerit opinio, existimaritque se propter mores diligere: ille autem nihil agat huiusmodi, quamobrem alter id existimet, de se ipso queratur: cū verò illius simulatione, in fraudem inductus fuerit, merito is accusandus est, qui fefellit, tantòque magis, quàm qui nummos adulterant, quanto in re pretiosiore, & chariore maleficio admittitur. Sed si eum in amicitiam receperit, vt virum bonum: malus autem euaserit, aut euasisse videatur: vtrum etiam nunc amandus est, an hoc ¹⁴ fieri non potest, siquidem non omnis res amabilis est, sed ea demùm quæ bona est?

Neque verò quisquàm virtuosus est diligendus, neque diligere debet. Non enim oportet rerum ¹⁵ malarum studio, neque amore teneri: neque improborum hominum similem effici. Suprà autem dictum est, Simili amicum esse simile. Vtrum igitur statim discindendæ sunt amicitia, an non cum omnibus, sed cum iis quorum improbitas insanabilis est? Iis autem qui corrigi possunt, auxilium ferendum est, multo magis ad mores, quàm ad fortunas & facultates: quanto hoc melius, amicitiaque conuenientius est? Videatur autem is qui sese ab amico disiungit, nihil absurdi facere. Nō enim huic, aut tali amicus erat. Quoniam igitur eum immutatum restituere ac seruare nō potest, sese ab eo semouet ac segregat: sed si hic, idem qui fuit, maneat: alter autem longè melior fiat, multòque virtute antecellat: vtrum etiam nunc hoc amico vtendum est, an hoc fieri non potest? quod certè in magna distantia maximè perspicere licet, vt in iis amicitiiis, quæ à pueritia ¹⁶ constitutæ sunt. Si enim alter animo & cogitatione puer maneat: alter vir sit quàm optimus, & præstantissimus: quò fieri potest, vt sint amici, qui neque eadem probent, neque eisdem aut delectentur, aut offendantur? Nam neque hæc in eorum altero, erga alterum inerunt. At sine his fieri nō posse, vt sint amici, dicebamus. Vnà enim viuere non possunt. Sed de his iam dictum est. Vtrum igitur non alio ¹⁷ in eum animo esse debet, quàm si nunquàm ei amicus fuisset, an verò præteritæ consuetudinis memoria

conseruanda est? Et quemadmodum amicis potius quàm alienis gratificari putamus oportere: ita & iis quibuscum aliquando nobis vsus intercessit, aliquid concedendum est propter amicitiam pristinam? Nisi forte insignis quædam & immoderata improbitas dissidij causam præbuerit.

Ea autem quæ in amicitia ab amicis in amicos cõferri solent, & quibus amicitia terminantur, ac circumscribuntur, ex iis quæ sibi ipsi quisque exoptat, ac tribuit, videntur fluxisse. Eum enim amicum esse ponunt, qui amicum bonis ornatũ esse cupit, & ornat ipse quàm plurimis, vel quæ reuera talia sunt, vel quæ bonorum speciem quãdam præ se ferunt, illius causa: aut eum qui amicum vult esse & viuere eius causa, quemadmodũ matres erga filios affecte sunt, & amici ij inter quos ¹⁸ aliqua offensiũcula nata est. Alij amicum esse volunt, qui vnà atatem agit, eandemque vitæ degendæ viam atque eadem studia sequitur: aut eum qui pari dolore, parique lætitia, atque amicus, afficitur: quod quidem & matribus accidit maximè. Horum autem aliquo amicitia definiunt. Atqui vnũquodque horum in viro bono inest erga se ipsum: in cæteris autem quæ sese tales esse existimant. Consentaneum est enim virtutem & virum bonum vniciuique rei esse mensuram, quemadmodum supra diximus. Hic enim secum ipse sentit, eandemque nõ ¹⁹ vna aliqua animi parte: sed toto animo experit, vultque ea sibi euenire, quæ & verè bona sunt, & talia videtur: ea denique ipsa agit. Viri enim

boni est in eo quod verè bonum est, omni contentione elaborare, idque sua ipsius causa, nimirũ eius animi partis gratia, in qua cogitandi vis inest, quæ vnusquisque esse videtur. Vult præterea se viuere, & saluum esse, maximèque eam partem, qua ²⁰ sapit & prudenter sentit. Viro bono enim bonum est esse. Sibi autem benè quisque vult euenire: sed nullus est qui ²¹ si alius, quàm qui prius erat, effectus sit, optet id in quod commutatus sit bonis omnibus abundare. Obtinet enim nũc quoque deus verum bonum, ita tamen vt sit id quod est, quicquid tandè sit. Non immeritò autem id quod in nobis intelligit, vnusquisque nostrum esse videatur, aut maximè. Tũ vero is qui talis est, secum habitare, secumque vult viuere. Id enim libèter facit. Nam & rerum gestarum memoria est iucunda, & spes futurarum bona: talis autem est & iucunda. Præterea rerum plurimarum perceptione ²² & cognitione mens eius abundat: dolètque & lætatur vnà secum maximè. Idem enim omninò ei semper est molestum, idemque iucundũ, neque aliàs aliud, cum penè dicam, nihil agat, cuius cum pœnitere possit. Quoniam igitur hæc singula ²³ in viro bono insunt erga seipsum, estque sic animatus in amicum, vt in se ipsum, (amicus enim alter ipse) efficitur ex his, vt amicitia quoque aliquid horum esse, iique in quibus hæc insunt, amici esse videantur. Vtrum autem cuiquam erga se ipsum amicitia intercedere possit, nec ne, in præsentì querere omittamus. Sed certè ²⁴ primũ hac ratione amicitia

tia esse videatur, qua vnusquisque nostrum duo sumus, aut plura, ex iis quę supra diximus: deinde quia amicitia nimia & immoderata ei amicitie, quę cuique secum est, similis esse dicitur. Videtur autem ea quę à nobis dicta sunt, etiam in vulgo inesse, quauis improbo. Num igitur quę sibi ipsi placet, & arbitratur se bonum esse, hac parte eorū est particeps? Nam in eorum profectò qui valdè vitiosi & scelerati sunt, nemine insunt: quin ne inesse quidem videntur, nec ferè in vllis vitiosis. Semper enim secum pugnant, ac dissident: aliāque concupiscunt, alia volunt: vt incontinentes. Iis enim spretis²⁵ ac reiectis, quę sibi bona esse opinantur, iucunda sequuntur, & sumunt, quę damnoſa sunt. Alij propter ignauiam ac desidiam ab actione earum rerum, quas sibi optimas esse ducunt, longè se remouent. Iam qui multa & atrociam facinora admiserunt, propter²⁶ improbitatem vitam oderunt ac fugiunt, sibi que manus afferunt. Et vitiosi homines, atque improbi quęrun quibuscum dies totos traducant, se ipsos autem fugiunt. Multa enim grauiā atque horrenda recordantur, taliāque cum soli sunt, expectant: cum aliis obliuiscuntur: & cum sit nihil in eis amabile, nullo erga se amoris affectu commouentur. Neque igitur qui tales sunt, secum vnā letantur, neque secum pari dolore afficiuntur. In eorum enim animo discordie & seditiones concitantur: & altera pars propter²⁷ improbitatem, quia sese à quibusdam rebus abstinet, discruciat: altera voluptate afficitur: & huc alte-

ra, illuc trahit altera tanquam eum²⁸ diuellentes ac distrahentes. Quòd si fieri non potest, vt quis simul doleat, ac lætetur: at certè paulopost, quòd lætatus sit, mœrore conficitur, nollètque hæc sibi voluptatem attulisse. Malos enim assiduè actionum suarum pœnitet. Non videtur igitur homo malus ne in se ipsum quidem amico esse animo, quia nihil habet amabile. Quòd si ita affectum esse, valde est miserum, acerrima contentione fugienda improbitas est, operaque cuique danda, vt sit bonus. Sic enim & amico in se ipsum erit animo, & aliis poterit amicus esse. Beneuolentia autē similis est illa quidem amicitie, nō tamen amicitia est. Nascitur enim beneuolentia etiam erga ignotos, eaq; obscura & occulta esse potest: amicitia non ite: atq; hæc supra à nobis explicata sunt. Sed nec amatio est. Nā neq;²⁹ contentionem habet, neq; appetitionem: quę duo amationem cōsequuntur. Præterea amatio cū vitæ consuetudine cōiuncta est: beneuolentia autē vel subitò conciliari potest, quemadmodū & in pugilibus, aut gladiatoribus vsu venit. Beneuoli enim eis fieri homines: solēt, eadēmq; omnia, quę illi volūt, exoptant: sed eos sua opera³⁰ adiuuare, aut subleuare nolint. Nā quē admodū diximus, repentino quodam animi motu beneuoli efficiuntur, neq; admodum altas amor eorum radices agit: Principiū igitur³¹ amicitie beneuolentia videtur esse, quemadmodū & amoris, ea quę aspectu gignitur voluptas. Nemo enim amore capitur, qui nō fuerit antè forma, specieq; delectatus: nec

is tamen qui specie delectatur, continuo amat: sed tum cum & absentem desiderat, & presentiam concupiscit. Sic igitur nec fieri potest, ut inter se sint vlli amici, nisi antè fuerint inter se beneuoli. At beneuoli non continuo inter se amant. Volunt enim duntaxat eos bonis augeri atque ornari, quibus sunt beneuoli: sed eos nec opera sua adiuuare, nec quicquã laboris, aut molestiã eorum causã suscipere velint. Itaque rectè quis translatione ³² sermonis vsus eam dixerit esse amicitiam otiosam: accessione temporis autem, & cõsuetudine adhibita fieri amicitiam, sed non eam, quẽ utilitatis aut iucunditatis causa constituitur. Nam ne beneuolentia quidem propter hæc conciliatur. Is enim qui beneficium ab altero accipit, si ob illius erga se liberalitatem, ei beneuolentiam præstat, iure & merito præstat: qui verò ³³ alicui res secundas exoptat sperãs se illius opera locupletem & copiosum futurum: non in illum, sed in se ipsum potius beneuolo esse animo videtur: quem admodum nec amicus dicendus est, si propter utilitatem aliquam eum colat. In summa propter virtutem & bonitatem quandam conciliatur beneuolentia, cum præ se fert aliquis aut honestatis, aut fortitudinis, aut alicuius huiusmodi virtutis speciem, quemadmodum in pugilibus, aut cursoribus & aliis huiusmodi fieri solere diximus. Iam verò & concordia ad amicitiam videtur pertinere. Quocirca nõ est opinionum consensus. hoc enim etiam iis contingat, qui inter se sunt ignoti: Neque cõcordes

eos esse dicimus, qui de re aliqua, quęcũq; sit, idem sentiunt, ut eos quorum vna est de rebus cõlestibus sententia. Non enim ad amicitiam pertinet his de rebus concordare esse. Sed ciuitates concordare esse dicimus, cum de iis, quæ sibi expediunt, vnum sentiunt, eadẽque consilia capiunt, & quæ communi consensu fuerint approbata, exequentur, ac transigunt. In iis igitur rebus, quæ sub actionem cadunt concordia versatur, atque harũ in iis quæ magnitudine excellunt, & quæ cõtingere possunt vel vtrifq;, vel omnibus: exẽpli gratia, cõcordes sunt ciuitates cum placet ciuibus omnibus eligi magistratus, aut belli societatem cum Lacedæmoniis iniri, aut Pitta cum præesse ciuitati, quod idem ipse velit. Cum verò se ipsum vterque vult præfici, ut illi in Phœnissis, ³⁴ seditionem inter se concitant. Non est enim concordare esse, duos vnum & idem sentire, quicquid illud sit, sed idem in eodem: verbi causa, cum populus, & viri boni optimates præesse ciuitati volunt. Sic enim omnes id quod expetunt, consequuntur. Concordia autem, quemadmodum & dicitur, ciuilibus amicitia videtur esse. Versatur enim in iis, quæ Reipublicæ conducunt, quæque ad vitæ vsum pertinent. Inest autem concordia talis in viris bonis. Hi enim & secum ipsi concordant, & inter se, cum in iisdem, penè dicam, consiliis & factis versentur ac perseuerent. Talium enim virorum eadem manent voluntates, neque instar ³⁵ Euripi, fluunt & refluxunt. Iidẽ tũm ea quæ iusta, tũm ea quæ

utilia sunt, volunt, & horum cupiditate communitate affecti sunt. Mali autem cōcordes esse nullo modo possunt, nisi parum admodum: quemadmodum & amici aliquantulum esse possunt, cum in rebus utilibus quidem superiora omnia habere velint: in laboribus autem adeundis, muneribusque publicis obeundis vinci se facile patiantur. At vbi sibi¹⁶ ipsi quisque eadem concupiscit: in eum qui sibi proximus est, inquit, eumque arcet, & prohibet. Res cōmunis enim interit, dum eam nemo tuetur neque conseruat. Accidit ergo eis, vt discordiis & seditiōnibus inter se conflictentur, dum alter alteri necessitatem imponit: ipsi autem quæ iusta sunt, facere nolunt. Benefici autem eos de quibus bene meriti sunt, vehementius amare videntur, quàm ij qui beneficium acceperunt, benè de se meritos: eiusque rei, quasi¹⁷ præter rationem, & opinionem omniū fiat, ratio quæritur. Eò igitur fieri plerisque videtur, quòd illi debent, his debetur. Quemadmodū¹⁸ itaque in rebus mutuis, debitores suis creditoribus interitum exoptant: at iis qui mutuū dederunt, debitorum salus magnæ curæ est: sic & eos qui de aliquibus benè meriti sunt, eorum qui beneficiū acceperunt, incolumitatis studiosos esse, tanquàm benefici gratiam consecuturos: illos autem de gratia referenda non magnopere laborare. Atque hæc fortassis eos loqui dicat Epicharmus, ex hominū¹⁹ improbitate spectantes. Sed hæc certè ab humano ingenio non abhorrent. Nam magna pars hominum

beneficii immemor est, mauultque beneficium accipere, quàm dare. Verùm huius rei causa à natura potius repetenda est, neque vlla ex parte ei rei, quæ ad eos, qui pecuniam mutuam dederunt, pertinet, similis est. Non enim amant hi suos debitores, sed illos saluos esse volunt, vt suum recuperent: sed qui beneficiū contulerunt, amant, & diligunt eos, quos beneficio affecerunt, etiam si neque in præsentia vlla in re sibi sint vtilis, neque sint postea futuri: quod in artificibus vsu venit. Amat enim suum quisque opus vehementius, quàm ab opere⁴⁰ suo amaretur, si ex inanimato fiat animatū. Atque hoc in poetis fortasse maximè cōtingit. Sua enim poemata supra modum amant, & affectum in ea, tanquàm in liberos, induunt paternum. Non admodum huic dissimilis est beneficiorum ratio. Id enim quod beneficio affectū est, eorum opus est. Hoc igitur illis charius est, quàm in operi, is qui effecit. Huius rei causa est, quòd omnibus esse optabile & amabile est. Fūctione autem muneris sumus, eò nimirum quòd viuamus, & aliquid agamus. Qui opus⁴¹ effecit igitur, re & fūctione muneris quodammodo est. Ergo suum opus amat, quia & esse ei charum est. Est autem hoc naturale. Quæ⁴² res enim potestate est, hanc opus fūctione muneris indicat ac declarat. Præterea homini benè de altero merito pulchrum est id quod ex actione est, ita vt eo, in quo hoc inest, delectetur: ei autem qui beneficium accepit, nihil pulchri in eo, qui benè meritus est, inest: sed si quid est, emolumē-

tum est: at hoc minus iucundū, minúsque amabile est. Affert porro & rei præsentis vsus ac functio, & futuræ spes, & præteritæ memoria voluptatem. Omnium autem ⁴³ rerum ea iucundissima est, quæ vsu & functione est, itémq; amabilissima. Ei igitur, qui beneficium contulit, manet opus: honestum enim diuturna quædam res est: ei autem qui accepit, utilitas celeriter euanescit. Et rerum quidem honestarū memoria iucunda: vtilium autem non admodum, aut certè minus. Contrà se res habere ⁴⁴ videtur in expectatione. Præterea amatio effectioni similis est. Amari autem perpersioni. Eos igitur ⁴⁵ qui in actione sunt superiores, & amare, & ea quæ amicitia propria sunt, comitatur. Præterea omnes ea quæ magno labore consecuti sunt, magis amplectuntur: ut pecunias qui quæserunt, quàm qui ab aliis acceperunt. At beneficium accipere minimè laboriosum videtur esse: conferre autem difficile atque operosum. Atque ob hanc causam patribus, matres liberorum sunt amantiores. Nam & laboriosior partus est, & sciunt certius suos esse. Atque hoc etiam beneficis accommodari posse videatur. Occurrit autem dubitatio vtrum se ipsum maximè amare oporteat, an alium quenquam. Solent enim vulgò obiurgari qui sui sunt amantissimi, & quasi ea res cum dedecore coniuncta sit, *φιλαυτι*, Id est, Sui amantes appellantur: videturque homo improbus omnia sua causa agere, eóq; magis, quo sit vitiosior. Itaque eum criminantur, & accusant, quòd nihil

agat ⁴⁶ à suis rationibus, & commodis alienum: vit bonus autem omnia propter honestum agit: & quo sit melior, eo magis propter honestum, & amici causa: suum commodum autem negligit, ac prætermittit. Verùm ab hac oratione facta discrepant, neque immeritò. Aiunt enim maximè eum amare oportere, qui maximè ⁴⁷ sit amicus. At is maximè ⁴⁸ amicus est, qui quem vult bonis ornatum esse, eum vult illius ipsius causa ornatum esse, etià si nemo ⁴⁹ sciturus sit. Hæc autem ⁵⁰ insunt in vnoquoque erga se ipsum maximè: & cætera igitur omnia, quibus amicus definitur. Suprà enim diximus omnia quæ amicitia propria sunt, à nobis ipsis profecta ad alios dimanare ac peruenire: atq; omnia prouerbia consentiunt, quale illud est, Vnus animus, & Amicorū omnia cōmunia, & Amicitia æqualitas, & Genu crure propius. Hæc enim omnia in vnoquoque erga se ipsum insunt maximè. Sibi enim quisque maximè amicus est: quo fit vt sibi sit quisque maximè diligendus. Meritò porro dubitatur harum orationū vtrius sequi oporteat, cum vtraque sit verisimilis. Fortassis igitur tales orationes distinguendæ sunt, quatenus, & qua ex parte vtraque vera est. Itaque si quid ⁵¹ vtrique sui ipsius amorem appellēt teneam⁹: res erit fortasse plana & aperta. Qui igitur eum, vt probum obiiciunt, sui amantes appellant eos qui in pecunia, in honoribus, in voluptatibus denique corporis sibi ipsis maiorem partem tribuunt, ac vendicant. Hæc enim vulgus concupiscit, & in

eis, vt omnium rerum optimis, omne studium suum collocat: atque iccirco de iis inter se dimicare solet. Qui igitur in his priores ac superiores esse volunt, suis cupiditatibus & (vt vno verbo dicam) suis affectibus, eique animi parti, quæ rationis expers est, obsequuntur. Tale autem est vulgus hominum. Itaque à multitudinem, quæ vitiosa est, fluxit appellatio. Merito igitur iis, qui hoc modo sui amantes sunt, amor hic, maledicti loco obiicitur. Eos autem qui sibi talia tribuunt, vulgò solere sui amantes appellari, minimè obscurum est. Si quis enim omnium maximè ea quæ iusta sunt, aut temperata, aut qualiacunque alia virtuti consentanea, agere studeat, & omninò semper honestum sibi vendicat: nemo hunc talem neque sui amantem dicet, neque vituperabit. Atqui vir huiusmodi amas sui potius esse videatur. Sibi enim res pulcherrimas, atque optimas tribuit, eique sui parti quæ principatū obtinet, gratificatur, & omnibus in rebus obtemperat. Quemadmodū ¹² autē pars præcipua atque optima ciuitatis, etiā videtur esse ciuitas, itēque de quouis alio conuentu sentientū: sic & hominis pars ea, quæ dominari debet, homo est. Est igitur ille sui amatissimus, qui hanc amat, & qui huic gratificatur. Et verò cōtinēs atque incōtinens eò dicuntur, quæ mens ¹³ in illo superior sit: in hoc inferior, quasi sua quisque mens sit: vidētūque homines ea ipsi, suaque sponte egisse maximè, quæ cū ratione egerūt. Vnunquēque igitur mētem suā esse maximè, eamque optimo cuique esse charissi-

mam, perspicuū est. Itaque sui fuerit amantissimus genere quodam amoris ab eo qui vitio datur, differente, tantum distans à superiore, quātum ¹⁴ interest vtrūm quis rationi cōuenienter viuat, an affectibus & perturbationibus animi seruiat: & vtrūm honestum, an id quod vtilitatis speciem habet, appetat. Eos igitur qui præclaris atque honestis actionibus egregie præter ceteros student, omnes probant, & laudant. Quod si omnes ad honestū certatim peruenire, resque honestissimas gerere cōtenderent: tū communiter omnibus id quod res postulat, tum priuatim cuique maxima bona suppeterent, siquidem virtus talis res est. Itaque virum bonum quidem sui amantem esse oportet: (nanque & ipse ex honestis actionibus vtilitatem percipiet, & aliis proderit) improbum autem ac vitiosum non oportet. Et sibi enim & proximo cuique nocebit vitiosis animi perturbationibus obtemperans. Improbi igitur hominis facta ab iis quæ sunt agenda, discrepant: vir bonus autem quæ sunt agenda, ea & agit. Etenim mens omnis id sumit ac sequitur, quod sibi est optimum: at vir bonus imperio mentis paret. Quod autem de viro bono dicitur eum multa & amicorū & patriæ causa agere, etiam si mors ei sit oppetenda, verum est. Nam & pecuniæ, & honorum, & omninò eorum bonorum, de quibus homines inter se decertare solent, iacturam faciet, vt si ipsi honesti possessionem comparet ac vendicat. Paulisper enim magna voluptate potiri, quā diu parua ma-

lit: & annum vnum honestè viuere, quàm multos temerè, & ex arbitrio, nutùque fortunæ: vnā denique actionem magnam atque honestam multis & paruis anteponat. Atque hoc iis, qui vel pro amicis, vel pro patria excedunt de vita, fortasse contingit. Magnam igitur sibi honestatem expetūt atque eligūt, pecuniâque libenter amittant ac profundant, vt amici ampliores consequantur. Amico enim pecunia, ipsi honestum quæritur. Maias autem bonū sibi ipsi tribuit. Idem de honoribus & imperiis seu magistratibus sentiendum est. Hæc enim omnia amico cōcedet: quoniam hoc ei & honestum & laudabile est. Iure igitur bonus & virtute præditus habetur, qui rebus omnibus honestum anteponat. Accidere autem potest vt actionem rerum amico tradat & concedat, sitque ei honestius amico rerum agendarū auctorem, causamque fuisse, quàm ipsum agere. In omnibus igitur rebus laudabilibus apparet virum virtute præstante sibi plus honesti tribuere. Itaque hoc modo (quæadmodum dixi) se ipsum amare oportet, sed vt vulgus, non oportet.

Hæc etiam de re controuersia est; vt rùm aliquādo futurum sit, vt amicis egeat beatus, necne. Negant enim iis qui beati, suisque bonis ita contenti sunt, vt nulla re egeant, amicis opus esse. Nā cum eis omnium bonorum copia suppetat, sintque suis opibus contenti, nihil eos amplius desiderare. Amicum autem cum sit alter idē, alteri suppeditare solere, quæ ille per se consequi non possit. Ex quo illud,

Fortuna

Fortuna cum fauet, quid amicis est opus? Sed hoc absurdum est, omnia bona beato tribuentes, amicos denegare, quod omnium bonorum externorum videtur esse maximū. Quod si amici est benè mereri de altero potius, quàm beneficium accipere: & si viri boni, ac virtutis est beneficium conferre in alterū: pulchrius autem est de amicis, quàm de alienis benè mereri: desiderabit profectò vir bonus aliquos, qui beneficium à se sint accepturi. Itaque quæritur etiam vtrū in rebus aduersis magis, quàm in secundis requirantur, quasi & ei cui aduersatur fortuna, opus sit aliquibus, qui ei benigne faciant: & ii quibus sunt res secundæ, nonnullos in quos beneficium conferant, desiderent. Verū absurdum illud quoque fortasse sit beatum solitarium facere. Nemo enim hac conditione bonis omnibus abundare velit, vt solus ætatē agat. Ciuile enim animal homo est, & ad societatem vitæ aptum natura. Hoc igitur viro beato suppetit. Habet enim ea quæ natura bona sunt. Iam verò perspicuum est cum amicis & viris bonis, quàm cum alienis, & forte fortuna oblati hominibus totum diem consumere præstare. Amicis igitur viro beato opus est. Quænam ergo est priorum illorum oratio? aut qua ex parte vera? an quod vulgus eos esse amicos existimat, qui vtilitatē afferunt? At talibus nihil egebit beatus: quandoquidem omnium ei bonorum suppetit copia: ne iis quidem qui propterea quod delectant, sunt amici, aut parū admodum. Nam cum eius vita sit suauis,

& iucunda: voluptatem aduentitiam non requirit. At si talibus amicis non eget amicis egere non videtur. Sed hoc fortasse verum non est. A principio enim diximus beatitudinem muneris functionem quandam esse. Muneris functio autem nimirum oritur ac gignitur, neque ut possessio quaedam, subest aut suppetit. Quod si beatum esse, in viuendo & in muneris functione consistit, & viri boni functio per se bona & iucunda est, ut initio dictum est: id autem quod cuiusque proprium est, numeratur in iucundis: alterum vero facilius quam nos ipsos, & illius actiones, quam nostras cernere possumus: & si virorum bonorum actiones, eorundemque amicorum bonis sunt suaves & iucundae (habent enim ea utriusque quae sunt iucunda natura) si igitur¹⁷ haec vera sunt: talibus amicis egebit beatus, si quidem bonas & honestas actiones & proprias intueri exoptat. Tales autem sunt viri boni, qui idem sit amicus, actiones. Existimant autem beatum iucunde viuere oportere. Atqui homini solitariam vitam agenti, molesta & acerba vita est. Non enim ei qui solus viuat, continenter munere fungi facile est. Cum aliis autem, & erga alios facilius. Erit igitur ea muneris functio magis assidua, minusque interrupta quae per se iucunda est: quod quidem penes beatum esse oportet. Nam vir bonus, virtuteque praeditus quia bonus est, actionibus virtuti consentaneis delectatur, offenditurque contrariis: quae admodum musicus ex modulari cantibus voluptatem percipit: malos autem &

discordes grauiter & moleste fert. Iam vero ex consuetudine & conuictu bonorum exercitatio quaedam virtutis capi possit, quae admodum¹⁸ ait & Theognis. Sed si quis magis a natura causam huius rei petat, videtur vir bonus viro bono optabilis amicus esse natura. Diximus enim quod natura bonum est, id viro bono per se bonum ac iucundum esse. Viuere autem in animantibus potestate sentiendi: in hominibus, vi sentiendi aut intelligendi terminatur. At potestas ad muneris functionem deducitur: rei autem¹⁹ principatus in muneris functione consistit. Videtur porro viuere proprie, esse sentire aut intelligere. Viuere autem in iis quae per se bona & iucunda sunt, numeratur. Est enim aliquid terminatum: quicquid autem terminatum est, ad naturam²⁰ ipsius boni pertinet. Iam quod natura bonum est, idem & viro bono bonum est. Quocirca²¹ viuere videtur omnibus esse iucundum. Sumenda autem non est vita vitiosa, & corrupta, nec doloribus confecta. Nam cum vita talis nullis terminis circumscripita sit, tum ne ea quidem, quae insunt in ea, sed in iis sane, quae deinceps dicturi sumus, de dolore planius & copiosius differemus. Quod si viuere bonum est, etiam est iucundum: quod quidem ex eo vel maxime probabile est, quod cum omnes homines, tum maxime viri boni, & beati, viuendi cupiditate affecti sunt. His enim vita est maxime expectanda, eorumque tota vitae ratio beatissima est. Qui autem videt, sentit se videre: & qui audit, audire: & qui ambulat, ambulare: in aliis denique ite

omnibus est aliquid quod sentit nos fungi munere, & agere, sentire autem nos sentire, & intelligere nos aliquid intelligere, possumus. At sentire à nobis aliquid sentiri: & intelligere aliquid intelligi, sentire atque intelligere est nos esse. Esse enim, sentire aut intelligere esse dicebamus. Sentire autem se viuere, in rebus per se iucundis numeratur: vita enim bonum est natura. Sentire autem in se ipso bonum inesse, iucundum est. At viuere cum omnibus sit optabile, tum bonis maximè, quia eis esse & bonum est, & iucundum. Cum enim vnà id quod per se bonum est, sensu percipiunt, voluptate afficiuntur. Quo modo autem in se ipsum vir bonus animatus est, sic & in amicum. Amicus enim alter ipse. Quemadmodum igitur cuique se esse optabile & expetendum est, sic & amicum, aut non multo secus. Esse autem eò cuique optabile esse dicebamus, quòd id sentiat esse bonum: huiusmodi autem sensus magna per se afficit voluptate. Vnà igitur sentiat oportet, etiam amicum esse: quod continget in consuetudine victus, & communicatione sermonis & cogitationis. His enim nominibus consuetudo & societas vitæ appellari debere videatur in hominibus, non vt in pecudibus, pastus & pabuli communitas. Si viro igitur beato esse optabile est per se, cum sit bonum, iucundumque natura, idemque propè de amici statu, & vita sentiendum: cõsequens est vt amicus in rebus optabilibus sit habendus. At quod cuique optabile est, hoc ei suppetere oportet: alioqui hac parte egestate, penuriâque labo-

rabit. Ei igitur qui beatus futurus est, bonis viris amicis opus erit. Sed vtrum quàm plurimi sunt affiscendi nobis amici, an quemadmodum in hospitalitate illud videtur aptè dictum, Multorum neque dicaris, neque nullius hospes. Sic & in amicitia conuenienter dicetur, neque inopem ab amicis esse, neque ingenti multitudine amicorum abundare oportere? Iis igitur qui ad vtilitatem amicitiam referunt, id quod modo dictum est, admodum couenire videatur. Multis enim vicissim operam dare difficile & laboriosum est: neque huic rei agenda nobis satis sint nostræ fortunæ & facultates. Plures igitur quàm qui ad suam cuiusque rem familiarem satis sint, superuacanei sunt, planèque honestè viuendi rationem impediunt. Itaque nihil eis opus est. Iam qui voluptatis causa comparantur, amici, pauci satis sunt: quemadmodum in cibis condimentum. Sed vtrum viros bonos complures numero adiungere sibi amicos oportet: an vt ciuitatis, sic & amicorum multitudinis aliquis modus est? Nam neque ex decem hominibus constare possit ciuitas: neque ex centum hominum millibus iam ciuitas est. Certus autem ciuium numerus non est fortasse aliquis vnus: sed quisquis inter duos aliquos definitos interiectus est: is numerus ciuium certus est. Numerus igitur etiam amicorum certus aliquis est, ac definitus. Ac fortasse plurimi sunt intelligendi, quibuscum consuetudine victus & vitæ quis coniungi possit. Hoc enim

amicitiæ maximè proprium esse videbatur. Minimè verò illud obscurum est, fieri non posse, vt quis cum multis viuat, eisque omnibus sese dedat, atque impertiat. Præterea illos etiam inter se amicos esse oportet, si futurum est, vt omnes inter se vsu, & consuetudine vitæ coniuncti sint. Verùm hoc in multis difficile est. Illud quoque magni negotii est communi cum multis lætitia, dolorèque ad cuiusque affectum accommodatè affici. Probabile est enim vno tempore accidere posse, vt cum altero lætetur, doleat cum altero. Fortasse igitur commodius ac tutius erit cum quàm plurimis amicis vsu coniungi nolle: sed tot quærere, quot ad vitæ societatem satis futuri sunt. Neque enim natura pati posse videatur, vt quis multis valde sit amicus. Quapropter ne plurius quidem amore captus esse quisquam potest. Amor enim quoddam amicitiæ nimium videtur esse: hoc autem cum vno duntaxat intercedere potest. Vehementer igitur amare inter paucos locum habet. Atque id quod dicimus, re, factisque comprobatur. In eam enim amicitiã, qua sodales inter se coniuncti sunt, non recipiuntur multi: eã autem quæ omnium sermone, famæque celebrantur, inter duos fuisse dicuntur. Qui verò multitudine amicorum delectantur, & cum omnibus familiariter, comiterque versantur, ac loquuntur, amici vidèrur esse nemini, nisi ciuili more, quos & blandos, seu placendi cupidos appellant. Quin ciuili more quidem fieri potest, vt quis sit multis amicus,

etiam si nõ sit blandus, sed re vera vir bonus ac modestus: virtutis autem nomine & propter se vt quis multos amet, fieri non potest. Præclarè enim nobis cum agatur, si vel paucos tales reperire possimus.

Sed vtrùm in rebus secundis magis, an in aduersis, amicis opus est? In vtroque enim tempore requiruntur. Nam & ii quibus aduersantur fortuna, alterius egent auxilio: & qui fruuntur secunda, conuictores, & aliquos de quibus benè mereantur, desiderant. Volunt enim de aliquibus bene mereri. Necessaria igitur magis quidem est in rebus aduersis amicorũ possessio. Itaque hic vtilibus amicis opus est: in secundis autem pulchrior atque honestior: quapropter viros bonos quærunt. His enim benignè facere, & cum his ætatem agere optabilius est. Est enim ipsa etiam amicorum præsentia tum in secunda, tum in aduersa fortuna suauius & iucunda. Leuantur enim dolore ij qui dolent, amicis æquam doloris partem ferentibus. Itaque dubitare possit aliquis vtrùm veluti oneris partem subeant amici, an minimè illud quidem fiat; sed eorũ præsentia, quæ iucunda sit, communicatque doloris cogitatio, dolorem efficiat leuiorem. Vtrùm igitur propter has causas, an propter aliam aliquam, dolore leuentur, quærere omittamus: sed certè id quod diximus, vsu venire non est obscurum. Videtur autem eorum præsentia mixta quædam, minimèque simplex esse. Amicorum enim conspectus, præsertim calamitose iucundus est, magnòque ad sedandum

ac tollendum dolorem adiumento. Inest enim in amico vis quædam consolandi, tum aspectu, tum sermone, si sit commodus & vrbanus. Eius enim cui amicus est, mores perspectos habet, & cognitos: quibûsque rebus ille delectetur, & offendatur, tenet. Contrà amicum suum sentire molestia ex suis casibus aduersis affici, graue ac molestum est. Sibi enim quisque cauendum esse arbitratur, ne doloris causam præbeat amicis. Itaque viri fortes, animoque virili naturæ, cauent ne secum vnà doleant amici. Ac nisi quis⁷⁰ doloris vacuitate vltra modû prodeat, dolorem, quo illi afficiuntur, non fert æquo animo. Denique lamentorum socios non admittit, quia ne ipse quidem ad lamentandum propensus est. Mulierculæ autē, virique muliebri ingenio præditi, hominibus secum vnà gementibus delectantur: eosque vt amicos, & sui doloris participes ac socios, diligunt, sed omnibus in rebus videlicet melior est, imitandus. Amicorû autem præsentia in rebus⁷¹ secundis cum habeat vitæ traducendæ consuetudinē suauem & iucundam: tum incredibilem affert amico voluptatem cogitanti eos suis bonis latari. Itaque videntur ad res secundas amici cupidè, studioseque vocandi: de aliis enim libenter benè mereri præclarum est: ad dubias autem & aduersas dubitèter, ac timidè. Quàm parcissimè enim mala sunt amicis impertienda: ex quo illud, Satis est⁷² miserum esse me. Sed tum maximè vocandi sunt, cum parua molestia

deuorata valdè sunt ei profuturi. Contrà autem ad eos quos aduersa & iniqua fortuna premit, cupidè & vltro eundum est; nec expectandum dum voceris. Amici est enim benignè facere, & maximè quidem necessariis ac difficilibus amicorum temporibus, & iis qui non postularunt. Vtrisque enim & honestius & iucundius est: ad res secundas autem alacriter & cursim eundum est, vt quidem in rebus agendis adiutor sis. Ad has enim amici sunt vtilis ac necessarii: sed vt beneficium accipias, gradatim ac pedetentim. Non enim honestum est percipiendæ ab altero vtilitatis cupidiorē esse. Veruntamen⁷³ acerbitatis opinio in recusando, si quid ab amico deferatur, fugienda & vitanda fortasse est. Nam interdum vsu venit. Præsentiam igitur amicorû in omnibus rebus esse optabilem, perspicuum est.

Vtrum igitur quemadmodum amantibus rei adamatæ aspectu frui amabilissimum est, atque hunc sensum cæteris anteponunt, quasi ex eo potissimum amor & constet & oriatur: sic & amicis vitæ societas optabilissima est? Societas enim & communitas quædam est amicitia: & vt quisque in se ipsum animatus est, sic & in amicum: se ipsum⁷⁴ autem sentire esse optabile est: ergo & amicû: eius autem sensus functio societate vitæ continetur. Hanc igitur non immeritò expetunt: & quacunque⁷⁵ in re suis cuique viuendi status positus est, cuiusue rei gratia manere exoptat in vita, in ea re cum amicis volunt omnes vitam traducere. Itaque alij compotant: a-

lij tesseris colludunt: alij vnà exercentur & venantur, aut denique vnà philosophantur, in hoc singuli studio totos dies collocantes, quod maxime omnium vitę studiorum adamarunt. Cùm enim vnà cum amicis viuere velint, hæc faciunt, hæcque inter se communicant, quibus sese arbitrantur communi vitę societate copulari. Malorum igitur vitiosa amicitia est: rerum enim malarum habent inter se commercium, cum sint instabiles: & verò deprauantur, dum similes inter se fiunt. Bonorum autem bona, quotidianisque sermonibus & congressu amplificatur. Videntur denique in dies fieri meliores ex eo, quod suo quisque munere fungatur, alterque alterum corrigat: Ea enim fugit, exprimitque alter ab altero que probat. Ex quo illud,

Virtutem discas ex fortibus.

Ac de Amicitia quidem hactenus dictum sit: deinceps⁷⁶ autem nobis de voluptate fuerit disserendum.

SEQVITVR fortasse vt de Voluptate dicamus: Nostro enim generi videtur esse coniunctissima: Itaque qui pueros instituunt, eos voluptate ac dolore moderantur & gubernant. Iam etiam ad virtutem morū plurimum valere videtur iis rebus delectari, quibus oportet, easque odisse que odio dignę sunt. Hęc enim per omnem vitam funduntur & latissime manant, cùm magni sint ponderis, magnamque vim habeant ad virtutem, & vitam beatam: Iocunda enim potissimum sequuntur omnes, aspernanturque, & fugiunt ea, que molestiam afferunt. De talibus autem, minime videtur esse tacendum, præsertim cùm de iis magna sit controuersia. Alij enim voluptatem, summū bonum dicunt esse: alij contrà, magnū malum: quorum alij fortasse sibi persuaserunt etiam ita rem se habere: alij vtilius hominum vitę esse putant damnare voluptatem, eamque etiam si malum non sit, in numero malorum locare: Multitudinē enim ad eam esse propensam, voluptatibusque seruire: in contrariam partem igitur reflectere ac retrahere oportere. Sic enim homines ad id quod medium est, peruenturos: sed verendum est, ne non satis recte dicatur voluptas esse malum. Omnes enim qui de perturbationibus animi & actionibus habentur sermo-

nes, minorem, quàm facta, fidem faciunt. Ita cùm ab iis, quæ sensibus iudicantur, discrepant, contemnantur: simulque si quid in eis veri inest, funditus euertunt. Nam qui voluptatem vituperat, si quando eam concupiscere visus fuerit, sic ad eam videtur propendere, quasi omnis voluptas sit expetenda. Distinguer enim non est multitudinis. Videntur igitur veri sermones non solum ad cognitionem, verum etiam ad vitam bene degendam esse perutiles. Nam ubi cum factis congruunt, fidem faciunt. Itaque eos qui audiunt, ad vitam consentaneam acciunt, atque excitant. Sed de his satis. Nunc quæ de voluptate ab aliis dicta sunt, persequamur.

Voluptatem igitur summum bonum esse putabat Eudoxus, propterea quia omnia animalia & ratione prædita & rationis expertia eam desiderare & appetere videret. At omnibus in rebus id quod sit expetendum, esse bonum: & ut quicque maximè expetendum, ita longè optimum. Quòd autem omnia ad idem ferantur, eo id omnibus esse optimum, declarari. Vnauicque enim id quod sibi sit bonum, ut & cibum, reperire. Quod igitur omnibus est bonum, & quod omnia desiderant, id esse summum bonum. Atque hæc sanè oratio fidem faciebat propter virtutem, morèque hominis magis, quàm ipsa propter se. Egregiè enim præter cæteros temperans habebatur. Quare non ut voluptati amicus hæc loqui putabatur: sed reapse ita esse videbatur. Neque verò ex eius cõtrario minus id perspicuum esse exi-

stimabat. Dolorem enim per se omnibus esse fugiendum: itèmq; eius contrarium optabile, atque expetendum. Id porrò maximè esse expetendum, quod non propter aliud, neque aliis rei gratia expetimus. Talem autem esse sine cõtrouersia voluptatem. Neminem enim ex altero quærere cuius rei gratia voluptate afficiatur, quasi per se sit optabilis & expetenda voluptas, & cuiusque rei bonæ accedat, eam efficiat magis expetendam, qualis res est iuste agere, & temperanter viuere. Bonum igitur ipsum se ipso amplificari atque augeri. Videtur ergo hæc ratio ostendere eam in bonis esse numerandam, nihilòque magis bonum, quàm alterum ei adiunctum. Omne enim bonum cum altero bono cõiunctum optabilius est, quàm ipsum per se, & ab alio bono desertum. Ac tali ratione eorum sententiam Plato labefactat, qui voluptatem, summum bonum esse dicunt. Optabiliorem enim esse vitam iucundam cum prudentia cõiunctam, quàm sine prudentia. Quòd si iucundum alteri bono admistum melius est, non esse voluptatem summum bonum. Summum bonum enim nullius rei adiunctione optabilius fieri posse. Sed perspicuum est neque aliud quicquam, quod cum alio per se bono coniunctum optabilius fiat, summum bonum futurum. Quidnam igitur est summum bonum, cuius quidem nobis sit communitio? Tale enim quæratur. Iam verò qui pertinaciter negant id esse bonum quod omnia desiderant atque appetunt, vereor ne nihil dicant. Nam quod

omnibus videtur, hoc esse dicimus: nec qui hanc persuasionem labefactarit, multo probabiliora, certioraue dicturus est. Nam si sola ⁷ mentis expertia voluptates appetent, esset id aliquid quod ab eis dicitur: sed si etiam ea quæ sapiunt & prudenter sentiunt, quid causæ est cur audiendi sint? Fortasse verò etiam in vitiosis naturale quoddam bonum inest melius, quàm ipsorum ⁸ sit captus, quod bonum sibi accommodatū appetit. Iam verò neque quod de contrario dicunt, rectè dici videtur. Negant enim effici ex eo si dolor malum sit, voluptatem esse bonum. Nam & malum malo opponi, & vtrunque ei quod neutrum est. Atque hæc quidem dicunt non malè: veruntamen ⁹ si ad ea quæ dicta sunt, exigantur, minus verè. Nam si ambo mala essent, necessariò ambo esset fugienda: sin neutrum ¹⁰ esset malū: vel neutrum esset fugiendum, aut æquè vtrunque. Nunc videmus dolorem fugi, vt malum: voluptatem expeti, vt bonum. Sic igitur & opponuntur inter se.

Neque verò si voluptas non est qualitas, iccirco nō est in bonis numeranda. Nam neq; virtutis functiones sunt qualitates, neque beatitudo. Dicunt autem bonum esse terminatum: voluptatē nullis terminis circumscripam, quia contentior & remissior esse potest. Si igitur ex perceptione ¹¹ voluptatis hoc iudicant, in iustitia ¹² quoque, & cæteris virtutibus, ex quibus perspicuè aiunt eos, qui virtutes colunt, magis & minus cuiusdammodi fieri, idem erit. Iu-

stiores enim aliis alij sunt & fortiores. Fieri etiam potest, vt iustè agamus, temperantèrque viuamus magis & minus: sin ex voluptatibus ipsis, verendū est, ne causam non afferant, siquidem sunt aliæ ¹³ puræ ac sinceræ, aliæ mixtæ. Sed quid prohibet, quemadmodum valetudo, quæ terminata est, intendi potest, & remitti, sic & voluptatem? Non enim eadem in omnibus temperatio corporis & conuenientia est: neque in eodem semper est vna, sed ita remittitur & languescit, vt vsque ad aliquem finem permaneat: eoque differt, quòd intenditur & remittitur. Tale igitur quiddam in eo quoque, quod ad voluptatem attinet, accidere potest. Et cum summū bonum perfectum quiddam esse statuunt, motus autem & ortus imperfectos: voluptatem esse motum & ortum ostendere conantur. Sed neque rectè dicere videntur, neque ¹⁴ voluptas est motus. Omnis enim motionis propria videtur esse celeritas & tarditas, si non per se, at cum alia comparatæ: qualis est ea ¹⁵ quia mundus mouetur. In voluptate neutrum horum inest. Fieri enim potest, vt quis citò fuerit affectus voluptate, quemadmodum & vt citò iracūdia exarserit: sed vt voluptate celeriter afficiatur, nō potest, ne si cum alio quidem conferatur: sed vt ambulet, & augeatur, & quæ sunt huius generis omnia, potest. Nihil igitur obstat quo minus celeriter & tardè ad voluptatem traducamur: sed vt celeriter voluptatis munere fungamur, fieri non potest: voluptatis autē munere fungi dico voluptate affici. Iam

verò qui possit ortus esse? Videtur enim non ex re qualibet quæuis oriri: sed ex quo quicque oritur, in hoc dissoluitur, atq; interit. Et cuius rei ortus est voluptas, eius rei erit interitus, dolor. Deinde aiunt dolorem eius rei, quæ est secundum naturam, penuriã esse: voluptatem, expletionem. At hi sunt affectus corporis. Si voluptas igitur, eius quod secundum naturam est, expletio est, id in quo ¹⁶ fiet expletio, etiã voluptate afficietur. Corpus ergo voluptate afficietur. At non videtur ita esse. Non est ergo voluptas expletio. Verùm cum fit expletio, potest aliquis voluptate affici, & cum secatur, dolere. Hæc opinio autem ex doloribus ac voluptatibus, quæ in alimento versantur, videtur esse nata: homines enim cum egerint alimento, & cum antegressus dolor est, expletione delectari. Sed hoc non in omnibus voluptatibus accidit. Sunt enim doloris expertes tum mathematicæ, tum ex iis, quæ in sensibus ¹⁷ positæ sunt, eæ, quæ ex odoratu percipiuntur, voluptates: & verò ¹⁸ acroamata, & spectacula, multæ etiam res memoria repetitæ, multæ denique speratæ voluptatem afferunt. Cuius igitur rei hæc ortus erunt? Nullius enim rei antegressa est penuria, aut egestas, cuius expletio consequatur. Iis autem qui turpes & probrosas voluptates obiiciunt, responderi possit, hæc non esse iucunda. Non enim si hominibus malè affectis sunt iucunda, etiam absolutè iucunda ea sunt habenda: sed his tantùm. Quemadmodum neque ea, quæ sunt ægrotis salubria, aut dulcia, aut amara: neque

ea quæ lippientibus videntur alba, talia sunt re vera. Potest etiam hoc modo responderi, voluptates esse expectandas, sed non ab his rebus profectas: quemadmodum diuitem esse optabile est, sed non ex proditione: & valere, sed non quolibet cibo vescenti. Postremò dicendum est specie differre voluptates. Alię enim sunt eæ quæ ex rebus honestis capiuntur, ab iis quæ ex turpibus: neq; fieri vlllo modo potest, vt quis iusti hominis voluptate potiatur, qui non sit iustus, neque musici, qui non sit musicus: similisque est cæterorum ratio. Atque etiam videtur amicus, qui ab assentatore differt, non esse bonum voluptatem, aut certè specie differre voluptates, declarare. Ille enim videtur congregari, & versari cū amico, vt ei sit bono: hic vt voluptati: & hoc vituperatur: illud laudant omnes, quasi amicus sermones & cōgressus suos aliò, quàm assentator, referat. Neque verò quisquam est, cui vita sit optabilis, vt cum per omnem vitam cogitationem, & mentem obtineat puerilem, iis rebus, quibus pueri ¹⁹ lætantur, quam maximè fieri potest, delectetur: neque qui gaudere exoptet turpissimo aliquo flagitio admissio, etiam si nunquam sit propterea doliturus: multas denique ad res studium, atque operam nostram, contulerimus, etiam si nullam voluptatem sint allaturæ, verbi gratia, ad videndū, memoria tenendum, sciendum, ad virtutes denique comparandas. Nec refert quòd his necessariò succedunt voluptates. Hæc enim sequeremur & expecteremus, etiã si nulla ex iis proficisceretur voluptas.

Non esse igitur summum bonum voluptatem, neque omnem esse expetendam, esseque nonnullas per se expetendas, vel specie, vel iis rebus, ex quibus oriuntur, differentes, perspicuum esse videtur. Atque ea quidem quæ de voluptate ac dolore dicuntur, satis à nobis exposita sint.

Quid sit autem, aut qualis, planius fieri poterit, si ab initio repetamus. Videtur enim aspectus²⁰ quouis tempore perfectus esse. Nā nihil desiderat, quod cum postea contigerit, eius formam sit absoluturū. Huic similis est & voluptas. Nanque totū quiddam est, atque integrū: neque quisquam voluptatem villo tempore sumat, cuius si longius producat, forma sit perfectior futura. Itaque ne motus quidem est. Omnis enim motus in tēpore versatur: & ad aliquē finem refertur: verbi gratia, is qui in ædificando cōsumitur, tum perfectus est, cum id quod desiderat, effecerit. Aut igitur in toto tempore,²¹ aut in hoc. In partibus autem temporis omnes sunt imperfecti, speciēque & à toto, & ipsi inter se differunt. Lapidum enim compositio & structura alia est à columnarum,²² ad pares angulos collocatione: & hi motus alij sunt à templi perfectione. Ac templi quidem motus perfectus est: nihil enim desiderat ad id quod propositum fuerat. Fundamenti autem & lacunarum²³ imperfectus: vterque enim partis est. Specie igitur differunt, neque in villo tempore, qualecunque illud sit, perfectus in suo genere motus sumi potest, aut si maximè potest, in toto potest: similiter

que de incessu, & reliquis motibus sentiendum. Si enim loci mutatio²⁴ motus est alicunde aliquò, huius quoque²⁵ formæ disparēs ac differentes, volutus, incessus,²⁶ saltus, & cætera huiusmodi, motus sunt alicunde aliquò. Nec solum ita se res habet in aliis loci mutationibus, verum etiam in ipso incessu. Nam incessus alicunde aliquò non est idem in stadio, atque in eius parte, neque idem in vna, atque in alia: neque eadem loci mutatio est, qua hæc linea, & qua illa transitur. Non enim hæc linea solum transitur, verum etiam linea quæ in loco est: at hæc in alio loco, quàm illa est. Subtiliter igitur & enucleatè de motu in aliis libris disputatum à nobis est. Videtur autem non omni tempore perfectus esse, sed plerique imperfecti, speciēque differentes, siquidem termini alicunde aliquò motum²⁷ informant. At voluptatis in quouis tempore perfecta formæ est. Perspicuum²⁸ igitur est motum & voluptatem inter se differre, voluptatēque totū quiddam & perfectum esse. Quod quidem etiam ex eo intelligere licet, quòd fieri non potest, vt quis moueatur nisi in tempore: sed vt voluptate afficiatur, potest. Nam quod in puncto temporis positum est, totum quiddam est. Atque ex his perspicuum illud quoque est minus rectè ab his dici voluptatem motum aut ortum esse. Non enim omnium rerum dicuntur esse motus & ortus, sed earū duntaxat, quæ partitionem recipiunt, & quæ non sunt tota. Neque enim aspectus, nec puncti, nec monadis ortus est: ne-

que horū²⁹ quicquam vel motus, vel ortus est. Ergo neque³⁰ voluptas. Est enim totam, atque integrum quiddā voluptas. Iam verò cum sensus omnis in id quod sub eū sensum cadit, suo munere fungatur, & perfectè quidē fungatur is, qui benè affectus est, cū eorum, quæ sub illo sensu posita sunt, pulcherrimo quoq; comparatus (talc enim quiddam maximè videtur esse perfecta muneris functio: atq; vtrū sensum suo munere fungi dicamus, an id, in quo sensus inest, nihil intersit), in vnoquoque igitur³¹ genere optima est functio eius quod optimè affectū est, cū eorum, quæ sub eum sensum cadunt, præstantissimo quoque comparatum. Hæc autem & perfectissima fuerit, & iucundissima. Habet enim sensus suam quisque voluptatem, itēque cogitatio & cognitio: atque vt quæq;³² voluptas est perfectissima, ita iucundissima est. Est autem perfectissima pius, quod benè affectū est ad eorum, quæ sub illū sensum aut cogitationem cadunt, optimum. Perficit autem muneris functionem voluptas: sed non ita³³ perficit, vt & res sensui subiecta, & sensus ipse cū bona sunt: quemadmodū bona valetudo aliter causa est cur aliquis valeat, aliter medicus. Iam perspicuum illud profectò est in omni sensu voluptatem existere. Dicimus enim quædam, quæ cernuntur, & quæ audiuntur, esse iucunda: atque ea tum videlicet iucundissima sunt, cū & sensus est optimus, & in id quod tale sit, suam actionem explicat, suoque munere fungitur. Quādiu autē talia erūt & id, quod sensu percipitur,

& id, quod sentit, semper erit voluptas, dummodo præstò sit, quod efficit, & quod patitur. Perficit autem muneris functionem voluptas non vt habitus penitus insitus, sed vt finis quidam subsequens, veluti³⁴ eos qui florent etate, formæ maturitas. Quādiu autem id, quod sub sensum, vel intelligentiam cadit, tale fuerit, quale oportet esse: & quādiu id, quod iudicat aut contemplatur, tale: tandiu in functione muneris futura est voluptas. Nam cum similia sunt, cūque eodem modo inter se affecta sunt & id, quod ad accipiendum, seu patiendum, aptum est, & id in quo efficiendi vis inest, eadem res ex illis existere solet natura. Qui fit igitur vt nemo continèter delectetur? An quòd defatigatur? Nullæ enim res humanæ assiduam muneris functionē ferre possunt: ita neque perpetua voluptas gigni potest: functionem muneris enim consequitur. Nonnulla autem delectant quādiu noua sunt. Sed posterius nõ equè, propter hanc causam. Principio enim³⁵ incūbit in ea cogitatio, & cōtentè in iis suo munere fungitur, vt qui defixis oculis rem aliquam intuentur: postea verò talis in fungendo munere diligentia nõ adhibetur, sed ea negligenter administrantur. Quapropter voluptas quoque obscuratur. Existimare autē possit aliquis omnes idcirco expetere voluptatem, quia & viuendi cupiditate omnes afficiūtur: vita autem muneris functio quædam est: & in iis elaborat quisq; maximè, suoque munere fungitur, quæ maximè adamat, vt musicus auditu in sonis & can-

tibus: disciplinarū studiosus agitatione mētis in cognitione rerum, & ita ceteri suo quisque in studio. At voluptas functiones muneris perficit atque absoluit, & vitam quoque, quam omnes expetunt. Nō temerè igitur etiam voluptatem appetunt. Vitam enim, quæ cuique optabilis est, perficit. Vtrum autem propter voluptatem vitæ retinendæ studio ducamur, an viuendi causa voluptatem sequamur, omittamus in præfenti disputare. Videtur enim hæc inter se esse copulata, neque alterū ab altero seiungi posse. Nam neque sine aliqua muneris functione paritur voluptas, & omnem muneris functionem perficit voluptas. Quare specie quoque differre videntur voluptates. Nam quæ specie differunt, ab iis quæ specie quoque differunt, perfici existimamus. Hoc enim videmus & in rebus naturalibus, & in iis, quæ arte constant, ita esse, vt in animalibus, arboribus, tabulis pictis, statuis, domo, vasis. Eodem igitur modo & muneris functiones, quæ specie differunt, ab iis quæ specie differunt, perfici. At differunt * specie functiones cogitationis, ab iis quæ conueniunt sensibus, & hæc inter se. Ergo & voluptates eæ quæ illas perficiunt. Atque hoc ex eo etiam cognosci poterit, quod suæ, quæque voluptas muneris functioni, quam perficit, coniuncta est. Auget enim & amplificat muneris functionem sua voluptas. Nam diligentius quicque iudicat, accuratiùsque persequuntur, & administrant, qui cū voluptate munere funguntur. Verbi gratia, geometriæ fiunt periti, qui Geometriæ studiis & actioni-

bus delectantur, & vnunquicque facilius ac planius intelligunt: itémque musicæ & artis ædificandi studiosi, & ceteri artifices magnos progressus in suo quisque studio & munere faciunt, si eo delectentur. Augent igitur studium & actionem voluptates. At quicquid auget, hoc ei, quod auget, familiare & coniunctum est. Quæ autem iis, quæ specie differunt, accommodata & coniuncta sunt, ea quoque specie sunt diuersa. Præterea planius hoc ex eo fieri poterit, quod eæ voluptates, quæ ab aliis, ac diuersis rebus proficiscuntur, muneris functionibus impedimento sunt. Nam qui tiliarū cantu delectantur, si aliquem, qui tibia canat, exaudierint, orationi quæ habetur, attendere animū non possunt, quoniam magis eos delectat tiliarum cantus, quàm negotiū, quod agitur. Ea igitur, quæ ex tiliarum sonis percipitur voluptas, muneris functionem eam, quæ in oratione exprimitur, corrumpit: itémque in aliis hoc vsu venit, cū quis simul duabus rebus operam dat. Quæ enim muneris functio iucundior est, ea depellit ac discutit alterā, eoq; magis, quo illius maior sit voluptas, adeo vt in altera re suo munere fungi non possit. Itaque cū re aliqua, quæcūque illa sit, vehementer delectamur, non ferè aliud facimus: contrā cū aliquid aliud leuiter, modicèque probamus, aliud agimus: cuiusmodi est id, quod fit ab iis, qui in theatris edunt bellaria. Tunc enim vel maximè hoc faciunt, cum inepti³⁷ & mali sunt equorum agitadores, aut histriones. Quoniam autem propria voluptas mune-

ris functiones quodammodo limat, accuratioresq; & diuturniores, meliores denique efficit: alienæ autē corrumpūt: perspicuum est inter eas multum interesse. Propemodum enim idem quod proprii dolores efficiunt alienæ voluptates. Muneris enim functiones corrumpunt proprii dolores: verbi gratia si cui scribere, aut ratiocinari sit iniucundum ac molestū, ille non scribit, hic non ratiocinatur, quia molesta est huius muneris functio. Euenit ¹⁸ igitur muneris functionibus à propriis voluptatibus contrariū, atque à propriis doloribus efficitur. Sunt autem ij proprii dolores, propriæque voluptates eæ quæ muneris functionem per se subsequuntur. Diximus autem alienas voluptates simile quiddā dolori efficere: corrumpunt enim, sed dissimili modo. Iam cum functiones muneris bonitate & vitio inter se differant, aliæque sint expetendæ, aliæ fugiendæ atque aspernandæ, aliæ neutre: similis est ratio voluptatum: sua enim cuiusque functionis voluptas est. Atque ea quidem quæ bonæ propria est, bona est: quæ malæ, vitiosa. Cupiditates enim rerum honestarum sunt laudabiles: turpium vituperabiles. Verum muneris functionibus propinquiores & coniunctiores sunt eæ, quæ in eis insunt, voluptates, quàm appetitiones. Hæ enim distincte sunt & temporibus, & natura: illæ functionibus muneris sunt proxime & coherent, itaq; sunt indistincte & confuse, vt controuersia sit, an idē sit muneris functio, quod voluptas. Nō tamen ¹⁹ videtur voluptas, cogitationis aut

sensus esse functio. Absurdum enim fuerit: sed propterea quod nō separantur, idem esse nonnulli existimant. Quemadmodum igitur diuersæ sunt inter se muneris functiones, sic & voluptates. Differt autem videndi sensus à tactu sinceritate, auditusque & odoratus à gustatu: similiter igitur differūt & voluptates: & ab his eæ quæ in cogitatione versantur, & vtræque inter se. Postremò videtur sua cuiusque animalis, vt & munus, esse voluptas. Est enim functioni muneris consentanea cuiusque propria. Quod in singulis si quis spectare voluerit, perspicuum esse poterit. Alia enim equi voluptas est, alia canis, alia hominis, quemadmodum ait Heraclitus, asino culmos & paleas auro esse optabiliores. Iucūdius enim est, asinis pabulum, quàm aurū. Eorum igitur, quæ specie differunt, specie quoque differunt voluptates. Eas autē quæ sunt eorundem, eadem esse probabile est. Verum in hominibus magna est earum varietas. Eadem enim alios offendunt, alios delectāt: & his odiosa ac molesta sunt: illis amabilia & iucūda. Atque hoc in reb⁹ dulcibus vsu venit. Non enim eadem ei qui æstu, febrique iactatur, & valenti dulcia videntur: nec idem calidum imbecillo, & ei, cui corpus firmum & benè constitutum est: similiterque hoc in aliis accidit. Sed in omnibus, quæ sunt huiusmodi, id esse re vera videtur, quod viro bono, virtutēque prædito videtur. Quod si hoc ²⁰ rectè dicitur, vt videtur, & si vniuscuiusque rei mensura virtus, & vir bonus est, quæ talis est: erunt eæ profectò

voluptates, quæ huic videntur voluptates, & ea iucunda, quibus hic delectatur. Neque verò mirū cuiquam esse debet, si quæ huic sunt aspera & molesta, esse alicui iucunda videantur. Multæ enim ⁴ exoriuntur hominum pestes & corruptelæ. Non sunt autem illa iucunda, sed his, & sic affectis. Eæ igitur, quæ sine controuersia sunt inhonestæ voluptates, non sunt videlicet dicendæ voluptates, nisi forte hominibus corruptis & deprauatis. Sed earum, quæ ⁴ videntur esse bonæ, qualis, aut, quænam hominis dicenda voluptas est? An hoc declarabunt muneris functiones? Has enim suæ cōsequuntur voluptates. Siue igitur vna, ⁴ siue plures sunt perfecti & beati viri functiones, eæ quæ has perficiunt, voluptates, propriè dici possunt hominis esse voluptates: reliquæ autem secundo loco, & longo post interuallo, quemadmodum & muneris functiones.

Expositis iis, quæ ad virtutes, amicitias, & voluptates pertinent: reliquum est vt de beatitudine, quoniam eam vltimum bonorum humanorū ponimus, formam eius adūbrantes, disseramus. Itaque repetitis iis, quæ suprà diximus, breuior erit oratio: diximus autem non esse habitum. Nam si ita esset, eius compos esse posset is qui in omni vita nihil aliud, quàm dormiat, & stirpis vitam agat: & qui maximis calamitatibus afficiatur. Quòd si hæc nō probantur, sed in functione quadam muneris potius locanda est, quemadmodū superioribus libris ostendimus: & si muneris functiones aliæ sunt necessariae,

& propter alia expetendæ, aliæ per se: perspicuū est, beatitudinem in earum numero, quæ per se sunt expetendæ, non earum quæ propter aliud, habendam esse. Nullius enim rei beatitudo indiget: sed suis bonis contenta est. Per se autem eæ sunt optabiles, à quibus nihil præter ipsam functionē muneris requiritur, quales videntur esse cōsentaneæ virtuti actiones. Nam in rebus honestis ac bonis agendis assidue versari, in rebus per se expetendis numeratur: & verò ex ludis ⁴ ii qui remissionis animorum, & oblectationis causa sunt instituti, per se sunt expetendi. Non enim propter aliud eos sequuntur, cum detrimento ab iis afficiantur potius, quàm vtilitatem capiant, nec corporum, nec rerum quas possident, curam habentes. Atque ad talem viuendi consuetudinem confugiunt plerique eorum qui habentur beati. Itaque apud reges & principes magno sunt in honore & pretio qui in huiusmodi vitæ degendæ consuetudine sunt comes & urbani. Nam quæ illi expetunt, in his sese præbent suaues & iucundos: quod genus hominum desiderant. Hæc igitur ad vitæ beatam iccirco videntur pertinere, quia homines imperio ac potestate præditi in his totos dies occupati sunt. Sed ex talium hominum vita fortasse huius rei argumentum sumi non debet. Neque enim in principatu & potètia cōsistit virtus, neque mens, à quibus probæ muneris functiones proficiuntur: neque si hi, quia puram & liberalem voluptatem nunquam gustauerunt, ad corporis voluptates confugiunt, ic-

circò nos oportet existimare has magis esse expetendas. Nam & pueri, quæ apud ipsos in honore sunt & pretio, arbitrantur esse optima. Probabile est igitur quædammodum alia pueris, alia viris, magni pretii esse videntur: sic alia videri vitiosis hominibus, alia bonis viris. Ea igitur, vt sæpe à nobis dictum est, & magni pretii & iucunda sunt, quæ viro bono, virtutèque prædito talia sunt. Sed cum singulis hominibus ea, quæ cuiusque habitui conuenit, muneris functio, optabilissima sit, tum viro bono, ea quæ virtuti. Non igitur in ludo vita beata posita est. Absurdum sit enim vltimum bonorum esse ludum & iocum, totamque vitam in negotio contere, plurimòsque labores ac molestias suscipere ludèdi ac iocandi gratia. Omnia enim ferè propter aliud sequimur & optamus, præterquam vitam beatam. Ea enim omnium bonorum finis est. Serias autem res agere, & laborem sufferre ac perpeti ludi causa, stultum videtur, valdeque puerile: ludere verò vt res serias agas (vt sentit Anacharsis) probandum est. Re quieti enim similis ludus est. Verum quoniam perpetuum laborem ferre non possumus, laxamenti & requietis indigemus: non est igitur finis requies. Fugendi enim muneris causa quiescimus & cessamus. Præterea vita beata videtur esse ex virtute: at quæ virtute vita degitur, in rebus grauibus & seriis, non in ludo neque in ioco posita est. tam verò meliores esse res serias ridiculis, isque quæ cum ludo & ioco coniunctæ sunt: & tum partis animi, tum hominis

melioris functionem semper esse meliorem, & grauiorem dicimus. At quo quæque res melior est, eo eius muneris functio est melior, atque ita ià ad beatam vitam efficiendam aprior. Præterea corporis voluptatibus postremi homines, & mancipia non minus, quam optimi, & præstantissimi viri potiantur: beatitudinem autem mancipio impertit nemo, nisi & vitam cum virtute ⁴⁶ coniunctam. Non enim in talibus vitæ degendæ generibus beatitudo posita est, sed in actionibus virtuti consentaneis, quemadmodum & supra diximus. Quod si beatitudo, muneris functio est virtuti consentanea, probabile est præstantissimæ virtuti esse cõsentaneum. Atque hæc fuerit eius, quod in homine est optimum. Siue igitur hoc mens sit, siue aliud quippiam, quod quidem videtur imperare ac præesse debere natura, rerumque honestarum ac diuinarum in sese notionè continere, siue diuinum sit illud ipsum, siue eorum, quæ in nobis sunt, diuinissimū: huius muneris functio ex propria virtute, perfecta & absoluta erit beatitudo. Esse autem in contemplatione rerum positā supra diximus, quod quidè & superioribus nostris disputationibus, & veritati cõgruere videatur. Præstantissima enim hæc est muneris functio: (nam & eorum quæ sunt in nobis, mens quiddam est optimū, & omnibus, quæ cognosci possunt, ea quæ mente complectimur, longè antecellunt:) Præterea verò & maximè assidua. Nam & res assidue contèplari magis, quam quiduis agere possumus: & cū beati-

tudini admixtam & quasi implicatam esse voluptatem arbitremur: tùm omnium muneris functionũ quę virtuti congruunt, eam quę ex sapientia est, iucundissimam esse omnes vno ore consentiunt. Videtur itaque sapiētia ⁴⁷ mirabiles quasdam tùm sinceritate, tùm stabilitate cōtinere voluptates. Probabile est autem eos qui sciunt, quàm eos qui quęrūt, vitam traducere iucundiozem. Tùm ea quę appellatur, copia bonis omnibus per se cumulata, nihilque extrinsecus desiderans, in ea beatitudine maximè, quę in rerum contemplatione versatur, reperietur. Nam eorum sanè, quę ad cultũ vitę necessaria sunt, & sapiens, & iustus, & reliqui omnes indigent. Sed cùm hi talibus abundè fuerint instructi: vir iustus erga quos, & cum quibus iustas actiones obeat, itémque temperans, & fortis, & ceteri desiderabunt. At sapiens etiam cum secum erit, res poterit contemplari, tātòque magis, quanto sapientior fuerit: fortasse verò ⁴⁸ melius, si quos habeat adiutores: verùm tamen omnium maximè se ipso contentus est. Videatur autem ea sola beatitudo propter se diligere. Nihil enim ex ea redit præter contemplationem: ex iis autem rebus, quę sub actionem cadunt, aliquid præter actionem aut plus aut minus consequimur. Præterea beatitudo in otio videtur esse sita. Versamur enim in rebus gerendis, vt in otio viuamus: & bella gerimus, vt pace potiamur. Ac virtutum quidem earum, quę ad agendum valent, functiones aut in ciuilibus, aut in bellicis rebus positę sunt: atq; eę

quę in his versantur, actiones negotiosę esse videntur. De bellicis igitur minimè dubium est, quin sint omnino negotiosę. Nemo enim ⁴⁹ bellum gerendum, neque apparandum suscipit, vt bellum gerat. Videatur enim planè impurus quidam sicarius ac sceleratus, si eũ amicis ⁵⁰ inimicitias suscipiat, vt pugna committantur & cædes fiant. Homini quoque qui in Rep. gerenda versatur, administratio negotiosa est, quę, præter ipsam Reip. administrandę curam atque operam, potētiam & honores, aut beatitudinem tùm ei, tùm ciuibus comparat, à facultate ciuili ⁵¹ diuersam ac differentem: quam etiam vt diuersam videlicet quærimus. Si igitur omnibus iis, quę virtutibus consentaneę sunt, actionibus ciuiles & bellicę pulchritudine ac magnitudine antecellūt: hæc autem ⁵² sunt negotiosę, finemque aliquem expetunt, neque propter se sunt expetendę: & si mentis functio grauitate & studio rerum seriarum videtur præstare cùm in rerum contemplatione consistat, & præter eam nullum aliũ finem expetere, propriamque voluptatem habere, (hęc autem muneris functionem amplificat) relinquatur profectò, vt copia bonis omnibus cumulata, nihilque præterea desiderans, & libera cessandi, otiantique facultas, & vita defatigationis expers, prout res humanę ferunt, & quęcũque alia viro beato tribuuntur, in hac functione muneris, inesse videantur. Perfecta igitur fuerit hæc hominis beatitudo, si perfectam vitę longitudinem adepta sit. Nihil enim eorum, quę sunt

beatitudinis, inchoatum & imperfectū est. Erit autem talis vita melior, quàm hominis natura ferat. Non enim quò homo est, ita viuet: sed quò diuinū quiddam in eo inest. Quanto autem hæc particula toti, & concreto antecellit, tanto & eius functio ei functioni præstat, quæ alij virtuti consentanea est. Si igitur mens cū homine comparata diuinū quiddam est: vita quoque menti consentanea diuina sit necesse est, si cum humana conferatur. Neque verò nos oportet humana sapere ac sentire, vt quidā mōnent, cū simus homines: neq; mortalia, cū mortales: sed nos ipsos, quoad fieri potest à mortalitate vindicare, atque omnia facere, vt ei nostri parti, quæ in nobis est optima, conuenienter viuamus. Nā etsi mole parua est, potestate tamen & honoris gradu longè omnibus antecellit. Atque pars hæc esse quifque videatur, siquidem id quod principatum obinet, etiam melius est. Absurdum igitur fuerit, si non suam, sed alienam vitam expetat, & sequatur. Prætereà quod ante à nobis dictum est, etiam huic loco conueniet. Nam quod cuiusque proprium est natura, idem & optimum cuique est, & iucundissimū: ergo & homini optima ea vita est, quæ menti cōuenienter traducitur, si quidem hæc pars homo est maximè. Hæc igitur vita & beatissima. Secundo loco ea, quæ alij virtuti consentanea est. Muneris enim functiones ei conuenientes humane sunt. Iustitiæ enim & fortitudinis, & aliarū virtutum muneribus inter nos fungimur, in rebus contrahēdis,
in nostris

in nostris & aliorum necessariis, ac difficilibus temporibus, & variis actionibus, denique in perturbationibus quod^o decorum est, cuique conseruantes. Hæc porro omnia videntur esse humana. Nonnulla autem & à corpore videntur proficisci, multisque in rebus virtus morū cum perturbationibus esse cōiuncta. Quin prudentia quoque cum virtute morū, & hæc cum prudentia est copulata, siquidem prudentiæ principia ex virtutibus morum constant, & quod recti in virtutibus inest, prudentia moderatur. Cū sint autem hæc perturbationibus quoque implicatæ, in eo etiam quod ex animo & corpore cōflatum est, inerunt. At eius, quod compositum & cōcretum est, virtutes humane sunt: ergo & vita ei cōsentanea & beatitudo. Mentis beatitudo autē seiuncta est: de ea enim hæcenus dictū sit. Nam subtilius & pressius de ea disputare maioris negotii est, quàm id quod nobis propositū est, postulat. Videatur autem & externorum bonorum copia parum admodum egere, aut minus, quàm ea beatitudo, quæ moribus continetur. Demus enim vtrique rebus ad vitæ necessarios, & æqualiter opus esse: (quanuis in corpore, & cæteris huius generis magis elaborat is qui se ad Remp. administrandam contulit:) parū enim referat: sed ad muneris functiones multū intererit. Liberali enim pecunia opus erit ad actiones liberales, & iusto ad remunerationes, rerūque creditarum solutiones, (obscuræ sunt enim ho-

minum voluntates, multique simulant se res iustas agere velle, etiam ij qui non sunt iusti:;) viro forti autem potentia, si quidem aliquid suæ virtuti cōsentaneum effecturus est: & temperanti¹⁴ auctoritate & licentia. Qui enim sciri poterit sit ne talis, an longè alius? Quæritur autem vtrum in virtute consilium dominetur magis, an actiones, perinde quasi virtus in vtrisque consistat. Minimè igitur illud obscurum est in vtrisque perfectionem esse sitam. Ad actiones autem multa desiderat, tantoque plura, quāto fuerint maiores & pulchriores. Ei autē qui res animo cernit & cōtēplatur, ad muneris functionem nullis talibus opus est: immò verò ea contemplationi rerū, penè dicam: impedimento sunt. Quæ autem homo est, & cū pluribus vitæ consuetudine coniungitur, studet & exoptat ea, quæ virtuti cōsentanea sunt, agere. Talibus igitur rebus egebit, vt cū hominibus versetur, & humaniter¹⁵ viuat. Perfectam autē beatitudinē, functionē quandā muneris esse in rerum cōtemplatione positam, etiam ex hoc perspicere licet, quòd deos foelicissimos ac beatissimos esse arbitramur. Actiones autem quas eis tribuere nos oportet? Iustas ne, an ridiculi videbuntur contrahentes inter se, & deposita reddētes, & cætera id genus? at fortes, vt res formidolosās subeant ac perferant & periculum adeant quia honestum sit? an liberales? cui verò donabūt? absurdū autem si apud eos erit nummus, aut aliquid tale. Iam

¹⁶ verò vtrum erunt temperantes, an odiosa, & ¹⁷ nō ferenda laus illa deorum futura est, vitiosis cupiditatibus eos carere? Quòd si omnia quæ in actionibus versantur, persequamur, exigua sanè, Diis que indigna reperietur. Atqui nemo est qui nō eos viuere existimet: ergo & aliquo munere fungi. Non enim eos oportet dormientes fingere, vt Endymionem. Ei igitur qui viuit, si actio, multoque magis, si effectio adimatur, quid præter contemplationem relinquitur? Quocirca Dei muneris functio ea quæ beatitudine antecellit, in contemplatione consistere reperietur: ac proinde humanarum functionum vt quæque huic similima est, ita ad beatā vitam constituentem plurimum valet. Cui quidem rei argumento est, quòd cætera animalia, quæ tali muneris functione orbara sunt, beatitudine quoque excluduntur. Diis enim immortalibus omnis vita beata est: hominibus⁹ autem, quatenus simulachrū aliquod talis functionis habent. Reliquorum verò animalium beatū est nullum, quoniā nulla est eis cōtēplationis cōmunitas. Quam longè igitur, latèque funditur & pertinet cōtemplatio, tam longè & beatitudo: & in quibus maior inest contemplandi assiduitas, ij sunt & beatiores, neque id ex euentu, sed ex contemplatione. Ea enim per se magni pretij est, magnoque honore decoranda. Itaque beatitudo erit cōtēplatio quædam. Verū opus erit beato etiam prosperitate externa, cū sit homo. Nō enim suis ipsa bonis contenta natura

est ad contēplandū, sed & corpus valeat, & victus, reliquūque vitæ cultus adsit oportet. Nec tamen si fieri non potest, vt quisquam sine bonis externis sit beatus, iccirco existimandū est multa & magna virum beatū desideraturū. Non enim copia bonis omnibus per se cumulata in nimio, posita est, neque huius rei iudicium, neque actio. Fieri autem potest vt etiam ii qui maris & terræ imperium non habēt, res agant præclaras. Nam potest quis bonis mediocribus instructus, quæ virtuti consentanea sunt, administrare. Atque hoc perspicuè cernere licet. Priuati enim homines non minus quàm dynastæ, res æquitati, omnique virtuti consentaneas agere vidētur, atque adeo magis. Satis est autem tantum suppetere, quantum postulent honestæ actiones. Erit enim eius vita beata, qui muneribus fungatur virtuti consentaneis. Et fortasse Solon beatos non malè pronuntiabat eos, qui mediocriter bonis externis instructi sunt, & qui res quàm potuerint, honestissimas gesserunt, temperantēque, vixerunt. Fieri autem potest, vt ij qui mediocria bona tenent ac possident, agant ea quæ sunt agēda. Anaxagoras quoque non diuitem, neque potentem aliquem virū beatū existimasse videtur, quippe qui dixerit mirum sibi non futurum, si multitudini absurdus & ineptus quidā esse videatur. Hæc enim ex rebus externis iudicat, propterea quòd has tantum sensu percipit. Atque his rationibus sapientum opi-

niones congruere videntur. Habent igitur aliquid etiā talia, quod ad faciendam fidē valeat. Verum cū de iis quæ sub actionem cadunt, queritur, ex factis & vita veritas iudicatur. In his enim vis actionum præcipua consistit. Ita igitur ea quæ ante dicta sunt, spectare oportet, vt ad facta vitamque referamus: & si cum factis consentiant, probanda: sin dissentiant, & discrepent, verba sunt habenda. Qui verò muneribus fungitur menti consentaneis, & hanc colit, estque optimè animo affectus: eum probabile est Deo charissimum esse. Nam si dii immortales curam habent rerum humanarum, quemadmodū verisimile est: illud quoque probabile fuerit, eos re omnium optima, sibi que maximè cognata, delectari: (hæc autem mens est) iis que qui hanc maximè diligunt, & plurimi faciūt, præmia persolvere, gratiamque referre: vt pote qui eorum, quæ ipsis chara sunt, curam habeant, rectasque atque honestas actiones obeant, atque exerceant. Hæc autem omnia in sapiente inesse maximè, non est obscurum. Est igitur Deo charissimus, eundemque beatissimum esse verisimile est. Itaque sapiens hoc modo beatissimus est futurus. Vtrum igitur si de his, & de virtutibus, & præterea de amicitia, & voluptate satis copiosè à nobis dictum est, earumque omnium forma quodammodo adumbrata est, consilium nostræ disputationis absolutum esse existimadum est? An quæadmodum dicitur, in iis, quæ sub actionem cadunt,

finem non esse animo singula cernere, & cognoscere, sed agere potius: sic neque virtutem perspectam & cognitam habere satis est, sed eam habere, eaque vti conandum, aut si qua alia ratione boni euadere possumus? Si igitur verba per se satis valerent ad bonitatem, virtutemque comparandam, Multa⁶² quidem & merito præmia magna ferant, vt ait Theognis: atque hæc sibi quenque parare oporteret. Nunc verò videntur illa quidem satis magnam vim ad ingenuos adolescentes cohortandos habere, ingeniūq; generosum & reuera honesti studiosum, docile ad virtutem⁶³ reddere, atque inflammare posse: multitudinem autem ad honestatem ac probitatem excitare non posse. Non enim illa pudore solet retineri natura, sed metu potius coerceri: neque se à rebus vitiosis propter turpitudinē abstinere, sed propter supplicium. Nā cū vitam suam perturbatione moderetur, tū suas voluptates, eaque quibus hæc pariuntur, consecratur: dolores eis contrarios fugit: honesti autem, verèque iucundine notionem quidem vnquam animo depinxit, vt pote quod nunquam degustauerit. Tales igitur homines quæ ratio corrigere, & à vitiis ac flagitiis ad virtutem traducere queat? Non enim fieri potest, aut certe vix, vt quæ iam pridem moribus concepta sunt, oratione deleantur: præclarèque⁶⁴ fortasse nobiscum agatur, si cū omnia nobis suppetant quibus boni fieri solemus, virtutem adipisci

possimus. Bonos autem fieri putant alii natura, alii consuetudine, alii doctrina. Quod igitur à natura tribuitur, in nobis minimè situm esse, sed ab aliqua diuina causa profectum inesse in iis qui re vera sunt fortunati, perspicuum est. Verendum est autem ne non peræque in omnibus ratio & doctrina valeant, sed oporteat animum⁶⁵ auditoris, vt humum, quæ seminis alendi facultatem habitura est, consuetudine antè subigi & excoli, vt rectè lateatur, rectèque oderit. Nam qui perturbatione vitæ dirigit, is nunquam illum à quo deterreatur, atque auocetur à vitio, patienter auditurus est, nunquā eius orationem intellecturus. At eum qui ita sit affectus, quo nam modo⁶⁶ oratione de sua sententia demouere possis? Omnino perturbatio non videtur orationi cedere, sed vi esse cogenda. Mores igitur ante quodammodo insint oportet ad virtutē accommodati qui honestum amplectantur, turpitudine offendantur. A puero autem directam ad virtutem institutionem consequi difficile est, nisi qui in talibus legibus fuerit educatus. Temperanter enim & patienter viuere cū vulgo sit iniucundum, cū iuuenibus maximè. Itaque educationem, studiāque & exercitationes legibus esse descriptas necesse est. Non enim molestæ eæ res futuræ sunt consuetudine adhibita. Fortasse autem non satis est pueros & adolescentes quandiu in ea ætate sunt, benè educari, diligentèrque insti-

tui: sed quoniam corroboratis iam ætatibus ea quæ didicerunt, studiose tractare & persequi, iisque assue fieri oportet: etiam in his nobis fuerit legibus opus, & omninò in omni vita traducenda. Magna enim pars hominum necessitati potius, quàm rationi paret, & pœnis magis, quàm honesto commouetur. Itaque existimant nonnulli eos, qui leges ferunt, ad virtutem cohortari & excitare honesti causa oportere, perinde quasi viri boni in primis consuetudine adhibita sint obtemperaturi: in eos autem qui non parebunt, quique ad virtutem, & officium inepti sunt natura, esse animaduertendum & supplicia constituenda: postremò insanabiles exterminandos ac de Republica tollendos. Nam virum bonum, eumque qui honesti regula vitam suam dirigit, orationi obtemperatum: vitiosum autem atque improbum, quando voluptatem vehementer expetit, dolore & plagis, ut iumentum, castigandum & coercendum esse. Atque ob hanc causam eos inuri dolores dicunt oportere maximè, qui voluptatibus iis, quas illi adamant, aduersentur. Quòd si eum qui vir bonus futurus est, quemadmodum diximus, primùm oportet benè esse educatum, & honestis officiis assuefactum: deinde rectis vitæ studiis atque institutis vitam traducere, postremò neque inuitum, neque sua voluntate res turpes ac flagitiosas admittere: hæc autem contingere iis possunt maximè, qui mentem aliquam sequuntur vi-

tæ suæ ducem, rectumque ordinem ab ea præscriptum, viribus instructum: in paterno iussu quidem nulla satis magna vis aut necessitas inest, neque omninò in vnius viri iussu, nisi sit rex, aut regi similis: lex autem vim habet ad cogendum valentem, cum sit ratio ab aliqua prudētia, mentēque profecta. Atque eos quidem homines in odio esse videmus, qui malorum cupiditatibus & appetitionibus aduersantur, etiam si id rectè faciant. At lex ea quæ æquum & bonum præscribit, minimè grauis aut molesta est. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis aliis, lator legum educationis & studiorum curam habuisse videtur: in plurimis hæc neglecta sunt, viuūtque suo quisque arbitratu Cyclosum⁶⁸ more. Vxorem & natos priuata lege gubernans.

Optimum igitur est ciuium institutionem cõmuniter ab omnibus & rectè procurari, idque efficere posse. Quòd si hæc communiter & publicè negligantur, vnicuique conuenire videatur, suis liberis & amicis ad virtutem comparandam, operam nauare, aut certè hoc animo & consilio esse, ut nauare operam velit. Ex iis autem, quæ diximus, hoc efficere posse videatur maximè, si legum ferendarum scientiam fuerit consecutus. Nam cum publicarum disciplinarum procuratio videlicet contineatur legibus, tum ea bona est, quæ bonis: quæ vtrùm scriptæ sint, an non scriptæ, nihil referre videatur. Neque verò refert vtrùm his legibus vnus, an plures insti-

tuantur : quemadmodum neque in musica, & arte corporum exercendorum, cæteris denique ⁶⁹ institutionibus . Nam vt in ciuitatibus leges & instituta, sic & in familiis priuatis oratio paterna & mores valent, multò que adeò magis, propter generis communitatem, & beneficia . Filij enim multo antè parentes diligunt, suntque ad ⁷⁰ parendum faciles, flexibilisque natura . Præterea verò singulares & priuatae institutiones, à communibus & publicis differunt : quemadmodum euenit in medicina . Vniuersè enim ei, qui feбри afflicatur, inedia & quies utilis est : alicui autem fortasse inutilis . Et is pugil qui docendi facultatem habet, fortasse non in eodem pugnae genere discipulos omnes exercet . Videatur autem ille subtilis ac lamatius rei singularis naturam persecuturus, si propria ac priuata diligentia adhibeatur . Ita enim ⁷¹ quod sibi opportunum, atque vtile est, vnus quisque magis consequetur atque obtinebit . Sed & medicus & exercendorum corporum magister, & quiuis alius optimè vniuscuiusque curam rationemque habuerit, qui genus vniuersum cognouerit : verbi gratia vel omnibus, vel talibus esse vtile . Rerum enim communium atque vniuersarum & dicuntur & sunt scientiæ . Veruntamen nihil fortasse prohibet quo minus etiam is qui sit inscius, vni alicui pulchrè consulat, dummodo experiendo, quæ cuique accidant, accuratè perspexerit, quemadmodum & nonnullos

⁷² ipsos sibi medicos esse optimos videmus, cum alteri subuenire atque opitulari non possint . Nihilominus autem ei quidem qui bonus artifex, & ad res percipiendas & contemplandas idoneus effici velit, ad genus vniuersum sit progrediendum, atque in illo cognoscendo, quoad eius fieri possit, elaborandum . In hoc enim scientias positas esse diximus . Et fortasse ei qui vel multos, vel paucos cura & studio velit efficere meliores, opera danda sit, vt legum ferendarum ⁷³ scientia præstet, si inest hæc vis in legibus, vt eis boni fieri possimus . Non enim cuiuslibet hominis ⁷⁴ est quenuis, & eum qui propositus & traditus fuerit erudiendus, rectè conformare : sed si cuius est, profectò scientis est : quemadmodum in medicina & cæteris artibus, quarum aliquod studium, prudentiæque aliqua est, cernere licet . Vtrùm igitur deinceps videndum est vnde & quonam modo quis legibus ferendis idoneus esse possit ? An, vt fit in cæteris artibus, ab iis qui in Republica gerenda versantur, hanc facultatem comparaturus est? civilis enim prudentiæ pars esse videbatur legum ferendarum facultas . An verò aliter se res habet in ratione Reipublicæ gerendæ, atque in reliquis tum scientiis, tum facultatibus? In cæteris enim eisdem videmus artem, facultatemque agendi tradere, & facultatis munere fungi : vt medicos & pictores . At Rerumpublicarum administrandarum scientiam docere ac tradere se profitentur sophistæ : eorum

tamen administrat Rempubicam nemo, sed ij qui in Republica gerenda versantur: qui quidem vi & potestate quadam freti, vsuque potius, quàm mentis agitatione hoc agere videantur. Nam neque eos scribere, neque dicere de talibus rebus (atqui præclarior hoc erat fortasse, quàm orationes iudiciales, aut conciones scribere) neque vel filios suos, vel illos alios ex amicis suis ad Rempubicam gerendam aptos effecisse videmus: quod quidem probabile & consentaneum erat eos fuisse facturos, si id vlla ratione consequi potuissent. Nam neq; quicquam ciuitatibus melius reliquissent, neque aut sibi, aut amicissimis quicquam hac facultate præstantius exoptare possent. Veruntamen non parum vsus & exercitatio videntur valere. Alioqui vsu Reipublicæ gerendæ & consuetudine homines ad Rempubicam gerendam compositiores & aptiores non efficerentur. Quamobrem qui aliquid de Republica gerenda scire cupiunt, credibile est iis vsu prætereà opus esse. Iam verò sophistæ qui hanc facultatem se tradituros profitentur, ab eo longissimè videntur abesse, vt docere possint. Omnino enim neque quid ea sit, neque in quibus versetur, sciunt. Non enim si scirent, vel eandem esse atque artem dicendi, vel deteriore statuerent: neque ferre leges esse facile putarent ei qui leges omnium opinione comprobatas collegisset, quoniam (inquiunt) præstantissimas eligere licet: quasi verò delectus non sit intelligen-

tix: aut quasi non sit maximum rectè iudicare, quemadmodum iniis quæ ad musicam pertinent. Nam qui cuiusque rei vsu periti sunt, cum de artis operibus rectè iudicent, tum quibus rebus, aut quo modo ea, quæ par est effici, perficiantur; & quæ quibus congruant & concinant, sciunt. Imperiti verò præclare secum agi putant, si non ignorent rectè an perperam opus effectum sit: quemadmodum fit in pictura. Leges autem opera ciuilia videntur esse. Quoniam igitur pacto quis aut ad leges ferendas aptus his effici, aut quæ sint optimæ, iudicare possit? Nam ne medicinæ quidem satis periti fieri videntur ex commentariorum lectione. Atqui commemorare & tradere conantur illi non solum curationum genera, sed & quibus remediis ægros sint curaturi, & quemadmodum medicinam facere oporteat, de cuiusque habitudine corporis distinctè ac distributè differentes. Sed hæc vsu peritis & exercitatis prodesse posse credibile est: imperitis autem atque insciis nequaquam. Fortasse igitur & legum, rerumque publicarum genera collecta eis qui animo cernere & iudicare possunt, quid benè, quid contrà constitutum sit, & quæ quibus apta sint, vsui esse poterunt. Ij autem qui hæc sine habitu persecuti fuerint, rectè iudicandi facultatem quidem sibi nunquam comparabunt, nisi fortè temerè & aliquo casu: intelligentiores autem fortasse in his poterunt esse. Cùm igitur superiores illi legum

ARISTOTELIS DE MORIBVS

ferendarum rationem exquirere atque inuestigare omiserint, operæpretium fortasse faciemus, si nos ipsi de ea, & omninò de omni Reipublicæ statu commentemur, vt quantum in nobis est, tota quæ ad res humanas pertinet, philosophia perfecta sit. Primùm igitur siquid præclarè à veteribus singulatim literis proditum est, id persequi conemur: deinde ex Rerumpublicarum formis vndique collectis, quæ res ciuitatibus & singulis Rebuspub. interitum afferant, & quibus de causis aliæ benè, aliæ secus administrantur, videamus. His enim perspectis & cognitis fortasse & qui sit optimus Reipublicæ status, & quibus vnanquanque Rempublicam institutis, quibusque legibus ac moribus temperari conueniat, vt sit optima, planum fiet. Exordiamur igitur dicere.

F I N I S.

✠ Dionysij Lambini

ANNOTATIONES

IN DECEM LIBROS

ARISTOTELIS DE

Moribus.

PARISIIS,

Apud Ioannem Foucherium, sub Scuto

Florentiæ, via ad D. Iacobum.

1558.

Dionysij Lambini

ANNOTATIONES,

IN LIBRUM

Primum.

L T¹ CONSILIVM) Studui ego in his libris vertendis ad unam rem significandam, una & eadem voce perpetuo fere uti: praesertim qua ad hanc disputationem de Moribus pertineret, & vel in definitione, divisioneque ac distinctione aliqua verum dissimilium adhiberetur, vel ipsa definiretur, atque ab aliis distingueretur. Idque eo consilio feci, ut & planior esset oratio, & ne conturbaretur lector variarum vocum pro re eadem multitudine. Προαίρεσις igitur quid sit apud Graecos, sciunt ij qui Graecas literas vel summis digitis attigerunt: qua vox Latina huic Graeca respondeat, id verò obscurum est. Neque desunt qui ullam esse in tota lingua Latina negent. Atque in hac sententia P. Victorium virum doctiss. esse audio: qui cum hos libros Florentiae explicaret, Graeco vocabulo Προαίρεσις, cum Latine loqueretur, semper utebatur. Iam quòd nonnulli propositum vertunt, in quibus est Perionius, id faciunt minus rectè. Propositum enim vel finis est, vel de fine dicitur, ut ex M. Tullio multis locis cognoscere licet: Epist. lib. 1. Cum omnibus nobis propositum esse debeat id, quod à me sapissime dictum est, cum dignitate otium. & Ibid. Neque mihi in omni vita tam erit res vlla proposita, quam ut quotidie vehementius te de me optime meritum esse letere. Lib. 4. de Finib. Si congruunt ipsa sibi, & à proposito non aberrant. & Lib. 5. Omnem naturam esse conservatricem sui, utque habere propositum quasi finem & ex-

tremum, se ut custodiat in quàm optimo sui generis statu. At Aristot. lib. 3. τὸ πρῶτον οὐκ ἐπιθυμῶ, vult esse eorum, quæ ad finem pertinent. Neque verò delectus est. Est enim nomen hoc angustius, quàm ut huic loco, atque ei rei, quæ Græco vocabulo notatur, significande aptum sit: ut cum dicebat Cæsar verborum delectum originem esse eloquentiæ: delectus hic electionem huius vel illius rei simpliciter significat: at πρῶτον ἐπιθυμῶ est pluribus rebus, quæ sub actionem cadunt, propositis, vnius, quam agamus & sequamur, cum diu, multumque deliberauerimus, electio. Ne consiliū quidem est, si pro eo, quod Græci σωβειδιον, id est confessum, vel pro eo quod σωβειδιον dicunt, accipias. Est enim consilium, vox πολυσημια, significatque & confessum, ut diximus: (atque ita M. Tullius, Senatuum orbis terrarum consilium, & alio loco sapiens consilium nominat) & σωβειδιον, id est rationem quandam rei agendæ, vel non agendæ ab altero excogitatam, & alteri datam, nondum decisam tamen, neque fixam: (esset enim tum πρῶτον ἐπιθυμῶ:) & Suasionem: de quibus in his libris non disputat Aristot. Institutum autem latius patet, neque in hac re, quæ Græco vocabulo significatur, locum habet. Denique eorum vocabulorum, quibus ad eandem rem utitur, multitudine, argumento est illud non habuisse constitutum, quo potissimum uteretur. At sanè præstabat vno aliquo semper uti, quàm tot nominibus vnā rem significantibus lectoris docilitatem, memoriāque conturbare. Ego igitur & πρῶτον ἐπιθυμῶ consilium appellavi & πρῶτον ἐπιθυμῶ consilium capere Latine reddidi. Ac de hoc quidem suo loco dicemus, simulque cur ita verterim, rationem afferemus. Cōsiliū autem idem Valere interdū apud Latinos, quod apud Græcos πρῶτον ἐπιθυμῶ, id est, ratio rei agendæ, vel non agendæ explicata, fixa, & constituta, declarās exēpla ex Plauto & M. Tullio. Plautus igitur in *Aulularia*, Narravi amicis multis consilium meum de conditione hac: *Euclyonem filiam laudant, sapienter factum, & consilio bono.*

M. Tull. in *Lucullo*, Nec verò satis constituere possum quod sit eorum consilium, aut quid velint. Idem Philip. X I. Nōne eo consilio ex Italia profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? & lib. V. de *Finib.* Nam voluptatis causa facere omnia oportere cum etiam si nihil consequamur, tamen illud ipsum consilium ita faciendi per se expetendum & honestum & solum bonum sit, nemo

dicat. & Off. 1. Qui igitur ad naturā suā non vitiosa genus, consilium vita omne contulerit, is constantiam teneat. & de *Finib.* 3.

Quis est qui virorum fortium, atque omni virtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens nulla omnino afficiatur voluptate? Quibus locis & consilia, πρῶτον ἐπιθυμῶ, & consilia, πρῶτον ἐπιθυμῶ, Græco nomine dici possunt.

2 Bonum aliquod appetere videtur) ἡγεῖται τινὸς ἐπιθυμῶν δόξει. Perionius sic, Ad bonū aliquod refertur. Nō mihi videtur Perionius (pace eius dixerim) satis aptè hæc verba vertisse. Primum enim ἐπιθυμῶ, idem est quod, ἐπιθυμῶ, quod valet, appetere, aut desiderare. Sic idem Aristot. lib. 4. τὸ δὲ ἄλλο τῶν οὐκ ἐπιθυμῶν, aliena non appetunt. Deinde non video cur fugere debuerit hoc loquendi genus, appetere bonum, quo & M. Tullius utitur in lib. 2. de *Finibus*, quo loco definit bonum, ut hic Aristoteles. M. Tullij verba sunt, Bonum ipsum etiam quid esset fortasse, si opus fuisset, definisses: aut quod esset natura appetendum, aut quod prodesset. & paulò post, Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum. Neque est quod mihi dicat quisquam, quod quidam nuper obiecit, cū hæc legeret, Bonum id esse, quod omnia appetunt. Dicebat autem ille inanima non posse dici appetere Latine. Acutum verò hominē Cur magis Aristoteles, aut Græcus alius ita loquetur, πρῶτον ἐπιθυμῶ ἡγεῖται, quàm Latinus omnia bonum appetunt? Atqui etiam apud M. Tullium, si exemplum queritur, res inanima dicitur appetere, quamvis improprie. Sic enim ille in *Rullum*, In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populo Romano appetiuit, quàm humanitas. & *Tuscul.* 1. Sic hæc due partes vna ignea, altera animalis rectis lineis in cælestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetentes, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. Postremò aliud est ad aliquid referri: aliud aliquid appetere. Quamuis enim finis & bonum re sint eadem, aliter tamen (si proprias definitiones, & exquisitas adhibere volumus) bonum definimus, aliter finem. Nam finem id esse dicimus, ad quod cetera referuntur, vel cuius causa aguntur Bonum autem, id quod omnia appetunt, ut hoc loco testatur Aristoteles à veteribus esse definitum.

3 Muneris functiones) Sic ἐπιθυμῶ Latine reddidi, ut quemadmodum Aristot. duobus Græcis nominibus utitur, πρῶτον ἐπιθυμῶ & ἐπιθυμῶ

γὰρ, sic & nos duobus latinis uteremur actio & functio muneris. Nam ἐνεργεῖν commodè latinè fungi munere verti posse, ex boni lingue latina auctoribus intelligere licet. Caesar lib. 7. Hunc ex proximis unus iacentem transgressus eodem illo munere fungebatur. M. Tull. de Divinat. lib. 2. Possunt aliquando oculi non fungi suo munere. & Tuscul. 1. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ functus est munere. Ibidem. Conturbatus oculus non est probè affectus ad suum munus fungendum. Itaque κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν virtutis munere fungi latinè reddere solemus, & ἐνεργεῖν functionem muneris. Nam & M. Tullius sic laborem definit lib. 2. Tuscul. Functionem quandam grauioris operis ac muneris.

4 Vni alicui facultati) Secutus sum libros quosdam veteres in quibus ita scriptum est, Ἐὐδοκίαν ἰνὰ δὴναμυ: atque hanc scripturam confirmat Eustrat. Alij libri quos secutus est vetus interpres, habent ἀρετὴν: quæ vox sine dubio, si demus eam esse veram lectionem, valet hoc loco δὴναμυ.

5 Optabiliores) Scio optabile, id esse propriè & ὑψιστάτιον, quod Græci dicunt δὴκτόν & optare δὴχιδάου. aliudque esse αἰρεῖδου & αἰρετόν, quàm δὴχιδάου & εὐκτόν. Veruntamen in hac lingua Latina inopia cum videam Græco vocabulo αἰρετόν, nullum aliud Latinum respondere, quàm eligibile, quod ὑψιστός improbat, ac respuit, peto ut mihi ignoscant ij homines, quibus aures sunt teretes ac purgatae, si optabile interdum pro eo, quod Græci dicunt αἰρετόν, ὑψιστός: præsertim cū M. Tull. lib. 2. de Finib. ea ipsa voce Latina videatur Græcam αἰρετόν reddidisse his verbis, Quæ honesta & recta sunt, ipsa per se esse optabilia. Et Offic. 1. Hoc erat tertium quod de interitu Hippolyti iratus optavit: Et de claris oratoribus, Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin Antonium, optaret, aut Crassum? & Virgil. æneid. 1. Pars optare locum tecto: ubi notat Servius, optare valere αἰρεῖδου, id est eligere.

6 Facilius id quod expetere) μάλλον ἢ αὐτοχάνομιον ἢ δέον &. Perion. sic, Facilius decorū affequemur. Aliud est τὸ δέον, quod ducitur à verbo δεῖν, oportere: aliud τὸ πρόπου quod M. Tullius decorum appellat.

7 Ut eius formam adumbremus) Aristot. τύπων γε ποδὸν λαβῆν. Quid sit τύπων & εἰ τύπων nemini obscurū est. Sed qui hos libros ver-

terunt, non satis aptè Latinè reddiderunt. Alij enim crassa & pingui Minerva, alij crassiore doctrina: ego τύπων eadem formam aut imaginem commodè Latinè reddi posse arbitror. Iam formam rei adumbrare, aut rem informare ex M. Tullio sumpsimus. Sic ille orat. perf. Excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus. & ibidem. Informabo qualis fortasse nunquam fuit.

8 Nam & si idem) Aristot. εἰ ἄν τις: mendosè Perionius. Etenim si &c.

9 Ciuitatis tamen bonum & consequi) ἢ ἐπὶ πόλεως καὶ λαβῆν ἐσώζειν. Perion. Remp. capeffere. nihil ad sententiam Aristotelis. Nō enim hic queritur, de capeffenda rep. sed de ciuitatis bono inueniendo ac tenendo. Quis Græcorum autem ita locutus est, λαβῆν ἢ ἐπὶ πόλεως ἀγαθόν, pro eo quod Latini capeffere remp. dicunt? λαβῆν hoc loco mihi poni videtur pro reperire, vel intelligere, vel consequi. Sic idem Arist. lib. 1. ποδὸν ζώων γενέσεως, λάβοι δὲ ἄν τις ἐκ τέτων καὶ ἀρετῶν πῶς συμβάλλεται εἰς γένεσιν. Ex his intelligere licet quomodo mas ad animal gignendum adiuuet. Et primo libro ἔπὶ μετὰ τὰ φυσικά, de Empedocle. λάβοι δὲ ἄν τις αὐτὸν διαφῶν ἐκ τῶν ἐπιούρων, id est, Id autem ex eius versibus si quis inspicere velit, intelligere licet. & infra libro nono, εἰ δὴ λάβοιμι & φίλωτων πῶς ἐκώτεροι λέγουσι, τὰ καὶ ἀγνοῖτο δὴλον. & libro tertio, περὶ δὲ αὐτῶν φρονήσεως ἕως αὐτῶν λάβοιμι. & ἔντη. primo, μέγιστον ἢ καὶ κυριώτατον ἀπὸ των πρὸς τὸ δὴνασθαι πείθειν, καὶ καλῶς συμβουλεύειν, τὰς πολιτείας ἀπὸ τῶν λαβῆν. & horum libro secundo, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐκ τῶν ἀρετῶν.

10 Docendi subtilitas) Τὸ ἀκριβές. Ille limatum accuratūque dicendi genus. non queritur hic de tribus illis dicendi generibus, quæ M. Tull. exponit in Orat. perfect. sed negat Aristoteles subtilitatem illam limatam docendi peræque in omni disputatione ac sermone desiderari.

11 Quemadmodum nec) Arist. ὡσαύτ' ἐστὶ ἐν τοῖς. Perionius omisit negationem, quæ tamen reperitur in omnibus codicibus emendatis.

12 Ut lege tantummodo, nō natura constare) Hac de re plura dicemus in Commentariis nostris in Horatium, ad illum locum, Atque ipsa utilitas iusti prope mater & æqui.

13 Aliis fortitudo exitio) Nō erat quod quicquam ad hunc locū

ANNOTATIONES

annotarem, nisi quidam doctissimi viri, cum quibus hos libros con-
tuli, vereri se mihi dixissent, ne non satis aptum esset huic loco forti-
tudinis nomen, propterea quod significaret hic Aristoteles non habi-
tum animi cum ratione coniunctum & car. sed robur corporis potius.
Quibus cum responderem mihi aequè fortitudinis nomine ad utrum-
que significandum vti licere, ut Aristoteles nomine, ἀδείκας ad utrum-
que usus esset, quarebant exempla. Ego autem M. Tullium statim
protuli, cuius hæc verba sunt Offi. 1. In feris inesse fortitudinem saepe
dicimus, ut in equis, in leonibus: iustitiam, equitatem, bonitatem
nō dicimus. Quo loco perspicuè fortitudinis nomen pro corporis robo-
re usurpat. Quemadmodum igitur græcum, ἀδείκας improprie ad cor-
pus quoque accommodatur, sic & latinum, fortitudo. Simile est id
quod de virtutis nomine infra dicemus: quæ & ipsa in equo, verbo,
opere, & aliis dicitur.

14 Probabilibus rationibus) Arist. πικραλογοντες. Non rectè
Perionius, Vtrum mathematicum suadentem probes. Non enim hic
queritur de suasionem aut dissuasionem, sed hoc ait, quemadmodum non
est audiendus mathematicus, qui rationibus probabilibus & dialec-
ticis utatur, sic non esse ab Oratore demonstrationes, id est argumen-
tationes necessarias flagitandas.

15 Et horum bonus est iudex) καὶ τὸ τῶν ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής.
Perio. Aequus aestimator. Malè dixisset, existimator, tolerabiliusque
fuisse. Existimare enim interdum iudicare, aut certè opinari est.
Cic. de Orat. lib. 2. Nullius rei quæ quidem esset in his artibus, de qui-
bus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Ibid.
Non stultus alieni artificij existimator. Brutus Ciceroni. Quan-
ta sim lætitia affectus cognitis rebus Bruti nostri & consulum, fa-
cilius est tibi existimare, quàm mihi scribere. Et de claris Oratori-
bus, Tantum detraxit, quantum non quivis vnus è populo, sed exi-
stimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Idem in Top. Sed
vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, & qui
iudicant, & qui existimant. Et Partit. Cum aut augendi alterius,
aut minuendi sui causa alia dici ab Oratore, alia existimari videntur.
Aestimator autem, & aestimare plane hoc loco inepta sunt. Sed
negat ille, eleganter atque adèdè latinè dici, bonus iudex, cum M. Tull.
ita loquatur tamen. Sic enim Verr. 6. Est boni iudicis parvis ex re-
bus,

IN LIBRUM PRIMUM. 3

bis, coniecturam facere vniuscuiusque & cupiditatis & inconti-
nentiae. & Septima, Iudex bonus esse nemo potest qui suspitione
certa non movetur. Sed quid religiosus, quàm quod idem alibi non
est ausus dicere, boni citharædi, sed clari? Quasi verò clarus citha-
rædus idem sit Latinè quod apud Græcos, ἀουδαῖς & κινθαροδός.

16 Vt & incontinentibus) τοῖς ἀκρατέσι. Lege hac de re scho-
lia numeri 66. hoc lib. ἐγκρατῶν, & ἐγκράτειαν, continentem & cō-
tinentiam: ἀκρατῶν & ἀκρατεῖαν, incontinentem & incontinen-
tiam, multorum virorum doctorum exemplo Latinè reddidi, eis dē-
que vocibus semper usus sum. Neque putavi mihi fugienda nomina,
Incontingens & Incontingentia, quorum altero Plautum, Terentium,
Horatium: altero etiam M. Tullium, usus esse scio. Præterea quamvis
sciam, Impotentem, eum esse qui sese continere, sibi que imperare non
possit, quæ vis est vocabuli Græci, ἀκρατῆς, Incontingens: tamen & In-
continentia, propterea quod oppositionem habent ad, Continentem,
& Continentiam, propiorem ac faciliorem, magis mihi probata sunt.

17 Sed hoc ignorare non debemus) καὶ λαμβάνεται δὲ ἡμᾶς. Perio.
Sed hoc obliuisci non debemus. Aliud est, λαμβάνεται: aliud, ἰδιόθεν
δοκῶν: Illud est, latere, obscurum & incognitum esse: Hoc obli-
uisci, & immemorem esse.

18 Principium enim est rem ita esse) Arist. τὸ ὅτι, id est, τὸ εἰ-
δέναι ὅτι ἐστὶ. Docet autem ille lib. 2. ἀαλυτ. ὑπερω. totidem esse ea
quæ queruntur, quot ea quæ scimus. Scimus porro quatuor, Rem
esse, Quid sit res, Talem rei effectum esse, Seu ita rem se habere, Cur
ita res se habeat: quibus totidem respondent quæstiones, An sit, Quid
sit, An ita sit, Cur ita sit. Verba Arist. hæc sunt ordine commutato,
ταὶ ζητούμενα ἐστὶν ἴσα τῶν ἀριθμῶν, ὅσα πρὸς ἐπιστάμεθα. Ζητούμενα δὲ
τέτραρα, & ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἐστὶ, ἢ ἐστὶ. i. Totidē sunt ea quæ queruntur,
quot sunt ea, quæ sciuntur. Querimus autem quatuor, An ita sit,
Cur ita sit, An sit, Quid sit. Malè igitur Perio. qui vertit, & ὅτι
rem esse. Scire enim, τὸ ὅτι, non est scire rem esse, sed Ita rem se
habere. Verbi gratia solem deficere, mundum æternum esse. Scire au-
tem rem esse, respondet quæstioni, εἰ ἐστὶ. i. An res sit simpliciter: quæ
longè alia est à quæstione, ὅτι. Iam hæc loquendi forma, querere ὅτι,
vel quæstio ὅτι. nata est à Græcorum loquendi consuetudine. Cum
enim significabant se scire rei alicuius effectum, verbi causa lunam

deficere, dicebant se scire, ὅτι ἴσιν. Rem ita se habere, quod Latini philosophi barbarè loquentes verterunt, Scire quia est, vel quod est. Itaque querere, τὸ ὄτι, quod vulgò appellat in scholis querere Quia, est querere de effectu rei. Idcirco dixit Arist. primo lib. τῶν μὲν τὰ τοῖς φυσικὰ, vel, ut eruditiores appellant, τῶν σοφίας, τὸς ἐμπειροῦς τὸ ὅτι ἐκ εἰδήσεων, διὸ δὲ ἐκ εἰδήσεων, id est ὡς peritos scire τὸ ὅτι: exempli causa, scire hanc radicem esse ad hoc vulnus sanandum utilem: Cur sit utilis autem, nescire. At igitur hoc loco Aristot. bene moratum cum esse oportere, qui intelligere cupiat disputationem de virtutibus, & omnino de rebus civilibus: vultque hoc esse omnibus persuasum tanquam principium quoddam: cur ita sit, non ad modum esse querendum. Sic infra cum posuisset humanum bonum esse muneri animi functionem cuiusdammodi ex virtute, &c. statim subiicit satis esse hoc indicasse, neque querendum esse quamobrem ita sit. M. Tullius Orat. perf. postea quam ostendit etiam in oratione numeros locum habere, sic loquitur, Esse igitur numerum quendam in oratione non est difficile cognoscere. Iudicat enim sensus, in quo iniquum est, quod accidit, nō agnoscere, si cur accidat, reperire nequeamus. Aristoteles in eo libro, quem modo commemoravi, τῶν σοφίας, scribit, Sensus nulla de re, cur ita sit, iudicare, verbi causa, cur sit ignis calidus: sed tantum effectum rerum sentire, verbi causa, Ignem esse calidum, aquam esse frigidam. Verba Aristot. hac sunt, Ἄλλ' ἢ λέγουσι τὸ διὰ τί τῶν εἰρησίων, οἷον διὰ τί θερμὸν τὸ πῦρ, ἀλλὰ μὴ οὐδὲ θερμὸν.

19. Optimus ille quidem) ὁ ὑψίστος ἢ πικρότερος &c. Versus sunt Hesiodi omnibus noti. Perionius Virgilij versus unum atque alterum duabus primis Hesiodi opposuit,

Felix qui potuit rerum cognoscere causas, &c.
Sed quorsum, cum aliud Hesiodus loquatur, aliud Virgilius? Scilicet ut Ciceronis verba, & sententias integras inculcat, etiam si nihil ad Aristotelis sententiam pertineant: ita Virgilij versibus, qui ei visi sunt elegantes & ornatissimi, ut reuera sunt, Hesiodum nobis interpretari voluit, eò fortasse quòd aliquid de felicitate loqui videbantur. Hanc Hesiodi sententiam ad verbum ferè T. Livius exprimit lib. 32. sub Minutij persona, Saepè ego audivi milites cum primis esse virum, qui ipse consulat, quod in rem sit: secundum eum, qui be-

nè momenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, cum extremi ingenij esse. Eandè usurpat M. Tull. in Cluentiana, Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperet. & Sophocles in Antigone, ἐμὲ ἔγωγε πρὸς βλάβει πολλὴν εὐνοίαν ἔρποντο, πρὸς ἐπισήμῳ πλάσσειν, εἰδὲ δὲ οὐκ ἀλλοτρίῳ καὶ ταύτῃ ἔρεπει, καὶ τῶν λεγόντων δὲ καλῶς μαρτυροῦμαι.

20. Et odiosissimi) φερλεύτατοι, Perion. Importunissimi: Non satis mihi probatur. Φορτίου, est onus. Φορλεύς igitur Latine puto commode verti posse, odiosus, insolens, non ferendus: vel ut placet Adriano Turnebo, viro Gallia nostra doctissimo, cuius sententiam in his libris vertendis studiosè exquisivi, cuiusque iudicium multis locis secutus sum ineptus. Cicero quidem de Orat. lib. 1. videtur, Insolentem pro eo quem Graeci, Φορλεύον nominant, posuisse, Ne in re nota multus & insolens sim: & in Orat. perf. idem significasse videtur duobus nominibus, Nihil insolens atque ineptum. Vtitur autem hac voce, Φορλεύς, in his libris saepius Aristot. Locos proponemus omnes ob oculos, ut qui vis intelligere queat, Graeco vocabulo hac Latina ferè equaliter respondere. lib. quarto igitur, ubi de magnanimo loquitur, εἰ ἐκείνοις ἢ σεμνότερον ἢ ἀγαπῆς, εἰ δὲ τοῖς ταπεινοῖς Φορλεύον. Id est, inter illos gloriari, generosi hominis est: inter humiles autem & infimos, odiosum, vixque tolerabile. & eodem lib. de ridiculis, οἱ μὲν δὲ οὐ γέλοιον ἄποδιδόντες, βαμολόχοι διοκῶσιν εἶναι, καὶ φορλεύον καὶ γλιχόμενοι πάντως ἢ γέλοιον. Quae sic vertimus, Atque ij quidem qui risu mouendo ultra modum prodeunt, scurra videntur esse, odiosique homines ac non ferendi, qui omne suum studium in ridicula cōferunt. & lib. decimo, οἱ δὲ σάφρονες τί ἀειμῶν φορλεύς ὁ ἔπειτα ὅτι ἐκ ἔχουσι φάουλῳ ἐπιθυμίας. Iam verò utrum Deos dicemus esse temperantes? an odiosa, minimeque ferenda deorum laus futura est, si dicamus eos vitiosis cupiditatibus carere? & primo φυσικῶς ἀειροῦς. μάλλον ἢ ὁ μέλιτος λόγος φορλεύς, καὶ ἐκ ἔχου ἀπορῶν, id est, odiosior autem Melissi ratio est, minimeque ferenda & quae dubitationem non habet. Aelianus autem in secundo. ποικίλα ἰσορ. πολυπέλα δὲ σείπια καὶ φορτικὰ, appellat caenas sumptuosas, & graues iis, qui eis delectentur.

21. Politi verò homines) οἱ ἄχρηστοι, sic M. Tull. Academic.

2. Propter id quod docetur à politioribus physicis, singulari rerum singulas proprietates esse. *ἁπλοῦς*, dici puto à Græcis quos lepidos, festivos, atque humanitate politos appellamus. Pendent autem hæc ab illis superioribus, *ἄγχι* quidem & odiosissimi, &c. cætera autem sunt interposita.

22 Sed videtur eo quæ querimus, exilior) *ἄπλοισι δὲ ἐπιπολαίοις τῶρον εἶναι* & *ἄπλοισι*. Scio, *ἄπλοισι*, ea esse quæ extant, quæ eminent, quæ sunt denique in summa terra vel aquæ extremitate: sed significat Aristoteles hunc finem firmum, stabilem, diuturnum, solidum non esse, quemadmodum nec ea solent esse fixa, nec diuturna, quæ non sunt altius in terram defixa, aut defossa. Tertio Rhetoricorum autem *ἐπιπολαία*, nominat, *ταῖς παντὶ ἀπλοῖς καὶ ἀμυδρῶν δὲ ζῴων τῆσιν*.

23 Ut credant se ipsos bonos esse) *ἵνα πισθίσωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθὸς εἶναι*. Perionius mendosè vertit, *Ut opinionem aliis afferant se esse probos*. Sententia Aristotelis hæc est, *Honorem expetunt nonnulli, ut credant ipsi aliis se bonos esse*. Multi enim sunt qui aliorum de se iudicio, atque orationi maiorem fidem habent, quàm sibi, sueque conscientia. Quod genus hominum reprehendit Horatius in *Epist. ad Quintium*,

Tu rectè viuis si curus esse quod audis:

Lactanius iam pridem omnis te Roma beatum:

Sod vereor ne cui de te plus quàm tibi credas.

Sed quis Aristotelis sententiam melius, quàm ipse Aristoteles explicare potest? Hic sic infra loquitur libro octavo, *Ὅτι δὲ τῶν ἄλλων ἰδὲ εὐκρίτων, καὶ εἰδὸς τῶν ὀρεγόμενων ἡμῶν, βεβουώσασιν τὴν ὀκείαν δόξαν τῶν ἀπλοῦν ἐφίενται, χαίρουσι δὲ ὅτι εἰσὶν ἀγαθοὶ πισθόντες τῆς ἄλλων λεγόντων κήρυξι. Latantur (inquit) tales homines, eorum qui id dicant, iudicio credentes. ἔκτορ. Καὶ τιμὰ καὶ βίβλοισι τῶν ἄλλων, διὰ τὸ γῆρ' ἀδελφῶν ἐκαστῶν, ὅτι τοῖσιν ἄπλοισι, καὶ μάλ' ὅταν φῶσιν, ἕως οἴεται ἀληθῶς εἶναι. Honos & bona fama in rebus incundissimis numeranda sunt, quia se quisque cogitatione talem, & virum bonum depingit, multoque adeo magis cum hoc dicitur, quos vera loqui arbitrat. In eundem scopulum offendit Strebæus, qui ita vertit, *Ut fidem faciant se bonos esse*. Atqui quis nescit, *πισθίσωσιν*, esse fidem habere & credere? *Fidem facere autem, & persuadere, dici à Græcis**

πειθεῖν? Hæc me commouet quòd *πισθίσωσιν* apud Græcos, probationes appellantur. Ex quo quidam Græcorum interpretes *πισθίσωσιν*, volunt esse probare & confirmare. Lib. 2 *ἀναλυτ. περὶ τῶν*, quod nihil ad hunc locum pertinet, *Stultum igitur & ridiculum me herculè hoc hominum genus est*, qui cum sibi ipsi pulchrè noti sint, sciântque nullam inesse in se virtutem, nihil denique se laude dignum vel à natura, vel à disciplina habere, laudari tamen ab aliis virtutis nomine volunt, atque hac inani & falsa aliorum de se prædicatione pascuntur, ac delectantur.

24 Propositum admirabile) *ἰσθίω*. Scio ab Arist. *ἰσθίω* sic definiiri lib. *Topicorum* 1. *ἰσθίω ἐστὶν ἐπιπολαίως παράδοξον ἢ γὰρ ἐπιπολαίως κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι ἐστὶν ἀπλοῦς λέγειν, κατὰ τὸν ἔκτορ ἀπλοῦς, ἢ ὅτι τὸ ἀπλοῦς νικεῖται*. Sed cum videam *ἰσθίω* propositum à M. Tullio nominari, sintque theses opinionationes admirabiles, & præter omnium ferè opinionem, ut vult Aristot. mihi visus sum hoc loco sic thesin rectè appellare posse. Poteram & existimationem seu opinionem admirabilem nominare.

25 In iis libris dictum est) *Quosnam libros fuisse dicemus, Ἐγκύκλιαν?* An qui omnium artium doctrinam, & quasi orbem disciplinarum continerent? An potius qui quæstiones quotidianas & peruagatas, & quæ quotidianorum ministeriorum instar in orbem redeunt, complecterentur? Cum hos libros iam pridem à me in Gallia in latinum sermonem versos, anno superiore in Umbria recognoscerem, ac veluti recuderem, accuratiusque mecum cogitarem, qui fuissent hi libri: neque mihi quicquàm in mentem veniret, in quo aquiescerem, visum est mihi ad Gulielm. Sirletum virum doctiss. olim Pontificis Maximi Marcelli Secundi, nunc Pauli III. iidem familiare ac domesticum, scribere: ab eoque petere, ut mihi suam sententiam hac de re per literas exponeret. Ille autem, ut est cum in omnes humanissimus, tum mihi peramicus, sic rescripsit, Sirletus Lambino S.

Peto abs te mi Lambine, ut des veniam, si tuis literis tam serò respondendo. Sum enim tot ac tantis occupationibus districtus, ut vix calamum in manum sumere queam: ignoscas igitur occupationibus meis. Quod quæris quosnam fuisse putem libros illos, quos Aristoteles, *Ἐγκύκλιαν*, nominat: Ego existimo sic ab illo philosopho nominari libros eos, qui non de una aliqua certa materia, sed de quæstionibus

ANNOTATIONES

omnium disciplinarum scripti sunt, ἡ περὶ βλάμματα, & res huiusmodi. Εγκύκλια enim scimus apud auctores dici ea, quae non ad unam rem, sed ad universas pertinent: ut Plutarch. Εἰ τῷ πᾶσι παιδῶν ἀγωγῆς, Εγκύκλια παιδῶν μαθήματα appellat, quae orbem disciplinarum comprehendunt. Sic & apud nonnullos scriptores animadverti, ἐγκύκλιος ἰδὲς ὁλῆς nominari, quae non ad aliquem certum hominem, sed ad omnes provincias mittebantur. Haec habui quae tibi hac de re scriberem: si quid praeterea occurreret, scribam postea. Nunc te rogo ut me ames, ut facis. Vale. Romae, quarto nonas Ianuar. 1557.

26 Lubrica sanè atque ardua) Aristol. πρὸς Γάργυριον τὴν τοιαύτην γενόμενὴν ἐπιπίεσιν. Non dicit Arist. hanc questionem esse difficilem, aut obscuram, aut vix explicabilem: sed πρὸς Γάργυρον, Id est, Ardua, vixque tractabilem: quemadmodum Sallustius ait, In primis arduum sibi videri res gestas scribere. Non enim arduum (inquit Gellius) pro difficili tantum, sed pro eo quoque ponit, quod Graeci δυσχερῆς, aut χαλεπὴν appellant: quod est molestum quoque, & incommodum, & intractabile.

27 Ipsum quicquid) αὐτοῖκος οὖρον. Vide Platonem lib. de rep. quo loco sic appellat uniuscuiusque rei formam, seu ideam.

28 Nam quia homo sit) ἢ αὐτὸς ὁ πῶς. Perion. Quia homo sit: à quo magnopere dissentio, quantum ostendere conetur M. Tullium ita hanc particulam, ἢ, vertere solere: sed errat mea quidem sententia. Nam in illis omnibus exemplis, quae profert ex M. Tullio, illud, Quia, respondet voci Graecae, ὅτι: non ἢ. Quia, autem, quod vocabulo saepe utitur M. Tullius, aptissimum mihi ad hanc particulam, ἢ, Latine reddendam videtur esse. Sic Paulus Iuriscons. ad legem Falcid. Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti cum patri videri potest: Sed in praesentia non quia filius alicuius, sed quia homo, aestimatur: Quia, valet, quia ratione. Sic Catull. ad seipsum, Difficile est, verum hoc quolibet efficias. i. Qualibet ratione: & idem ad Ravidum, Quid vix? quolibet esse notus optas?

29 In bonorum ordine) Constituebant Pythagorei duplicem ordinem, Vnum bonorum: Alterum malorum, hoc modo,

IN LIBRUM PRIMUM.
Συστοχία, id est Coniunctio & Societas ordinis.

Ordo Bonorum	Ordo Malorum
Vnum	Multitudo
Mas	Femina
Finis, seu Finitum	Infinitum
Dexterum	Laevum
Quiescens seu immotum	Quod movetur
Rectum	Curvum
Lux	Tenebra
Impar	Par.
Quadrangulum	Alteri parte longius
Mens seu intelligentia	Opinio.
Addunt quidam, Aequale.	Inaequale.

30 An nihil aliud erit bonum praeter ideam?) Haec sunt legenda cum interrogatione: ita tamen ut membrum superius proximum interpositionis nota includatur. Alioqui sic erunt vertenda, & enuntiando pronuntianda. Hoc modo, Aut nihil aliud erit per se bonum.

31 Scilicet ut in corpore) Arist. lib. de Sapientia 4. quatuor genera exponit eorum quae unum sunt, Alia enim unum esse numero, alia unum specie, alia unum genere, alia unum proportione. Dicuntur autem unum proportione, quae inter se comparantur, ut aliud ad aliud. Sic Aristot. κατ' ἀναλογίαν ὅτι ἕχθ' ὡς ἄλλο πρὸς ἄλλο. Idem Topicorum primo, Similitudinem esse quaerendam in disparibus generibus. εἰς ἕτερον πρὸς ἕτερον: ἕτερος ἄλλο, πρὸς ἄλλο: οἷον ὡς ἐπιστήμη πρὸς ἐπιστήμην, οὕτως αἰσθησις πρὸς αἰσθητήν, ὡς ἕτερον εἰς ἕτερον ζῷον, ἕτερος ἄλλο εἰς ἄλλο, οἷον ὡς ὄψις εἰς σώματι ἕτερος εἰς ψυχῆν. Illud ἢ autem, quod est hoc loco, ὡς ἢ εἰ σώματι ὄψις: reddidi, scilicet: intellige haec sic ab Aristotel. dici, quasi ab eo qui probabilia loquatur, neque audeat liquidò ita esse affirmare. Solet enim Aristot. quaerendo, & interrogando, quod sibi videatur, exponere, non enuntiando: in problematis maxime, & in disputationibus civilibus ac mora

libris, ut patet in quibus rationes non admodum exquisita neque tenuiter limata adhibeantur.

32 *Quae nobis bona sunt*) τὰ ἡμῶν ἀγαθὰ. Perionius, *Salutaria*. Quasi vero hic de salute cuiusquam queratur, aut quasi, *Salutaria*, & bona idem sint.

33 *Quodnam igitur cuique*) Arist. τὸ ἑκάστῳ τὸ ἀγαθὸν ἐκαστῷ, *suban.* πρὸς ἑκάστου τέλει. Non recte igitur Perionius, *Quid est igitur quod sibi quisque bonum statuit?* Debuerat ita vertere potius. *Quid est igitur quod sibi quoque ars & actio summum bonum proponit?*

34 *Sed dū huc & illuc labitur.*) Arist. μεταβαίνων δὲ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφικνῆται. Sic Perionius, *Mutata enim tamē eodē spectat definitio. Quid sibi haec verba velint, non video: ea quidem scio ab Aristotelis sententia plurimum discrepare.* In quibusdam libr. scriptum est, μεταβαίνων δὲ, id est, *Dem* igitur huc & illuc.

35 *Mentem sanam ac vegetam*) ἡ νοῦν. Dixissem intelligētiam, ut saepe M. Tull. sed cum infra hoc nomine, σύνσιψιν appellem, ne eiusdem nominis duas res significantis errore conturbaretur lector, νοῦν, interdum, mentem simpliciter, interdum, mentem sanam ac vegetam, Latine reddidi, raro intelligentiam.

36 *Ex ea copia*) ἐκ αὐταρκειᾶς, pluribus verbis haec vox, αὐταρκεῖα, cui nulla Latina respondet Latina, fuit declaranda. Est autem αὐταρκεῖα, is qui suis bonis contentus, satisque copiose instructus est: quique nullas externas opes desiderat. Videtur mihi Lucret. lib. 1. vim huius nominis Graeci expressisse. Sic ille de natura divina, *Nam priuata dolore omni, priuata periculis.*

Ipsa suis polles opibus, nihil indiga nostri.

& Horat. de natura humana,

Dives opis natura sua.

37 *Efficere videtur*) συμβαίνειν. Apud Aristot. συμβαίνειν, multis locis est ex enuntiationibus antegressis consequi, & concludi. Atque ita accipiunt hoc loco Graeci interpretes, quos secutus sum. Sic ῥητορ. α. τὸ δὲ τῶν ὄντων ἐτάρβοντι διὰ ταῦτα συμβαίνειν παρά ταῦτα, ὅτι ταῦτα εἶναι καθόλου, ἢ ὡς ἰδίῳ ἢ πολλῷ, ἐκεῖ δὲ συλλογισμὸς, εἰ ταῦτα ἢ ἐν θύμῳ καλεῖται. Ex primo libro. Priorum Analyt. Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος ἐμφ. τῶν εἰρησίων πᾶν, ἑτέρων τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῶν ταῦτα εἶναι.

38 *Eius propria*) Id est, hominis. Sic enim Aristot. τὸ λόγον ἔχον

τῶν.

τῶν. At Perionius ab Aristotelis sententia longè aberrat. Sic enim ille, quaeque ab ea parte animi proficiscitur, quae rationis est particeps.

39 *Sed cum haec vita, &c.*) Duobus modis dicitur vita ad agendum apta: Vno cum vsu & functione muneris, quid possit ac valeat, declarat, id est cum agit, & munere suo fungitur: Altero cum agendi potestate non utitur, neque vim suam experitur, sed otiosa ac feriat est. Exempli causa hominis liberalis vita ad agendum apta est, sed hoc duobus modis: Vno cum vi ac potestate tantum, cum habitu tamen, liberalis est, nihilque benignitatis aut beneficii confert in alterum, forte quia ei non suppetunt facultates: Altero cum re liberalis est, virisque bonos egentes subleuat, beneficiisque afficit, & cumulat.

40 *Idem autem genere*) Non minus Latine dici posse putavi idem genere, quam id quod à M. Tullio dictum est in perfecto Orat. Specie dispar.

41 *Bonum*) Haec est summi boni humani definitio quam commemorat M. Tullius lib. 2. de Finibus, his verbis, Aristoteles virtutis vsu cum vita perfecta prosperitate coniunxit.

42 *Quam bonam actionem*) εὐπραγίαν nominat Aristoteles.

43 *Cuius autem quisque rei nomine ac ratione*) πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοῦτος. Hanc tam aptam nominum compositionem lingua Latina non potest imitari, nedum assequi. φιλοτοῦτος autem is est qui rem aliquam quaecumque illa tandem sit, amat: ut φιλοπῶτος, qui equos amat: φιλοδιδάσκων, qui spectaculorum studio ducitur.

44 *Nefas est enim*) ἀδύνατον. Sic M. Tullius in Timaeo vertit, ἀδύνατον. Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire difficile est, & cum iam inueneris, iudicare in vulgus, nefas. Sic & Horat. Ode 24. lib. 1.

Durum, sed lenius fit patientia,

Quicquid corrigere est nefas.

Et idem alibi,

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi finem

Di dederint. Quauis non omnes hoc loco sic accipiant.

45 *Quasi manci ac debiles*) Conatus sum exprimere vim vocabuli Graeci, ἀπερομέτους, id est, debilibus aut debilitatis. Debiles

autem sunt apud Latinos (ut sciunt qui Latini sermonis usum tenent) ij quibus aliquod membrum imminutum, fractum, aut corruptum est, quos Græci ἀναπίπτους appellant. Infirmi verò & imbecilli alij sunt ab illis. Γενηρωμένοις autem ad virtutem nominat Aristoteles per translationem eos, quibus ita vel natura, vel fortuna inimica est, ut virtutem adipisci nullo modo possint.

46 Cuiusdammodi) πᾶσι. Sic M. Tullius lib. 5. de Finib. Iam verò animus non esse solum, sed etiam cuiusdammodi debes esse.

47 Certo quodammodo affectos) Γοίους ἰαίως. Poteram & sic vertere, cuiusdammodi: ut supra.

48 Solonis sententia) Hac de re Herod. libro primo. Atque hanc eandem sic expressit Sophocles in Trachin. sub persona Deianira.

λόγῳ μὲν ἐς ἀρχαῖος ἀνθρώπων φακείς,
ὡς ἔν' αὖ αἰὼν' ἐκμωδοῖ βροτῶν, πλὴν ἄν
ἄνθρωποι τις ἔτ' εἰ χυσιδὲς ἔτ' εἴτ' ἀκακός. &c.

49 Infortuniorum) Δυσυχιμάτοι. Infortunium vocabulum est Plauto & Terentio usitatum, ne quis forte minus exercitatus in lingua Latina secus existimet.

50 Et qui supremum vitæ diem convenienter) Aristotel. τελευτῆ κατὰ λόγον. Perion. Migraveritque convenienter rationi: Mendosè. Verba enim illa, κατὰ λόγον, præcisè posita sunt. Plena autem esset oratio, si ita dixisset, κατὰ λόγον τῷ βίῳ, vel, ἄν βεβαιωμένοι. i. Pro ratione vitæ superioris, seu atati antè acta: & ita loquitur infra.

51 Atque hoc perspicuum est) Hunc locum satis (ut opinor) aperte vertimus. Veruntamen si quis forte huius rei exemplum querit: Finge parentes locupletes, honestos, magnificos, lenes, iustos fuisse: convenire potest longo intervallo, ut eorum liberi ac posteri alij egentes, alij turpes & infames, alij sordidi ac præparci, alij iracundi, alij iniusti, multisque aliis vitii affecti, & fortuna casibus consueti multum sint & illis, & inter se dissimiles. Adrianus Turnebus vir doctiss. has dissimilitudines ad commutationes, varietatesque fortune tantum referebat.

52 Beatitudinis domina sunt) Κύρια εἶσι τῷ θεοδωμονίας. Sic sæpe loquitur M. Tullius. Significat autem in actionibus virtuti consentaneis beatitudinis dominatum esse positum.

53 Omnium maxime) Aristot. μάλιστα πᾶτων. Sic habent boni codices, non μάλιστα πᾶτων: quam posteriorem scripturam secutus esse videtur Perionius.

54 Et culpa sine, quadratus) Καὶ τὸ ἔργον, ἀνθ' ἰδίου. Principium est versus heroici nescio cuius poetæ. Idem Arist. lib. 1. πῦτος. γ. ait virum bonum, Quadratum appellari per translationem, quia uterque perfectus est.

55 Beatos autem, ut homines) Sic habent scripti codices, confirmatque hanc lectionem vetus interpres: μακαρίους ἀπὸς ἀνθρώπων. Sæpe autem hoc modo loquitur M. Tullius, veluti in Bruto, Quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere laudabiles. Ibid. Orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo. & Off. 3. Tum Pythius, ut argentarius, qui esset apud omnes ordines gratiosus. & Tuscul. 5. At Diogenes liberius ut Cynicus, &c. & in Catione maiore, Multa etiam ut in homine Romano litera.

56 Ac veluti rudi imagine adumbrare) καὶ τύπῳ. Suprà de hoc vocabulo satis multa diximus. Perion. Summatim & populariter. Summatim Græci dicunt, ἐπι κεφαλαίῳ. Populariter addidit de suo. Est autem tractatio ducta à dicturis primùm obscurius adumbratis, deinde postea illustrius expressis. M. Tul. ad Att. lib. 4. τῷ πατρὶ κατὰ σπουδὴν τυπὰ δὲ, Ne istuc hospes planè veniam: id est præsentem reipublice statum mitte ad me rudi quadam forma adumbratam. &c.

57 Immo verò de hoc querendum.) μᾶλλον δ' ἴσως τὸ ἀπαρῆ-
δου. Ego hunc locum aliquantum corruptum ita restituendum puto, μᾶλλον δ' ἴσως τὸ δὲ δὲ ἀπαρῆδου. Argyropylius quidem & vetus interpres horum verborum sententiam expresserunt. Nonnulli autem cod. habent, & in dandi casu, quos sequatur, qui volet.

58 Sin aliter, at certè tantillum.) Sic Aristot. εἰ δ' ἂν, τοσῦτον γὰρ καὶ τοσῦτον ὡς μὴ ποιεῖν βιδάμονας &c. Quam lectionem retinent codices Florent. Paris. Ven. Sequitur Argyropylius. Sed vetus interpres sic videtur legisse, εἰ δὲ, μὴ τοσῦτον γὰρ καὶ τοσῦτον ὡς ποιεῖν βιδάμονας τὸς μὴ ὄντας: cuius scriptura hæc erit sententia, Sin aliquid valeat, at non tantum certè neque tale esse, ut vel eos qui non sint, beatos efficiat, vel iis qui sint, beatitudinem eripiat.

59 Non numerari in potestatibus) τῶν δωδμήτων ἢ ἑξή. Quia

quarere coeperat utrum beatitudo bonum esset laudabile, an honore afficiendum, potestas autem seu facultas neque laudabilis, neque honore afficienda est, negat statim beatitudinem in potestatibus esse habendam. δύναμις autem quam appellant Græci, ego interdum vim, interdum potestatem & facultatem Latine, reddo, neque veritus sum, ne hæc appellationum varietas lectorem conturbaret, cum hæc nomina sint Latinis pro Græco δύναμις, usitata. Quamvis autem vir quidam omni doctrina præstantissimus malit, δύναμις, potestatem, quam facultatem Latine nominari: Quintilianus tamen ostendit ea tria, quæ dixi, Latina, usu esse recepta. Quintiliani verba sunt hæc, Quod ego vim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem vocant. Quæ res ne quid ambiguitatis afferat, vim dico, τὴν δύναμις.

60 Ridicula enim videntur) γελοῖοι ἢ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἰσοφροῦντες. Nomen γελοῖοι, puto referri ad proximum superius, ἐπιπέδων: quamvis vetus interpres, & Argyropylus ad nomen, θεός, retulerint, Verum hanc rationem secutus sum, quia hoc loco idem proπεμοῦν significari ab Aristotele putari: quod docet lib. dicimo, ubi ita scriptum est: ἢ φοβηκός ὁ ἐπαινὸς ὅτι ἐκ ἔχουσι φάουλῳ ἐπιθυμίας, An potius odiosa seu (ut alij verti malunt) inepta Deorum laus futura est, si quis eos ita laudet quod malis cupiditatibus careant?

61 Nam virtuti quidem laus) Sic Rhet. I. ἔστι δ' ἔπαινος λόγος ἐμφανίζων μέγα ἢ ἀρετῆς. i. Laus est oratio quæ virtutis magnitudinem ostendit ac declarat.

62 Encomia autem factorum) Hoc idem docet eodem loco Arist. ἔστι δ' ἐγκώμιοι ἔργων ἔστι.

63 Sed quoniam beatitudo.) Ab hoc loco principium ducit, occasionemque & causam arripit Arist. de virtutibus disputandi.

64 Quos quoniam populariter) Libri Aristotelis, alij dicuntur, ἐξωτερικοί, fuisse appellati, alij ἀρετομαχικοί: de quibus sic M. Tull. lib. 5. de Finibus, De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, &c. Quam librorum divisionem quamvis sciam à Sepulveda, & aliis viris doctis improbari, malo tamen Ciceroni qui propius ab illis temporibus aberat, vel sine ratione credere, quam eorum qui aliter sentiunt, rationibus,

quamvis probabilibus & speciosis assentiri: neque me pudebit errare cum Cicero, Gellio, Budeo, si forte errabo. Quamquam non est nobis contemnendus Plutarchus qui disertè in Alexandro, libros, τὸ δὲ φρονεῖν ἀρετοῦ εἶναι, ἀρετομαχικὸς nominat.

65 Visa sunt meliora.) Sic appellat M. Tullius τὰ φαινομένη, tum aliis locis, tum lib. 2. Acad. quæst. & φαινομένη, visionem: quam distinctionem nos in his libris perpetuò servavimus. Nam M. Tullius quidem, φαινομένη, nunc visum, nunc visionem nominat. Verba eius sunt lib. 2. Academi. Quæritur qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium, tum cum commovebantur. Idem lib. 1. Quam ille φαινομένη, nos visum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem. Erit enim utendum in reliquo sermone sapius. Infra autem statim lego, εἰ καὶ ἢ, non εἰ καὶ διὰ.

66 Recta enim illa est) ὁρθὸς ἢ subaud. λόγος. Perio. sic. Inmutat enim ratio bene sanos ad iustitiam: Mendosè omnino & perperam. Putavit scilicet legendum, ὁρθὸς ἢ: eaque verba coniunxit cum iis quæ deinceps sequuntur. Strebæus autem sic, Quippe quæ rectè adhortetur: ex quibus verbis videtur legisse ὁρθὸς. Neuter igitur Aristotelis sententiam expressit. Quamvis vetus interpres, & Argyropylus ita legerint. Sed codices manu scriptos secutus sum, & sententiam Aristotelis. Significat enim Arist. continentis & incontinentis rationem rectam esse. Ac de continente quidem res in promptu est: de incontinente autem libro septimo, ubi docet quid intersit inter, Incontinentem, & Intemperantem: scribit rationem ac mentem Intemperatis esse corruptam: utpote cui sit persuasum turpes atque immoderatas voluptates omni studio esse persequendas. Contra Incontinentis rationem alioqui rectam, à perturbatione eatenus affici & superari, ut de sententia deducatur, nec agat quod monet ac præscribit ratio: nunquam tamen tantum in eum valere perturbationem aut cupiditatem, ut sibi persuadeat impudenter esse consecutandas tales voluptates. Incontinentia igitur non corrumpit in Incontinente principium, id est mentem: sed ea pars quæ rationis est expers, non obtemperat rectæ rationi. In intemperante autem ratio corrupta ac depravata est: atque idcirco insanabilis est Intemperans: sanabilis Incontingens.

67 Sed in corporibus id, quod peruersè) Τὸ πικρὸν φερόμενον, Seren-
bani vertit, Quod præter voluntatem fertur. Γαλαφίρα δὲ, non est
præter voluntatem ferri, sed peruersè & perperam ferri: Quamuis
qui peruersè mouentur, plerumque præter voluntatem moueantur.
Perionius multo deterius hoc modo, Sed in corporibus id quod rapit ac
distrahit. Τὸ πικρὸν φερόμενον, & id quod distrahit, non coherent.

68 A ratione sit aliud.) ἕτερον. Sic alibi Aristot. ἀλλ' ἕτερον
ἢ νόλον, id est, Amicus alius est ab assentatore. Plato in Meno-
ne, Ἰσόπει δὴ τῶτων ἄλλα σοι δλοκαί μὴ ἠδισήμην εἶναι ἀλλ' ἄλλο
ἠδισήμην, id est, Sed aliud à scientia. sic enim loquuntur boni Lati-
ni sermonis auctores. M. Brutus. Ciceronis lib. 9. epist. Nos ab initio
spectasse otium, nec quicquam aliud à libertate communi quassisse,
exitus declarat. & Horat. epist. ad Quint. lib. 1.

Néne putes alium sapiente bonoque beatum.

& Satyra 3. lib. 2.

Qui species aliam veris, scelerisque tumultu.

Permissus capiet, commotus habebitur.

Sic enim legendum esse docuimus in commentariis nostris in Horat.
quos propediem edituri sumus: non, ut olim, veri scelerisque, &c.
Sunt autem species alia veris, vel alia à veris, differentes à veris, &
penè dicam falsa, ut dicam ei παράδοξα.

69 Dicere solemus nos) Οὕτω δὴ καὶ ἢ παρὸς ἢ ἑὶ φίλον φερόμενον
ἔχει λόγον, &c. Perionius sic vertit, Atqui eam dicimus compotem
quidem, & parentis, & amicorum, non tanquam mathematicorum.
Que verba cum ab Aristotelis sententia sint remotissima, tum insi-
gnem Perion. in his libris vertendis negligentiam indicant. Hunc
igitur locum sic explico, Quemadmodum (inquit) cum dicimus nos
habere patris & amicorum rationem, non significamus rationem
patris & amicorum in nobis inesse, aut cur pater & amici aliquid
agent, rationem nos afferre posse: sed hoc ostendimus nos patris &
amicorum voluntatem spectare, ad eamque nostra studia, consilia,
voluntates denique accommodare ac flectere. Mathematicorum au-
tem rationem tum dicimus habere, cum perceptorum (sic θεωρημάτων
nomino) mathematicorum causas animo & intelligentia comprehensas
habemus. Sic una animi pars est rationis expertis illa quidem, sed ra-
tioni tamen obtemperans: qualis est appetitio continentis: altera ita

rationis est particeps, ut rationem in sese contineat. Est autem hæc
pars ea quam Græci λογικὴ μέρις appellant.

In Librum Secundum.

1 Perficiamur autem, perpoliamurque more &c.) τελευτήμενοι
διὰ τὸ εἶδος Perion. Et efficiendas consuetudine. Non dicit Aristot.
virtutes effici consuetudine, sed nos natura factos ad suscipiendas
virtutes, consuetudine perfici. Sed quis non videt hoc, τελευτήμενοι,
coniungendum esse cum illo ἡμῶν?

2 Potestates) Sic interdum appello, δωδόμεας. Aliquando faculta-
tes, quod quidam malunt.

3 Qui leges ferunt) Perion. Qui leges imponunt. Scio leges im-
ponere Latine dici: sed in aliam sententiam, quam ferre leges. Est
enim imponere leges, ferre leges perniciosas, duras, atque intolerabi-
les, ut Cic. de Oratore, Nimis mihi duras leges impositis. & Phi-
lipp. Leges ciuitati per vim imposuit. & pro Cornel. Balbo, Nobis
iniquissima leges impositæ sunt. Sic enim dicimus, imponere leges,
ut imponere onus, vim, necessitatem, vulnus, iniuriam.

4 Certo quodammodo conformemus.) Aristot. ποιῶν ἀπαρδιότατα.
Sic M. Tull. de Finibus, Una pars philosophia est qua mores conform-
memus. & pro Arch. poeta, Quod si hæc vox huius hortatu, præce-
ptisque conformata. Quod igitur Aristoteles dicit, ποιῶν ἀπαρδιότατα,
non ineptè verti posse puto, certo quodammodo afficere, & conforma-
re, vel ut supra, cuiusdammodi efficere.

5 Et positum sit) Omnes boni codices habent, ἀποκρίσθω, præter
Florentinum, in quo scriptum est ἀποκρίσθω, sed mendosè. Illam
autem confirmat veteris interpres, & Aspasius.

6 Ab eo quod parum, &c.) τὸ ἐπιλείπειν, aut, τὸ ἐλλείπειν, sem-
per in his libris, parum, reddidimus: ἀποκρίσθω, nimium. Sic M.
Tull. per. orat. Magis offendit nimium, quam parum. Idem Phil. 9.
In illius viri consiliis atque factis nec nimium, nec parum un-
quam fuit.

7 Quales autem sint habitus) His consentiunt & concinnunt ea
qua statim in principio lib. decim. scribit his verbis, Iam ad virtu-
tem morum plurimum valere videtur iis rebus delectari, qua delect-

Etare debent, & eas odisse, quæ sunt odio dignæ.

8 Quæ doloribus inferendis) Arist. ἡ κολάσις γινώσκου δὴ τὸ τῶν sub aud. λυτῶν. Perion. sic, Supplicia quæ ob eas constituta sunt. Quasi vero significet Aristoteles supplicia constitui ob voluptates. Quod longè aliter est. Significat enim quemadmodum nos expressimus, castigari maleficos doloribus. Sed quis nescit, δὴ, cum patrio casu iunctum aut nunquam, aut rarò admodum, ob, seu propter, significare, sed cum accusandi casu, tunc coniungi solere?

9 Aut quot modis aliis) Vt si quis sequatur & expetat voluptates, lege, aut institutis prohibitas: verbi gratia ex adulterio, ex incestu, ex alio denique nefario cöcubitu: si honestam & legitimam quidem illam, sed incommodo valetudinis, & contra officium. Item si quis fugiat dolores honestos: pro patria, pro liberis, pro religione, pro libertate.

10 Vacuitates quasdam) Ἀποδείξας τινὰς ἐν ἡγεμίαις: de quorum sententia Stoici sapientem esse ἀπὸ. Ἡ quendam, ἀεὶ ἀλγῶν, ἀτὰρ ἐξ ἄλλου, id est, ab omni perturbatione, dolore, trepidatione & tumultu animi vacuum, volunt.

11 Offendat) Offendendi verbum pro peccare interdum poni declarant exempla ex M. Tull. Vt epist. ad Varr. lib. 9. Quis est tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? De Orat. lib. 1. Nihil tam ad diuturnitatē memoria stabile, quàm, id in quo aliquid offenderis. In Cluentiana. Quia in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. & Lucius Ciceroni in extrema epistola, Ex quibus aut in altero mihi velim si potes, obtemperes: aut in altero non offendas.

12 In hoc enim melior) Maioris enim artis est è lignis scabris, nodosis, tortuosis signa fabricari, quàm ex laevibus, rectis, ac politis: & medici meliùs est morbum difficilem ac periculosum depellere, quàm reduviam curare. Quòd autem sic locuti sumus: Ars & Virtus in eo quod est difficilimum, occupata est, in eo M. Tullium ducē secuti sumus. Sic enim ille de Finibus lib. 4. Omne animal in se conservando esse occupatum. & ibid. Munus sapientiæ in hominis cultu esse occupatum. Verùm non est omittendum hanc sententiam Aristotelis, quam verbis illis expressimus. In hoc enim, melior & c. multo aliter accepisse Perionium: Sic enim ille, Quòd enim vndique perfectum,

fectum, absolutumque est, id ibi maiorem obtinet & splendorem & dignitatem. Verba speciosa, sed à sententia Aristotelis longè remota. Sunt enim eius hæc verba, καὶ ἢ ὅ βέλτερον εἰ τὸ τῶν. Non dicit Aristoteles, ἢ ὅ τὸ ποικίλον, sed, ἢ ὅ. Id tale est quasi dicas, ipsum bene, quod Latine reddidimus, bonitas effectiois & actionis: præstantiam quoque appelles licet, & perfectionem, ut alibi fecimus. Non significat igitur Aristoteles id quod bene fit, in eo quod sit difficile, melius esse: sed eam ipsam bonitatem, ac præstantiam rei præclare factæ, atque omnibus suis numeris absoluta, in eo quod sit difficile, positam esse meliorem.

13 Si consilio capto) Arist. Προαιρέτως. Perionius, Si volens & ultro: quæ non sunt à Gruchio emendata, ut nec alia plurima. Quasi ἐκὰρ & προαιρέτως sint idem, ac non maxime differant, ut infra docebit Aristot. Præterea longè aliud est ultro, quàm, volens, aut, ἐκὰρ, ut vel pueris notum est. Cur autem, προαιρέτως consilium capere reddiderimus Latine, rationem suo loco afferemus.

14 Potestates) δυνάμεις. Sic maluimus hoc loco δυνάμεις appellare, quàm facultates. Dicuntur enim hoc loco δυνάμεις: ποιότητες καὶ ποίότητες, id est, Qualitates, in quibus vis quædam inest afficiendi ac perturbandi, quæ ex motibus animorum turbidis inueteratis, atque visitatis principium duxerunt, De quibus sic Aristot. in Categoriis, ὁμοίως ἢ τῶν κατὰ ψυχῶν ποιότητες, καὶ ποιότητες λέγονται. ὅσατε ἢ εἰ τῆ γενέσει διδύς ἀπὸ τῶν παθῶν λυσικητῶν γέγονται, ποιότητες λέγονται καὶ αὐταί, οἷον ἢ τε μανικὴ ἕκτασις, καὶ ἢ ὄργη, & τὰ τῶν ποιότητες ἢ κατ' αὐταῖς λέγονται ἢ ὄργηλοι τε, καὶ μανικοί.

15 Cupiditatem, iram) ἐπιθυμία, ὄργη. Hæc verba in quibusdam codicibus impressis sequitur vox, θυμὸν: quæ abest à melioribus atque adeò à scriptis: & certè mihi videtur inanis esse. Idcirco ego eam prætermisi.

16 Invidentiam) ἐθῶν, Invidentiam potius, quàm invidiam Latine reddidimus, M. Tullio auctore ac magistro. Cuius hæc sunt verba lib. 3. Tuscul. Si sapiēs in ægrotudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam: posset in invidentiam. Non dixi in invidiam, quæ tum est, cum invidetur. Ab invidendo autem invidentia rectè dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidia. & paulò infra, Vt

egritudini subiicitur inuidentia (utendū est enim verbo minus vsitato, quoniam inuidia non in eo qui inuidet solum, dicitur, sed etiam in eo cui inuidetur.) &c.

17 Simpliciter irascitur) Ἀπλῶς, Non video cur fugiamus vocabulum, simpliciter: quo toties utitur M. Tull. ad idem significandum, quod vox Græca significat. Nam quod Perion. Verit, omnino, probare non possum.

18 Virtus oculi) Ἡ τῆς ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ. Existimavi aequè Latine dici Virtus oculi, ut Virtus narrationis, arboris, equi, Verbi: quorum extant exempla apud M. Tull. Sic enim ille secundo de Oratore, Narrationis Virtus est ut iucunda sit & ad persuadendum accommodata. Idem in Planciana, Quo quidem etiam magis sum non dicam miser (natura quidem abhorret à virtute Verbi) sed certè exercitus. Idem lib. 1. de Legib. Nam nec arboris, nec equi Virtus, quæ dicitur, (in quo abutimur nomine,) in opinione sita est, sed in natura. Sic Arist. lib. 3. πρῶτος. Virtutem Verbi dicit esse perspicuitatem. Verba eius hæc sunt, ἀξέως ἀρετὴ σαφὴ εἶναι. ζημιῶν ἢ ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, ἢ ποιῆσει ἑ αὐτῶ ἐργον, Id est, Verbi seu vocabuli Virtus est, ut sit dilucidum. Cui rei argumento est, quod oratio, si non declaret, suo munere non fungetur. & infra lib. quarto, Μεγαλοπρέπειαν εἰ μεγάλα, dicit esse, ἀρετὴν ἐργῶ. i. operis Virtutem.

Quod si Virtus, nihil aliud est, quàm in se perfecta & ad summum perducta natura, ut definit M. Tull. lib. 1. de Legibus: vel, ut Aristot. lib. 2. ἠδικοῦν, ad Eudemum, Optima affectio, aut optimus habitus, aut optima facultas singulorum, quorum aliquis vsus, vel opus aliquod est: non debeat profecto absurdum videri, si quis ita loquatur, equi, arboris, operis, vocis & talium rerum Virtus, cum eo nomine nihil aliud significetur, quàm earum rerum præstantissima natura, vel præstantissima affectio, vis ac potestas.

19 Medium porro ad nos) Non sum Veritus ita loqui, cum sciam, ad, in comparationibus adhiberi interdum solere. Terent. Nihil ad nostram hanc. & Cicer. de Finib. 2. Quid ad utilitatem tanta pecunie?

20 Aipta) Ἀλειπῶν. Hac voce vsus est M. Tull. cum Latine queretur in Epist. ad Lentulum lib. 1. At Perionius qui nobis scripsit librum de optimo genere interpretandi, ἀλειπῶν, Iudi magistrū

Verit, cum ἀλειπῶν, & Iudi magister, nimirum quantum inter se differant ac discrepent.

21 Ei qui nunc primum incipit exerceri.) Aristot. τῶ ἀρχομένου γυμνασίου. Perion. Tironi: quàm benè, iudicent eruditi: sed hoc leue est.

22 Sciens omnis) Πᾶς ἐπισήμων. Perion. Artifices omnes. Non probro.

23 Medium veluti collineando petat necesse est.) Aristotel. τῆ μέσῃ ἀπ' εἰς σκοπεῖν. σκοπεῖν, est, scopum propositum petere aut ferire. Collineandi autem verbo eo libentius vsi sumus, quod à M. Tull. vsurpatum est libro 2. de Divinat. Quis est enim qui totum diem iaculans non aliquando collineet? Est autem, Collineare, hastam veluti recta linea ad signum propositum dirigere: neque mihi placeat eo loco legi, Collimare à limis oculis, ut quidam volunt. Nam qui scopum ferire student, non limis oculis, sed altero oculo clauso potius, alteroque aperto atque directo signum intuentur. Præterea cum Verbum limandi à lima, non à limis oculis deducatur, non fit mihi Verisimile, collimare ad hanc rem significandam Latinum Verbum esse.

24 Vno nanque boni, multi modisque mali.) Ἐἰδὼς ἢ ἢ ἀπὸ λῶς, παντοδαπῶν ἠνακοί. Versus est pentameter, quem totidem penè verbis pentameterum Latinum fecimus. Multi modis autem antiquo more diximus Plautum, Terentium, Lucretium secuti.

25 Ad consilium agendi capiendum) Προαπεικῶν. προαπεικῶν, Consilium capere Latine reddidi: cuius mei facti rationem, ne quis in lingua Latina parum exercitatus, vel miretur, vel tacitè reprehendat, reddere non recuso. Dico igitur, Consilium capere esse non consultare, ut vulgus existimat, sed duobus aut pluribus, quæ in consultationem veniant, & de quibus queratur, utrum, vel quod eorum agere aut sequi præstet, unum aliquod potissimum suscipere. Exempli causa, L. Arunculeius, Cotta & Titurius Sabinus, Cæsaris legati cōsultant, utrum præstet magna Gallorū multitudine aduentante castra defendere, neque iniussu Cæsaris ex hibernis discedere, an prius, quàm hostes veniant, salutis fugæ cōsulere. Illi igitur disputatione ad multam noctem producta (ut scribit Cæsar lib. quinto) consentiunt tandem & pronuntiare iubent, prima luce ituros. In ea autem disputatione, sic loquitur Cotta, Postremò quid esse leuius, quàm auctore

hoste de summis rebus capere consilium? Nemo opinor dicet, hoc loco capere consilium, esse consultare, sed de summis rebus consultants unum aliquid, quod agamus, sumere, seu unum consilium ceteris anteferre. Paulo post ita Titurius Sabinus loquitur, Casarem se arbitrari profectum in Italiam, neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos. Idem Cas. lib. 7. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere. eod. lib. Vercingetorix priusquam munitiones à Romanis perficiantur, consilium capit à se equitatum noctu dimittere. M. Tull. in Orat. pro Quint. Qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere. & Verr. 4. de Heraclio, Caput consilium de amicorum & propinquorum sententia non adesse ad iudicium: & epist. ad Atticum lib. 14. Nec alia causa profectiois mihi ulla fuit cum consilium cepi legari à Casare. & lib. 7. Subito consilium cepi ut antequam lucret, exirem. & Offic. 3. Cum autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, noménque Tarquiniorum & memoriam regni esse tollendam. & pro Rosc. Amer. Consilium ceperunt plenum sceleris & audacia, ut nomen huius de parricidio deferrent. & pro Cluent. Caput hoc consilium, ut pecuniam quibusdam iudicibus polliceatur. Plaut. Mercat.

Neque is cum roget, quid loquar, cogitatum est mihi.

Ita animi decem pectore incerti certant, nec quid corde nunc

Consilij capere possim scio, tantus cum cura meo est

Error animo. Terent. in And. Quid ais? cum intellexeras id consilij capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

& in Heautontimorumenon,

Et si hoc consilium quod cepit, rectum esse, & tutum scio.

In illis locis omnibus, consiliū capere, esse, πρῶτον εἰδέναι, id est, ex duobus aut pluribus consiliis unum, quod sequaris, sumere: non autem (ut alij putant) consultare, planius est, quam ut id pluribus verbis docere debeamus. Idem esse porro consilium capere, & consilium suscipere, intelligere licet, tum ex aliis locis, tum ex Offic. 1. Vbi sic de Catone, Cum semper in proposito, susceptoque consilio permansisset.

26 Alia vitia deserunt) Τὰς ἄλλὰ ἐλλείπειν. Deserere modum seu mediocritatem, pro Græco, ἐλλείπειν, fere perpetuò posuimus: ut supe-

rare modum, pro ὑπερβάλλειν. Nam Deserendi verbum, non solum derelinquere ac destituere (quod omnibus notum est) significat: ut cum ait M. Tullius, Me amici partim deseruerunt, partim prodiderunt. Sed verbo quoque superandi, atque antecedendi opponitur. Ut apud eundem Officior. 1. Efficiendum autem est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque præcurrant, neque propter pigritiam, aut ignauiam deserant. Sic Horat. Od. 2. lib. 3.

Rarò antecedentem scelestum

Deseruit pede pœna claudo.

Est autem in his exemplis, deserere, id quod Græci aliis verbis dicunt ἀφλείπειν & ὑσερεῖν.

27 Sen (si eo verbi uti licet,) medietas) Arist. μέσος. Sic M. Tull. in Timæo, Ut in singulis essent bina media: vix enim audeo dicere medietates, quas Græci, μεσότηας appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius.

28 Cum qua & quo tempore, &c.) Aristot. ἢ δὲ, &c. Sequitur verbum, μετρίως, id est quam adulterare oporteat. Scio legi in quibusdam codicibus, ἢ δὲ, sed mendosè. Perion. neque ἢ, neque ἢ expressit, sed præterit, ut particulam otiosam. Verbum, δὲ, autem vertit, opus est, non, oportet, quasi hoc sit minus Latinè: cum aliud sit oportere, aliud opus esse, ut sciunt Latine docti.

29 Propterea quod medium quodammodo est) διὰ τὸ μέσον εἶναι τὸς ἀρετῶν. Strebæus sic vertit, Propterea quod medium sit quodammodo extremorum. Videtur codicem secutus esse deprauatum, in quo scriptum esset, ἀρετῶν. Sed iterat Aristoteles id, quod paulo antè dixerat, Virtutem, si definitionem eius spectes, esse mediocritatem: si præstantiam & perfectionem, summum.

30 Aliquanto sunt inaniore) Scripti codices ferè omnes, & ἢ qui Florentiæ, Venetiis, Lutetiæ sunt excusi, habent, οἱ δὲ καὶ δόλις κενώτεροι εἰσι: nonnulli tamen, κοινότεροι. Ego utranque lectionem initio secutus eram, quod & hac sententiam continebat non ineptam, & illa optimorum librorum fide atque auctoritate nitebatur: sed postea illud, κοινότεροι, reieci, tum mea sponte propter vocem ἀλυσίωτεροι proximè sequentem, tum de cuiusdam viri docti sententia, cum quo nuper hos libros Venetiis recognovi: ut duobus ab hinc annis cum Adriano Turnebo Lutetiæ: anno superiore, cum Ludonico Corrado

Mantuanus Pisauri, contuleram.

31 Effusio & illiberalitas) κωλύει καὶ ἀειλαττεία. Prodigalitati nomine uti fuit nobis religio; praesertim cum suppeteret nobis aliud & magis lectum, & Ciceroni usitatum. Sic enim Cicero in Partit. Liberalitatem imitatur effusio. Iam effusionis nomini geminum est profusio. Itaque hoc quoque interdum uti sumus.

32 Enucleatus ac subtilius) ἀκριβέστερος. Sic M. Tull. ad Qu. Fratrem, De aqua nihil praetermissi, in quadam epistola, quin enucleatè ad te scriberem. Idem in Bruto, Subtiliter, pressè, enucleatè: quae tria uti respondent Graeco, ἀκριβῆς.

33 Nimum) ἀπειροκαλία. Ἀπειροκαλία, Elegantiæ inscitiam nominavi: cuius mei facti hanc rationem affero. Elegantes homines laudabiliores aliquanto sunt, & splendidiores parvis: minus splendidi, quam qui magnifici appellantur. Potest hoc intelligi ex M. Tullio in Oratore perf. quo loco de eo, quem Atticum oratorem dicunt, id est subtilem ac limatum, disputat, his verbis, Nam sic, ut in epularum apparatu à magnificentia recedens, non se parvum solum, sed etiam elegantem videri volet. Idem ad Attic. lib. 13. Nam lautiores, elegantè accepti. Idem de Finib. Vir mundus & elegans. Mundum autem collocat Horatius inter sordidum & profusum, Satyr. 2. lib. 2. Mundus erit qui non offendet sordibus, atque In neutram partem cultus miser.

Corn. Nepos. de Attico, Elegans non magnificus: splendidus non sumptuosus: omni diligentia munditiâ non affluentem affectabat. Cum igitur, ἀπειροκαλία nomen sit ex duobus, ἀπειρῶ, & καλῶ compositum, non ineptè Latine, elegantiae inscitiam reddi posse existimavi. Imperitiam dixissem, si mihi uideretur usitatum. Alterum autem illud quod Aristo. pro eodem ponit, βασιλαιῶν, operariam in sumptu faciendo insolentiam nominavi. Insolentiam enim video de sumptuosis canis, edificis, aliisque rebus à M. Tullio dici: ut epist. lib. 9. ad Pap. Patum, In Epicuri nos adversarij nostri castra coniecimus: nec tamen ad hanc insolentiam, sed ad illam tuam lautitiâ, veterem dico, cum in sumptus habebas. & Philipp. 9. cum paulo ante dixisset M. Tullius, Gratiorem Ser. Sulpitio in legatione mortuo fore aneam statuam pedestrem, quam in auratam equestrem: hanc rationem subiicit, Mirifice enim Ser. Sulpitius maiorum continentiam

diligebat, huius seculi insolentiam vituperabat. Operariam, autem addidi, propterea quod βασιλαιῶν nominantur à Graecis artifices illiberales, sordidi, operarij, & βασιλαιῶν, aut βασιλαιῶν τῶν χειρῶν, Artes ignobiles, humiles, & quae ab operariis hominibus exercentur. Imperiti igitur elegantia dicuntur, qui dum magnifici videri volunt, sumptus magnos illi quidem faciunt, sed sine munditia atque elegantia, aut non suo tempore, neque suo loco: qualis erat Navius ille apud Horat. qui vinctam convivis prebebat aquam: aut qui sumptus illos in rem parvam & cōtemptam, & indignam denique conferunt. Idcirco ab Aristo. βασιλαιῶν appellatur, id est, operariorum in morem in sumptu faciendo insolentes, & βασιλαιῶν, eorum vitio nominatur: quam nos Latine reddidimus, Operariâ in sumptu faciendo insolentiam.

34 Parum, μικροτέπεια, id est) μικροτέπεια, nomen est compositum ex duobus simplicibus, μικρῶ, &, τέπεια, id est paruum. & decere: quibus duobus respondere videtur, parsimonia indecora: addidimus, in sumptu faciendo, maioris perspicuitatis gratia, M. Tullium imitati, qui lib. 3. de Finib. ait se solere, si aliter non possit, quod uno Graeci, idem pluribus verbis exponere.

35 Superbia in animis extollendis.) Sic M. Tull. Partit. his verbis, Magnitudinem animi imitatur superbia in animis extollendis.

36 Contemptor honoris) ἀφιλότιμος. Sic maluimus, ἀφιλότιμον Latine nominare, quam ut Perion. Vacuum ab honore: dixisset potius vacuum ab honoris studio, seu cupiditate.

37 Eo quo cepimus modo) κατὰ τὸ ὑφηνόμενον ἔσπον. Perionius, Nostro more. Non rectè. Significat Aristot. se rationem docendi ac disputandi institutam, in reliqua disputatione secuturum. Est enim, ὑφηνόμενον, idem quod, περηνόμενον, eoque verbo crebro utitur Arist. Non longè abieris. Tertio πῶς λέγειν γενέσθαι, his verbis, Περὶ τῶν εἰρησίων, & τῶν ὁρθοκλήμων λεκτέων κατὰ τὸ ὑφηνόμενον μέθοδον. & lib. de Repub. primo, ὅπως δὲ πῶς παύσει κτήσεως & χρηματιστικῆς διαρῆσιως κατὰ τὸ ὑφηνόμενον ἔσπον.

38 Lentus quidam, & vitium.) Ἄργατος τις, id est ἔλλειψις ἀργασίας. Sic videtur M. Tull. Ἄργατον appellare de Oratore secundo, his verbis, In quo ego non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus existimor.

ANNOTATIONES

Ibidem. Neque enim facile est perficere ut irascatur, cui tu velis, index, si tu id lente ferre videare. ad Quint. Frat. Episto. I. ubi de lingua continenda loquitur, Quæ quidem mihi virtus non interdum mihi minor videtur, quam omnino non irasci. Nam illud non solum est gravitatis, sed nonnuquam etiam lentitudinis.

39 Placendi studiosus seu) ἄριστος. Vir quidam doctus mihi etiam antequam eum vidissem, propter ingenij atque eloquentiæ famam notus: nunc autem postea quam hoc anno Venetiis & conueni, & loquentem tum ex æquo, tum è superiore loco audiui, propter doctriam pari humanitate, modestia, comitate, probitate ornatam, charus, in Commentariis suis in Catullum, scribit bellos homines eos esse, quos Aristot. ἀριστος lib. 3. de Moribus appellat. Quæ in re cum eo non magnopere pugnabo. Verùm tamen aliquanto mihi videtur aptius huic rei, quæ Græco vocabulo, ἄριστος, significatur, Latinum, Blandus. Nam cum aliud nihil intersit inter ἀριστοι, & κολακτα, nisi quòd hic utilitatis causa: ille nulla sperata utilitate ad voluntatem loquitur, sibi que imperavit omnia omnibus assentiri: (sic autem apud Terentium in Eunuchis legendum, non assentari.) non video cur, ἀριστος, Bellus potius, quam Blandus Latine sit nominandus: fac uno aut altero loco, belli, nomen ad hanc significationem trahi posse, ut epist. ad Attic. lib. I. Durius accipere hoc mihi visus est, quam vellem, & quam homines belli solent, quod tamen non dabo: blandus quidem is ferè semper intelligi videtur, quem Græci ἀριστον dicunt. Terent. in Hecyra: At tu acastor morem antiquum atque ingenium obtines, ut unus hominum homo te viuat nuquam quisquam blandior. Idem Adolph.

Age age nunc experiamur contra, ecquid ego possiem Blande dicere, benigne facere.

Cic. in Cluentiana, Tum appellat hilari vultu hominem Balbus ut blandissimè potest. Ad Attic. Scis me minimè esse blandum: itaque minus aliquàto dico, quam sentio. Sed quid tot exemplis opus est? Hoc unum arbitror contra dici posse, eum à Græcis, ἀριστον dici, qui alterius orationem gratiæ causa probet, neque refellat, etiam si aliter sentiat, eò quòd vereatur offendere. Blandum, autem à Latinis appellari eum, qui suam orationem ita comparet & componat, ut ab altero inire gratiam possit, qui ut sermone dulci ac placido alterum sibi conciliare,

IN LIBRUM SECVNDVM.

17

conciliare, atque in suam sententiam adducere conetur. Ego ingenue fateor haud facile esse una voce Latina, Græcam, ἀριστοι, interpretari. Puto tamen si qua reperiri possit, Blandum, quàm, Bellum, aptius Latine reddi posse. Neque verò Budæi nostri contemnenda auctoritas est, qui in suis Commentariis lingua Græca, ἀριστον, Blandum interpretatur. Quòd si cui nihilominus placebit, Bellum nominari, huic ego cedere atque assentiri, quàm pertinaciter repugnare malo.

40 Indignatio) In tanta lingua Latina inopia, nobis hoc, opinor, vocabulo licebit uti ad significandam eam, quam Græci, κέμεσι nominant, quæ est, ægritudo suscepta ex alterius indigni rebus secundis, quæ maxime opponitur misericordiam, cum sit hæc ægritudo ex alterius rebus aduersis iniuria laborantis. Itaque miror M. Tullium cum inuidiam & misericordiam lib. 4. Tuscul. in perturbationibus numerasset, ac definiisset, hanc, quam dico, κέμεσι, ab eadem ingenij indole proficiscentem, prætermisisse: de qua sic Aristot. lib. 2. Rhetor. ἀνικείται ἢ τῷ ἐλεεινὸν μάλιστα ἢ ὁ καλῶσι νεμεσῶν. & ἢ λυπεῖσθαι ἢ τῷ αἰσθητικῷ κακοπραγίαις, ἀνικείται ἢ τῷ φόβῳ τῶν ἐπιπέσσειν αὐτῶν ἢ τῷ αἰσθητικῷ κακοπραγίαις, ἢ τῷ ἀμφοτέρω τῶν ἐπιπέσσειν κακοπραγίαις, ἢ τῷ ἀμφοτέρω τῶν ἐπιπέσσειν κακοπραγίαις. & Topicorum secundo, νεμεσίουκός ἢ ὁ λυπεῖσθαι ἢ τῷ κακῶν ἐπιπέσσειν.

41 At ea quæ plurimum distant inter se) Hæc eadem posita sunt in Categoriis capite τοῦ πρώτου, iisdem pene verbis. ταῦτα ἢ πλείστον ἀπ' ἀλλήλων διεσπασμένα τῶν ἐν αὐτῷ γένει, εἰς αἰτίαις ὁρίζονται.

42 Immanitas illa in voluptatibus) Sic ἀναισθησία nominat M. Tull. in Partit. Temperantiam imitatur immanitas in voluptatibus aspernandis. & lib. Tuscul. 3. Verba illa Crantoris quæ leguntur apud Plutarchum, ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς ἀπολλών. τὸ ἢ ἀναισθητικῶν τῶν, οὐκ ἀπὸ μεγάλης ἐγγίνεται μισθῶν τῶν αἰσθητικῶν. τε ἀναισθητικῶν ἢ εἰκὸς εἰκὴ ἢ σώμα τούτων, εἰ ταῦτα δὲ ψυχῆς, Sic interpretatur, Nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore. Quo loco perspicue Immanitatem vocat, duritiem immanem in contemnendo, ac non sentiendo dolore.

43 Ad quæ progressio) Sic Aristot. πρὸς τὴν ἐπίδοσιν μᾶλλον γίνεται. Scio, ἐπίδοσις apud Græcos, Incrementum, atque accretionem quædam significare, idque per translationem: ego tamen existimo

eam esse huius loci, quam expressi, sententiam, Neque vero mihi etiam nunc displicet, quod aliquando arbitratus sum, ἐπίδοσι, hinc deditioem non increpentiū significare, à verbo, ἐπίδοσιαι, quod apud Græcos interdum valet dedere se, dare manus, ut sit hac sententia, Quibus homines magis dare manus solent. Quod si cui non placebit, sciat is quibusdam viris doctissimis tamē probari. Atque ut iis etiā satisfaciam, qui vulgatam huius loci interpretationem magis ample ctuntur, potest & hoc modo verti. Quæ magis amplificantur in nobis.

44 Quæ quidem est cuiusque) ὁ πόρ' ἔστι τ' ὅ. Secutus sum codicē Parisiensem, Florentinum, Venetum, Veterem interpretem, Argypopylum. Nam mendosi codices habent, διότι πόρ' ἔστι &c. quos secutus est Perion.

45 Quemadmodum & suadebat Calypso.) Sed non dicuntur hæc à Calypsōne, ut hinc memoria lapsus ait Arist. neque à Circe, ut itē fallitur Eustrat. immò vero ab Ulyssæ gubernatorē hortante ut Charibdin viter. Sunt autem versus hi, ὁδ' ἄνδρος μ.

Σοὶ δὲ κυβερῶνθ' ἔσθ' ἐπιτέλλομαι, ἀλλ' ἰδί' θυμῶν
βούλη δὲ ἐπεί τιν' ἔγχευε φρεσὶ οἰκία νωμῶς:
Τέταρ' ἡ καπνὸς οὐκ ἔμμενος ἐκτὸς ἔεργα
νήα, σὺ δὲ σκοπέλει ἐπιμαίεο.

46 Attamen & quavis) Versus est ἰλιά. γ.
Ἀλλὰ κ' ὡς τοῖα πόρ' ἔσθ' ἐν νῆυσιν ἔεργα.

Quem ut omnibus illo tempore notissimum, prætermisit Aristot. Ego nihil me à fidelis interpretis munere alienum facturū putavi, si eum proferrem. Verba autem sunt senum illorum Troianorum, qui cum Priamo sedebant belli muneribus propter ætatem vacantes. Ad eos cum venisset Helena Menelaum & Paridem singulare certamen inituros spectatura, dicebant illi neque Græcis, neque Troianis esse vitio vertendum, si diu talem ob mulierem molestias & labores perferrent. Eam enim Deabus immortalibus forma & oris pulehritudine similem esse: Veruntamen (inquiunt) etiam si talis sit, in patriam revertatur, Menelaoque reddatur, ne & nos & liberos nostros in posterum damnis & calamitatibus acerbissimis afficiat.

47 At qui paulum) Ἀλλ' ὁ μὲν μικρὸν τ' ὅσ' παρεκείνω. Perion. Qui paulū aliquid decōrū egreditur. Aliud est, τ' ὅ, aliud decōrum.

τ' ὅ, ipsa est bonitas & præstantia actionis seu effectiois, ipsa denique recta absolutio & perfectio, & (ut ita dicam) ipsum bonē, ut suprā annotauimus. Verba autem quæ deinceps sequuntur, ἔτ' ἰδί' τ' μαλλοῦ, ἔτ' ἰδί' τ' ἴτιον, quæ Perion. omisit tanquam otiosa, coniungenda sunt cum participio, παρεκείνω, ne quis forte incautior existimet ad verbum λέγεται pertinere.

48 Hoc igitur quod hæctenus) τὸ δὲ ἄρα τοῦ ἔτι, διλοῖ ὅτι &c. Ego hæc lego coniunctē, τ' ἰδί' τοῦ ἔτι. Alij separant hoc modo, τ' ἰδί' ἄρα, id est, Hoc igitur, τοῦ ἔτι διλοῖ, id tantum declarat. &c. à quibus dissentio. Adr. Turneb. admonet in codicib. manu scriptis legi, διλοῦ, id est perspicuum est: quæ varietas parvi est ponderis.

In Librum Tertium.

I Quas sponte nostra suscipimus) Καὶ ἐν ἰδί' τοῖς ἐκείνοις. Ceteri ferē omnes, τὰ ἐκείναια, voluntaria, aut voluntate suscepta Latinè reddiderunt. Ego institutum meum tenens, ne in his libris, vocabulorum confusione lectoris animum turbarem, cum Aristoteles infrā ubi ostendit, quid intersit inter, παρὰ ἄρ' ἔτι, & ἐκείναια, dicat, ἐκείναια etiā in pueros & feras cadere posse: voluntas autem non sit in feris: existi mai inep̄tē tūm ad sententiam Aristotelis, tum ad docendi rationē, ἐκείναια, voluntarium nominari. Itaque cum sint apud Græcos hæc tria, βούλησις, παρὰ ἄρ' ἔτι, ἐκείναια, ea propriis ac distinctis nominibus, quoad eius fieri potuit, appellavi. Ac priori quidem quodnam Latinū nomen respondeat, nemini obscurum est. Proximum autem, παρὰ ἄρ' ἔτι, Consilium Latinè reddidimus: sed ἐκείναια quod ἴμο vocabulo Latino exprimi non poterat, Sponte factum, aut Sponte susceptum semper appellavi. Porro nominibus Græcis, ἐκείναια, & ἄρ' ἔτι, Latina, Sponte & Inuitus, respondere existimaui. Iam, ἀκούσια, quæ sunt ἐκείναια contraria, Inuitè facta, aut Inuitè suscepta, quæ inuitè suscipiuntur aut fiunt, nominavi. Nam qui ea, Inuoluntaria, dixerunt, voce ἴσι sunt minus Latina: qui, Non voluntaria, in eam, quam tantopere vitauimus, confusione incidere. Aristoteles enim perspicuè hæc tria distinguit, ἐκείναια, ἄρ' ἔτι, & ἐκείναια, ἀκούσια, & ἐκείναια. Ut sint, ἐκείναια, quæ sponte fiunt, ἀκούσια, quæ inuitè, ἔχ' ἐκείναια, quæ non sponte fiunt. Sed quid hæc ab iis, quæ sunt inuitè,

differunt? Eo videlicet, quod dicitur is egisse, non sponte, qui insciens egit quidem ille, sed nulla molestia ex eo quod egit, afficitur: Inuitè egit autem, qui ex eo quod egit insciens & coactus, dolore ac molestia afficitur. Neque est quod quisquam mihi dicat, Mea sponte & Sua sponte, non admodum esse usitata, pro, Mea & Tua voluntate, sed sepius habere locum in rebus inanimis, quàm animatis, ut cum dicimus ignem sua sponte moveri: & Vera & falsa sua sponte, non aliena iudicari: & cum Lucretius ait:

Si non fœcundas vertentes vomere glebas,
Terræque solum subigentes cimus ad ortus,
Sponte sua nequeant liquidas existere in auras.

Quod si in iis quoque, quæ ratione utuntur, sua sponte dicatur: ne hic quidem idem valere, quod sua voluntate, sed potius, per se, suis opibus, suo Marte, ut cum homines agunt aliquid per se ac non rogati, neque admoniti, vel sine aliorum auxilio, dici posse sua sponte agere, ut Cic. ad Marium, Magnum quiddam spectavit, ne sua quidem sponte, sed eorum auxilio, &c. Hæc (inquam) si quis mihi obiiciat, nihil commovear. Dico enim, sponte, locum habere tum in rebus inanimis, tum in animatis. Atque in inanimis quidem, & animantibus rationis expertibus, Sponte sua; idem valere quod, per se, nulla vi coacta, aut nulla arte adhibita: in iis autem quæ ratione sunt prædita, interdum sua vi, & per se, & non rogata, neque adiuta: interdum etiam sua voluntate, ut Cic. Partit. Qui sua sponte & voluntate aliquid faciunt. ad Attic. lib. 15. Gaudeo te id mihi suadere, quod ego mea sponte pridè feceram. & epist. lib. 9. ad Dolabellam. Quamquam verissimè possum respondere te, quæ facias, suo iudicio, & tua sponte facere, nec cuiusquam egere consilio. Hoc loco autem, Tua sponte, valere idem quod, Tua voluntate, declarat locus ille in epist. ad Papyr. Petum eod. lib. Non possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quæ apud me, ut debet, valet plurimum, sed etiã voluntate ac iudicio meo. Eadem enim utrobique dicuntur aliis verbis. Idem de Orat. lib. 2. Aut senatui parendum de salute Reipub. fuit: aut aliud consilium institendum, aut sua sponte faciendum. & Terent. Adelp. Potius consuefacere filium sua sponte rectè facere, quàm alieno metu. Postremò hoc contendo, philosophiam Latino sermone explicari ab eo non posse, qui usque ad eò sit religiosus, ut nul-

lum in oratione ponere nomen audeat, nisi Ciceronianum.

2 Aut per inscientiam) Η δὲ ἀγνοία Poteram dicere per imprudentiam: idque erat usitatus, & si quæris, magis Ciceronianum. Sed cum videam apud Græcos philosophos nimium quantum interteresse inter, ἀγνοία, id est ignorantiam, seu inscientiam, & ἀπροσῆμι, id est imprudentiam: malui minus Ciceronianus haberi, dummodò distinctius & planius Aristotelis sententiam explicarem, neque tamen prorsus inquinatè loquerer, quàm nimio Ciceronis imitandi studio distinctissimè, accuratissimè tractatam, obscurare, atque ad eò perturbare. Eos autem libros secuti sumus, in quibus scriptum est, δὸκῆ δὴ ἀγνοία εἶναι, quanvis Florent. habeant, δὸκῆ ἢ. Et infra. ibi ita ut illi, si faciat, salvi sint, &c. secuti sumus veterem interpretationem, qui perspicuè ita legit: ἢ πρᾶξαιτ' ἢ ἢ σώζονται: μὴ πρᾶξαιτ' ἢ, &c. non ut in vulgatis, πρᾶξαιτες.

3 Ferè enim ea, quæ expectantur) Alij aliter, ego veterem interpretationem, & codicem manu scriptum secutus sum. Est autem illius codicis hæc scriptura, quam annotavit Adrianus Turnebus vir doctiss. ἵσθ' ἰδὲ τὸ πολὺ, ὅτι τὰ ἢ πρὸς δὸκῆ μὲν λυπηρὰ, τὰ δ' ἀσχυκαζόμενα, αἰσχροῦ. Vetus interpres videtur legisse, ἀδ' ἀσχυκαζόμενα. Argypop. εἰς ἀδ' ἀσχυκαζόμενα. Quarum omnium lectionum una & eadem sententia est, atque ad hunc locum accommodata: Vulgata autem lectio, ἀσχυκαζόμενα, à qua nihil discrepat Florentina, & inepta & corrupta est. Τὰ ἀσχυκαζόμενα enim sunt, ea quæ cogunt. Quæ expectantur porrò, & quæ cogunt, unum sunt, scilicet τὰ λυπηρὰ, qualia sunt damna, seruitus, mors, cruciatus. At oportet duo esse, eoridè inque, si diligenter attendas, ponit Aristot. nempe & τὰ πρὸς δὸκῆ μὲν, id est ea quæ expectantur, quæ sunt molesta, gravis, ἀσπερα, horribilia, & ea, ad quæ impellimur à potentiore, quæ sunt turpia. Ut si quis tyrannus iubeat amicum prodere, vel patriam oppugnare, & nisi faciamus, proscriptionem bonorum, pœnam, cruciatum minitetur, atque intenet. Amicum prodere igitur, est id ad quod impellimur à potentiore, quod Aristoteles nominat, & ἀσχυκαζόμενα, vel, εἰς ὃ ἀσχυκαζόμενα, proscriptio bonorum, cruciatus, &c. τὰ λυπηρὰ, sunt τὰ πρὸς δὸκῆ μὲν, id est, quæ expectantur.

4 Quod si quis dicat ea quæ incumda) Secutus sum Aspasium,

qui hoc modo legit hęc locum, *Εἰ δὲ τις τὰ ἡδέα ἢ τὰ λυπηρὰ, βλάται εἶναι φαίν.* Libri Florentini, cum quibus alij ferè consentiunt, habent, τὰ ἡδέα ἢ τὰ καλὰ, id est, iucunda & honesta. Vetus interpres videtur legisse, τὰ ἡδέα ἢ τὰ ἀγαθὰ, vel, ἀσθεαῖα. Sic enim vertit, iucunda & bona. Argyrppylus autem neque vocem, λυπηρὰ, neque, καλὰ, neque, ἀσθεαῖα, habuit in suo libro, aut certè reiecit. Ego in tanta librorum, & interpretum dissensione, si mihi coniectura vti licet, arbitror ita scriptum esse ab Aristotele, *Εἰ δὲ τις τὰ ἡδέα, βλάται εἶναι φαίν.* Id vt credam, facit ea, quam dixi, librorum varietas, quã lectorum dubitatio peperit, aliàs atque alias voces pro suo cuiusque sensu & arbitrio ad marginem libri ascribentium: quam auxit postea librariorum inscitiam ne dicam an audaciam? qui quæ ascripta ad oras librorum, repererant, in ordinem verborum Aristotelis retulerunt. Præterea ea verba quæ statim sequuntur, *Et qui vi aliqua coacti atque inuiti agunt, moleste ferunt: qui iucundo ad agendum inuitantur, cum voluptate & iucunde agunt.* Hęc igitur verba eò pertinent vt refellat Aristoteles quod fuerat obiectum, nempe iucunda esse violenta. Fieri non potest (inquit) vt iucunda sint violenta. Nam violenta dolorem ac molestiam afferunt: at iucunda, voluptatem, Quare vocem, τὰ λυπηρὰ delendam censeo. Iam illa quæ sequuntur, *Et R E R V M* quidem honestarum in seipsum turpius in iucunda, causam, conferre, argumento sunt, hoc nomen, καλὰ, quod reperitur in libri Florentinis post vocem, τὰ ἡδέα, etiam esse reiiciendum. Significant enim solere homines rerum honestarum causam sibi attribuere. At si honesta essent violenta, dici non possent homines honestarum actionum auctores, cum violenta sint extrã. Mea igitur sententia sic legendus est hic locus, *Εἰ δὲ τις τὰ ἡδέα, βλάται εἶναι φαίν, id est, Quod si quis dicat ea quæ iucunda sunt, esse violenta &c.*

5 *Qui iucundo*) Οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, (subaud. περὶ τὸς) μεθ' ἡδονῆς. In nonnullis libris corruptis ita scriptum est, Οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, & καὶ μεθ' ἡδονῆς: quos Perionius secutus est cum ita vertat, *Iis malum affert cum voluptate.* In eundem scopulum offendit Gruchius, quãuis à Perionij interpretatione hoc loco discrepet. Vtrum eradendum est illud, καὶ μεθ'. Nam neque in vllis exemplaribus reperitur emendatis, neque Argyrppylus, neque Aretinus habuerunt.

6 *Quod autem fit per inscientiam*) Aristoteles hoc loco, vt suprã

admonuimus, ostendit quid intersit inter hæc tria, ἀκρίσιον, ἀκρίσιον, ἢ ἔκαστον. Quibus tribus Græcis tria paria Latina (quantum quidẽ consequi potuimus) reddidimus: *Quod sponte fit, Quod inuitè, Quod non sponte.* Sunt & alia tria, ἀκρίσιον, ἀκρίσιον, ἢ ἔκαστον, id est, *Qui sponte agit, Qui inuitus, Qui non sponte.* Horum igitur trium quod sit inter se discrimen, pulchrè explicat Aristoteles: quam distinctionem tamen mirè perturbavit Perionius. Sic igitur hæc distinguit Arist. qui per inscientiam aliquid egit, cuius eum postea non pœniteat, certè sponte non egit. Nam qui sponte agit, sciens agit: ille autem egit insciens. Rursus non egit inuitus. Nam qui agit inuitus, molestia ex eo afficitur, eumque facti postea pœnitet: at fingimus hunc sine vlla molestia egisse, neque eum facti sui pœnituisse. Non igitur egit inuitus. Colligitur cum neque sponte, neque inuitus egerit, tertium ali-quod esse oportere. *Quod nam illud erit? Dicatur (inquit,) egisse non sponte.* Tria igitur sunt, Sponte facere, Inuitum seu inuitè facere, Nō sponte facere.

7 *Ignorat igitur*) Posteaquã ostendit Aristoteles ebrium, si quid peccet, non per inscientiam, sed per vinum & ebrietatem peccare: docet, etiam si quis peccet insciens, non tamen idcirco dicendum esse inuite peccare: quoniam improbi omnes peccant inscientes. Nam mala educatione vel consuetudine deprauati, quid sit agendum, nesciunt. Id enim sibi persuaserunt esse bonum, quod est malum, consiliũque susceperunt minus rectum: quos tamen absurdum sit dicere inuitos peccare, propterea quod ea inscientia ex eo nata sit, quod principium in illis est corruptum, videlicet mens. Itaque hæc inscientia non efficit, vt fecisse dicantur inuiti, sed vt sint improbi. Præterea neque inscientia rerum vniuersarum causa est cur aliquis inuitus agere dicatur. Nam qui res vniuersas, & omnibus notas ignorat, vituperantur: at qui agunt inuiti, non vituperantur. Restat vt inscientia sola rerum singularium efficiat vt quis inuitus agere dicatur: quemadmodum si quis patrem, quem hostem esse existimet, occidat.

8 *Actum autem ab inuito*) Aristot. τὸ ἢ ἀκρίσιον βέλεται λέγεσθαι. Si quis verbum de verbo exprimere velit, ita vertat, *Actum autem ab inuito vult dici, id est, solet, vel, debet dici.* Locos aliquot collegi, in quibus similis verbi, βέλεται significatio est. Lib. 4. in princip. βέλεται πρὸς ἄσποτον εἶναι ὁ ἐνὶ κακῷ ἔχειν, & φθέρων πρὸς ἄσποτον.

id est, *Asotus enim proprie is videtur esse, qui vno vitio affectus est, eo nimirum, quo res familiaris consumitur. eodem libro. βύλεται ἢ ὁ πρῶτος ἀταρχῶς εἶναι. &c. id est. Ea enim videtur esse mansueti & lenis hominis natura, ut & ab omni animi tumultu sit liber, ac solutus, &c. libro quinto, ὁ δὲ Δικαῖος βύλεται εἶναι ὅσον ἐμψυχῶν ἢ Δικαίων. Id est, Nihil enim aliud videtur esse iudex, quam ius quoddam animatum. Ibid. de nummo. ὁμοῦς ἢ βύλεται μένεν μάλλον. Verumtamen nummus manere firmus & stabilis magis solet natura. lib. 8. πικρὴν ἢ ἀρχὴν βύλεται ἢ βασιλεία εἶναι. Id est, Ad patriam enim potestatem regnum proximè videtur accedere. Ibidem. ἴσοι ἢ οἱ πολλοὶ αἰσίου εἶναι. & β. εὐφρ. βύλεται ὁ καπιγορῶν βελίον εἶναι τῷ φθίγοντι. & lib. 6. φυσικ. βύλεται ἢ ἡ πᾶν εἶναι ἢ ἐχέειν, τέλει, ἀλλὰ εἰ βίβλους. Id est, Non enim omne extremum finis dici debet, sed id demum quod sit optimum. Quo loco D. Thomas præstantiss. alioqui philosophus, & Aristotelis interpres acutiss. Græca lingua incertitia titubavit. Cum enim Aristoteles poetam quemdam reprehenderet, qui dixerat eum, qui mortuus esset, finem, cuius gratia natus esset, cōsecutum esse: videri enim non omne extremum esse finem, sed id demum extremum, quod esset optimum. D. Thomas illud, βύλεται, refert ad poetam hoc sensu, Vult poeta non omne extremum esse finem, &c. cum sit coniungendum cum nomine, ἐχέειν, ut diximus.*

9 *Aiunt sibi ex ore) Rectè annotat P. Victorius vir doctiss. in lib. Variar. lectionum, ἐκπίπτεω idem esse quod, ex ore excidere. Sed non emendat vocem, αὐτὸς, hoc loco, quæ mea quidem sententia corrupta est, putoque legendum, ἐκπέσειν αὐτῶς. Alioqui, ἐκπέσειν, dicuntur actores tragiæarum aut comædiarum, qui non fuerunt à spectatoribus probati, qui non steterunt, qui eiecti & explosi sunt. Nota sunt illa ex Orat. Demost. περὶ σεφάνου. σὺ δὲ ἐξέπιπτες, ἐγὼ δὲ ἐσύριπτοι. Aristot. ποδὶ ποιητικῆς. ἢ ἐκπίπτεω ἢ κακῶς ἀγωνίζονται, ὅσοι πῶρος ἢ ἰλία ὄλων ἐποίησαν, καὶ μὴ κατὰ μέτρον.*

10 *Aut cum ostendere vellet) Secutus sum codicem Florentinum, veterem interpretem, Argropyli. quavis mihi non displiceat ea scriptura, quam se reperisse in quibusdam veteribus codicibus, ait Adrianus Turnebus, διξαι, id est tangere.*

11 *Et hastam esse sphaera in modum) Ἐσφαίρωσθαι. Ridiculè ver-*

tit Perionius, Et hastam orbicularis esse figuram, quæ sit lancea in formam directâ. Quis enim mortalium vidit unquam hastam orbicularis figurâ? Nesciunt scilicet, ἔσφαίρωσθαι dici ligna, quæ ita sint obtusa, ut eorum extremum sphaera in modum sit rotundum.

12 *Præterea verò quamobrem) Sic arbitror hunc locum esse legendum apud Aristot. ἔτι ἢ ἡ ἀσφάρις ἔσφαίρωσθαι εἶναι ἢ κατὰ λογισμὸν, τὰ κατὰ θυμὸν ἀμαρτωδῶτα. Vult ostendere Aristoteles, neque ea quæ ab ira impulsæ, neque quæ cupiditate inflammati agimus, inuitè agi. Probavit autem iam superiore ratione, ea quæ cupiditate peccantur, dici non posse inuitè peccari, quia hæc molestæ sunt, illa iucunda. Nunc docet neque ea quæ ira impulsu admittuntur, inuitè peccari dicenda, hoc modo, Dicunt nonnulli ea quæ quis adhibita ratione peccat, ab iis quæ ira impulsu peccat, eo differre, quòd hæc inuitè admissa sint, illa autem nequaquam. At si ita esset, hæc non essent fugienda, illa essent. Nunc autem utraque sunt fugienda, tum ea quæ ratione adhibita peccantur, tum ea, quæ ira impulsu: si fugienda, ergo & mala. At quæ facta sunt inuitè, non sunt mala. Ergo quæ quis peccat iratus, non peccat inuitus, immò verò sua sponte ac voluntate.*

13 *Tum cupiditas & iucundi est) Non dubitavi multorum codicum consensum improbare, Florentini, Parisiensis, Veneti, Germanici, in quibus ita scriptum est. καὶ ἢ μὲν ἐπιθυμία ἡδύτης, ἢ ἐπιθυμία, ἢ πρῶσις ἢ ἔτε λυπηρῶς, ἢ ἡδύτης. Visa est enim mihi longè concinnior, planèque incorrupta ac germana ea scriptura quam P. Victorius in vno codice manuscripto antiquo extare dicit. hoc modo, καὶ ἢ μὲν ἐπιθυμία ἡδύτης, καὶ ἐπιθυμία, ἢ ἡ πρῶσις ἔτε λυπηρῶς, ἢ ἡδύτης.*

14 *Neque dicimus, neque convenit ita) Προσιώμεθα ἢ λέγειν ἢ ἀρμόζει. Perion. Præ nobis ferre non decet. Multa vno loco peccata. Primum, ἀρμόζει, non est decere: sed, convenire, potius: deinde quid sibi hæc volunt præ nobis ferre? Non enim hoc dicit Aristoteles, indecorum esse, aut non decere fateri, atque adeò prædicare, propositum nobis esse ut beati simus. (Id enim gloriosum & prædicandum est, cum beatitudo sit vltimum bonorum.) sed cum ostendere velit quid intersit inter, βέλομαι & πρῶσις, dicit nos proprie & ἀπὸ ἰτα loqui, βέλομαι ὁ βδαιμονεῖν, Id est, volo beatus esse: sed, πρῶσις*

βίβραμοναί, Id est, consilium capio ut sim beatus, si quis dicat, inep-
tè locutionem.

15 *Quandam opinionem*) Opinionem quandam appellat Aristoteles eam quæ versatur in iis rebus quæ nostra opera effici possunt. Suprà autem proximè opinionem, vniuersam accipe. Idcirco malim illud, ὅλας, id est, omnino coniungi cum nomine, δόξῃ, hoc modo. Idem igitur quod opinionem &c.

16 *Cuiusdammodi sumus.*) Aristot. τοιοῦτοι εἰσμεν. Id est, Certo quodam modo affecti sumus, nempe vel boni, vel mali, ut suprà admonuimus.

17 *Quod eius rei sit*) τῷ εἶναι εἰ δέ. Perion. Eius rei quæ sit honesta. Quauis non admodum absit ab Aristotelis sententia, tamen arbitror non idem esse, honestum, atque id quod oportet.

18 *Etenim rerum omnium*) Aristoteles hîc quatuor omnium rerum causas enumerat, naturam, necessitatem, fortunam, mentem, & quicquid opera hominis agit. Perionius hunc locum sic vertit, Horum enim causa est natura, necessitas, &c. quorum? nempe eorum quæ in nostra potestate sunt. Est enim talis Perionij verborum sententia. At hoc falsum est, neque vnquam ab Aristotele cogitatum.

19 *Et quicquid per hominem agit*) Arist. καὶ πῶς εἰ ἀνθρώπων. Subaudiendum est, πῶς τῶν. Perionius autem sic, Quicquid ab homine geri potest. At quæ fieri potest ut quicquam ab homine gestū causa sit, cum sit effectum?

20 *Ad artem pecunie*) χρηματιστικῆ. Perion. Artem nummulariam, mendasè.

21 *An sanaturus sit*) Arist. εἰ ὑγιαίνει. Perion. An curet. Primum, ὑγιαίνει, non est curare, sed sanare, aut sanum facere. Deinde sanare Latinum verbum atque etiam (si queris) Ciceronianum est. Sic enim de Natura Deorum 3. Vomica Phareï Iasonis, quam medici sanare non potuerunt. Idem Officiorum 3. Sanum facere, pro sanandi verbo usurpat, Si eo medicamento sanus factus fuerit. Postremò aliud est sanare, aliud curare. Curant enim multi qui non sanant, curantque omnes ut sanent. sed quisquis sanat, curauit, neque quisquam sanat, ut curet.

22 *An bonas leges*) εἰ δὲ νόμοις πικρότεροι. Perion. An legem condas. Tolerabilis peccasset, si bonam addidisset.

23 *Retexere veluti descriptionem*) Arist. διὰ γράμμα. Perion. Lineam ducere. Lineam ducere Latine dictum est, sed non satis est eum qui Græca in Latinum conuertit, Latine loqui: oportet enim illum eadem loqui & sentire, quæ loquitur is, quem interpretatur.

24 *Aut sit ne ita pistus ut oportet*) ἢ τῶν πῶτων ὡς δέ. In quibusdam libris impressis sequuntur hæc, ἢ τῶν πῶτων ὡς δέ, quæ absunt à libris Florent. Venetis, Parisiensibus. Sed in Parisiensibus legitur, ἢ τῶν πῶτων, ἢ τῶν πῶτων ὡς δέ: cuius scriptura nullum est, neque apud Argyropyl. neque apud veterem interpretem vestigium, nisi in quibusdam libris Germanicis.

25 *Cum principium ad seipsum*) ὅταν εἰς αὐτὸν ἀναγάγῃ. Perion. Cum principium ad rem quam vult aggredi, retulerit, atque, ad id ipsum, quod est ex eo consequens. Aliud loquitur Aristoteles, aliud Perionius. Aristoteles hoc dicit, Quærendi tum quenque finem facere, cum actionis principium ad se, & ad eam sui partem, quæ præest, nempe rationem seu mentem potius, reuocavit.

26 *Hæc est enim quæ*) τῷ εἶναι εἰς τὸν περὶ εὐδαιμονίας. Alij sic vertunt, Hoc enim est quod eligitur. Sed non rectè. Itaque D. Thoma culpa veteris interpretis, hunc locum perperam intellexit.

27 *Atqui eorum oratione*) Hoc dicit Aristoteles. Quidam dicunt id quod sub voluntatem cadit, esse verum bonum: sed responderi potest, non ita esse: alioqui euenset ut quod quis velit, non sit voluntati optabile. Exempli causa, quod quis optat atque eligit, non rectè; id malum est: at quod quisque eligit, id vult: ergo quod is vult, qui eligit minus rectè, id non est voluntati optabile, seu ut planius dicam, sub voluntatem non cadit. Nam si sub voluntatem caderet, esset bonum: at erat malum. Ergo id quod volet quis, non erit voluntati optabile, quod est absurdum.

28 *Voluntati optabile*) Sic, βουλητόν, hoc loco appellauit: aliàs, id quod sub voluntate cadit. Sed quia hoc mihi videbatur hîc productius ac longius, illo altero uti malui: Est autem sic accipiendum hoc totum, Voluntati optabile, quasi vnum sit nomen, ne quis forte mihi dicat me debuisse dicere, boni viri voluntati optabile: quod quidem si cui magis placeat, non repugnabo. Hoc tantum volebam, hæc duo, Voluntati optabile, pro vno, βουλητόν haberi, quando nullum vnum

in tota lingua Latina reperitur. Peto autem ut mihi ignoscant tam diserti, tum Philosophico studio dediti homines, si neque dum Latine loqui studeo, verbis utrorque interdum Philosophorum nationi satis critis, neque de Philosophicis disputationibus, ac distinctionibus religiosius tracto & persequor, verba usurpo Ciceroni usitata. Nam cum M. Tullius Philosophiam Peripateticam Latinis literis vix libaverit, ac tantummodo Commentarios quosdam Stoicorum in Latinum sermonem suo arbitrato conuerterit, non est dubium quin fieri non possit, ut quisquam verbis Ciceronianis Philosophiam Peripateticam explicet. Praclare verò nobiscum agatur, si tanta nobis Latinorum verborum copia suppetat quamvis non admodum Ciceroni usitatorum, ut iis Arist. Latine possimus interpretari. Est igitur, $\epsilon\upsilon\lambda\eta\tau\omicron\upsilon\mu$, id quod barbari, Voluntabile appellant, id est. Id quod quis velle potest aut debet.

29. Itaque si quid agere) $\acute{\omicron}\varsigma$ ei $\tau\epsilon$ $\pi\epsilon\gamma\tau\epsilon\mu\kappa\alpha\lambda\omicron\upsilon\mu$ $\omicron\upsilon$. Sententia horum verborum non est illa quidem obscura: verumtamen ea non sunt affecti neque Perionius, neque Strebæus. Duo igitur proponuntur, agere, non agere. Quod agere, est honestum, id non agere, turpe est: Quod non agere, honestum est, id agere est turpe.

30 Sponte improbus nemo) $\omicron\upsilon$ $\delta\lambda\iota\varsigma$ $\epsilon\kappa\alpha\upsilon\tau\omicron\mu\epsilon\tau\epsilon\varsigma$, $\acute{\omicron}\delta\iota$ $\acute{\alpha}\kappa\alpha\upsilon\mu\acute{\alpha}\nu$ $\kappa\alpha\pi\iota$. Versus est trimeter, e quo nos octonarium Latinum fecimus.

31 Ut ne vel caleamus) Secutus sum libros emendatioris in quibus sic legitur, $\mu\acute{\alpha}$ $\delta\epsilon\mu\alpha\lambda\iota\alpha\delta\alpha\upsilon$. Nam a quibusdam, usque corruptis, abest negatio.

32 Nā ne eger quidem sanus) $\omicron\upsilon$ δ $\pi\acute{\rho}\omicron\tau\omicron\varsigma$ $\omicron\upsilon$, $\epsilon\gamma\eta\upsilon\varsigma$. Perion. ita, Quoniam ne agrotus quidem valens & incolumis sit. Nihil hinc de incolumitate queritur: sed non est ausus uti vocabulo sanus: quo tamen utitur M. Tul. pro eo quem Græci $\omicron\upsilon\gamma\iota\upsilon$ nominant, & qui corpore valet, ut supra annotauimus. Utitur & Horat. elegantissimus Latini sermonis auctor. Ita dum fugit apta & propria nomina, utitur alienis, minimeque ad rem accommodatis.

33 In manus sumere ac iacere) Aristot. $\lambda\alpha\beta\epsilon\iota\upsilon$ $\kappa\alpha\iota$ $\epsilon\lambda\theta\alpha\iota$. Sic libri Florēti, Parisienses, Veneti, Sic & manu scripti, Sic denique Argropy. Aliter autem vetus interpres, qui videtur legisse, $\epsilon\alpha\lambda\epsilon\iota\upsilon$ $\kappa\alpha\iota$ $\rho\acute{\alpha}\lambda\alpha\iota$, cum quo nonnulli codices consentiunt, quos secutus sum.

34 Imbecillitatis, deformitatis) $\omicron\mu\omicron\lambda\omicron\varsigma$ δ $\kappa\alpha\iota$ $\omega\delta\delta\epsilon$, $\acute{\alpha}\delta\epsilon\iota\gamma\mu\alpha$, $\kappa\alpha\iota$ $\alpha\iota\chi\omicron\varsigma$.

Videtur mihi vox, $\alpha\lambda\chi$, redundare hoc loco. Nam cum paulo ante dixerit eos qui deformes sunt natura, reprehendi non solere, quid opus est iterum eadem de re dicere?

35 Visionem) $\epsilon\alpha\upsilon\tau\alpha\sigma\iota\alpha\mu$. Sic eam M. Tull. nominat, ut supra ostendimus: quam Perionius, estimationem dicit, novo & barbaro nomine. Voluit estimationem dicere: quæ tamen Græco responderet, $\upsilon\pi\omicron\lambda\eta\tau\iota\varsigma$, ut alio loco docebimus.

36 Sin autem maleficij admittendi.) Longum est hyperbæum, quod usque ad illum locum pertinet: ei $\delta\iota\kappa\tau\omicron\upsilon\tau$ $\delta\epsilon\upsilon$ $\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\eta$. Itaque usque eò suspenditur sententia. Quia verò solet hæc res obscuritatem parere, memoriæque lectoris turbare, remedio utitur usitato, eorum videlicet verborum repetitione, ad quæ referuntur, & a quibus pendent ea quæ longo post intervallo sequuntur, hoc modo: Si igitur hæc vera sunt, scilicet neminem sibi ipsum, cur maleficium admittat, causam esse, &c.

17 Et si appetitionem finis) η $\delta\epsilon$ $\tau\epsilon\lambda\upsilon\varsigma$ $\epsilon\pi\epsilon\sigma\iota\varsigma$ $\epsilon\kappa$ $\acute{\alpha}\nu$ $\delta\alpha\iota\tau\epsilon\tau$ $\tau\omicron$. Suspenditur etiam nunc sententia: Perionius ita vertit quasi concludatur, & quod gravius est, totum hunc locum corrumpit, quippe qui, $\acute{\alpha}\nu$ $\delta\alpha\iota\tau\epsilon\tau\omicron\varsigma$, vertat, propter se approbata.

38 Adoptare potest) Adoptare proprie valet, eligere, ita M. Tullius dicit, Adoptare sibi patrum & defensorem, & Plaut. Adoptare socium, & adoptare tutorem.

39 Bene à natura informatus) $\epsilon\upsilon\phi\upsilon\upsilon\varsigma$, Bene factus, benèque compositus natura. Quocirca, $\delta\iota\phi\upsilon\lambda\omicron\upsilon$ nos, natura bonitatem Latine reddidimus.

40 Positus est) $\kappa\alpha\iota\tau\alpha$. Sciendum est. $\epsilon\upsilon$ $\tau\omicron\iota\varsigma$ $\pi\epsilon\gamma\kappa\tau\omicron\iota\varsigma$, Id est, In iis quæ sub actionem cadunt, finem esse tanquam principium, quoniam ex eo pendet & apta est eorum, quæ ad actionem pertinent, necessitas, si necessitas est appellanda. Itaque quemadmodum in mathematicis nonnulla sunt, quæ non egent probatione, neque docenda aut demonstranda sunt, sed ea oportet esse posita & concessa, appellanturque principia: sic ei $\tau\omicron\iota\varsigma$ $\pi\epsilon\gamma\kappa\tau\omicron\iota\varsigma$, finem positum, fixum, certum, clarum, minimeque obscurum esse par est, tanquam principium.

41 Sed aliquid etiam est) $\kappa\lambda\lambda\alpha\tau\iota\kappa\alpha$ $\kappa\alpha\iota$ $\pi\alpha\theta\epsilon$ $\acute{\alpha}\nu\tau\omicron$ $\delta\epsilon\upsilon$. Sic habent boni codices: nonnulli $\pi\alpha\theta\epsilon$ $\acute{\alpha}\nu\tau\omicron$: Quæ quidem verterunt alij, extra

ipsum, alij, prater hoc, alij aliter. Incidi in quendam librum Germanicum, in quo scriptum esset, πικρὸν αὐτῶν, quae lectio non est reicienda. Sententiam enim continet non absurdam, hoc modo. Sed si quid etiam est ab ipso, id est, ipsius labore, industria, studio partum, non à natura tantum acceptum. Vetus interpres, & Argyropylus perspicue legerunt, πικρὸν αὐτῶν: quam lectionem secuti sumus, ut omnium optimam.

42 Aequè enim in homine malo) Hunc locum quanto & melius & fidelius, quàm alij, verterim, docti iudicabunt. Ego quidem & optimos codices secutus sum, & Aristotelis sententiam summo studio exquisivi, atque expressi. Primum igitur veram lectionem proponam: deinde eius lectionis sententiam exponam. ὁμοίως ᾗ δὲ καὶ ἡ φύσις ἢ ἡ ἀρετὴ ἐν τοῖς πικροῖς, καὶ ἐν τοῖς ἡδέσι. Horum verborum hanc sententiam esse puto, Fingamus (inquit Aristoteles) finem unicuique hunc vel illum videri, ac propositum esse natura: nihilo magis tamen viri boni, quàm improbi hominis actiones, quae ad eum finem referuntur, eaque quae ei fini consentanea sunt, ab eius opera, & studio proficiuntur. Vult autem ostendere Aristot. vitium aequè ut virtutem, esse ἐκείσιον, id est, voluntate contrahi, siue finem nobis ipsi per nos & nostro Marte proponamus, siue cum finis nobis propositus fuerit natura, nostra actiones à voluntate, & consilio nostro orientur.

43 Et à quibus rebus) ὅθεν ὄντε γίνονται, καὶ ὅθεν τῶν πραγμάτων. Haec duo quasi spiritu continentur, quae tamen alij discerperunt.

44 Cum rerum singularium) Εἰδότες τὰ κατ' ἐκείνας. Perionius, Quod rerum singularium teneamus scientiam. Falsum est nobis res singulares semper esse cognitae. Nā si semper essent cognitae, nihil unquam ageremus inscientes, nihil inuiti. Nunc autem accidere potest ut quis cum muliere aliqua rem habeat, quae sit mater aut filia: quam tamen alienam esse existimet.

45 Solitudinem, vitamque sine amicis.) Sic reddidimus Latine, ἀφιλίας, M. Tullium imitati lib. i. de Finibus, Nam cum solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare, Idem in Lelio videtur, ἀφιλίας, Inopes amicorum dixisse, & βίον ἀφίλων, vitam incultam & desertam ab amicis.

46 Et in pecunia amittenda fidenti) καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβόλων ἀδιδραστὸς ἔχουσι. Perion. Ad largiendum sunt paratissimi. Multa in paucis verbis peccata, quae mihi non libet amplificare dicendo. Ipsa enim per se magna sunt.

47 Quae autem homini tolerabilia sunt) τὰ ὑποκτάμενα. Perionius. Quae homini accidere possunt. Mendosè. Multa enim homini accidere possunt, quae non sint κατ' ἀδιδραστὸν, id est, Quae homo ferre non possit.

48 Imperterritus) ἀτάκτικος. Perion. Reprehensione caret. Reprehensione carere Latinum, & si voles, etiam Ciceronianum. Sed quid tum postea? Oportet interpreti eam linguam quam interpretatur, esse cognitam. Εκπλήκτων, est exterrere. Unde ductum, ἀτάκτικος, Qui non exterritur, sed ille fortasse putavit legendum, ἀντάκτικος.

49 Sed ita ut oportet, & ut ratio postulat, &c.) Sic Aristoteli ὡς θεὸς λέγει, καὶ ὡς ὁ λόγος, ἡ ἀποβόλος, καὶ ἡ ἀρετή. Perion. haec verba, ὡς ὁ λόγος, ἡ ἀποβόλος, coniunxit, & ita interpretatus est, Ut ratio postulabit. Atqui ea sunt separatim legenda, ὡς ὁ λόγος, Subaud. λέγει, καὶ ὡς ὁ λόγος. ἡ ἀποβόλος autem valet, Ferre, perficere, subire: non, Postulare, ut ille interpretatur.

50 Nam pro rei dignitate) κατ' ἀξίαν ᾗ, Scio Argyropylum legisse, κατὰ τὴν ἔξιν, id est, Ex habitu. Verum secutus sum veterem interpretem, & codicem Florentinum, & ceteros vulgatos.

51 Omnis autem actionis finis est id quod) Sic Aristot. τέλος ἢ πῶσις εἰς τὴν ἀρετήν ἢ κατὰ τὴν ἔξιν. Alij sic interpretantur, Omnis actionis finis est is qui habitui convenit: & ita vetus interpres. Ego mei facti proferre possum multos viros doctos approbatores, qui sic haec accipiunt. & κατὰ τὴν ἔξιν. Id est, Id quod habitui convenit: non ut sit, & τέλος ὅν κατὰ τὴν ἔξιν.

52 In iisdem igitur rebus) Scio ita legi in omnibus, quos quidem viderim, codicibus, ὡς τὰ ταῦτα ἢ οὐκ. Id est, In his igitur: sed placuit mihi cuiusdam viri docti coniectura, qui suspicatur legendum, ὡς τὰ ταῦτα. Quam lectionem sequitur Aretinus. Quamquam utroque modo legas, nihil de sententia decedit.

53 Cogunt etiam ij qui in prima acie locant) Omnes libri & im-

preſſi, & manu ſcripti, quos quidem viderim, habent, οἱ πρὸς ἀττοῦ-
τες. Sed Amioto viro doctiſſimo, qui mihi olim affirmavit ſe ſcriptū
reperiſſe in codice quodam Pontificio manu ſcripto, πρὸς ἀττοῦτες,
Id eſt, In primo ordine locantes, aſſentior: eamque ſcripturam, quia
mihi ad hunc locum valdè accommodata videtur, non poſſum non
probare. Vetus interpres quidem infra proximè, quo loco legitur in
vulgatis, πρὸς ἀττοῦτες, perſpicuè legit, πρὸς ἀττοῦτες.

54 Belli terrores inanes) Δοκίμῃ ἢ εἶναι πολλὰ κενὰ ἢ πολέμῳ.
Scio in quibusdam libris legi, κενὰ, ſed mendoſè. Notum eſt prover-
bium, κενὰ πολλὰ ἢ πολέμῳ.

55 Hermæo) Hermæum locus fuit in vrbe Bœotia, Corona for-
taſſe à Mercurio ſic appellatus: in quo cum Coronæi & Bœotij mili-
tes auxilio eis miſſi adverſus Oenomarchum, qui arcè vrbis ſibi pro-
ditam occuparat, conſligerent, omnes ad unum ciues, pugnantes oc-
cubuerunt: auxiliarij verò ſtatim vt audierunt ducem quendam ſuū
in prælio cecidiſſe, in fugam verſi ſunt.

56 Maximam enim ad adenda) Varia eſt huius loci lectio. A-
liàs enim, ἰερμηνεύματα ἢ ὁ θυμὸς: aliàs, κληρικώτατον, aliàs, ἰπ-
τικώτατον. Quarum, quancunq; ſecutus fueris, eadem ſententia
manebit.

57 Eoſque ira adiuvat) ὁ ὃ θυμὸς σωδργεῖ αὐτοῖς. Non rectè Pe-
rionius, Eis ſubſidio eſt. Quasi verò ſubſidio eſſe idè ſit Latinis quod,
σωδργεῖν Græcis, qua de re infra dicemus.

58 Nam ſi ſint in ſylva, aut palude) Sic omnes codices & manu
ſcripti & impreſſi, εἰς ἢ εἰς ἢ εἰς ἢ εἰς ἢ. Quancunq; P. Victo-
rio viro de literis optime merito aſſentior, qui ſuſpicatur à librariis
indoctis cum unum ex his tantum ab Ariſtotele eſſet poſitum, à ſtu-
dioſo autem aliquo ad libri marginem alterum adiectum, vtrunq;
eſſe inculcatum.

59 Non igitur eo fortes) Locus hic aliquanto mendoſior eſt: quem
ſic arbitror eſſe corrigendū, leuiterque immutadum, ἢ δὴ ἔστι ἀνδρεία
ἢ δὴ ἀλγυδιόν ἢ θυμὸς ἐξελαυνόμενος πρὸς τὸ κίνδυνον ἰεμῶν. Vel
ἢ δὴ ἔστι ἀνδρεία διὰ τὸ ὑπ' ἀλγυδιόν ἢ θυμὸς, &c.

60 Pugnaces) μάχιμοι. Perion. non rectè, Bellicoſi.

61 Verum ſimile quiddam habent) Secutus ſum bonos codices cū
quibus conſentiunt vetus interpres & Argyropylus. Eſt autem hæc
illorum

illorū ſcriptura. παραπλήσιον δ' ἔχουσιν τι. Verba enim illa, οἱ κατ'
ἀελπίσιν, qua reperitur in quibusdam Germanicis, ab aliquo im-
perito & audaci librario adiecta ſunt.

62 Niſi ex euentu) Εἰ μὴ κατὰ ſυμβεβηκός. Perionius vertit,
Fortuito. Sed hoc mihi videtur Græco reſpondere, κατὰ τύχην. Euen-
ta autem ea eſſe, qua Græci, συμβεβηκότα, barbari, accidentia nomi-
nant, ex Lucretio optimo Latini ſermonis auctore cognoscere li-
cet. lib. i.

Ergo præter inane, & corpora, tertia per ſe
Nulla poteſt rerum in numero natura relinqui,
Nec qua ſub ſenſu cadat vlllo tempore noſtros,
Nec ratione animi quam quiſquam poſſit aperiſci.
Nam quæcūque cluent, aut his coniuncta duabus
Rebus ea inuenies, aut horum euenta videbis, &c.

At M. Tullius lib. de Natura Deorum. 2. Sunt autem (inquit)
qui omnia natura nomine apellent, vt Epicurus, qui ita diuidit, om-
nium que ſunt, naturam, eſſe corpora & inane, quæque his accidunt.
Quibus ex locis perſpicuum eſt qua dicuntur à Lucretio corporis &
inanis euenta, à M. Tull. dici, ea qua his accidunt.

63 Nec cerno viſo) Οὐ δ' ἰδῶν, ἢ ὄραρον ἔλεγον. Alludit ad Ho-
meri verſum, qui eſt ἰλιάδ. γ.

Εὐράρον ἢ ἔλεγον κερῶρον ἢ ἄγρον αἰ γα.

64 Quapropter collum ſibi) Secutus ſum codicem Florentinum,
& Pariſienſem, quorū hæc eſt ſcriptura. διὸ ἐν ἡνδατό τις ὁ φῶφω
γῶρον. In alijs codicibus autem, quos ſecutus eſt vetus interpres &
Argyropylus, ſic legitur: ἡνδατό τις φιλόξενος ἐρύξιος. Ego hæc duo
φιλόξενος ἐρύξιος, puto ab aliquo lectore eſſe adiecta, qua reperimur
tamen in libris ad Eudemum. Sed admonendus eſt lector, hunc
Philoxenum falſò Eryxium appellari mea quidem ſententia, atque
vbiçūque legitur, φιλόξενος ἐρύξιος, legendum, φιλόξενος ὁ ἐρύξιδος,
id eſt, Eryxidis filius. Cur ita credam, hæc ſunt cauſæ. Primum quòd
Athenæus libro ſexto eum, ἢ ἐρύξιδος, non, ἐρύξιον nominat. Deinde
quòd idem lib. οὐτανο, eundem Κυθῆριον appellat, ex quo perſpicuum
eſt Philoxenum illum Κυθῆριον à loco: τῶν ἐρύξιδος, à patre eſſe ap-
pellatum. Præterea lib. 3. de Moribus ad Eudemum diſertè Eryxidis
filius, id eſt, ὁ ἐρύξιδος nominatur. Poſtremo Hermolaus Barbarus,

cuius plurimi facienda est auctoritas, in epistola ad Antonium Galatheum, quam praeposuit Thomasio in Latinum sermonem à se conuerso, sic loquitur, Philoxenum Eryxidii, & Gnatonem Siculum gula proce. es, &c. Haec me causa impulerunt, ut crederem libros eos omnes esse corruptos in quibus hic, Philoxenus Eryxius appellatur.

65 Omnes enim cum indigent) ὅταν ἐπιδῶς ῥ. Perion. Cum vacui sunt. Non placet.

66 Lectumque iugalem) καὶ θῆνς. Pars est ultima versus Homericæ Ἰλιάδης. D. Thomas lectum putauit significari ad quietem, cum eo lecto significet Aristoteles, complexum & usum rerum venerearum. Nos, Lectumque iugalem vertimus, satis, opinor, vercundè, nec minus aperte.

67 Offendunt pauci) ἁμαρτανῶσι, id est, Peccant, ut aliàs admonuimus.

68 Cum huius vel illius rei amantes) φιλοβῶνται, dicuntur à Graecis, Qui cuius alicuius rei studio praecipue sunt dediti: ut φιλολόγοι, φιλαργυροί, φιλόψυχοι, φιλόλεμοι, φιλοιοί, &c.

69 Vel quod nimium delectentur) Sic Arist. ἢ ἄλλοι, ἢ ὡς οἱ πολλοί. Doctus quidam, sic haec verba accipit, ut unum significet, hoc modo, Aut quod magis quam ut multitudo. A quo dissentio, primum quod delectari re aliqua ut vulgus, malum est ipsum per se, etiam si non insit in eo nimium: deinde quod infra paucis post versibus, ita loquitur, μᾶλλον ἢ δῆ, ἢ ὡς οἱ πολλοί, χαίρουσι. i. Magis quam oportet, & ita ut vulgus, delectantur.

70 Quod non qua parte debent) ἢ μὴ ὅ δῆ, Omnes ferè interpretes haec verba omiserunt, vel quod non intellexerunt, vel quod se intelligere dissimularunt. Inest enim in eis (ut quidem mihi videtur) obscenitas.

71 Et cum voluptatibus potiri non potest.) Καὶ ἀρτυχάων Perionius, Et fruendo angitur. Si dixisset, Non fruendo: non admodum malè vertisset.

72 Neque omnino quibus ex rebus) ὅτι οἷς μὴ δῆ. Repetendum hic verbum, ἢ δῆται: quod proximè antecedit, itémque in eis quae statim sequuntur, ἢ τε σφόδρα τοῖς τῶ δῆται.

73 Neque magis quam debet.) ὅτι μᾶλλον ἢ δῆ, Repete verbum superius, ἐπιθυμῶ. Delenda est autem vox, ἢ δῆται, quae sequitur.

in omnibus ferè codicibus etiam Florentinis, praeterquam in Parisiensibus. Sic enim se reperisse scriptum in quodam codice manu scripto testatur Adrianus Turnebus, ἢ μᾶλλον ἢ δῆ, ἢ δῆται μὴ δῆ, ἢ δῆται λῶς ἢ τοῖς τῶ δῆται. subaudi, ἐπιθυμῶ. Neque est quod quisquam mihi dicat in ea voce ἢ δῆται, quam tolli oportere dicimus, subaudiri posse verbum, ἢ δῆται. Nam primum obstat verbum, ἐπιθυμῶ, quod est vicinius. Deinde si ita esset, Aristoteles eodem prope tempore & loco, idem ridiculè & praeter consuetudinem suam bis diceret. Modò enim dixit, ἢ τε σφόδρα τοῖς τῶ δῆται, Id est, Neque vehementer vlla re tali delectatur. Vehementer autè delectari & magis quam oportet, delectari, unum & idem sunt.

74 Ad errata puerilia transferimus.) ἐπὶ τοῖς παιδικῶς ἀμαρτίαις. Perion. Ad errores. Ille scilicet nihil interesse putat inter, errorem, & erratum, cum errore duci, aut in errore versari dicatur, qui falluntur, aut qui falsum aliquid opinantur: Erratum, autem idem sit quod peccatum: Graeci ἀμαρτία, aut ἀμαρτία nominant. Sciunt autem ij qui Graecas literas nesciunt, ἀκολασίαν dictam esse à verbo κολλᾶν, quod valet castigare. Idcirco translatione quadam, pueri ferociiores & contumaciores, dicuntur, ἀκόλαστοι: quasi non castigati, vel qui castigationis indigent.

75 Nam etiam pueri cupiditatem tanquam vitæ suæ) Κατ' ἰδίαν θυμῶν ἢ ζῶσι καὶ τὰ παιδικά. Perionius, Libidinosè viuunt. Non puto Latine dici posse, pueros libidinosè viuere: & quid dixi Latine? Immodò, ne vere quidem. Non cadit enim in eam aetatem ea, quam Latini libidinem nominant, neque pueri libidinosi dici solent, etiam si rebus iucundis delectentur. Puerilibus enim rebus delectantur, non turpibus & flagitiosis, ex quibus libidinosæ vita nominatur.

In Librum Quartum.

I Iam verò ea quae appellatur à Graecis.) Huius loci haec mihi videtur esse sententia, Astitia & illiberalitas (inquit Aristotel.) sunt in pecunia nimium & parum: sed astitia, quam proprium eius vitij, quod illiberalitati opponitur, nomen esse volumus, latius patere, atque ad alia vitia pertinere videtur. Eos enim qui pecuniam, & re familiarem in libidinem & res venereas profundunt, astitos appel-

lamus: at nomen quarimus, quod opponatur illiberali. Nam asôtus enim proprie significat, qui rem familiarem & bona sua dissipat ac profundit, simpliciter, etiam si ea ad libidinum intemperantiam, & rerum venerarum usum non conferat. Appellatur enim asôtus παρὰ τὸ σὼζω, & à particula privante, α. Id est, ab eo quòd is servari nò possit. Videtur enim ad interitum properare is qui suas facultates perdit, ac profundit. Intelligamus igitur hanc vim huic nomini subiectam esse, neque nunc asotiam pro intemperantia & libidinosa illa luxuria accipiamus. Hanc putamus esse Aristotelis sententiam. Quòd autem asotos hoc loco luxuriosos Latine nominamus, id M. Tullij exemplo facimus, cuius hæc verba sunt lib. de Finib. secundo, de Epicuri verbis ad verbum expressa, Si ea quæ sunt luxuriosis efficiencia voluptatum, liberarent eos deorum & mortis & doloris metu, docerentque qui essent fines cupiditatum, nihil haberem quòd reprehenderem, cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est, aut malum. Idem paulo post, quos hic luxuriosos Latino nomine appellavit, Græco asôtos nominat his verbis, Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quòd reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si non essent asoti. &c. Atque hoc planius ex Athenæo cognosci potest, qui eam Epicuri sententiam attigit his verbis. lib. ζ. οἴεται ἢ ἔτ' ὁ σοφὸς καὶ τῷ ἀσώτῳ βίῳ ἀρεπὶ ληπτοῦ εἶναι, εἴ ποδ' αὐτῷ πλεονέχει τὸ ἀδελεῖ καὶ τὸ ἰλεω.

2 Nimirum eo quòd rem familiarem) Το φθέρειν τὸ ὄστω. P. Victorius notat, in codice antiquo legi, τὸ φθέρειν: quam lectionem si probamus, quamvis nihil immuet eam sententiam quam exposui, sic vertam, Nimirum eo quòd rem familiarem perdit & consumit.

3 Omnium hominum qui) Τῶν ἀπ' ἀρετῆς. Puto subaudiri, φιλιμένον.

4 Molestum autem minimè) Secutus sum codicem Florentinum, Parisiensem, Germanicum, qui hanc lectionem continent. ἄλυτον, ἢ κίσα λυτῶν. Vetus interpres autem videtur legisse, ἄλυτον ἢ κίσα λυτῶν. Id est, molestiæ expers aut minimum molestum: quæ quidem lectio aliquantum differt à priore, quam ego expressi. Illa enim omnino negat id quòd ex virtute geratur, esse molestum: hæc fatetur aliquantulum esse molestum. Id est enim minimum molestum. & ita

D. Thomas explicat, ab interprete in fraudem inductus.

5 Nec ad accipiendum sit attentus, nec ad. Sic Latine, ἀπὸ τοῦ reddidit, ἢ φυλακτικῶν, ad custodiendum pertinacem. Est enim pertinax valde tenax, ut ex Plauto intelligere licet.

6 Idcirco & vulgò) διὸ καὶ ἐγκαλεῖται ἡ τύχη. Sic enim legendum non, τῇ τύχῃ. Id est, accusari fortuna solet, & ita Arg. prop.

7 Aut cæteris id genus honesti formulis) ἢ δὲ ὅσα ἄλλα τῶν αὐτῶν. Quemadmodum dicimus causarum, actionum, iudicij, fiducia, postulationum, testamentorum formulas, sic hæc, dare quibus, quo tempore, quantum, quo animo dare oportet, honesti formulas appellavi.

8 Neque ei probatur Simonides.) Plutarchus in libello τοῦ θεοῦ βραδείας ἡμωρεμίας, scribit Simonidem dicere solitum ioco, duas se capsas habere, unam pecunia, alteram gratiarum, illam se semper plenam: hanc semper inanem reperire. Verba Plutarchi sunt hæc, Σιμωνίδης ἔλεγε παίζειν τὴν ἀεγυρίαν κισσῶν διόλου καὶ πλῆρη, τὴν ἢ τῆν χειρῶν, κενήν.

9 Non facile copulari, neque unà) οὐ πᾶσι σωδισάξεται. Sic habet liber Florentia impressus: alias σωδισάξεται, quod idem valet. Quorum verborum hæc sententia est, Profusionis propria sunt hæc, multa donare: paucā accipere. Dixit enim supra prodigium dando & non accipiendo modum superare: accipiendo modum deserere. Hæc igitur duo multum donare, parum accipere, non admodum unà consistere, nec coherere possunt. Non enim facile est cum qui à nemine accipiat, omnibus donare. Quidam alij libri habent, σωδισάξεται & ita vetus interpres. Quam lectionem si quis alteri anteponet, cum eo equidem non pugnabo. Erit autem eius hæc sententia, Quæ sunt profusionis propria, non admodum amplificantur. Non enim facile est cum, qui nihil aut parum accipiat, diu donare, diuque profundere. Nam (ut inquit ille) largitio fundum non habet. Turneb. autem admonet in quibusdam legi, σωδισάξεται, id est, unā conservantur.

10 Aliunde igitur quam de suo) ἀναγκαζοῦται οὐκ ἐτίρωθαι πᾶσι. Perspicua huius loci sententia est. Prodigij immoderato sumptu suas facultates citò exhauriunt. Itaque cum sumptum perpetuò facere velint, neque id assequi consumpro patrimonio possint, de alieno aliis præbere ac suppeditare coguntur. Quòd si honestis rationibus rem facerent, non essent reprehendendi: nunc autem tanto largi-

di studio ducuntur, ut dummodo largiendis facultatem habeant, quid-
nis facere & pati non recusent. Perionius hæc verba sic vertit, *Alien-*
is bonis manus afferre coguntur: Sed non satis mihi respondere vi-
dentur iis quæ dicit Aristoteles, quantumvis clamet licet, illa Cicero-
nis esse. Scio ita esse. Sed cum alienis bonis manus afferre, nihil aliud
sit, quam aliena eripere, aut adimere: πρὸς τὸν ἑτέρον δὲν autem, sit bo-
na aliis erepta, aliis largiri ac sufficere, videntur hæc M. Tullij ver-
ba, quæ sunt Officiorum lib. 2. angustiore sententiam, quàm sentiat
Aristoteles, continere.

11 *In hæc mala delabitur) εἰς ταῦτα μεταβάλλει. Perionius, In*
has miseria incidit. Non probo.

12 *Alij quidem cum equitate & bonitate quadam, &c.)*
οἱ μὲν δὲ αὐτὸ ἐπιτίθειαν, καὶ θιλάβειαν ἢ αἰχρῶν. Sequitur, δὲ οὐκ ἔστι ἄλλο
ἔτι, Id est, videntur enim nonnulli, &c. Quæ verba interpositio-
nis notæ sunt includenda usque ad illa, οἱ δὲ αὐτὸ δὲ φόβον. Id est,
Alij autem metu deterriti, &c. Atque hoc membrum respondet illi
superiori, οἱ μὲν δὲ αὐτὸ ἐπιτίθειαν. Quod non videns Perionius totum
huc locum indignis modis laceravit, ac perturbavit, simulq; in eo pecca-
vit quod θιλάβειαν ἢ αἰχρῶν, vertit, Voluptatum obscenarum fu-
gam. Atqui non dicit Aristot. Aliquos esse qui ob fugam turpium
voluptatum, aliena neque appetant, neque tangere velint, sed ob id
quod vereantur, ne quid in se turpitudinis admittant, ut mox
ipse declarat.

13 *Et quibus exiguum lucrum magna mercede constat) Καὶ οἱ*
τὰ μικρὰ ὑπὸ πολλῶν. Oratio est admodum præcisa. Nam subaudiend-
um in illo, τὰ μικρὰ, verbum aliquod. & in hoc, ὑπὸ πολλῶν, nomen
subintelligendum. Antequam igitur meæ interpretationis rationem
reddam, quàm varie hic locus explicari probabiliter possit, exponam.
Ac primum arbitrantur quidam subaudiri posse verbum, διδόντες,
hoc modo, οἱ τὰ μικρὰ διδόντες ὑπὸ πολλῶν. In hoc autem ὑπὸ πολλῶν,
necessario subintelligendum, τόκου, vel, μισθῶ, & ita erit hæc senten-
tia, Et qui parva dant magnam mercedem accepturi. Verum huic
interpretationi adversatur id quod proxime sequitur. Nam propter
questum, cumque exiguum, turpitudinem ac dedecus subcunt. Ita-
que hanc interpretationem reiici. Alia est multum diversa, eaque
propriè meæ: in qua, subaudio non, διδόντες, sed, λαμβάνοντες. hoc

modo, καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες ὑπὸ πολλῶν μισθῶ: quorum verbo-
rum ea, quæ expressimus & secuti sumus, sententia est, Probatur autem
mihi primum propterea quia cum iis & quæ sequuntur, & quæ an-
tecedunt, maximè concinit. Deinde quia video sic Græcos & Lati-
nos esse locutos, ut, μέγαν μισθῶ, & magnam mercedem dicant in
malum. *Hom. ἰλ. δ. στίχ. τὴν τὴν μέγαν ἀποτίμω. Vbi interpretæ assero-*
tat, μέγαν. subaud. τόκου, ἢ χόλου. Ego χόλου, nullo modo probo, τόκου,
malim, aut, μισθῶ. Et Demosth. σὺ τῷ πῶδὲ τῆν εἰ χερρόνισον. Ἐκ τῶν
τότων πῶδὲ γίνεται ἡμῶν μὴ ἡ οὐλὴ, καὶ τὸ μισθῶ ἡδὲ ποιῶν (ἀ δὲ δὲ τὸν χ
ἔως μή ποτε ἡ γήσοδε ὑπὸ πολλῶν γενεῖσθαι) τῶν τῶν ἡ χερρῶν. Id est,
Ex his autem nobis queritur & redit otium, nihilque id agere. Quæ
verecor ne aliquando existimetis vobis charè constare, vel magna mer-
cede contigisse. Catull. Rufe mihi frustra ac nequicquam credite a-
mice: Frustra?) Immo magno cum pretio atq; malo. M. Tull. in Episto.
ad Lentulum, Tamen in molestia gaudeo te eandem fidem cognosce-
re hominum non ita magna mercede, quam ego maxima dolore cog-
noram. Non ita magna mercede, valet, Non ita magna iactura,
aut magno incommodo. Et Tuscul. lib. 3. Tamen istuc nihil dolere,
non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis
in corpore, quæ sunt expressa de Crantore, ut supra annotavimus.
Cur autem participium, λαμβάνοντες, potius quàm, διδόντες subau-
diamus, facit præterea quæ diximus, verbum ipsum, λαμβάνειν,
quod antecedit. ibid. οἱ δὲ αὐτὸ κατὰ τὸν λῆψιν ὑπὸ βάλουσι τῷ πάν
ἔσθω λαμβάνειν, οἶον οἱ τὰς &c. Structura ipsa verborum profecto
postulat, ut subaudiatur λαμβάνοντες: immo repetatur potius ἀπὸ τῶν
κοινῶν, hoc modo, καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες. Loquitur enim de iis qui
accipiendo modum superant. Sed quæret aliquis, quomodo in acci-
piendo modum superare possunt, si exiguum questum magna merce-
de emunt? Dico eos idcirco modum superare in accipiendo dici, quod
totum in eam rem, studium suum conferant, totique sint in accipien-
do occupati quantumvis sit illud exiguum ac pusillum. Magnam au-
tem mercedem accipio, ut ex iis exemplis, quæ supra protulimus, per-
spici potest, non magnam aliquam pecuniam, sed dedecus potius, tur-
pitudinem, atque infamiam, qua afficiuntur ex eo quod his artibus
rem faciant. Eleganter igitur tales homines paruum lucrum magna
mercede, aut magno pretio emere dicuntur. Nam vel maximum.

lucrum cum infamia & turpitudine coniunctum, si cum ea comparatur, parvum est: itemque ea ipsa infamia cum illo lucro comparata, vere magna merces appellatur.

14 Qui vrbes evertunt) πόλεις πορθοῦντας. Perionius, Qui civitates oppugnant. Primum non civitates, sed vrbes oppugnantur potius: deinde, πορθεῖν, nō est oppugnare, sed expugnare, evertere, delere. ex quo Ulysses & alij dicuntur ab Homero, πῶλῆπορθοι.

15 Mendicōque vago dare saepe solebam.) Hom. ἰλ. ε. καὶ πολλὰ κὶ δόσκει ἀλάτῃ.

16 Magnificus autem homini scienti similis est.) ἐπισήμου ἔοικε. Perion. Docto. Non recte. Aliud est enim, ἐπισήμων, aliud, πεπαιδωμένος.

17 Sed in his quicquid magni est, &c.) Sententia huius loci hæc est. Magnificentia à liberalitate magnitudine differt duntaxat, operisque in quo sumptus collocatur, amplitudine. Cum igitur liberalis pecuniam impendit in rem magnam & præclaram, magnitudo illa magnifici propria est.

18 Nempe magnitudo atque amplitudo eius, quæ, &c.) Sic Arist. Οἶον μέγας εἶναι τὰ ἐλάττω δειότατος ὄντος. Locus est aliquanto obscurior. Ego autem verba sic connecto, Οἶον μέγας εἶναι ἐλάττω δειότατος εἶναι τὰ ὄντος. Quorum verborum hanc sententiam esse puto, coniunctis iis quæ proximè antecedunt, In iis quæ agit liberalis, quicquid est magnum, magnifici est: ut magnitudo liberalitatis quæ in his versatur: quod simile est, ut si diceret. Magnificentiam esse quandam liberalitatis magnitudinem. Quam sententiam videtur probasse D. Thomas: eandemque expressisse Argyropylus. Interpunctio autem, quæ adhibetur inter vocem, μέγας, & præpositionem, εἶναι, tollenda erit, si hæc sententia placebit. Vir quidam doctus iudicij limatissimi, ingeniique accerrimi, existimat interpunctum illud esse retinendum. Ea autem quæ statim sequuntur, mendo non vacare, atque ad eodē sic esse corrigenda, εἶναι τὰ ἐλάττω δειότατος εἶναι τὰ ὄντος, & ἄλλοι αὐτῶν δαπάνης εἰς ἔργον ποιήσει, &c. Id est, Cum in eisdem autem versetur liberalitas, in quibus magnificentia, tūm ab eodem sumptu opus efficiet, &c. De qua coniectura nihil pronuntio: hoc tantum dicam, lectionem receptam ac vulgatam ferri posse, eiusque sententiam mihi videri non ineptam neque

que

que absurdam.

19 Possessionis atque operis virtus.) Vide quæ supra hoc de nomine annotavimus.

20 Operisque virtus ac præstantia) Secuti sumus codices emendatiores Florēt. & Parisiens. qui sic habent, καὶ ἐν ἀρετῇ ἔργου μεγαλοπρέπεια οἱ μεγάλοι. Quibusdam codicibus deest vox, ἀρετῇ, quos secutus est Perion.

21 Quoniam & præter dignitatem) Πὰρὰ τὴν ἀξίαν ἦρχε παρὰ τὸ δέον. Perion. Citra dignitatem & decorum. Πὰρὰ, non est, citra, δέον, non est, decorum.

22 Decet porro magnificentia) Aristot. Πρέπει ἢ οἷς. &c. Perion. Atque etiam eos honestant. Nihil unquam vidi peruersius. Erat hic locus verbo decere: non est usus, usus est alienissimo: ubi nō est locus, inculcat.

23 Vel ampulla.) Ἡ λίκυθος λίκυθου, Ampullam nominavi Adriano Turnebo auctore: & sanè quas Græci, λικύθους λόγου appellant, Latini, verborum ampullas dicunt. Horat.

Proiicit ampullas & sesquipedalia verba.
Vnde ampullari verbum, quo idem Horat. vitur.

Et tragica desæuit & ampullatur in arte.
M. Tull. ad Atticum, lib. secundo, Nosti illas λικύθους.

24 Doni puerilis.) Γαυδικῆ δόρυ. Perionius, Pueri ratione & sententia. Nihil fingi potest à sententia Aristotelis alienius.

25 Eos qui symbolam in cenam dederunt.) Sic ἐργασίας nominavi, quia reperio in Græcorum commentariis, ἐργου, sic definitum, ἢ ἐκ συμβολῆς δέσπιοι. Ne quis autem miretur me, symbolam, non symbolum dixisse, admonuit Adrianus Turnebus, Terentij locum illum qui est in Andria, corrigendum esse, symbolamque ibi legendum, non symbolum. Quæ de re plura etiam dicemus in commentariis nostris in Horatium.

26 Venusti ac lepidi, &c.) Οἱ μικροὶ δ' ἀσεῖοι. Perion. Breves homines sunt astuti. Mera somnia. Quid valeat nomen Græcum, ἀσεῖοι, Quid Latinum, Astutus, ne pueri quidem ignorant.

27 Quisquis autem maiora sibi debet) Finge aliquem magnis dignum esse, & paulo maiora tamen sibi debet existimare: hic non est elatus, neque superbus: magnanimo enim proximus est, ita ut quid

H

causa sit, cur hoc nomine dignus non sit, difficile sit iudicare. Sic D. Thomas hunc locum explicat. Alij hoc modo, Finge aliquem parvis dignum esse, & maiora quàm quibus dignus sit, sibi sumere, aut postulare, hæc non est elatus.

28 In una re potissimum sanè versabitur) Περὶ ἐν μάλισ' ἀρετῇ. Sic habent emendati codices, quos secutus sum. Nonnulli, ὡδὲ ἐν μολύβδῳ αἰετῶν. Sed mendose. Nam vox αἰετῶν, delenda est.

29 Quenam igitur sit huiusmodi, &c.) Τὴν οὖν ταύτην ἐπιπέδου ἀξίως λατρεύου. Tota hæc sententia abest à libris Florentinis, Veneticis, Parisiensibus, neque agnoscit vetus interpres, neque Argypor.

30 Neque verò verbis aut ratione) Καὶ ὡδὲ λόγῳ φαίνονται. &c. Poterant hæc & hoc modo converti. Neque vero ratio est querenda cur dicamus magnanimos in honore versari.

31 Neque porro conveniat magnanimo dimissis) Οὐδὲ μὲν ἔστιν ἀρμύζοι μεγαλοψύχῳ φεύγειν παρασεύσαι, subau. τὰς χεῖρας. Quid sit fugere dimissis manibus, ex Plauto intelligere licet. Sic ille in Epid. Immo si audias meas pugnas, fugias dimissis manibus domum. Docet Aristoteles Libro de ingressu animalium, eos citius currere, qui dimissis manibus currant: verba Arist. sunt hæc, Καὶ οἱ δεινότες, δῶτ' τοὶ δέουσι παρασεύσαι τὰς χεῖρας. Non est autem dissimulandum huius loci restitutionem P. Victorio de literis optimè memorò, ac doctissimo viro deberi: quem legat studiosus adolescens lib. 15. Variarum lectionum. Vtrum autem dimissis manibus, an demissis, ut scribitur apud Plautum in Pseudo. sit dicendum, pronunciare non est meum. Veruntamen si quis meam sententiam exquirat, dimissis malo, quàm demissis, propterea quòd magis Græco verbo, παρασεύσαι respondet, Hòc eodem autem verbo vititur Arist. περὶ ἀληθείας, ὡδὲ κόπυ.

32 Tribuere maiora) Μείζω ἀντὶ τῶ ἀρετῆμεν. Perionius, Maiores habere, nempe honores. Non probo: probarem si dixisset Aristot. μείζω.

33 Itémque ignominiam atque infamiam.) Sic Horat. epistola ad Quintium.

Falsus honor iuuat & mendax infamia terret
Quem, nisi mendosum & mendacem?

34 Nam ne in honorem quidem) Huius loci hæc sententia est,

Magnanimus (inquit) tanti non faciet opes ac diuitias, ut aut in rebus secundis insolescat, aut in aduersis animo frangatur, & concidat. Nam ne in honorem quidem, qua res multa pluri est, quàm diuitia, eo animo erit, ut aut honorem adeptus nimia læticia gestiat, aut honore spoliatus ac deiectus, moerore contabescat. Deinde rationem subiicit, quare homines diuitiis & potentia pluri sit. Nam potentiam (inquit) & diuitias expetunt homines, ut honore afficiantur. Verba autem illa, ὡς μέγιστον ὄν, valent, Rem quàm maximam, non ut vulgo interpretantur, Tanquam rem maximam. Sic enim loquuntur Greci, ὡς μέγιστον, ὡς καλλίστον, ὡς ἀριστον, vel, ὡς μέγιστον. &c. Id est, Quàm maximus, quàm pulcherrimus, quàm optimus.

35 His ipsis) δι' αὐτῶν. non dicit, δι' αὐτῶν, quod esset eorum causa, vel propter ipsa: sed, δι' αὐτῶν, ut dixi, id est, Per ea.

36 Et cū sint huiusmodi, vitiosi euadunt.) καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχοντες, κακοί. Scio hæc abesse à libris Florent. Verum quia & habuit vetus interpres, nec mihi videntur superuacanea, non putavi mihi reiicienda. Mendosi autem habent, κακοί.

37 Iam verò neque sese offert, &c.) Variæ est huius loci lectio. Alij enim codices sic habent, ἢ ἐστὶ ἢ τυκτοκίδωτον, ἢ ἢ φιλονικίδωτον, Id est, Non crebrò autem sese periculis offert, neque aduendū periculi cupidus est. Alij, ἢ ἐστὶ ἢ μικροκίδωτον, ἢ ἢ τυκτοκίδωτος, Id est, Non offert autem sese ad casus paruorum periculorum, neque crebris periculis sese obicit. Alij, ἢ ἐστὶ ἢ μικροκίδωτος, ἢ ἢ φιλονικίδωτον: quam eò secuti sumus, quòd ea & reperitur in libris Florentinis, & à vetere interprete, atque Argypor. probata est.

38 Es beneficio deumētus eris.) Καὶ ἔσου ὢ τιποθῶς. Perion. Beneficium accipiat. Bene vertisset, si Aristoteles dixisset, ἢ ὡς πείσεται.

39 Neque Thetis) Ἰλιάδ. α. sic loquitur Thetis,
Ζῶ πάτερ εἴποτε δὴ σε μετ' ἄδων ἄποιον ὄντα
ἢ ἔπει, ἢ ἔργον. &c.

40 Neque Lacedæmonij) Cū in Lacedæmoniorum fines Thebanj inuasissent, Lacedæmonij ab Atheniensibus auxilium petierunt: id ut obtinerent, non sua in illos, sed illorum in se beneficia preterita commemorarunt.

41 Neminem aut vix quenquam rogare) μηδενὸς δὲ δόξε ἢ μὴ.

γιν. δειδοῦ, valet & rogare, & egere. Itaque hunc locum sic quoque licebit interpretari, Nullius indigere: ego tamen illo modo malui.

42 Odiosum, vixque tolerabile est) Φοβερὸν: Potest & ita verbi, Odiosum atque ineptum;

43 Amat enim orationis libertatem) Varia est huius loci scriptura. Videtur autem mihi ea multo optima, quae in duobus codicibus manu scriptis reperitur, vno P. Victorij, altero Adriani Turnebi, quam quidem secutus sum. Sic habent autem illi codices. παρρησιαστικὸς ἦν, διὰ τὸ κατὰ φρονίμους εἶναι, κατὰ φρονίμους δὲ διὰ τὸ παρρησιαστικὸς εἶναι, & ἀληθινὸς εἶναι.

44 Neque verò alterius nutu) Aristot. καὶ πρὸς ἄλλου μὴ δύνανται εἶναι. Perionius, Nec cum aliis, nisi cum amico vita, victuque cōmunicatur. Nihil ab Aristotelis sententia alienius excogitari potest. πρὸς ἄλλου εἶναι, est, Alieno more vivere, alterius arbitratu vivere. Sic loquitur idem Aristot. libro Rhetor. I. ἐλευθέρου ἢ πρὸς ἄλλου εἶναι. Id est, Liberalis enim ingenij est alterius arbitratu non vivere.

45 Neque facile admiratur) Horatius ait nihil admirari, unum propè esse, quod beatum & efficere & servare possit.

Nil admirari propè res est una Numici,

Solaeque, quae possit facere & servare beatum.

46 Est enim hominis nimium studium &c.) Arist. ἀνωδύζουσι τὸ πλεονεξία εἶναι, ὡδὲ ταῦτα. Perio. Boni enim viri est his in rebus eam animi affectionem, constantiamque retinere. Pudet me huius interpretationis. Putavit scilicet, verbo, ἀνωδύζουσι & significari virum bonum. Σπουδάζειν ὡδὲ πλεονεξία, ὡδὲ ἄμωλον, ὡδὲ λόγους, Est, In divitiis, honore, literis studium ponere. Sic loquitur Isocrates, εἰ ταύμαζε τίς ὡδὲ ἀνὴρ ἀνωδύζουσι: & Plato, ἀνωδύζει ὡδὲ τὸ πόλεμον & Plutarchus, ἀνωδύζει ὡδὲ πλεονεξία. Sic Aristot. πολιτ. primo. ἀλλ' ἔτι ἔστι ὡδὲ ὁ ἀνωδύζουσι. & infra. ἔστι ἀνωδύζουσι ὡδὲ ὄλγα ἀνωδύζουσι. Itaque vocem, ἀνωδύζουσι, coniungo cum illis verbis, quae sequuntur, ὡδὲ ταῦτα, hoc modo, ἔτι εἶναι, nempe, ὄλγα φρονίμων καὶ δίκαιων εἶναι. Id est, Facile queri de rebus aut necessariis, aut parvis, eius hominis est, qui his rebus studeat qui in his rebus elaboret, qui in his rebus studium, atque operam collocet.

47 Propter has causas autem) Aristot. διὰ τὰτα: quae verba explicat Aspasius, διὰ ταῦτα.

48 Vox acuta est) Sic Aristotel. ἢ δὲ ὀξυφωνία καὶ ἢ ταχυτής. Perion. Vocis contentio. Aliud est vocis contentio, aliud, ὀξυφωνία. Potest enim aliquis voce acuta esse, qui voce non contendat, ut puer, aut mulier: potest & aliquis voce contendere qui voce non sit acuta, immò gravissima. At contentio vocis Ciceronianum est. Quid tuum postea? Multa sunt & alia vocabula Ciceroniana: sed nos oportet Aristotelem bona fide interpretari, non verba Ciceronis alieno loco inculcare.

49 Sed pigri potius) Mendosi sunt hoc loco libri Florentiae impressi, in quibus ita scriptum est, ἀλλ' ἂ μᾶλλον νοεοί, cum sit legendum ὀκνηροί. Quam lectionem confirmant vetus interpres, Argypor. & omnes alij codices.

50 Deinde se ipsi, quales sint) εἶτα ἐξελέχθησαν. Perion. Culpanitur. Ineptè.

51 In eum qui studiosior sit) Sic Aristot. ἐπὶ τὸ μᾶλλον, ἢ οἱ πολλοί: φέροντες, ὡδὲ μᾶλλον ἢ δει. Mira verborum brevisitas, quam assequi nobis difficile est. Itaque hoc loco sententiam Aristotelis, ut potui, expressi: verba non numeravi. Quod idcirco dico, ne quis malevolus mihi obiiciat scriptum esse ab Aristot. ὡδὲ μᾶλλον: non, ὡδὲ τὴν, &c.

52 Extremi) οἱ ἄκροι. Non rectè igitur ij qui vertunt extrema, quamvis vetus interpres ita legisse videatur.

53 Ea enim videtur esse mansueti) βύλεται ἢ πρὸ ἀτάραχος εἶναι. Perion. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione. Nos de huius verbi, βύλεται, significatione in his locis, supra diximus lib. 3.

54 Videtur enim hic prorsus) Secutus sum scripturam librorum Florentin. & Parisiens. quae talis est, ἀνοεὶ ἢ ἐν αἰδοῦναι, ἢ δὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενος τὸ εἶναι ἀμωλον: quam & vetus interpres probavit. Argyporylus autem videtur legisse, ἐν εἶναι ἀμωλον. Vir quidam doctus putat, τε, commutandum in δὲ, hoc modo, μὴ ὀργιζόμενος δὲ εἶναι &c. Id est, Cum minimè irascatur autem, nō facile ad propulsandam iniuriam excitari, quae sanè lectio mihi videtur elegantior ac politior.

55 Iras enim continent) Κατήχουσι ἢ ἐν θυμῷ. Perion. Parent enim animi dolori. Quid est aliud Aristotelis sententiam corrumpere?

56 Qui enim paulum quiddam &c.) Sic Aristot. ὁ ἢ μικρῶν, παρεκβάλλω ὅν φέρεται. ἢ τ' ὡδ' ἢ μᾶλλον, ἢ τ' ὡδ' ἢ ἤττιον. Participium, παρεκβάλλω, cum iis quae sequuntur, ἢ τ' ὡδ' ἢ μᾶλλον, ἢ τ' ἤττιον. coniungendum est. Qui deflectit paulum à medio, siue in hanc, siue in illam partem, id est, siue ad nimium, siue ad id quod est parum, non vituperatur. Itaque Perionius, qui cum verbo, φέρεται, cōiunxit, ab Aristotelis sententia longissimè aberravit. Sic enim vertit. Is non est in vitio neque maiore, neque minore. Quid sibi velit hæc verba, Vitium maius. Vitium minus, nescio. hoc scio non reperiri Apud Aristotelem. Vitur ille quidem his vocibus, μᾶλλον ἢ ἤττιον: sed in utraque subaudiendum, ἢ δέ. Id est, Magis quàm oportet, & minus quàm oportet, quæ sunt nimium, & parum.

57 Morosi & in contentionibus) Δύσκολοι, & δυσέριδες. Perionius, Seditiosi. Non rectè. Seditiosos Græci σασιώδεις nominant. Qui longè alij sunt, quàm δυσέριδες.

58 Commodum & bonum amicum) Επικειῖ φίλον. Sic melioris nota codices sine coniunctione: deteriores habent, ἐπικειῖ καὶ φίλον.

59 Aut damnosum) Βλαβερῶν. Perion. Nocens. Non probo. Damnosum autem quavis non sit Ciceronianum, est tamen Plautinum, Terentianum, & Horatianum.

60 Quod si quid erit quod ei) Hunc locum aliquantum obscurum ac difficilem, ego satis dilucidè, nisi fallor, interpretatus sum. Veruntamen, ut adolescentibus consulam, sententiam Aristotelis fusius & planius explicabo. Si quid faciat (inquit) is qui cum congressus erit is, quem amicum nominamus, quod ei ipsi, qui faciat, nec paruum dedecus, nec leue damnum illaturum sit: ipse autem amicus aduersando leui molestia cum sit affecturus: factum illud turpe non probabit. Perionius ea verba Aristotelis, ἢ δ' ἐκὼν ἢ ἄκων μικρῶν λύπη, sic vertit, Et contraria leuem molestiam. οὐδ' ἀδύνατον, valet, aduersari: ἐκὼν ἢ ἄκων ἢ ἄκων ἢ ἄκων, ipsa est aduersandi actio.

61 Is autem quæ sunt euentura &c.) Τοῖς δ' ἀποβαίοντι, ἐὼν ἢ μείζω. Verba sunt facilia, sententia planissima: Perionius tamen sic, Quæ autem eueniunt, ex honestate, dico, & utilitate: debuerat dicere, Quæ autem eueniunt, honestas (inquam) & utilitas.

62 Vel minora fingere) Sic Horat. ad Claud. Neron.

Sed timui mea ne finxisse minora putarer

Disimulator opis propria, mihi commodus ἔμι.

63 Nec verò vi ac facultate) Id est, Nō intelligitur is esse arrogans qui eam vim ac facultatem habet, ut possit sibi, quæ non habeat, arrogare: sed qui suum consilium eò contulit, ut sibi ea arroget, quæ non habet. Sic loquitur Aristoteles, Rhetoric. primo, ὁ ἢ σεφικὸς ἢ ἐν τῷ δύναι, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτῳ. & cæ. & eadem de re Topicorum quarto.

64 Sed quod elationem animi fugiant.) Καὶ φθίζοντες ἢ ὀγκρῶν. Sic habent libri Florentiæ, & Luteciæ impressi. Alij autem ὀχληρῶν. Vetus interpres videtur utranque lectionem secutus esse.

65 Qualis est Lacedæmoniorum) De hac Lacedæmoniorum ex squalore vestis, arrogantia sic scribit Ælianus varia historiae libro nono, διογένης εἰς Ὀλυμπίαν ἐλθὼν, καὶ θεατῆρα εἰ τῆ παρὰ πύλῃ πρόδικός τις νεανίσκος πολυτελῶς ἠδρημένος, γελῶν ἔφη, τὸ φθῶ, τοῦτό ἐστιν. ἔπειτα πῶς τυχεῖν Λακεδαιμονίους εἰ ἐξωμύσει φαιλάς, ἢ ἐν πῶσι: ἄλλος, εἰπὼν, ὅτις τύφος.

66 Intererit autem etiā inter quales) Διοίσει ἢ καὶ τῶν τῶν τῶν ἔτις λέγειν ἢ τοῖς τῶν ἀκούειν. Secutus sum hoc loco Diuum Thomam, qui mihi eum videtur rectissimè explicare. Poteram & sic vertere, nulla ex parte tamen ea, quam expressi, sententia immutata Hoc autem differet ea, quam dixi, sermonis communitas altera ab altera, quòd vel inter hos atque illos verba fiant, vel hi atque illi audiant.

67 Et odiosi homines) Καὶ φοβητοί. Si dicerem hoc loco, Et inepri homines, non quadraret.

68 Increbuerint) Ne quis miretur me dicere, increbuerint, non ut vulgò, increbuerint, quavis hoc alienum est à nostro instituto, lubet tamen, paucis etiam hoc loco mei facti rationem reddere, eam ob causam maximè, quod audio doctos quosdam aliter sentire. Dico igitur à nomine creber, verbum crebresco deduci: ut à nominibus macer, niger, cæterisque quorum patrius casus exit in vi, macresco, nigresco, & à patrii casibus, integri, sacri, integrare, sacrare. Quòd autem illi obiicit ant, rubesco à nomine ruber proficisci, atque eadem ratione crebresco à creber esse fingendum, non crebresco: respon-

ANNOTATIONES

deo illud rubesco, non à rubro, sed à rubore formari: ut palleſco à pallore, puceo à putore, fureo à furore, candeo à candore, caleo à calore.

69 Nam quæ quisque æquo animo) ἡ ἴσος ἀποφάνη ὀκείων. Perion. Quæ enim sustinet audire. Hoc loquendi genus Latinum esse non puto, nedum Ciceronianum. Latine enim dicimus proprie, Onus sustinere, ex cuius similitudine, nata sunt illa, Sustinere munus, dolorem, laborem, seruitutem, poenam, negotium, curam, culpam, gravitatem cæli, &c. Sustinere audire autem, videtur mihi durum, & insolens.

70 Salsè dictum enim, quoddam) Idem Aristoteles alibi, σκῶμαμα, dicit esse, ἀγαθὸν καὶ λοιδόριον. Id est, maledictum speciosum, seu honestum.

71 Scurra autem ridiculo) ὁ δὲ βωμολόχος ἢ τῶν ἰδιῶν γέλοισι. Id est, si verbum de verbo exprimas, Scurra ridiculo inferior est: Quod tantundem valet, quantum si diceret, à ridiculo superatur: non potest sibi imperare quin risum moneat, vel quin aliquid falsè dicat. Esse autem difficile ea quæ falsè dici possunt, tenere, declarat illud Ennianum, Flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. Quod cum esset ab Ennio in aliam sententiam dictum, faceti quidam homines eò detorserant, ut bona dicta, falsè dicta interpretarentur, quemadmodum scribit M. Tull. de Orat. lib. 2.

72 Cum nec sibi, nec) Sic Horat. Dummodò risum

Excusiat sibi, non hic cuiquàm parcat amico.

73 Eorum enim quæ) Aristotel. ἡ δὲ τῶν ἐκαστοῦ ἴσος ἢ ἀδίκως. Nihil his verbis facilius. Perionius autem sic ea interpretatur. Pudor voluntate, iudiciòque suscipitur. Quàm benè, vel pueri iudicabunt.

In Librum Quintum.

1 Valenter ambulare) ὑγιεινῶς βαδίζειν. Perion. Rectè ambulare. Non probo. Sciendum est autem cum, ὑγιεινῶν dicatur, (ut scribit Aristot. lib. 1. Topic.) tribus modis, ἢ μὲν ὑγιεινῶς ποιητικῶν, ἢ δὲ φιλακτικῶν, & ἢ σωματικῶν. Id est, Aliud efficiens sanitatis, aliud quod vim habet conservandæ sanitatis aut valetudinis, aliud quod significat

IN LIBRUM QUINTUM.

33

significat in aliquo inesse sanitatem, totidémque modis dicatur ὑγιεινῶν, accipiendum esse hoc loco, ὑγιεινῶν, pro σωματικῶν. Idcirco interpretati sumus Valenter, non, salubriter. Nam Valenter ambulare, significat eum qui ambulat, benè Valere. Rectè autem ambulare potest aliquis, qui non benè valeat.

2 Soliditas carnis) Sic, ἁπλοῦς πικρὸς πικρὰ nominavi. Nam quæ dèsa sunt, eadem sunt & solida. & apud Terent. in Eunuch. corpus solidum, quod laudat Chærea ille in Virgine, videtur mihi idem Valere, quod, πικρὸν. Et apud Luc. solida corpuscula.

3 Nominis communitas) Sic ὁμοφυμίαια, Latine reddidi. ὁ μόνουμα enim sic definit Aristot. ὡς ὄνομα μόνου κοινῶν, ὁ δὲ κατὰ τὸ ποιομα λόγος ἢ ὑσίας, ἔτῳ.

4 Clavis) κλεις, apud Græcos est homonymum, apud Latinos non item.

5 Et is qui contra legem) Duæ ponuntur ab Aristot. siue partes, siue forma, τοῦ ἀδίκου. ὁ παράνομος, qui legibus non obtemperat, seu qui contra legem committit: ὁ ἄνομος, Id est, Iniquus, seu inæqualis: quæ & πλεονέκτην nominat: sed quia hic, ἄνομος seu πλεονέκτης non solū sibi plus boni, quàm par sit, appetit, sed etiam minus mali: mali autem minus quodammodo videtur bonum, fit ut, μειονέκτης τῆς κακῶν, Id est, is, qui minus malorum sibi sumit, dicatur etiam πλεονέκτης esse, id est, Plus sibi vendicare. Dicatur denique & ἄνομος, quia, ἄνομος continet plus & minus.

6 Ius igitur erit τῷ) Sic malus, & δίκαιος Latine reddere, & ἀδίκου iniuriā, quæ iustum & iniustum: quantum & ἀδίκουμα, soleam nonnunquam iniuriam interpretari. Nam iniurie nomen tum id significat quod iuri opponitur, ut cum dicimus, iure an iniuria occiderit: tum iniuste factum. Sic enim definit auctor ad Herenn. ut infra dicemus numero 55. Quoties igitur, ἢ δίκαιον, ius interpretor, necessarium, & ἀδίκον, iniuriam appello: ἀδίκουμα autem sapius iniuste factū, varò admodum, iniuriam.

7 Quæ simpliciter bona sunt) τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ. Perio. Salutaria. Nō placet. Aristot. enim hoc loco, διπλῆς, opes, & cætera fortuna bona, bona appellat, quæ nemo qui Latine sciat, Salutaria dixerit.

8 Sed iniustus non semper) Locus est facilis, & apertus, quem Perionius tamen minus rectè interpretatus est. Hoc igitur ait Aristot.

subiectam, de qua hoc libro disputare instituit. Est enim tale argumentum, Si id iniustum quod contra leges committitur, (παράνομον appellans. Græci) generis est iniustum: id iniustum autem quod inaequale nominatur, pars est generis: efficitur ex eo ut iniustitia hac de qua hic disputaturus est, quam inaequalitatem dicimus, non sit eadem atque illa. Uniuersa & generalis qua legibus aduersatur, quæque impellit, ut quis contra leges committat: Idemque de iustitia sentiendum, Vnam scilicet esse legitimam, generalem quandam & uniuersam iustitiam: Alteram eius partem seu speciem, quam equalitatem nominamus. Quoniam igitur hac Aristotelis sententia est, quam exposuimus, sic censeo ea qua defunt ei scriptura, quam uetus interpres secutus est, supplenda, ἐπεὶ δὲ τὸ ἀνίσου καὶ πλείονος τῶν ἀλλ' ἐτῶν ὡς μέγ' πρὸς ὅλον: τὸ δὲ πλείονος ἀπαν ἀνίσου, τὸ δ' ἀνίσου πῦν πλείονος: ἐπεὶ τὸ παράνομον, καὶ ἀνίσου ἢ ταυτῶν, ἀλλ' ἐτῶν ὡς μέγ' πρὸς ὅλον: τὸ δὲ ἀνίσου ἀπαν παράνομον, τὸ παράνομον ἢ ἀπαν ἀνίσου: τὸ δ' ἀδίκον. &c. Hanc lectionem probauimus, atque interpretati sumus: qua si cui non probabitur, licet totum illud tollat, quod est ab illis uerbis, ἐπεὶ τὸ παράνομον, usque ad illa, καὶ ἀδίκον. Ego quidem & ueteris interpretis auctoritate, & sententia Aristotelis, qua huc uerborum ordinē postulare mihi uidebatur, adductus sum, ut ita hunc locum legendum putarem.

15 Non est enim fortassis idem.) M. Tull. Epist. ad Lentulum, significat aliquid interesse inter bonum uirum, & bonum ciuem his uerbis, Ego cum ipsa quasi Repub. sum collocutus, ut mihi tam multa pro se perperasso atque perfuncto concederet, ut eum quem bonum ciuem semper habuisset, bonum uirum esse pateretur, Et Arist. Lib. 3. Polit. Pluribus uerbis hac de re disputat, probatque tandem in optima Reip. forma, eundem esse bonum uirum, & bonum ciuem.

16 Est ut alter cum altero) Id est, Fieri potest ut: quod Græci dicunt interdum, ἐστὶν ὅπως. Hora. Epist. ad Iccium Lib. 1.

Non est ut copia maior
Ab Ioue donari possit tibi.

Lucret. lib. 2.

Non est ut credere possis
Esse infinitis distantia semina formis.

Et lib. 3.

Quod si linquantur & insunt,
Haud erit ut merito immortalis possit haberi.

Et lib. 4.

Hic odor ipse igitur naves quicumque laceffit,
Est alio ut possit permitti longius alter.

17 In quacunque enim actione) Sic Arist. ἐὶ ὅποια ἢ πρὸς ἑὶ ἄλλο καὶ πλείονος καὶ ἐλάττω, ἐστὶν ἰσοῦ. Perioni. Verbis perperā interpretis, hoc modo, In quacunque enim actione plus & nimium uersatur, in eadem etiam minus æquūque cernitur.

18 In duobus minimis reperitur) ἐστὶ δὲ τὸ ἰσοῦ ἐὶ ἐλάττω καὶ πλείονος δυοῖν. Perion. In duobus minimis. Non loquuntur ita Latini.

19 Nam quod ius in distributionibus. τὸ δὲ δίκαιον ἐὶ τοῖς διαμομαῖς. Perion. In Legibus: Fortasse putauit legendum, ἐὶ τοῖς νόμοις. Turpissimum erratum.

20 Ii autem apud quos Reip. præsunt &c.) Οἱ ἀριστοκρατικοὶ. Aristocraticos appellat eos Aristoteles, qui optimatum imperio gubernantur. Perion. ita, Qui optimum Reipub. statum sibi constituerunt. Atqui multum interest inter, Optimum Reipub. statum, & eum in quo optimi vel optimates imperant.

21 Eius numeri quo aliquid numeramus) μοναδικῶν appellans Græci enim numerum qui constat ex monadibus, Id est, (si hoc nomine uti licet) Vnitatibus: Hoc ergo dicit Aristoteles. Non in hoc numero solum proportionem reperiri, sed etiam in rebus iis, quæ numerantur.

22 Iniuriæ medium, id est eius) Hic locus proculdubio corruptus est. Videtur autem deesse vox, ἀδίκον, hoc modo, καὶ μέσος δὲ δίκαιον καὶ ἀδίκον τῷ τ' ἄδικο. &c. Uetus autem Interpres, uidetur ita legisse, Δικαίων ἐστὶν μέσος δ' ἀδίκος ἐστὶν τὸ πρὸς τὸ ἀνάλογον. & ἢ ἀνάλογον μέσος. &c. Id est, Alterna extremorum cum extremis coniunctio ius est, & medium. Iniustum autem est id quod à proportionē auersum est. Nam quod &c. Ego priorem scripturam secutus sum. Adr. Turnebus admonet in suis libris manuscriptis ita scriptum esse, τῷ τ' ἄδικο τῷ πλείονος, καὶ τῷ ἐλάττωτος παρὰ τὸ ἀνάλογον: cuius scriptura coniunctis iis quæ proximè antecedunt, hac sententia est, Et ius medium est eius quod plus, & eius quod minus est, &c.

23 Lucrum autem & damnum plus & minus est contrariè.)

Perionius huius loci sententiam totam deprauavit: qua tamen plauisissima est.

24. Nihil aliud enim videtur) Ο ἅδικας δὲ βύλεται εἶναι οἶον ἐμψυχου δίκαιου. Perion. Proficitur enim se iudex legem esse loquentem. At non est ea vis verbi, βύλεται hoc loco, quam putauit, ut supra docuimus, Præterea, δίκαιου ἐμψυχου. non recte reddidit, Legē loquentem, mea quidem sententia.

25. Itaque vocant eos nonnulli μεσιδύς) Sic scriptum est in libris Florentinis, non, ut habent alij nonnulli, μεσοδύς. Existimo autē μεσιδύς esse, qui aliquam rem mediam diuidunt, à verbo, μεσιζέω, quod est medium diuidere, seu in duo equalia partiri. Vel legendum, μεσοδύς, ut scriptum est in libris Parisiensibus, id est, Iudices medios.

26. Sed paria paribus respondens) Ἄλλ' αὐτὰ δὲ αὐτῶν γένηται. Alij sic hunc locum verterunt, Quando constant sua cuique opes. Alij, Quando sua cuique per se ipsa euaserint. Alij aliter. Genus hoc loquendi rarum admodum est. Ego sententiam expressi, neque admodum à verbis abhorrentem, neque ab eo de quo agitur, alienam.

37. Itaque lucri cuiusdam & damni, que præter) Locus est aliquanto obscurior. Secutus sum autem scripturam libri Florentini, & Parisiensis, quam agnoscit vetus interpres, probat Argypopylus, que talis est, εἰς τὴν κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσου καὶ δίκαιον ὅστις τῶν παρὰ τὸ ἐκείνου. Loquitur hoc loco Aristoteles de iure, quod, ἐπινοήσασθαι λέγεται à Grecis appellatur, Id est, quod ad emendandum comparatum est, in quo lucri & damni nomina à contractibus voluntariis mutuo accepta sunt. Lucrum enim exempli causa, fecisse dicitur is, qui alterum verberauit: damnum, qui vapulauit. Hoc igitur ius (inquit Aristoteles) lucri cuiusdam & damni est medium, eorum que locum habent in contractibus non voluntariis. Nonnulli codices habent, καὶ παρὰ τὸ ἐκείνου. Que lectio si cui probabitur, coniungendum erit cum voce, δίκαιον. Hoc sensu, Ius quod diuersum est ab illo, quod versatur in contractibus voluntariis. Iam illa verba que sequuntur, τὸ ἴσον ἔχει καὶ πλεονέχει, καὶ ὑστερον, videntur ea que antecedunt, declarare hoc modo, Hoc ius medium est lucri cuiusdam & damni, que præter voluntatem eueniunt, ut tantundem quis habeat, ut coram iudice disceptata, atque exæquata, quantum habuit antequam ad eum adiret iuris sui

persequendi & obtinendi gratia. In nonnullis codicibus scriptum reperitur, ὅτι ἔχει. Quod mihi non displicet. Quidam vir doctus putabat legendum, τὸ παρὰ τὸ ἐκείνου ἴσον ἔχει καὶ πλεονέχει καὶ ὑστερον, cuius lectionis, hanc sententiam esse dicebat. Lucri cuiusdam & damni hoc ius medium est, ut nisi aliter ipsorum voluntate conuenerit, tantundem posterius habeant, quantum prius habuerunt.

28. Ius talionis porro neque ad id ius) Τὸ δ' ἀντιποιεῖν ἴσον ἐν ἐπινοήσασθαι. Secutus sum libros Florentinos & Parisienses, cum quibus consentiunt Argypopylus, & vetus interpres. Nam in quibusdam codicibus Germanicis interponuntur aliquot verba plane otiosa, & superuacanea, que ego reieci. Erant autem posita deinceps post illud, τὸ ἀντιποιεῖν ἴσον secundum, ante id quod sequitur, καὶ δ' ἀντιποιεῖν ἴσον. Ea verba sunt hæc, καὶ δ' ἀντιποιεῖν ἴσον ἐπινοήσασθαι ἕτεροι καὶ νόμοι, ἕτ' ἐπὶ τὸ πολιτικὸν πολιτικὸν λέγει τὸ κοινικόν. καὶ δ' ἀντιποιεῖν ἴσον. &c.

29. Civilem societatem continet) Σωὲχα. Perionius, Concluditur.

30. Factis enim proportione reciprocis) Τὸ ἀντιποιεῖν ἴσον ἀνάλογον, συμμενεῖ ἡ πόλις. Perion. καὶ ἀντιποιεῖν, vertit, Gratiam referre, cum ἀντιποιεῖν, sit simpliciter, Id quod passus sis, referre, & ut ita dicam, Contrā facere. Gratiam referre autem, quod Latini dicunt, à Grecis, ἀντιποιεῖν dicitur.

31. Aut enim malum acceptum reponere) Ἀριστοτελὲς δὲ κακῶς ζητῶσι. &c. Repetendum verbum, ἀντιποιεῖν, in his, κακῶς, ἕτ' ὅτι, hoc modo, ζητῶσι ἢ ἀντιποιεῖν κακῶς, Id est, ἀντικακῶς γένεσθαι, ἢ ἀντιποιεῖν ὅτι. Id est, ἀντιποιεῖν. Quare Perionius cum illud, κακῶς, vertit, Malè mereri, & hoc, ὅτι, Beneficium conferre, sententiam Aristotelis non exprimit.

32. Sublata est rerum communicatio.) μεταδόσις. μεταδοσις, est, Impertiri: alij, ματαδόσις, Remunerationem interpretantur: sed non conuenit. Nam remunerationem Græci, ἀνταπόδοσις nominant.

33. Tollantur enim & concidant, nisi &) Quia hæc sententia ab Aristotele paulo antè posita est, suspicatur quidam viri docti à librariis esse inculcatam, cum eam reperissent in margine ab aliquo studioso lectore memoria causa annotatam.

34. Fit medius) μέσος. Quidam libri habent, μέτρον. Id est, Mensura.

35 Sunt autem in proportionis figuram deducendi, Locum est ob-
fcurissimus, tum propter scripturae repugnantiam (alia enim ait, a-
lia negat) tum propter sententia ipsius difficultatem. Quamvis igitur
libri Florentini, cum quibus consentiunt Parisienses, negationem
contineant, hoc modo, Εἰς χῆμα δ' ἀταλογίας ἢ δὲ ἄν ἀγείδου ἀλλὰ-
ξουται. Ego tamen libros manuscriptos, consentiente praesertim cum
eis veteri interprete, & Argropylo, sequi malui. Itaque hunc lo-
cum cum D. Thoma sic explano, Debēt ad figuram proportionis de-
duci cum sunt permutaturi, ut & ij qui contrahunt, & res ipse fiat
inter se proportione Arithmetica aequales. Nam si hoc non fiat, alte-
rum extremum utranque habebit excellentiam, seu utrunque nimium:
excellentiam artis eam qua sutore praestat edificandi artifex: & ex-
cellentiam operis qua domus calceo praestabilior est. Vel quod idem fe-
rē est, utranque excellentiam intellige plus & minus: plus, quia adi-
ficiorum opifex sutore praestantior est opifex: minus, quia sutoris o-
pus, quod edificiorum opifici datur, eius opere sit deterius. Illa autem
verba, ἀλλ' ὅταν ἔχουσι τὰ αὐτῶν, coniuncte erunt legenda, cum iis
qua statim sequuntur, ἕως ἰσοῦ καὶ κοινοῦ, &c. Quod si quis alteram
lectionem in qua negatio est, huic anteponet, hac mihi videtur sen-
tentia, ex iis verbis elici posse, atque hic locus declarandus, Non esse
deducendos ad aequalitatem seu proportionem postea quam permu-
tauerint, sed antequam fiat permutatio. Alioqui alter permutan-
tium utranque praestantiam habiturus est, nempe plus & minus.
&c. Ut supra. Ac tum illa verba, ἀλλ' ὅταν ἔχουσι τὰ αὐτῶν, inter-
punctionis nota ab iis, qua deinceps sequuntur, ἕως ἰσοῦ, erunt se-
iungenda, & particula, ἀλλὰ, referetur ad negationem superiorem,
eique aduersabitur, ut solet. Ego arrogantis esse puto alteram lectio-
nem probare, alteram improbare, ac veluti capitis dammare: hoc tan-
tum dubitanter ac timidē dicam, Priorem mihi videri veriore, at-
que integriorē: negationem autem huc irrepsisse existimo ex particu-
la, ἀλλὰ, qua quod soleat aduersandi vim habere, cum viderent im-
periti quidam lectores, nihil antecedere, cui aduersaretur, negatio-
nem deesse iudicavit, eamque iccirco tanquam necessariam ad-
iecerint.

36 In permutationem autem futuram) ἵππερ δὲ ἢ μελλοῦς ἀλ-
λαγῆς. Id est, Propter permutationem futuram. Sed in permutatio-
nem

nem, & dulcius & bonis Latinae linguae auctoribus usitatus est.
Qualia sunt illa M. Tullij, Data pecunia in rem militarem, Cogni-
torem me in hanc rem dedit. & Terentij, Pisciculos in coenam sensi.

37 Non enim aequalem semper) Οὐ γὰρ ἀί ἰσον δύνανται. Perion.
Non enim semper aequum potest. Horrida atque inelegans oratio.

38 Tanquam mensura quadam &c.) Scio in lib. Florent. scriptū
esse, μῖσον, verum tamen cum videam veterem interpretationem & Ar-
gropyllum, μῆσον legisse, eaque vox huic loco maxime convenire vi-
deatur: ego quoque, μῆσον probavi, μῖσον reieci. Quod si quis hoc illi
anteponet, equidem cum eo non pugnabo.

39 Idque hominum concessu & ex conditione) Τὰ δὲ ἐξ ἀπο-
θέσεως. ἀποθέσεως dicuntur à mathematicis ea, qua postulare so-
lent, ut sibi concedantur: qua ponuntur, non probantur, neque docē-
tur: qua sunt eis denique veluti quedam suarum demonstrationum
principia ac fundamenta, Ex quo ἀποθέσεως appellantur, cū bis
περιούσῃ, fines earum rerum, qua sub actionem cadunt, ad quos agen-
di consilia referuntur. Ita hoc loco dicit Aristoteles, nummum om-
nium rerum mensuram esse, ἐξ ἀποθέσεως, Id est, Ex hominum cō-
uento, & consensu, & ob id quod hoc inter se statuunt, & concedat,
non quod ita sit.

40 Perspicuum est iustam actionem inter faciendam.) Triasunt
hoc loco, ἀδικεῖν, iniuste facere, seu iniuriam facere: ἀδικεῖν δὲ, iniu-
ria affici, seu iniuriam accipere: δικαιοπραγεῖν, iuste agere. Iniuriā
facere, plus est: iniuriam accipere, minus: iuste agere, medium. Verum
(ut dicam cū περὶ δίκης) Inter δικαιοπραγεῖν, Id est, iuste agere, &
δικαιοῦν, Id est, ius, alteri reddere, seu iusti iudicis munere fungi, hoc
interest, quod, δικαιοπραγεῖν cōmune est ei, qui cum altero iuste con-
trahit, cū eo qui iusto iudicis munere fungitur. δικαιοῦν autem pro-
priē de iudice aut magistratu, qui suum cuiq; tribuit, dicitur. Sed hac
de re mox plura dicemus.

41 Iniustitia autem extremorum est) Extrema sunt plus & mi-
nus. Itaque & is qui plus boni obtinuit, minusque mali perpeffus
est: & qui plus mali pertulit, minusque boni obtinuit, quodammo-
do iniustus est, nempe quā inaequalis: & iniustitia est in utroque: sed
ille est improbus, hic non est. Iniustitia igitur duo sunt extrema, πῶ
ἀδικεῖν, Id est, iniuriam facere, quod est plus, quā medium obtinere:

alterum ἀδικεῖσθαι, Id est, iniuria affici, quod est minus, quam medium obtinere: quod quidem minus est malum, quam illud alterum.

42 In aliorum autem negotio) Ἐπὶ τῷ ἄλλων, ὅμοιος. Locus est aliquanto obscurior, quem sic declaro. Vniuersè quidem iniustitia in aliorum negotio plus vni tribuit boni & mali, quam alteri. Quod ad id iniquum autem attinet, quod à proportionem auersum est, in eo non seruat dignitatem, sed utrocumque modo casus tulerit, bonum & malum distribuit: ita ut cui plus boni, minus mali debeat, ei plus mali & minus boni tribuat, & contra.

43 Utroumque modo casus tulerit) Id est, nunc huic, nunc illi parum: nunc huic, nunc illi nimium: quod perinde est ac si dicat, temere.

44 Iniuste facti autem) τὸ δ' ἀδικίαιμα, ὅ, ὅτι ἔλαττον, ὅτι ἀδικεῖσθαι. Hunc locum sic vertit Perionius, Accipere autem quam facere praestat iniuriam. Speciosa & Ciceroniana oratio, sed aliud Perionius loquitur, aliud Aristoteles. Dixit supra Aristoteles, ὅτι ἀδικεῖν, esse, ὅτι λείον ἔχειν, ὅτι ἀδικεῖσθαι, ἔλαττον ἔχειν, Id est, Iniuriam facere, esse plus habere: iniuriam autem accipere, minus habere. Id ipsum iterat in hoc extremo libro his verbis, κατερεῖν ὅτι ὅτι ὅτι ἀμφοῖν ὅτι φαῦλον, ὅτι ὅτι ἀδικεῖσθαι, ὅτι ἀδικεῖν, ὅτι ὅτι ἔλαττον, ὅτι ὅτι, ὅτι λείον ἔχειν ὅτι τὸ μέσον, Id est, Utrumque malum est, & iniuriam accipere, & iniuriam facere. Illud enim minus, quam medium, obtinere est: hoc plus. Nihil aliud hoc loco dicit, ita ut quiuis non tardissimus hæc intelligere queat. Quauis autem utrunque sit malum, tamen deterius facere iniuriam est: atque hoc ipsum est, quod non suo loco dixit Perionius, tamen accipere quam facere praestat iniuriam. Dicitur autem hoc infra in extremo lib.

45 In iis qui communitate & societate vnt) Ἐπὶ κοινῶν βίῳ. Secutus sum librum Florentinum, & Parisiensem, eum quibus consentit Argropylius. Alij enim corruptè habent, ἰπικονομουῖ. Vetus interpretatio autem etiam corrupta est.

46 Ut homines liberi & aequales) Πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν ἔλαττον δέρον ὅτι ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμῶν. Perionius sic, Ut satis magna sit multitudo hominum, qui liberi sint, vel aequo inter se iure viuant. Fædum erratum, αὐτάρκειαν, satis magnam hominum multitudinem interpretari. Homines autem proportionem aequales in-

tellige, exempli causa, qui sub Regno, aut Optimatum imperio viuunt, vbi aequalitas ex dignitate spectatur: aequales numero verò qui statu populari vtuntur, vbi non habetur ratio dignitatis, neque virtutis, neque vllius alius praestantia, sed capitum. Tantum enim tribuitur honoris & praemij condoni, modo libero, & cimi, quantum viro & animi & fortuna bonis ornatissimo. D. Thomas hæc verba, proportionem vel numero, coniungit cum superioribus illis, ius politicum. Itaque aliter explicat. Ego Estrat. secutus sum.

47 Eis inter ipsos non) Sic Aristot. ἢ ἐστὶ τῶν τοῖς πρὸς ἄλλῃλους ὅτι πολιτικῶν δικαίων. Perion. Inter eos ius civile non est ius. Secutus est scilicet codices mendosos, in quibus scriptum esset, ὅτι πολιτικῶν δικαίων, δικαίων: aut ipse de suo addidit hoc, δικαίων. Porro si quis quaerat, Qui sint ij quibus inter ipsos non est ius civile, sunt pater & filius: dominus & seruus, ut paulo post dicit Aristoteles.

48 Iudicium enim iuris) Sic Aristot. ἢ ὅτι δίκην κελύς τ' δικάζει, ὅτι τὸ ἀδικεῖν. Poteram & sic vertere, Iusti & iniusti disceptatio. Verum cum, ὅτι δικάζω, hoc loco commodius Latine, ius, reddatur, quam iustum: ut & multis alijs locis, ὅτι ἀδικεῖν, iniuriam eadem opera reddidi, ne si iniustum dixissem, contrarium contrario respondere non videretur. Iam, ἀδικίαιμα, quo alio Latino nomine, quam iniuriam, aut iniuste factum redderemus, non veniebat in mentem. Sed quauis iniuria etiam iniuste factum significet apud Latinos, tamen, ἀδικίαιμα, iniuste factum sapius, quam iniuriam nominari, distinctionis causa.

49 Vsq̄e eò dum parui sint, neque à patre seiuncti,) Secutus sum libros Florentinos & ceteros omnes impressos, cum quibus congruit Argropy. P. Victorius notat in quodam antiquo codice scriptum reperiri, ὅτι χωρὶσθῆναι, sine negatione, cuius lectionis extant manifesta in antiqua interpretatione vestigia. Utroumque modo legas, manet eadem sententia: verum tamen negatione sublata, paulo aliter hic locus erit vertendus: puta hoc modo, Vsq̄e eò donec adoleuerint, & fuerint à patre separati.

50 Ius civile autè aliud naturale est. &c.) Longè aliter ius partuntur Iurisperiti. Extat enim hæc iuris apud eos dimissio. Ius aliud est naturale, aliud civile, aliud gentium.

51 Aut illud, capram Ioui immolare) Hunc locum in omnibus li-

bris, quod sciam, depravatum, restituit, vir quidam doctus. Cum enim antea legeretur hoc modo, ἢ ῥά γαρ δούρι, ἀλλὰ μὴ διὸ πρὸ βατα, ille ex Herodoto sic emendavit, ἢ ῥά γαρ διὰ δούρι, ἀλλὰ μὴ πρὸ βατα. Verba autem Herodoti quæ ad hunc locum pertinent, hæc sunt ex libro secundo. Ἔσοι δὲ διὰ διὸς ἐπιβατέου ἰδὲ τῶν ἰσθμῶν ἢ τοῦ τῶ ἐπιβατέου εἰς εἰς, ἔτσι δὲ πᾶντες οἱ αὐτῶν χόμλοισι αἰ γὰρ δούρι.

52 Sed non ita est, omni quidem) Locus est obscurissimus, valdeque variè à philosophis explicatus. Ego secutus sum meo quid. in iudicio, opinionem veriore, Aristotelisque sententia maxime cōsentaneam, quam D. Thomas, & Faber Stapulensis probaverunt, hoc modo, Existimant nonnulli (inquit Aristotel.) iura omnia esse legitima, nullumque esse naturale, propterea quia vident, id quod naturale est, fixum esse, atque immutabile: iura autem omnia quotidie immutari, neque ius apud omnes unum esse, sed apud alios aliud. Refellit illorum rationem, qua adducuntur illi, ut credant, nullum ius esse nisi legitimum, hoc modo, Non ita est, id est, non est hoc verum, omnia quæ natura valent, fixa esse & immutabilia, eandemque ubique locorum & gentium, vim habere, omni quidem ex parte: est certe aliqua ex parte verum. Et sane apud Deos ita fortasse se res habet, nempe omnia quæ naturalia sunt, esse perpetua, fixa atque immutabilia, sed apud nos &c.

53 Et sane apud Deos fortasse) Secutus sum hoc loco veterem interpretationem, apud quem extant talis scriptura vestigia. καὶ τὴν περὶ τοῖς θεοῖς ἰσθμῶν ἰδαμῶς ἄλλως ἔχει. In aliis libris desideratur vox, ἄλλως, quæ tamen, mea quidem sententia, ascribi debet. Ac D. Thomas huius lectionis sententiam eam, quam exposui, probat atque explicat.

54 Sed quodnam & quale sit ius illud eorum.) Hæc huius loci sententia est, Si utrumque ius & naturale & legitimum, mutabile est: quodnam ex iis quæ aliter evenire possunt, erit naturale? & quæ naturale à legitimo distinguetur? Respondet Aristoteles, fore illud naturale, quod apud omnes pæcæque nationes ac populos, nisi apud barbaros, ac ferarum similes: apud omnes homines, nisi apud eos qui corrupti ac depravati sunt, ratum, certum, ac penitus in animis infixum est. Quemadmodum dextera manus vere dici & potest, & solet valentior ac robustior, quàm laeva, natura, etiam si reperiantur

nonnulli, ἀμφιδέξιοι, id est, utraque manu dexteri, vel quibus utraque manus dextera est, qualis fuit Asteropæus ille apud Homer. Immo verò etiam si accidere possit, ut omnes homines utantur manu laeva perinde ut dextera.

55 Differt autè ab iniuria, iniuste factum) Diligenter nobis notanda ac distinguenda sunt voces hæc, quibus utitur Arist. si disputationem totà de iustitia subtilissime ab eo explicatà, cognoscere, animòque comprehendere volumus. & δίκαιον, ius, seu, id quod iustum est. & ἀδίκον, iniuria, seu quod est iniustum: & ἀδικημα, iniuste factum: potest & iniuria appellari, ut supra diximus. Sicque eam definit auctor ad Herenn. Iniuria, est qua aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violat. M. Tull. Parad. Quocumque aspexisti, ut furia, sic tibi tua occurrunt iniuria. & pro Rosc. Amer. Quem vides ipsum ab sese tam atrocem iniuriam propulsare non posse. Sed facilius distinctionis gratia, ἀδικημα, iniuste factum appellare malimus, ne, si iniuriam diceremus, ἀδίκον & ἀδικημα, confunderemus, quorum illud superius, iniuriam nominare solemus, τὸ δίκαιον, id est iuri contrariam: & δίκαιωμα, est iustum officium, seu iuste factum, quo alter ius suum obtinet, iustusque efficitur: quod quidem est iudicis, eiusque hominis, qui iniuriam alteri ab altero illatam vindicat, hominemque iniustum, iustum efficit. δίκαιο-περγνημα, iusta actio: quod nomen commune est ei qui iuste agit, iustamque actionem obit, ut qui reddis depositum, cum eo qui iniuste agentem, iniuriamque alteri inferentem, multa aut pæna coercet. Quod quidem proximè proprio nomine δίκαιωμα appellatur. δίκαιοσύνη autem iustitiam, & ἀδικία iniustitiam semper nominant. ἀδικία certe nunquam iniuriam, quod fecit Peronius: apud quem maxima est horum nominum confusio, atque inconstantia.

56 Cum igitur necopinatò) γαργόλυος. Perion. Non consulèd. Inconsulta dicuntur, ἀπεραιρετα, ἢ ἀπεβύλυτα. Verbi gratia, si quis iratus hominem occidat. γαργόλυος autem, id est, Inopinata, si modo hoc nomen Græco respondet, sunt ea quæ præter communem omnium opinionem, atque ad eò præter rationem fiunt. Ut si venator feram persequens, hominem in vepris dormientem interficiat, pro fera. Hinc γαργόλυος τὸ πολέμου, dicuntur, belli eventus necopinati,

Ἦν ἴσ' xxx. hominum millia, à sex millibus vincantur. Παράλογα, igitur omnia sunt, ἀπεβόλυτα, ἢ ἀπεσείρεται: sed non omnia, ἀπεσείρεται sunt παράλογα. Quale illud exemplum est, quod supra posuimus de irato. Nam iratus, ἀπεσείρεται quidē, atque, ἀπεβόλυτος occidit alterum, sed non παράλογος. Non enim ab hominum opinione abhorret, neque à ratione alienum est, ab irato alterum occidi posse.

57 Non de industria) Οὐκ ἐκ προνοίας. Sic malui quàm quo modo Perionius, Non ex voluntate. Suprà docuit Aristoteles iratos peccare, ἐκ προνοίας. Id est, sua voluntate, seu sua spē, quos nunc negat peccare, ἐκ προνοίας. Ergo, ἐκ προνοίας peccare, non est peccare sua voluntate.

58 Ob iniustitia enim speciem) Sic Aristot. ἐπὶ φαινομένην ἡ ἀδικία ἢ ὀργὴ ἔστι. Perion. sic, Quoniam ira speciem quandam fert (præ se fert voluit dicere) iniuriæ. At λόγῳ aliud sentit Aristoteles, quàm loquitur Perion. Inductus est ille videlicet in fraudem à quibusdam codicibus mendosis in quibus scriptum est, ἡδὲ φαινομένη, coniuncte: sed potuerat hoc erratum suo ingenio, nulloque alio exemplari fretus corrigere, præsertim admonitus similibus loquendi generibus, ἢ Rhetor. secundo, de invidia. εἰ γὰρ ἔστι λῦπη ἢ ἐπιφαινομένη πικρὸς ἀγαθῶν οὐκ ἴσως ἐστὶν ἀγαθῶν ἀπὸ τῶν λαβῶν τοῦ πόνου. τῶν ὁμοίων τῆ φύσει ἔστι. Et Topicorū secundo. εἰ ἡδὲ ὀφθαλμῶν ἔστι λῦπη ἡδὲ φαινομένη δι' ἀπειρίαν τῆ ἐπιφαινομένης, δὴ λῦπος ἔστι.

59 Itaque qui ab irato læsus est.) Hunc locum verti paulo uberiorius, quàm Aristoteles scripsit, ut obscuritati ex mira verborū brevitate, & interpositione aliarum rerum nata, aliqua ratione mederer. Secutus sum autem hoc loco interpretando Eustratium, qui sic eū explicat: cuius auctoritatem si quis parvi aestimat, ego meam sententiam ratione stabilire conabor. Dixerat paulo ante Aristot. eum qui iratus læsit, eumque qui ab irato læsus est, de factō consentientes, de iure inter se dissentire. Interposuit hæc, At qui insidiatus est, id est, qui malitiose & re deliberata nocuit, non ignorat factum. Redit deinceps ad institutum, atque ad id quod dixerat, illos de iure tantum dissentire. Itaque (inquit) alter, nempe is qui ab irato læsus est, &c. Solet autē sæpe Aristoteles pauca quedam, atque adeò multa interponere: deinde ad institutum redire, ut sciunt, qui eius libros terunt.

60 Ut dixit Euripides) Perionius, ut Euripides absurde tradidit. Nihil tradidit Euripides de facienda, aut accipienda iniuria. Scripsit ille quidem Tragedias: sed philosophi & historici tradere dicuntur, non poëta, nisi forte quis ita loquatur, memoria traditum est à poëtis. Quod loquendi genus, mea quidem sententia huic loco minime conveniret. Sunt autem hæc ex Bellerophonte. Sed non est omitendum quod quidam vir doctus me admonuit, hæc verba, Πρῶτον ἢ εἰ ἔστι &c. quæ sic conuerti, Ac primum quidem utrum ita se res &c. sibi videri à superioribus pendere, ideoque ita esse interpretanda, Ac primum quidem si ita se res habet &c. à quo dissentio.

61 Eadem sui iuris obtinendi) ὁμοίως ἢ καὶ ἡδὲ τῷ δικαίῳ δοῦναι. δικαίῳ δοῦναι Latine reddidimus ius suum obtinere. Ius suum obtinent autem tum is qui fecit iniuriam, tum is qui accepit, ubi iudex eum qui fecit vel multat, vel pœna afficit. Nam etiam ij, qui capite plectuntur, ius suum obtinent, iustique ex iniustis efficiuntur, id est æquales ex inæqualibus. Est enim, δικαίῳ δοῦναι, seu ius suum obtinere, medium obtinere: quod omnis iudex facere conatur, cum boni iudicis munus sit, ius suum cuique tribuere, atque inæquales ad æqualitatem redigere. Sunt autem inæquales & is qui iniuriam fecit, & is qui iniuria affectus est. Nam qui fecit iniuriam, plus habet: qui accepit, minus. Boni igitur iudicis sententia uterque sit æqualis: is qui iniuriam fecit, quia multatur, aut supplicio afficitur: is qui affectus iniuria est, quia ei damnum sarcitur.

62 Ab altero eius voluntate) ἢ ἄλλῃ βλάπτειτο ἐκ ἄλλοῦ. Perion. Incommodum ab alio, qui paratus est dare, accipiat. ἐκ ἄλλοῦ, Qui paratus est. Non probō.

63 Qui plus alicui tribuit) ὁ νεῖμας παρὰ τὸ ἄξιον ἢ πλεῖον. Perion. Qui sibi plus sumit. Pugnant hæc placē cū iis quæ dicit Aristoteles, si quidem sumere & tribuere inter se pugnant.

64 Aut eius, quod absolute honestum est) ἢ τῷ ἀπὸ δὲ καλῆ. Perion. Quàm eius quod omnino bonum est.

65 Præterea ex definitione facienda) Poteram & ita interpretari. Præterea ex iis quæ de facienda iniuria à nobis explicata & distincta sunt.

66 Ad sanitatem) Πρὸς ὑγίαιαν. Non putavi mihi fugiendum nomen sanitatis, quo non semel M. Tullius est usus. Non longè ab-

ieris. Tuscul. 4. Corporis temperatio, cum ea congruunt inter se è quibus constat, sanitas est. Off. 3. In mancipiorum venditione venditorum frans omnis excluditur. Qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, praestat edicto aditium. Idem de Optimo genere Oras. Qui integra sanitate sunt. Quod postremum translatum est à corporis, ad orationis sanitatem.

67 Atque hoc humanum est) Secutus sum veterem interpretem, qui videtur ita legisse. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώπων ὄντων. Quam lectionem probat Argyropylus, aut eam certe qua illi finitima est, ἕως τῶν ἀνθρώπων ὄντων.

68 Nam qui propius intuentur, neque ut Graec.) ἕως τῶν ἀνθρώπων. Perion. Non enim ad idem aut diuersum genus pertinere videntur. Habuit scilicet codicem corruptum, in quo scriptum esset, ἕως τῶν ἀνθρώπων, Graec.

69 Nam vel ius non est bonum,) Secutus sum veterem interpretem, apud quem extant, mea quidem sententia, sincera lectionis vestigia: cuius sententiam D. Thomas comprobat, atque explicat. Nam alius libris, quo modo hic locus in eis scriptus est, nullus probabilis sensus elici potest. Sic igitur legendum arbitror, ἢ ἢ ἔστι δίκαιον ἢ ἀδικον, ἢ ἢ ἕως ἀνθρώπων, ἢ ἢ ἕως ἀνθρώπων, ἢ ἢ ἕως ἀνθρώπων, ἢ ἢ ἕως ἀνθρώπων. Non affertur autem vis admodum magna vulgatae lectioni: sed illud, δίκαιον, quod erat corruptum & loco motum, suo loco reposuimus. Nam ex, δίκαιον, quod erat verum atque integrum, factum erat ἀδικον, & illud ei, quod antecedere debebat, posteriore loco erat collocatum. Verbis igitur hoc modo in suum ordinem restitutis, tale est argumentum Aristotelis, Si equum bonum à iure dissidet ac discrepat, unum aliquid horum ex ea re nascitur absurdum. Nam vel ius non est bonum, vel equum bonum non est bonum, vel si ambo bona sunt, idem sunt. Nihil est & verbis & sententia horum verborum planius: nihil hoc argumento potest dici aptius conclusum. Si ius diuersum est ab equo bono, & ius bonum est: ergo equum bonum non est bonum. Et rursus si equum bonum, bonum est, ius bonum non est: aut si verumque bonum est, idem est verumque. Genus autem illud loquendi, δίκαιον ἀλλο, apud Aristotelem perquam usitatum est, ut aliis admonuimus. Sic hoc eodem libro, ἕως τῶν ἀνθρώπων: nosque usdem pene verbis Latinis reddidimus, quòd ita reperimus bonos

bonos scriptores esse locutos.

70 Et de quo legem tulisset) καὶ εἰ ἦ ἀπὸ τοῦ Διτμοῦ ἀπὸ Περίων. Etiam si iam legem tulisset. Longè absunt haec verba à sententia Aristotelis. Videtur legisse ἕως, pro, ἕως.

71 Et qui non est iuris) ὅμῃ ἀπὸ τοῦ Διτμοῦ ἀπὸ Περίων. Intelligunt ferè omnes de iudice seniore, & ad omnia summo iure utente. Quidam docti viri de quouis priuato dictum accipiunt, qui si velit equus & bonus esse, summo iure rem suam persequi non debeat, neque in deteriore rem partem omnia rapere, sed de suo iure potius decedere.

72 Qui se ipse exanimauit) Non annotarem id quod leue ac puerile est, nisi quidam amicus meus, dubitare se dixisset, an Latine dicatur se ipsum exanimare. Quam quidem eius dubitationem ilico sustuli prolatis his verbis C. Iulij Caesaris è libr. 6. de bello Gallico, Catiuulcus Rex dimidia partis Eburonum taxo, cuius magna in Gallia, Germaniæque copia est, se exanimauit.

73 Præterea ex eo quòd) Sic reperi scriptum in omnibus libris & impressis, & manu scriptis, quos quidem viderim. καὶ ὁ ὁ ἀδικῶν ὁ μόνον ἀδικῶν. Ego verò aliquando existimaui legendum, ἀδικῶν μόνον ἀδικῶν, ut sit haec sententia, Ex eo quòd iniustus est tantum is qui iniuste facit Graec.

74 Ex iis qua à nobis) Omnes libri sic habent, κατὰ τὸν Διτμόν ἀπὸ τοῦ ἀδικῶν ἀδικῶν. Docuit supra neminem sua voluntate accipere iniuriam. Itaque verendum est ne hic legendum, ἀδικῶν ἀπὸ τοῦ ἀδικῶν ἀδικῶν: aut certe ita, ἀδικῶν τῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀπὸ τοῦ ἀδικῶν. Sententiam igitur Aristotelis hanc esse perspicuum est. definitum iam atque explicatum esse, inuito fieri iniuriam: ut si quid in sit mendis in scriptura, nobis non sit admodum laborandum. Veteris interpretes quidem videtur legisse, ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν.

75 Quod quidem similem rationem) Quod, videlicet mediū inter hac duo, iniuriam accipere, & facere. Hic locus corruptus est in omnibus libris excusis, quos quidem viderim: in quibus ita scriptum est, τῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν. Graec. præterquam in Germanico, in quo legitur, ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν. Graec. Ego autem eum emendavi ope codicis manus scripti perantiqui, in quo is ita scriptus est, ὁ ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν. Natū autē mendum est ex duarum vocum propin quarum similitudine, ὁ ἀδικῶν ἀδικῶν ἀδικῶν.

Veram, & emendatam scripturam agnoscit, ac retinet. Perion. & Gruch. ab Aristotelis sententia longissime discesserunt. D. Thomas autem ex vitiosa interpretatione, veram, & germanam sententiam elicit, immo potius singulari quadam ingenij præstantia, interpretationem vitiosam corrigit. Scriptura autem Germanica omnium vulgatarum tolerabilissima est.

In Librum Sextum.

1 Intendit aliquid & remittit) Ἐπιτείνει καὶ ἀποπέμπει. Perion. Sic, Vel consequitur, vel ab eodem aberrat. Ille vero ab Aristotelis sententia toto cælo aberrat.

2 Nihil eo amplius sciat.) Sic Aristot. οὐδὲν ἄν εἰδέναι πλείον. Sequitur deinceps, οἷον ποῖα εἶναι περὶ σφύραδου πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴπειν. &c. neque lectionis ulla est in libris vel manuscriptis, vel impressis Varietas: sed vir quidam doctus dicebat sibi videri, hunc locum mendo non carere: suamque mihi coniecturam profererat, qua ductus hoc modo emendabat: ὁ δὲ εἰς αὐτὸ εἰδέναι πλείον, ἢ ὅποια εἶναι περὶ σφύραδου πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴδεναι, ὅτι ὅλα &c. Quorum verborum hæc erit sententia, Nihilo plus sciat, quàm qualia sint ad corpus alendum adhibenda, si quis sciat ea adhiberi oportere, quæ præcipit medicina.

3 Non solum hoc esse vere dictum) μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι ἔτι εἰρημένον. Sic libri Floent. Parisiens. & cæteri impressi, cum quibus consentit vetus interpres, Argypop. Areti. P. Victorius autem annotat, se in vno codice manuscripto reperisse scriptum, μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι, id est, Non solum hoc quod dictum est, verum esse.

4 Partium quoque animi eam quæ ad utrumque apta sit natura, oportet genere differre, si quidē eis ex similitudine.) Iccirco Plato animum ex elementis constituit. Simile enim simili cognosci. Hæc pertinet versus illi Empedoclis, quos profert Arist. lib. 1. de Anim.

Γαῖα δὲ γῆ γαῖαν ὁπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδαρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα, πῦρ πῦρ αἰθέλου,
στοργῆ δ' στοργῶν, νεῖκε δὲ νεκεί λυγροῖ.

Id est, Terram terra aspiciamus, aquam aqua, cælo cælum, igni autem ignem. &c.

5 Principium (inquem) vnde motus) Aristotel. lib. 1. ἢ μετα τα φυσικὰ, scribit causas dici quatuor modis, his verbis, τὰ δ' αἰτια λήγεται τετραχῶς, ὡς μίας ἢ αἰτίας φασίεν εἶναι τῶν ὑστέρων, καὶ τὸ τῆν αἰτία ἀνάγεται ἢ τὸ διὰ τὶ πρότερον εἶναι τῶν λόγων ἐχόντων. Αἰτίου ἢ καὶ ἀρχῆς τὸ διὰ τὸ πρότερον, μίας ἢ τῶν ὑστέρων, καὶ τὸ φυσικῶν μέρους ἢ τῆν ἢ ἀρχῆς ἐκ κινήσεως. τεταρτην ἢ τῶν ἀδυναμιῶν ἢ αἰτίας ταύτης, ὅ τ' ἐξ ἑκείνων, ὅ τ' ἀγαθῶν. Id est, Causæ autem quatuor modis dicuntur: ὑστέρων (liceat nobis eam, essentiam dicere) materia: tertia ea vnde motionis principium existit: quarta id cuius gratia res est. Quod principium autem hoc loco nominat, causam in lib. 1. ἢ μετα τα φυσικὰ appellari perspicuum est. Cum dico igitur (inquit Aristoteles) consilium actionis esse principium, intelligendum est id principium vnde motus existit, non id cuius causa res agitur.

6 Neque sine habitu) Sic habent boni & emendati codices, quos probavit vetus interpres. ἢ δ' αὐτὸ ἢ δικῶν ὅτιν ἐξέως. Nonnulli, isque corrupti, ὁρῆξως.

7 Cogitatio autem ipsa) Scio in libris Florentinis, & cæteri impressi ita scriptum esse: διανοία δ' αὐτῶν, Id est, cogitatio hæc: Sed secutus sum tamen veterem interpretem & Argypopulum, qui sunt vsi melioribus codicibus, in quibus legerunt, διανοία δ' αὐτῶν, id est, cogitatio ipsa. Sciendum est autem ipsius cogitationis, quæ per se est, & quam alio nomine lib. 3. de Animo, τοῦ ἀνεπιτενοῦ appellat, finem, esse veritatem, nihilque aliud præterea ab illa desiderari. Itaque hæc nihil mouet, nihilque molitur: altera autem cogitatio, seu, διανοία, quæ finem alium sibi propositum habet, quàm veritatem, & quæ ad agendum accommodata est, ea ad agendum impellit, & aliquid molitur. Cum igitur paulo ante proximè Aristoteles de cogitatione ea, quæ ad agendum valet, & sine qua actio obiri non potest, locutus sit: si nunc diceret, hanc cogitationem nihil mouere, pugnantia loqueretur. At si legamus, διανοία δ' αὐτῶν, intelligemus eum iam de cogitatione ea, cuius finis est veritas, verba facere: & ita nihil erit in oratione repugnans.

8 Hæc enim etiam ei) Poterat statim aliquis querere, quid de ea cogitatione quæ ad efficiendum valet, sentiendum sit, quam, ποικιλιῶν, nominant Græci: huic occurrens respondet, Hanc esse illi quo-

dammodo subiectam, illiusque imperio parere, eandem denique cogitationem ad agendum esse idoneam, qua sit ad efficiendum expedita, quatenus earum fines discrepent.

9 Nam quisquis aliquid efficit.) Sic Aristot. ἄνευ αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι πῦρ οὐ ποιεῖ. Perionius hoc modo, Ad hanc enim omnes qui effectiorem sequuntur, qua faciunt, referunt omnia. Apparet illum usum esse libro, in quo ita scriptum esset, ἄνευ αὐτοῦ τῶν. Sed quatenus hanc scripturam non improbem, utpote cuius extant in antiquo interprete vestigia, eamque sequatur Argyropylos, eius tamen interpretationem non probabo. Debit enim sic interpretari. Ad hoc enim, vel, ad hunc finem enim. Nam significat Aristoteles, cum qui faciat, proponere sibi finem aliquem singularem, ut domum, statuam, calcem: cum qui agat verò, propositum sibi habere aliud nihil, quam bonam actionem.

10 Appetitio autem ultimi est.) Sic Aristoteles, ἢ δ' ὄραξις τῶν. Id est, Appetitio huius est, videlicet finis, seu ultimi. Repetendum est enim nomē, τῶν. Perion. autē illa verba, ἢ δ' ὄραξις τῶν: ὄραξις ἢ τῶν, sic interpretatur, Est enim officij, recteque factorum omnium fructus ac finis ipsum officium & actio, ad quam appetitio refertur. In quibus verbis tam multis, multa quoque insunt peccata. Primum quod praeposterè dicit officium & actionem, finem esse recte factorum, cum dicendum sit, officij & actionis finem recte factum. Deinde quod, ὄραξις recte factum nominat, non distinguens effectiorem ab effecto, neque ab effectiōne actionem: Deinde quod appetitionem ad actionem referri dicit, cum Aristoteles utatur prouocabulo, τῶν, in quo subauditur τέλος, nec τῶν, & ὄραξις, coherere possint. Postremò quod suo more utitur verbo referri, cum Aristoteles disertè dicat, appetitionem finis esse, Id est, Finem appeti, nimirum ut bonum.

11 Nemo consilium capit Ilium) Οὐδὲς πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰλίου πρὸς δουλείᾳ. Perion. Nemo vult Ilium expugnare: Toties iam docuit Aristoteles aliud esse, βέλτερον, aliud πρὸς αὐτοῦ τοῦ. Perionius tamen quasi nihil intersit, ita πρὸς αὐτοῦ τοῦ, velle interpretatur.

12 Nanque existimatione & opinione) ὑπόληψις, existimationem Latino nomine appellauit, eoque nobis in his studiis philosophicis saepe est utendum. Nam id quo vulgò utuntur recentiores, aestima-

tio ad hanc rem ineptum est, & barbarum. Nomen existimationis autem esse Latinum ad eam rem significandam; atque usitatum bonis scriptoribus, declarant exempla ex M. Tullio in Cluentiana, Orpianicus re & existimatione iam, lege & pronuntiatione nondum condemnatus. in Verr. 5. In hoc genere facilius est existimatio, quam reprehensio, ideo quòd eum qui hoc facit, amaram possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus. De prouinciis Consul. Sed non alienum esse arbitror, quo minus saepe aut interpellare à nonnullis, aut tacita existimatione reprehendar, explicare breuiter &c. Calius ad Cic. lib. 8. epist. Et quemadmodum actum sit, & qua existimatio consecuta, quaque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. Idem ad eundem, De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Existimatio igitur cum de eo qui existimat, dicitur: id quod hoc loco quarimus, significat: cum de eo, de quo alij existimant, nomen, & famam valet. Vt cum dicimus, Violare existimationem alterius: iudicium summa existimationis. & Cic. de Oratore, Bona existimatio diuitiis praestat.

13 Ea cum longe à conspectu: remota sunt) ὅταν ἔξω τῆς διὰ τοῦ γένους. Sic Eustrat. & D. Thomas explicant. alij, sic, Cum animo non cernuntur, nec cognoscuntur.

14 Nam qua necessario sunt simpliciter,) Sic haec interpunguntur ab Argyropylo, & D. Thoma. in libris Florentinis verò interpunctum post vocem ὅτι τοῦ locatur: hoc modo, τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης ὄντα, Id est, Nam qua necessitate constant, seu qua necessario sunt, ea simpliciter sunt aeterna. Ego priorem scripturam huic posteriori antepono.

15 Atque inductio quidem, principium) Sic habent libri Florentini, & ceteri ferè impressi, ἢ δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς ὄντα, & καὶ δόξα. Argyropylos non adhibet coniunctionem, & Inductionem esse principium vniuersi eò fortasse dicit Aristot. quòd vniuersa, ex quibus constat syllogismus, inductione cognoscuntur. Incidi in quosdam libros in Germania impressos, in quibus ita legitur, ἢ δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς ὄντα, & τῆς καὶ δόξα: quorum verborum multo facilius erit explicatio. Hoc modo, Inductio principij est, & vniuersorum. Quod perinde est, ac si quis dicat, Inductio ad eam rem comparata est, ut principia per eam doceantur, & cognoscantur: (Principia autem hoc

loco *universa intelligo*) nam cum *universa nec sensu, nec syllogismo doceri possint*, relinquitur ut inductione doceantur. Atque ita explicat D. Thomas, *quantuis antiquus interpres principium, non principij, verterit. Eustratius itidem legit, ἀρχὴ, non ἀρχῆς. Et Aristoteles libro secundo Rhetoricorum, ita scribit, ὁμοίον ἢ ἐπαγωγῆς ἢ παραδείγματος: ἢ δὲ ἐπαγωγῆς ἀρχῆς. Id est, Inductioni exemplum simile est: inductio autem principium est. Itaque tot libris eam, quam priore loco posui, & quam secutus sum, scripturam confirmantibus, non sum ausus ab ea discedere, quantuis hæc posterior sit (ut dixi) facilius atque expeditior. Neque verò institui Aristotelis sententiam in his libris subtiliter explicare, sed cōsilij mei rationem, cur aliquem locum sic vel sic verterim, reddere.*

16 Est igitur eorum inductio) Potest his verbis superior ille locus explanari. Sunt quedam (inquit Arist.) principia, quorum non est syllogismus, id est, quæ syllogismo probari non possunt. Eorum igitur inductio est, id est, ea igitur inductione docenda & cognoscenda sunt.

17 In origine & molitione rei) Aristotel. εἰ γὰρ ἐστὶ. Sic M. Tull. γένεσι interpretatur in Timæo.

18 Inertia contrā) ἄτεχνα. Sic Mar. Tull. in Partit. Artibus, inertius.

19 Omnia enim sese aliter habere quoque) Id est, Omnia enim quæ ex talibus principiis, nempe iis quæ aliter sese habere possunt, proficiuntur, aliter quoque sese habere possunt. Eustratius & D. Thomas paulo vberius hunc locum explicat. Dicebat paulo ante Aristot. quorum principia sese aliter habere possunt, eorum demonstrationem non esse. Si quis, inquit, hoc negabit, ergo eueniet, ut aliqua quæ sint demonstrata, sese aliter habere possint, quod est & absurdum & falsum. Id autem quod dixi, consecuturum, perspicuum ex eo esse potest, quod principia deteriore conditione esse non possunt natura, quam quæ ex principiis manarunt. At principia illa sese aliter habere possunt, ut posuimus. Ergo & ea quæ ex huiusmodi principiis demonstrata sunt, sese aliter habere possunt.

20 Quia aliud actionis) γένεσι non τέλος habent boni codices, cum quibus consentiunt veteris interpres, & Argyropylus.

21 Effectiois enim alius, quam) ἔτρου, subaudiendum, τῆς

ποιήσας, Id est, Alius ab ea ipsa effectioe, nempe, opus.

22 Actionis verò non semper) τῆς δὲ πράξεως ἢ αἰ. Sic omnes optima nota codices. Nonnulli & ἢ quidem deterrimi, ἢ ἢ ἢ: quos secutus est Aretinus, & γὰρ Perionius.

23 Eorum enim quæ sub actionem) Hac de re plura dicemus sub finem huius libri.

24 Habitum esse cum ratione &c.) μετὰ λόγου ἀλυσ. Sic legit Eustrat quem sequitur Argyrop. In omnibus ferè libris scriptum est, ἀλυσ. Ego constantia causa, ἀλυσ, præ tuli. Suprà enim non semel dixit, λόγου ἀλυσ.

25 Sed nec habitus est. &c.) Hunc locum non satis apertè interpretatur Perionius, neque fieri posse arbitror ut ex eius oratione, quæ sit Aristotelis sententia, quisquam intelligat. Prudentia (inquit Aristoteles) non est habitus cum ratione vera coniunctus tantum: id est, non est integra hæc prudentia definitio, neque ab arte prudentiam distinguit. Habitus enim cum ratione coniunctus, id est, ars, obliuione deleri atque interire in animo potest, prudentia non potest.

26 Nullum autem ex his tribus) τῶν δὲ τῶν τῶν μὲν εἰδὲν εἰδὲν χεταί εἶναι. Id est, Si neque prudentia, neque ars (nam artem prudentia nomine vult contineri, quod utraque in eodem versetur) neque sapientia, neque scientia, principiorum est, relinquitur, ut principiorum sit mens: quod perinde est ac si diceret, si neque prudentia, neque sapientia, neque scientia munus est principia cognoscere, relinquitur ut id sit mentis proprium, cum omnino nihil sit præter scientiam, prudentiam, sapientiam, mentem, quo verum eloqui aut mentiri possimus. Perionius misere hunc locum corrumpit his verbis, Eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest, relinquitur ut in principijs, initiisque cernatur. Quæ ab Aristotelis sententia magnopere discrepant.

27 In Margite) Margites, poema fuit Homeri, quod non extat, de quo Arist. in lib. πῶδὲ ποιητικῆς, ubi scribit ille, hoc poema eandem comparisonem habere cum comædia, quam habet Ilias cum tragædia. Basilius autem in oratiuncula quadam, πρὸς τοὺς νέους, πῶς ὦν ἐκ τῆς ἐλλημικῶν &c. non Homero, sed Pittaco Margitem ascribit. Suprà autem proxima illa verba, Neque alia in re vlla sapientes: quæ sunt expressa de Græcis illis, ἢ δὲ ἀλλότι σοφῆς, paulum immu-

tanda sint, si quis alteram, scripturam magis probet, quam secutus est Argyp. & reperi in codicibus manuscriptis, ἐδὲ ἀλλοτὶ ἢ σοφῶς. Id est, Neque aliud quicquam, quam sapientes.

28 Itaque sapientiam dicere licebit) Ita scriptum est in omnibus libris emendatis. ὡς εἰν ἂν σοφία τῶς καὶ ἐπισήμῳ καὶ ὡσπερ κεφαλῆν ἔχουσα. Ἐπισήμῳ τῷ τιμωτ ἄπτοι. Perion. autem legisse videtur, ἔχουσα ἐπισήμῳ, qui ita interpretatur, Quasi caput continens eorum omnium scientiam qua in summo honore sunt. Quae quidem & lectio, & interpretatio se ipsa refellit. Quid enim ineptius, quam ita loqui, Sapientia fuerit, & intelligentia, atque veluti caput habens scientiā? Quid sibi vult rursus hoc dicendi genus, caput habere, & scientia caput habens, ut in omnibus libris legitur? Sed ego lectorem non tenebo suspensum diutius, quantum qui paulo acutior erit, facile etiam non admonitus, quam scripturam secutus sim, aut potius, qua in re scripturam vulgatam immutavim, perficiet. Ego igitur hunc locum sic emendavi detracta litera. v. καὶ ὡσπερ κεφαλῆν ἔχουσα ἐπισήμῳ. Natum autem scripturae vitium esse puto ab indoctorum quorundam audacia, qui cum scriptum reperissent, κεφαλῆν ἔχουσα, nec attendere, haec verba, hoc ordine esse componenda, ἐπισήμῳ ἔχουσα κεφαλῆν, putarunt nomini, κεφαλῆν. v. deesse, propter participium, ἔχουσα, quod statim sequitur, cum quarto casu coniungi solitum. Est autem hoc genus loquendi apud Graecos usitatissimum, ἔχει ὡσπερ κεφαλῆν, ἔχει ὡσπερ κείνου. id est, Rationem capitis obtinet, Instat quasi pun-cti obtinet.

29 Quod enim singulis in rebus pro cuiusque) Huius loci scripturam semper corruptam esse iudicavi. Est autem haec in omnibus libris impressis Parisiens. Venet. Florent. German. & in manuscriptis, quos quidem viderim. τὸ ἄν ὡδὲ αὐτὸς εὐασα ἢ δὲ διαρωῶ, φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμου, καὶ τὸ τῷ ἐπιτέλειαν αὐτῶν. Hoc uno Parisiensis differt à ceteris, quod in eo sine articulo, ἢ, scriptum est, δὲ διαρωῶ. Ex hac igitur scriptura difficile admodum est sententiam verbis consentaneam elicere. Itaque omnes, quos vidi, interpretes, alij magis, alij minus eam immutarunt: Argypylus illud αὐτὸν, legit cum spiritu aspero, αὐτὸν, neque articulum, ἢ, agnoscit. Idem facit vetus interpres. Aretinus autem participium, διαρωῶν in tempus infinitum commutat, atque interpretatur, providere. Iam Perion. & Gruch. longissimè

longissimè ab hac lectione discedunt. Nam primum cum dicat Aristoteles, & διαρωῶ, in genere neutro, illi conuertunt Latine, Qui enim rectè rebus, rationibusque suis consulit. Deinde illa verba, καὶ τῷ ἐπιτέλειαν αὐτῶν, ita interpretantur: eique se ac sua omnia committunt, ut videantur legisse eautus, non αὐτῶν. D. Thomas autem hac ipsa verba, quomodocunque à veteri interprete conuersa sint, sic explicat: Et tali homini prudentia concedenda & tribuenda est. Quae sententia profectò à verbis plurimum distat. Non enim dicit Aristoteles αὐτῶν, ut subaudi possit, φρόνιμου, id est, prudentiam, sed αὐτῶν, ut omittam quod, ἐπιτέλειαν, non valet apud Graecos concedere aut tribuere, sed committere, & custodiam rei alicuius tradere, & prouinciam dare. Quid queris? Mira est huius lectionis obscuritas, inusitatum loquendi genus, maxima in ea interpretanda, interpretum varietas, multiplex denique fit ab illis scripturae commutatio. Ego autem sententiam Aristotelis coniectura quadam exquirens & augurans, sic initio verteram. Id enim quod in rem suam res singulas acutè perspicit, prudens esse dixerint, & huic eas commiserint. Sed hoc inest in hac interpretatione vitij, quod nemo unquam ei, qui rerum singularum cognitionem ad lucrum & quastum suum reuocet, res illas commiserit, nisi earum iacturam facere velit. Finge aliquem esse qui equos ita tractare & curare sciat, ut nihil praeter utilitatem suam in eis curandis spectet: nonne ille sit demensissimus, qui ei equum suum curandum tradat? Ergo non erit verum, quod hic dicit Aristot. omnes ei qui singulas res in usum suum diligenter & accuratè perspexerit & cognouerit, eas res commissuros. Ne diutius igitur lectorem morer, existimo de cuiusdam viri docti sententia hunc locum esse corrigendum. Non enim dubitat ille quin vulgata omnium librorum scriptura sit corrupta, (quod ego dudum suspicatus sum) sed ita corrupta tamen, ut sine ulla arrogantia nota possit emendari. Nihil enim addens de suo, nihilque detrahens, sed unam vocem duntaxat, culpa librariorum disiunctam ac diuisam, de integro conglutinans & coniungens, & ex illis duabus αὐτὸν εὐασα, unam faciens, αὐτοῦ εὐασα, emendat hoc modo, & ἄν ὡδὲ αὐτοῦ εὐασα & δὲ διαρωῶ, φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμου &c. Quorum verborum ea est sententia, quam expressi. αὐτοῦ εὐασα, igitur interpretatus sum, Res singulas pro cuiusque natura. Ea enim mihi vis esse vi-

detur huius nominis . & ὅ, verò solus ex omnibus interpretibus integer seruatus, cum alij articulum, & omiserint, reddidique Latine, Actionis præstantiam. Κυβητας ὁρῶν, vox est non solum Platonis, ut aliquando existimauit, sed & Isocratis, & aliorum scriptorum. Nam Plato quidem, ut omnibus notum est, ἀνέκασον, usurpat pro cuiusque rei notione, & forma, quam, Ideam appellat.

30 Tanquam extremum) Ἐξᾶτον. Aliud est hoc loco ἔξατον, (quod extremum Latine nominatur:) aliud τέλει. Ἐξᾶτον enim intelligitur hic ab Aristotele aliquid singulare, quod sensu percipitur, quia & ab eo cognitio nostra oritur ad vniuersa progrediens, & ab vniuersis profecta ad singularia desinit. Iam quòd, τέλος, nonnunquam vltimum & extremum nominauimus, in eo M. Tullium sumus imitati: sed id vno aut altero loco dūtaxat fecimus. Non enim me præterit, ἢ ἔξατον, apud Aristotelem, latius patere, quam τέλει, neque omne extremum finem esse, sed id tantum, quod sit optimum.

31 Qua sibi quisque & vni prospicit.) Sic Aristot. ἢ πῶδ' ἀντὶ τοῦ καὶ ἐνα. Alij putant legendum, πῶδ' ἢ ἀντὶ τοῦ, à quibus dissentio.

32 Multarum actionum studio) Pluribus verbis dixi, quod vno Græci, πολυπραγμοσύνης.

33 Iccirco & Euripides,) Citatur hi versus à Plutarcho in libro, πῶδ' τὴν ἀντιφθόνην ἰσχυροὺς ἐπιτελεῖν, integri. Nam hic versus tertius est mutilatus. Sic igitur est ex Plutarcho supplendus, Ἰσορροπία ἐστὶν ἡ σοφωτάτη τῆς τύχης.

34 Vel hanc esse grauem) Græci interpretes subaudiunt verbum, ἀγνοῦσι, quod nonnulli in ordinem verborum Aristotelis coniecerunt.

35 Non illo) Non vno ex quinque sensibus, aspectu, auditu, odoratu, gustatu, tactu, sed eo quem internum & communem dicimus.

36 Veruntamen prudentia sensus est potius.) Liber Florentinus, Parisiensis, Vener. German. & scripti aliquos sic habent: ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον αἰσθησις ἢ φρόνησις. quorum verborum hæc sententia est, Sed hic sensus communis qui dicitur sensus est potius, quam prudentia. Vetus autem interpres, cū quo consentit Argyropylus, legit hoc modo, ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον αἰσθησις ἢ φρόνησις. quam lectionem ita explarat D. Thomas, Prudentia ad hunc sensum communem propius acce-

dit, quàm ad scientiam, & ut verba magis exprimam, prudentia sensus est potius, quàm scientia. Atque hæc lectio mihi sanè videtur & verior, & incorruptior, eamque iccirco secuti sumus: illa autem superior, mendosa & corrupta est, meo quidem iudicio. Quin si mihi, quod sentio, liberè liceat dicere, videtur mihi etiam hæc suspecta, putoq; hoc totū, ἢ φρόνησις, ab aliquo studioso primū ad orā libri ascriptum, ad explicandū id pronocabulū, αὐτὰ deinde ab aliquo imperito librario in ordinē verborum Aristotelis coniectum: postea alios (ut solent propagari falsa) quò illud nomen, ἢ φρόνησις pertinere, non intelligentes, in ἢ φρόνησις, commutasse propter illud, μᾶλλον, quod antecedit. Ne diuini igitur lectorem suspensum teneam, coniectura mea est hæc, scriptum esse ab Aristotele hoc modo, ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον αἰσθησις, hoc sensu, Sed hæc, videlicet prudentia, sensus est potius, subaudi quàm scientia. Solet autem Aristoteles, quod & alij itidem scriptores faciunt, cū aliquid ingressus dicere, aliud interposuit, ad id quod inchoatū reliquit, reuerti, atque id ipsum vel iisdem verbis, vel aliis repetere, & absoluerit. Ita cū dixisset, prudentiam esse extremi, quod extremum non scientia, sed sensu comprehendatur: deinde ea interposuisset, quæ ad illam sensuum distinctionem pertinebant, redit ad illud quod interrupserat, hoc modo, Sed hæc, sensus est potius: quod quidem id ipsum est, quod aliis verbis proximè dixerat, extremum in quo versatur prudentia, non scientia comprehendit, sed sensu percipi. Nam hæc oratio, Sed hæc sensus est potius, præcisa est, quæ erit integra, si ita expleas, sed prudentia sensus est potius, quàm scientia, id est, prudentia sensui, quàm scientiæ, similior est.

37 Illius autem alia forma, aliæque notio est.) Illius nempe scientiæ. Alij ad sensum referunt. Non est autem omittendum veterem interpretem legisse, ἐκείνη δ' ἄλλο ἔστι, cum in omnibus libris, quos quidem viderim, scriptum sit, ἐκείνη δ' ἄλλο ἔστι.

38 De bona consultatione) περὶ διθυλλίας. Perionius, prudentem consultationem: quasi verò bona consultatio aut minus sit Latinum, aut non propius accedat ad Græci nominis ἔτυμοι.

39 Sagacitas) Sic Κρηγινοῖα nominant. Nam cum videam dictam esse, ἀγχινοῖα παρὰ τὸ ἀγχι νοῦν, id est, A proximè intelligendo, seu à propinquitate mentis: sagaces autē à sagiῶ, id est, acutè

sentiendo, ut scribit M. Tullius: sentireque idem sit interdum, quod intelligere, & homo dicatur animal prouidum, sagax, multiplex: visum est Latinum nomen satis apte Græco respondere. Vno contentus ero exemplo, ex quo intelligere licebit, ἀγχινοια, & Sagax idem Valere. Plancus Cicer. lib. 10. Sed certè nimia eius indulgentia in Lepidum, ad hæc pericula perspicienda fecit eum minus sagacem. Definitur autem ab Aristotele, ἀγχινοια, hoc modo, Διαλυτ. ὑπερ. lib. 1. in extremo, ἢ ἀγχινοια ἔστι ἀίσθησις ἐπὶ εἰς ἀσκήσιον χροῖον, τῷ μέσῳ οἴου ἔστις ἰδιῶν ὅτι ἢ σελήνῃ ἢ λαμπρῶν ἀεὶ ἔχει πρὸς τὴν ἡλιον, ταχὺ ἐναντίονε διὰ τὴν σελήνην, ὅτι διὰ τὴν λαμπρῶν ἀεὶ ἢ ἡλίου, ἢ διαλεγομένων πλοσίων ἔγω διότι διαλεξεται. Nam solertiam ascendemus suo loco eam esse, quam Græci δεινότητα appellant. Acumen autem mihi non displicet, si quis hoc malit.

40 Scientia enim nullum est rectum: nam neque eius) Sic Aristot. Επισήμιος ἢ ἢ ἐκ ἐσω ὁρθότης, ἢ δὲ ἢ ἀμαρτία. Nihil est his verbis facilius homini non indoctissimo, Scientia semper est recta, nunquam praua, cum versetur in rebus veris, & necessariis: esset autem eius aliquod rectum, si esset eius aliqua prauitas. Nunc autem cum scientia nulla sit prauitas, sequitur ut neque eius ullum sit rectum. Perionius hæc sic vertit, Quoniam in scientia non spectatur quid rectum sit, quoniam, ne in peccato quidem. Equidem fateor ingenuè me, quid sibi hæc verba velint, non intelligere.

41 Decisum iam ac constitutum est) Διαφασθ. Perion. enumerata ea sunt omnia, in quibus esset opinio. Non dicit Aristoteles se aliqua in quibus esset opinio, enumerasse Perioni, sed eum, qui opinatur, id quod opinatur, iam decidisse, & constitutum in animo habere, tametsi re sit dubium, & incertum, atque adeo fortasse falsum.

42 Cogitatione igitur inferior est) Διαβολας ἀρεθ. λέπεται. Perion. relinquitur ut sit mentis, non recte. Λείπεσθαι cum patrio casu iunctum, valet, superari, inferiorem esse: sic loquitur lib. 2. de Animo, εἰ ἢ ταῖς ἄλλαις ἀισθησεὶ λέπεται πολλῶν ἢ ζώων, κατὰ δὲ τῶν ἀφῶν, πολλῶν ἢ ἄλλων διαφερόντως ἀμειβοῖ. Aelianus ποικιλ. ιστορ. α. de Gorgia & Protago. τῆ ἢ σοφία τοσούτων ἐλέπεται, ὅσον ἀνδρῶν πᾶσι. Idcirco autem dicit bonam consultationem cogitatione seu mente esse inferiorem, quod bona consultatio, cum sine ratione constare non possit, nihil enuntiet, sed ratiocinetur & querat a-

liquid: cogitatio autem sit enuntiatio. Sed queret aliquis, quorsum hic Aristoteles cogitationem interiecit, cum opinionis & bonæ consultationis differentiam ostendere instituerit? Fortasse ideò quòd utraque nempe cogitatio, & opinio aliquid enuntiat, id est vel ait, vel negat. Si probatum igitur sit bonam consultationem idcirco esse cogitatione inferiorem, quòd illa nihil dum enuntiat, hæc aliquid enuntiat, erit quoque probatum bonæ consultatione opinionem esse superiorem, quia & opinio non sit questio, sed iam enuntiatio.

43 Hæc enim nondum enuntiatio) ἄντι ἢ ἔπω φάσις. Hæc nempe bona consultatio. Vetus interpres videtur legisse, ἀντι, id est, Ipsa bona consultatio: quæ mihi videtur incorrupta & germana lectio.

44 Sed magno malo accepta) καὶ ἢ μὲν εἰληφώς. Perion. Sed magnum id malū existimarūt. Aliud est εἰληφώς, aliud ὑπειληφώς, aliud λαμβάτω, aliud ὑπολαμβάτω.

45 Alio loquente) Κλητ λέγοντ &. Perionius, Tacentibus nobis. Cui probabitur hæc interpretatio?

46 Ea autem quæ γινώμι à Græcis) Tota hæc disputatio de ea, quam Græci γινώμι appellat, nominibus ipsis ita implicata est, ut si quis aliis, quam Græcis, eam persequi conetur: aut aliud agere, aut iocari, aut operam ludere denique videatur. Equidem fateor ingenuè me ea, quæ hîc ab Aristotele dicuntur, satis commode Latine explicare non posse. Hoc dico amplius, me in hac esse sententia, ut ea ab eo, qui Græca nesciat, vix intelligi posse existimem. Itaque melius fortasse mihi consuluissem, si totum hunc locum non attigissem, aut certe Græca nomina ea, quæ ad hanc distinctionem atque explanationem pertinent, vetuissem. Verum altera ex parte reprehensores aliquos extimescebam, qui si hæc in Latinum sermonem non vertissem, dicerent me opus inchoatum edidisse: desertum negotium quærentur: nihil esse, quod ex una lingua in aliam transferri non possit: me vel nimis religiosum, ac timidum fuisse, vel hæc interpretari non potuisse. Ego igitur utrisque satisfacere institui, & Græcarum literarum rudibus, & Græcè doctis: illis, ut ne querantur sibi non esse cōsultum: his, ut latentur se Græcas literas didicisse, cum viderint quanto hæc nostra Latina Græcis sint deteriora. Quòd si qui hæc eadem melius verti potuisse contendunt, æquisimo animo me ab eis doceri patiar.

47 Ad consentiendum id est ad ignoscendum) Συγγνώμη. Scio συγγνώμη non esse id quod Latini consensum appellant, neque συγγνώμη, consensive: sed nos his nominibus uti oportuit, si vellemus hanc Aristotelis de sententia, quam Græci, γνώμη dicunt, explanationem Latine reddere. Nam si, συγγνώμη veniam, aut Veniam danda voluntatem, & συγγνώμη, ignoscere & veniam dare, & βίβλωμα moderatum, aut equum, aut commodum, aut facilem nominassem, totam hanc disputationem ac distinctionem, inutilem atque ineptam reddidissent. Pendet enim e nominibus, nec nisi servata nominum quasi cognatione, intelligi potest.

48 Consensum accommodare) συντόμη ἔχου dicunt Græci. Nam non sensum accommodare, scio non esse Latinis admodum usitatum, sed volui (ut dixi) in iisdem perpetuo nominibus hære, ut qui hæc nostra legeret, facilius, quid sibi vellet, aut quid sentiret Aristoteles, intelligeret.

49 Viri equi & boni) Τῶ ἐπικῶν. Secutus sum Aspasium, nam D. Thomas interpretatur, ipsius equi boni, quod Græci dicunt, & ἐπικῶν.

50 Et mens extremorum est) Sic Aristot. καὶ ὁ ῥῆς ἔξ ἄταυ ἐπ' ἀμφότερα. Huius loci hanc sententiam esse arbitror, Mens tum primorum terminorum est, id est definitionum, eorumque principiorum, quæ demonstrari non possunt, tum eorum extremorum, quæ propriè hoc nomine appellantur, id est singularium, quæ sensu quoque ipso percipiuntur. Sunt autem singularia principia universorum: & universa singularium fines. Mens igitur una est, quæ primos, fixos, & immobiles terminos cernit, quales sunt definitiones, & enumerationes universæ: easque ad constituendas demonstrationes adhibet cum illa tamen demonstrari non possint. Altera est, quæ extrema, hoc est singularia contempletur, & considerat, versaturque in eis artibus, quæ ad agendam valent. Atque hæc sensui communi similima ac gemina est.

51 Sed ut prohi efficiamur) Τῶ γὰρ ἰδοῦν, subaudiendum, πρὸ δούλις, non ut Perionius putavit, φρονίμους. Itaque expediri esset lectio, hoc modo. Αλλὰ καὶ τῶ γὰρ ἰδοῦν πρὸ δούλις, τοῖς ὅσοις ἔστιν ἅψιν εἰν ἡσυχίᾳ. Ego tamen nihil mutavi: sed sententiam sequor tantum.

52 In valetudine curanda) Περὶ ὑγίαιας. Perion. In medici-

na. Non rectè.

53 Nam ea certè, quæ efficit) ἢ ἢ πρὸς αὐτὰς καὶ ἐπὶ τὰ ῥῆς καὶ ἰσοῦ. Perion. Nam cum eius ante opus sit in agendo &c. Quid ab Aristotelis sententia distinctionis fragi potest?

54 Veruntamen non ut valetudinem) Secutus sum lib. Florentini. Venet. Parisien. in quibus ita scriptus est hic locus. ἔπειτα πρὸς αὐτὰς καὶ ἐπὶ τὰ ῥῆς καὶ ἰσοῦ. ὑγίαιας, ἀλλ' ὡς ὑγίαιας, ἕως ἢ ὅσον βίβλωμα, quæ lectionem confirmant Eustr. veteris interpretis, Argynop. veteris autem Eustr. sunt hæc, ὡς μὲν εὐμεταβολοῦν & βίβλωμα. Id est, ut partes, quæ beatitudinem constituunt, & complent. Significat Aristoteles prudentiam, & sapientiam effectrices esse vitæ beatæ, non ut causas efficientes, sed ut partes eas, quæ constituunt totum. Alij codices habent, ὡς ὑγίαιας τὰ βίβλωμα, ἕως ἢ ὅσον βίβλωμα, quos videtur probasse D. Thomas, quævis veteris interpretis (ut dixi) vocem, βίβλωμα, non habuerit.

55 Quam solertiam) Διότιτα, Solertiam appellari bonis auctoribus lingua Latina fretus: melius (ut opinor) quam Perionius, qui ingenium: melius quàm alij qui calliditatem nominarunt. Nam calliditas quidem, πρυγία est potius. Sed nominis, solers, exempla proferamus. M. T. Offic. 1. Decipere hæc quidem est, non iudicare. Quocirca in omni re, fugienda talis solertia est. Idem de Natura Deorum lib. 2. Quibusdam bestiarum machinatio quedam, atque solertia. Ut in araneolis. Idem Offic. 1. in extremo. Sic homines, ac multa etiam magis, natura congregati, adhibent agendi, cogitandi que solertiam. Idem ibidem. Aut enim in perspicientia veri, solertiaque versatur, aut in hominum societate &c. Quo loco perspicue solertiam eam nominat, quam Græci Διότιτα. Idem in Bruto. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte sumaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutus, & solers. Terentius in Eunuchis. Fac periculum in palastra, in musicis solertem dabo. Horat. Od. 8. lib. 4. Solers nunc hominem ponere, nunc Deum. Hic locis omnibus, arbitror solertem & solertiam, δεινὴν & δεινότητάς Græcè reddi posse.

56 Non est porro prudentia) Secutus sum veterè interpretem, & Argynop. qui hoc modo legerunt, ἔστι δὲ ἢ φρονίμους ἐπὶ αὐτὰ ἢ βίβλωμα. A codice Florentino & Veneto abest vox, αὐτὰ, immo deest potius. Nam sine dubio ascribenda est. Significat autem Aristoteles, pru-

dentiam non esse solertiã quidẽ illam, sed non esse tamen sine solertia.

57 *Habitum autem hoc quasi*) D. Thomas hoc animi oculo solertiã significari putat, atque ita hunc locum explicat, In hoc animi aspectu atque oculo, id est, in solertia ingenerari prudentiam non sine virtute. Eustratius hunc oculum, vult esse τὸ πρᾶκτικὸν οὖρον, Id est, Mentem, quæ ad agendum valet. Ego D. Thomæ assentior in eo, quod hunc animi oculum vult esse solertiã: sed nolim intelligi habitum cum virtute ingenerari in solertia, sed potius huius oculi, nempe solertiã, opera ac beneficio, habitum cum virtute coniunctum in animo innasci, ut illud, τὸ ὁμοίαν, sit instrumenti loco positum: habitus autem ille cum virtute coniunctus, prudentia.

58 *Ratiocinationes enim ea quæ*) Nulla est hoc loco in omnibus Græcis exemplaribus lectionis varietas, nullum scripturæ vitium: tantummodo vitiosa interpunctio est. Nam id interpunctum, quod voci, εἰς, posteriore loco appingitur, abradendum est, & quæ sequuntur, vno spiritu sunt legenda, hoc modo, οἱ δὲ συλλυγισμοὶ τῆς πρᾶκτικῆς ἀρχῆς ἔχουσιν εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἡστέλων. Id est, Ratiocinationes, quæ rerum in actione positarum principia continent, eò sunt, in eoque vim suam habent sitam, quòd talis sit finis, nempe vel id quod sit reapse bonum, vel id quod boni speciem præ se ferat. Namque in iis rebus, quæ sub actionem cadunt, finis principij instar obtinet. Quemadmodum enim in iis, quæ animo cernuntur, constare scientia non potest, si principia sint incerta, dubia, denique non necessaria: ita in illis solertia vacillabit, claudicabit prudentia, atque iccirco ad actionem minus alacriter, minusque expedite aggredietur, si nullus certus finis, ad quem actionis consilium referatur, propositus sit. Et quemadmodum in his principia demonstrari neque possunt, neque debent, sed ea posita oportet esse, & concessa: sic & in illis fines, ut pote qui principiorum loco sunt, positi, fixi, rati, certi esse debent.

59 *Sic se res habet in iis animi bonis*) ὁμοίαν τὴν εἰσαυτοῦ, Id est, Sic & hic. In omnibus libris impressis, quos quidem viderim, ea est interpunctio, quam exposui. Eustratius autem lectionem aliter interpunctam proponit, huiusmodi, εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἡστέλων. Ut hæc coniunctè legantur, quæ membratim legebantur. Verum cum hæc lectio, quam secuti sumus, tot librorum fide, ac testimonio confirmetur, habeatque sententiam non solum probabilem, & consentaneam, ve-

rum etiam apertam: non putavi mihi ab ea temerè esse discedendum. Si quis autem huic alteram anteponet, neque ei aduersabor, neque inuidebo.

60 *Quanto in agendo ceteris antecellant*) Ἐμὲ περὶ τῆς ἀρετῆς. Scio apud Græcos, ἀσφείρη valere, differre, in teresse: sed valet quoque antecellere, præstare. Isocrat. de Helena, ἡ ἀσφείρη καὶ τὸ κάλει, καὶ τὴν ἀσφείρη πολὺ διαφέρει. Idem τὸ δὲ εἰρήνη. τῶν ἀρετῶν ἀσφείρητες οἱ ἕτεροι τῆς ἀρετῆς, ὅσοι ὑπέμενον τὴν ἡρώα τῆς ἀρετῆς. τῶν ἀσφείρη. Atque hanc proximam huius verbi significationem magis cõvenire huic loco existimavi. D. Thomas quidem cui vix lingua Græca elementa fuerunt cognita, & qui interpretatione usus est penè barbara, sic explicat. Hisque ferè verbis utitur, Multum differt excellentia bonitatis: Quòd si quis malit hoc loco, διαφέρει, pro, differre accipi, Perionij tamen interpretationem probare nullo modo possim, quæ talis est. Iam magna est in actione distinctio.

61 *Nam quòd virtutes omnes*) Plato in Menone.

62 *Ea cui prudentia moderatur.*) ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν, id est, Ea quæ prudentiæ congruit.

63 *Illam nondum erit consecutus.*) τὴν δὲ ἔτι εἰληφώς ἔσται. Sic liber Flor. & Parisi. Vetus interpres videtur legisse, ἔτι, id est, Nullo modo, nequaquam. Quæ lectio sanè mihi non displicet. Erit enim hæc sententia, ut intelligas orationem esse eorum, qui dicebant, virtutes posse inter se separari, fierique posse, ut quis sit fortis ac liberalis, nec tamen temperantiam, nec iustitiam sit consecutus. quale est illud M. Tullij Offic. I. Sunt enim qui in rebus contrariis parum sibi constant: voluptatem severissime contemnant, in dolore sint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia. Iam si legamus, ἔτι, erit hic sensus, Fieri posse, ut qui non fuerit, verbi gratia, nuper temperans, is consuetudine adhibita, laboreque suscepto, eam virtutem comparet. Non est autem omitrendum, hæc verba, εἰληφώς ἔσται, Perionium non mihi videri rectè vertisse, hoc modo, Percepit. Aliud est enim, εἰληφώς ἔσται, aliud, εἰληφε.

64 *Sed ut existat, & adsit*) ὅπως γένεται, nempe sapientia. Hoc significat Aristot. Quemadmodum medicinæ proposita valetudo est, sic & prudentiæ sapientiam esse propositam: Perion. sic, Sed ut quic-

que fiat, prouidet. Quae quidem longe ab Aristotelis sententia, nemo est, qui non videt.

In Librum Septimum.

1 Quomodo Lacōnes.) Plato in Menone, in extremo. ἢ οἱ Ἀκαιοὶ ὄντες ἔτι ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ ἀγαθὸν ὄντα, δεῖν αὐτῷ (ὡς οὖν) εἶναι. Quo loco quidem Vir. doctus legendum putat αὐτῷ, cui assentior. Sic enim loquebantur Lacedaemonij: & ita impressum est in libris Parisiensibus.

2 Incontinenter vivere possit.) Aristot. ἀκρατῶνται. Perionius, Iudicium suum retinere possit. Puto enim aliud egisse, cum haec scribebat.

3 Omnino rationem eorum qui) ὅλας ἐμάχετο πρὸς τοὺς λόγους. Poteram & sic vertere, Cum eorum ratione pugnabat. Perionius, Bellum gerebat. Atqui μάχεσθαι, non est, bellum gerere, sed praeliari, aut pugnare, nisi forte bellum & praelium, idem esse existimat. Sed haec leuia sunt.

4 Atqui si opinio est incontinentis) Sic Aristot. Ἀλλὰ μὲν ἐὰν γὰρ δόξα, καὶ μὴ ἐπιστήμη. &c. Perio. Atqui si opinio quidem & scientia insit. Subtulit negationem.

5 Putea si etiam in falsa.) Arist. ἐὰν καὶ τῆς ψευδοῦς. Perion. Acque ut si falsa. Hoc sentit Aristoteles. Si continentia faciat, ut nos in omni opinione maneamus, etiam falsa: mala erit: à qua sententia longe abest Perionij oratio.

6 Quia ei mentiri sit molestum.) διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδοῦσθαι. Perionius, Tum cum vi doloris coactus mentiretur. Monstri similia profecto videri possint ei qui cum Graecis conferat.

7 Sophistarum ratio quam mentientem) Mentientem etiam M. Tullius commemorat lib. 2. de Diminat. Quomodo autem mentientem, quem ψευδοῦσθαι vocant, dissoluas? &c. Acad. quaest. 2.

8 Adbibere?) Secutus sum librum Florentinum, in quo legitur, ἐπιπίνει. Alij habent, ἐπιπίνειν, id est, amplius bibere: quorum verum sequamur, nihil magnopere refert.

9 Si enim ei persuasum esset) Secutus sum veterem interpretem, & librum Parisiens. ab Adriano Turnebo emendatum: cuius haec

scriptura est, ἐὰν δὲ ἐπίτασο ἢ περὶ τῆς μεταπειθείης ἢ ἐπὶ αὐτοῦ, καὶ δὲ ἐπεπισμῶν, ἢ ἐπὶ τῆς τριτοῦ καὶ περὶ τῆς. Quam quidem esse veram & inconceptam lectionem, cuius non tardissimus facile intelligat.

10 An potius quod sic, vel sic) Deerat haec in omnibus libris vulgatis, qua restituta sunt à P. Victorio: eorumque reperitur in vetere interpretatione, vestigia. ἢ δὲ τῶν ἄλλων ἢ τῶν αὐτῶν.

11 Idem enim esset incontinentia, quod intemperantia) Sic Aristot. τῶν αὐτῶν ἐστὶν τῆς ἀκαλασίας. Quod perinde est, ac si dixisset: τῶν αὐτῶν ἢ ἢ ἢ ἀκρασία τῆς ἀκαλασίας. Perionius, qui ἀκρασίαν semper, impotentiam nominat, (quod tamen non reprehendo) sic vertit, Idem enim esset, quod impotentia. Debuerat dicere, quod intemperantia.

12 Nonnulli enim eorum qui) id probat Plato in Menone.

13 Nonnulli enim non minorem) Sic Aristot. ἕτοιμοι ἢ πιστοῦσθαι ἢ δὲ ἐπὶ τῶν οἷς δόξα ἔχει. Perionius, Non enim sunt apud quosdā minus firmæ de iis quae credunt, opiniones. Imverso verborum ordine, sententiam Aristotelis corruptit, id cuius intelligere licet.

14 Quot declarat Heraclitus) Qui omnia moueri putabat, ut scribit Arist. Topic. I. & Plato in Cratilo, his verbis, καὶ δὲ ἕτοιμοι καὶ δὲ ἕτοιμοι καὶ δὲ ἕτοιμοι. Alij referunt ad id quod dicebat Heraclitus, se omnia statim à puero scire coepisse.

15 Præterea quoniam duo sunt, &c.) Disputat hoc loco aduersus Platonem, qui negat eum qui sciat, quicquam alienum ab eo, quod sciat, agere posse. Ostendit primum scire dupliciter dici. Nam scit, qui eum sciat, scientia non videtur, nec ea quae scit, animo tenet, ut grammaticus aliud agens, quàm quod est grammatici, puta canens, numerans, &c. Sic & is qui ea quae scit, considerat, & contemplatur. Deinde duo esse enuntiationis genera. Alia enim sunt vniuersa, alia singularia. Si quis igitur vtriusque genus sciat, & non videtur tamen singulari, sed vniuersa tantum non sit mirum, si ea quae agit, ab iis quae scit, aliena sint: quia singularia dumtaxat sub actionem cadunt.

16 Præterea alio modo.) Sic Arist. ἐπὶ τῶν ἑχόντων ἢ δὲ ἑχόντων, ἢ δὲ ἑχόντων. Perion. Situm est in homine, ut alia

ratione scientiam habeat. Non probo, quod illud ὑπερχει vertit, sitū est in homine. Quid ita? quia neque hoc loquitur Aristoteles, neque sentit. Commodius vertisset hoc modo, Præterea habere scientiam, alio modo præter eos, quos nunc diximus, inesse potest in hominibus.

17 Nam eius qui scientiam habet) Sed quid interest inter huius habitum, & illius quem supra commemoravit his verbis? Nam & is qui scientia præditus est, nec ea vitur. &c. Respondeo illius habitum solutum & expeditum esse, & ita ut cum velit, habitu fungi possit: huius autem, vinctum atque impeditum, ita ut non sit ei liberum, cum sit opus, munere scientis fungi.

18 Oportet enim illa una cum asate) αἰ δὲ συμφύνα, subaudio, τὸς Ἀβύσσ.

19 In iis que sunt cognitionis, &c.) Locus est facilis iis qui paulum modò in philosophia exercitati sunt. Alia sunt (inquit) opiniones de rebus uniuersis, alia de singularibus. Atque illarum alia in iis scientiis locum habent, quæ in cognitione posita sunt, alia in iis quæ ad agendum, aut efficiendum sunt vitiles. Simulatque igitur in illis dixit aliquis, omnem hominē esse animal; & Socratem esse hominē, necesse est animum assentiri, Socratem esse animal: in his autem, statim ut quis dixit, Quicquid est dulce, gustandum est: & hoc est dulce, gustat. Perionius huius loci sententiam non intellexit: quod quidem declarat eius interpretatio. Nam primum verba illa, ὅταν μὴ εἴ ἀναίτη γένεται, sic vertit, Cum earum una adfuerit, cum longè aliud significant, nempe, Cum ex iis, quæ duæ erāt, una facta sit. Deinde illa, εἴδω φάσαι τὸν ψυχῶν, animum intus præscribere. At quis inquam somnauit, εἴδω, Latinis valere intus, & φάσαι, præscribere? Postremò illa, εἴ δὲ τοῖς ποικιλαῖς, sic, Et vires eas quarum omne opus in agendo est: planè totum hunc locum indignis modis corrumpit. Ego autem hæc verba, εἴ δὲ τοῖς ποικιλαῖς corrupta esse puto, & legendum, εἴ δὲ τοῖς περικταῖς, & ita Argropylos.

20 (Hæc autem est que agit) Ἄντι δὲ εἰδύει. Hæc sunt includenda interpositionis nota: quod non vidit Perionius, qui hoc modo vertit, Hæc profecto exequitur: neque emendauit Gruchius.

21 Ut eam habere non sit) οἷς ἔκ τῶν ἐπιπέδων. Sic habent codices Florent. Paris. Nonnulli autem alij εἴ χεῖρ. Ego hanc scripturam corruptam esse puto, corrigendumque, vel hoc modo,

ὡς ἐκ εἰναι ἢ ἔχει ἐπίστασθαι: quorum verborum sententiam expressimus, vel, ut vir quidam doctus mauult, ὡς ἐκ εἰναι εἰ τῶν ἐχει ἐπίστασθαι, Id est, ut in ea habenda non insit scire, quæ mihi videtur germana lectio, eamque vetus interpret agnoscere videtur.

22 Eos igitur qui in his) Videlicet per se expetendis: longum est hyperbatum ab illis verbis, Quoniam autem eorum quæ voluptatem, &c. usque ad hunc locum.

23 Homo dicebatur) Huius loci hæc sententia est. Quemadmodum ille Olympiorum victor non Plato, non Aristides, non Socrates, alioue proprio nomine appellabatur, sed communi omnium hominum nomine, homo: sic ira & lucri, & ceterarum rerum incontinens, communi nomine, incontinens, appellatur, cum incontinens tamen multum ab illarum rerum incontinente differat. Eustratius in proæmio commentarij in lib. 5. de hoc homine Olympionice sic scribit, ἢ ἢ προκειμένη ἀρετὴ, δικαιοσύνη δὲ λέγεται, καὶ ὀνομαζέται τὸ εἶδος δικαιοσύνης ὀνόματι, ὀνομα δὲ ἴδιον ἢ ἐκληρώσατο, ἀλλ' ὡσαύτε ἐκεῖν' ὁ Ολυμπιονίκης ἢ Σοκράτης, ἢ Πλάτων, ἢ Ἀριστίδης, ἀλλὰ τὸ κοινὸν πάντων ἀνθρώπων ὀνόματι ἀνθρώπος ὀνομαζέται, ἔτω καὶ ἢ πρῶσα ἀρετὴ δικαιοσύνη καλεῖται: ex quibus verbis suspicari possit aliquis, illum nescio quem Olympionicen proprio nomine caruisse, communique omnium hominum nomine fuisse appellatum. Quidam doctissimi viri existimant fuisse olim quendam Olympiorum victorem, qui communi omnium hominum nomine, Ἀνθρώπος, quod ei tamen esset proprium, appellaretur.

24 Cuius rei hoc argumentum est) Σημείον δὲ. Hæc pertinent ad continentis & incontinentis differentiam, neque sunt referenda ad similitudinem victoris Olympici, quam proximè interposuit, ut putauit Perionius.

25 Cuius rei argumentum est) Secutus sum codices meliores & quidem manuscriptos, in quibus ita scriptum est, Σημείον δὲ καὶ δὲ μαλακοὶ λέγονται, quam lectionem confirmant vetus interpret, & D. Thomas, Probat Victorius. Ea autem quorum nimium ferre non possunt molles, sunt fames, sitis, frigus: illa à quorum nimio qui vincuntur, molles non dicuntur, sunt pecunia, lucrum, honos, ira.

26 Quamuis hi in isdem versentur) Οἱ δὲ εἰσὶ καὶ τῶν ταυτῶν. Sic legendum, non, ταῦτα repugnantibus omnibus ferè codicibus: sed

- Argyropylius tamen, & D. Thomas probant, ταυτᾶ, id est, eadem.
- 27 Quocirca qui secus) διὸ ὅσοι ἢ παρὰ τὸν λόγον. &c. Hic est ἀνακρίλου δοῦ. Nullū enim verbū nomini huic, ὅσοι infra respondet, sed subiicit mutata loquendi figura, μοχθηρία ἢ οὐδ' ὑδλεμία πῶδ' ταυτ' ὅσι διὰ τὸ &c. Id est, Vitium igitur in his, &c.
- 28 Propter similitudinem autem) Sic habet liber Floren. & Parisien. & ceteri fere impressi, ἢ ὁμοιότητα ἢ τῷ πᾶθ' πρὸς περὶ τὴν ἀκροσίου πῶδ' ἐκείν' λέγουσι. Quae verba sic quoque verti possunt, sed obscurius: Propter perturbationis autem similitudinem, adiecta praeterea incontinentia, de unaquaque re dicunt. Vetus interpres, & Argyrop. videntur legisse, πῶδ' ἐκείν' Ego Aristotelis sententiam quā planissimè potui, expressi.
- 29 Quòd in complexu venereo) Sic Aristotel. ὅτι ὀπ' ἡμῶν, οὐκ ὀπ' ἄλλοι. Vetus interpres ita vertit, quia ducunt, non ducuntur. Quibus verbis inductus ac deceptus D. Thomas putavit hoc sentire Aristotelem, Mulieres non esse eò dicendas incontinentes, quòd non affectus, & appetitus suos rationi obedientes praebent, sed ab affectibus suis trahantur. Verum id non sentit Aristoteles, sed illud, Mulieres non idcirco incontinentes esse dicendas, quòd patiantur muliebria, nō agent. Est enim hoc mulieribus attributum à natura, ut subigantur à maribus, non subigant mares.
- 30 Quemadmodum & eum qui) Hic locus in omnibus libris corruptus est, & sic emendandus, καὶ δὲ πῶδ' ἢ τὴν πῶδ' τὸς θυμὸς ἔχοντα τῶν ἢ ἔσπον, τότε τῷ πᾶθ' ἀκροσίου, ἀκροσίου δ' οὐ λεκτέον. Natum est mendum ex voce ἀκροσίου, quam cum librarii bis scriptam viderent, putarunt alteram superare, atque idcirco sustulerunt. Illud, τότε, praeterea omiserunt, vel consilio, vel imprudenter, propter similitudinem trium syllabarū deinceps insequentium, τότε τῷ.
- 31 Deinde ab actione aberrat.) Secutus sum codicem Floren. Parisien. & ceteros melioris notae, cum quibus consentit vetus interpres, & Argyrop. Sic habent autem libri illi, εἶτα ἀμαρτάνουσι ἀπὸ πρὸς. P. Victorius testatur se in nonnullis scriptum reperisse, πρὸς ἀμαρτάνουσι, id est, à mandato, aut praescripto aberrant. Quam scripturam non improbo.
- 32 Et quatenus sunt communes) καὶ ἐφ' ὅσον κοινοί. Perion. Quia communes. Non rectè.

- 33 Ad fores) Ad fores iudicii.
- 34 Praeterea nemo dolens stuprum. &c.) οὐδὲς ὑβελζεῖ λυπῆ= μῶ. & ὑβελζεῖν, non solum id valet, quòd Latini contumelia afficere dicunt, sed etiam, stuprum inferre, ut interpretati sumus.
- 35 Non inest enim in ira) οὐ γὰρ ἐστὶ ἐν θυμῷ ὕβρις. Perion. Neque enim ira dominante loci aliquid libidini relinquitur. Speciosa oratio, sed ab Aristotelis sententia aliena.
- 36 Sed eo carent) κἂν ἔνχει. Nonnulli codices, iique mendose habent, ἀλλ' ἡμῶν πῶδ' ἔνχει: quos secuti sunt Perion. & Gruch.
- 37 Innocentior enim, minusque perniciofa) ἁσπέρτος. Sic habent codices emendati. Alij, ἀσπέρτος, id est, imbecillior, quos secuti sunt Perion. & Gruch.
- 38 Eorum autem qui consilium) Horum prior est incontinens, posterior mollis, ut mox ipse dicturus est. Ibi, Eorum igitur, &c.
- 39 Eorū igitur qui supra) Sic Arist. τῶν δὴ λέχ. δέντων ἢ ἢ μαλθ= κίας εἶδ' ἢ μᾶλλον, ὃ δ' ἀκροσίου. Atque haec est vera & incorrupta scriptura, quāvis libri Floren. habeant, ὃ δ' ἀκόλως. Vetus interpretatio autē hoc loco planè corrupta est. Nāque eius auctor praeter cetera mala, videtur legisse, κακίας εἶδ' ἢ: sed Argyropylius, & Aspasius perspicuè probant eam lectionem quam secuti sumus. Verba Aspasii sunt haec, ἢ δὲ λέχ. δέντων (διηλονότι ἢ μὴ πρὸς αὐμῆ= ναι), ὃ δ' ἢ ἢ τῶ μῶ. & πῶδ' ἢ λυπῆ μῶ ὅν οἱ πολλοὶ ἔχ ἢ τῶνται, μα= λθ. κός: ὃ δ' ἢ τῶ μῶ. & πῶδ' ἢ ἢ δονῶν, ὅν οἱ πολλοὶ ἔχ ἢ τῶνται, ἀ= κροσίου. Sed quid Argyropyli, quid Aspasii auctoritate opus est? Ipsa se ratio ac nuda veritas tueri ac probare potest. Nam quòd hic dicitur ab Aristotele, illorum, quae paulo ante posuit, ibi, E O R V M, qui consilium non ceperunt ita viuendi, alius & cat. repetitio est, quatum uti solent scriptores, cum aliquid dicere ingressi, id non ab soluerunt. Coeperat autem dicere, eorum qui consilium non capiunt, alium dulcedine voluptatis duci, alium doloris metu perterri. Deinde docet, interesse inter eum qui leui cupiditate adductus flagitiosum aliquid admittat, & eum qui vehementi &c. quorum ille est intemperans, hic est incontinens. Hic interpositis, subiicit. Eorum igitur, quos diximus non capto consilio quae voluptates sequi, quae dolores è cupiditate natos fugere, ille est incontinens, hic est mollis.
- 40 Ut Theodectes Philoſtates) Theodectes & Carcinus poeta

Tragici fuerunt, de quibus Aristoteles in libro, ἀποδιδωκεύς.

41 Quomodo Perfarum regibus) Scio libros Florent. Parisien. & ceteros omnes impressos habere Σκυδών: sed ipsa historia veritas postulat, ut Περσών legatur: cui quidem eo libentius cessi, quod eam quidam libri manuscripti adiuvant. Accedit his Aspasius, qui perspicue legit, Περσών.

42 Et ut femina à mare distat) Distat mollitiæ. Confer hunc locum cum illo superiore, ubi dicit feminas pati, non agere natura.

43 Ut si qui se ipsi ante titillarint) εὐλατὲρ περὶ γοργαλιάντες. Nonnulli libri, περὶ γοργαλιάντες. Perionius ea, quæ proximè sequuntur, οὐ γοργαλιζονται, vertit Latine, Non succumbunt. Non rectè.

44 Rationem non opperiantur) Οὐκ ἀσπαμένωσι τὸ λόγον. Perionius, Rationem, & iudicium suum non retinent. mendose.

45 Hi enim) Videlicet qui rationem adhibent in consilium, sed in ea non permanent.

46 Ut non quod ita sibi) Secutus sum librum Parisien. Adriani Turnebi opera & diligentia emendatum, in quo ita scriptum est, οἷος μὴ διὰ τὸ περὶ ὁδοῦ. Quam scripturam confirmat vetus interpres. Nam Florent. Vene. & alij mendose habent, οἷος διὰ τὸ μὴ &c.

47 Ea, quæ posita, & concessa sunt) Αἰ ἄποδοξίσεις. Hac de re supra diximus, annotat. lib. 5. numero. 39.

48 Aut ea, quæ ex consuetudine comparatur) ἢ ἐστὶν. Sic omnes libri emendati, cum quibus concinit vetus interpres. Mendosi autem, ἢ διὰ.

49 Atque hi sunt, quos) Εἰσι δὲ ἐς καλῶσιν ἰσχυρογνώμονας. Ego eosdem esse puto, τὸς ἐμμενεύς τῆ δόξῃ, & τὸς ἰσχυρογνώμονας, Quapropter illa, εἰσι δὲ ἐς, &c. Sic verti, Sūtque hi quos &c. Quod quidem eo maiore fiducia feci, quod eas duas voces, εἰσι δὲ, scio abesse à codicibus quibusdam manuscriptis. Arg. γρογ. quidem nō habuit.

50 Ut in Sophocli Philoctete Neoptolemus) De quo supra fere in principio huius libri.

51 Quia magis quam par est) διὰ τὸ μᾶλλον. Oratio est præcisa, quam Perion. nō intelligens, ita interpretatur. Propter vim quædam maiorem, Quæ quidem interpretatio inepta, & ab Aristotelis sententia valde aliena est. Non enim hic loquitur de vi maiore, quam, δὲ βλάτ, Greci vocant, sed dicit, incontinentem magis, quam oporteat

oporteat, voluptatibus delectari. In illo autem præciso (ut dixi) loquendi genere, subintelligendum est, χαίρει ἢ δὲ ἴσῃ hoc modo, διὰ τὸ μᾶλλον τι χαίρει ἢ δὲ ἴσῃ, quemadmodum interpretati sumus.

52 Non igitur incontinentem est) Οὐδὲ δὲ ὡς ὁ εἰδὼς ὁ θεῶν. Perion. sic, Nec verò debet impotens ita affectus esse, ut &c. Ineptissime: Scilicet corrupto usus est codice in quo scriptum esset, δὲ ἴσῃ, pro, δὲ. Demus ita esse, ac potuit vel à nullo emendatiore libro admonitus, neque adiutus, hunc locum per se corrigere. Sciunt enim omnes paulummodo literis Grecis tincti, Græcos ita loqui non solere, Οὐδὲ δὲ ὡς ὁ εἰδὼς ἢ θεῶν. &c.

53 Consultat à qua spernitur lex, ciuitas) Versus est trimeter, ἢ πόλις ἐβέλοθι ἢ νόμοις ἢ δὲ ἴσῃ. Εβέλοθι autem legendum puto, nō ἐβέλοθι. Εβέλοθι enim mihi nullo modo convenire videtur. Nam cū disertè dicat Aristot. incōtinētem ei ciuitati esse similem, quæ leges habeat bonas quidem illas, sed eis non utatur: nonne ad hunc locum ineptus esset Anaxandridæ versus, si hanc sententiam contineret, Leges volebat ciuitas, cui leges non sunt cura? Quod si quis auctoritatē meam parvi aestimat, Arg. γρογυλος mecum facit.

54 Quia voluptas omnis) Aliter definit voluptatē, ἔκτορ. α. Sed illic populariter, & ad sensum vulgi accommodatè, hic subtilius, & enucleatius. Definitio autem illa sic habet, ἄποδοξίσεις δὲ ἡμῶν εἶναι τῶν ἡδονῶν κίνησιν ἰσχυρῶς κατατάσσει ἀδρόου, ἢ αἰσθητῶν εἰς τῶν ὑπὸ πάχους φῦσιν. Id est, Nobis hoc positum sit, voluptatē motionem esse quandam animi & restitutionem vniuersam, quæ sensu percipiatur, in pristinam naturam.

55 Præterea voluptatis ars nulla est.) ἔτι τέχνη ἢ δὲ ἴσῃ ἡδονῆς. Hac sic interpretatur Perionius. Iam verò nulli arti quasi materia, quam tractet, subiicitur voluptas. Non probo. Nam qui hac argumentum afferbant aduersus voluptatem, non dicebant voluptatem nullius artis materiam esse, sed nullius artis opus esse, quare nec esse bonum, quia bonum omne humanum artis alicuius opus esse videatur.

56 Et quæ mala videntur) Secutus sum scripturam codicis manuscripti, quo usus est Turnebus, quam confirmat vetus interpres. Est autem ea talis, ἢ αἰ φάσμα δὲ ἴσῃ αἰ ἢ ἀπὸ λῶς φάσμα. Ab aliis libris absunt duæ particulae, αἰ ἢ, quæ mihi non videntur otiosæ. Sed hæc diuisionem omnes interpretes, & Commentariorū

in hos libros scriptores, tribus membris consistere volunt, hoc modo, malorum voluptatum alia sunt simpliciter mala quidem illa, sed alicui non mala, immo optabiles & sumenda, ut agro medicamenta: alia ne huic quidem sunt semper optabiles, sed aliquando, & non ita diu, ut ei, qui iam iam fame sit moriturus, cibum alicunde suffurari optabilius est, quam fame perire: alia speciem prae se ferunt voluptatis, cum re vera non sint voluptates, ut mulieri, citta, id est, pica laboranti, carbones, aut lapides edere. Atque haec quidem D. Thomas, quem sequuntur ceteri Latini, a quo Graeci non discrepant. Sed pace tot & tantorum virorum dixerim, videtur mihi haec diuisio duobus membris duntaxat consistere, hoc modo, Voluptates mala alia sunt simpliciter mala, sed alicui non, immo optabiles, quales sunt animalium corruptorum, vel natura, vel consuetudine voluptates, ut ferarum, & vitiosorum hominum: alia ne huic quidem sunt optabiles, sed hoc tempore, eoque non longo, ut medicamenta, & cetera omnia, quae adhibentur a medicis ad valetudinem. Ad hoc genus pertinent cibus, potus, & usus venercorum. Adhibentur enim tanquam curationes, neque voluptatem afferunt nisi penuria antecessa sit. Itaque hoc quod habetur tertium membrum, αὐτὸ ἕστ' ἡδοναί, id est, haec autem ne sunt quidem voluptates, erit explicatio secundi, hoc modo: Haec autem, quae ne huic quidem sunt expetenda, sed aliquando, & non diu, non sunt re vera voluptates, sed ita videntur. Confirmat hanc sententiam id quod est hoc eodem libro, pag. 109. Videntur igitur non esse bonum voluptas duabus his de causis, ut diximus, sum quod voluptates partim & cet. quo in loco perspicue diuisio duobus membris, non tribus constat. Nam ea, quae sequuntur, *HÆ AVTEM*. &c. declarant ea, quae proximè antecedunt. Alia sunt curationes &c. ut dicemus suo loco.

57 Carentis aliqua re) Scio in omnibus vulgatis codicibus, etiam in Florentinis legi, ἀπολύω, id est, subtristis, aut submoesti habitus: sed videtur incorruptior & sanior altera scriptura, ἀπολοιπύ, quam quidem ita probavit vetus interpres, ut eam duobus nominibus expresserit. Hanc eandem secutus est Argypor. neque est, quod quisquam mihi dicat, ea verba, quae deinceps sequuntur: ἐπει κ' ἀπὸ λύπης, declarare legendum esse hoc loco, ἀπολύω. Dico enim haec oppositi superioribus illis, ὅσα μετὰ λύπης. Ἐὰν ζῆας, id est, Quotquot cernit

dolore aliquo & curatione &c.

58 Cum expletur & cum in suo) Sic Aristot. οὐκ ἔστιν ἀρετὴς τῆς φύσεως, κ' καὶ θεσηύας: ἀλλὰ καὶ θεσηύας ἴσ' &c. Si quis conferrat nostra cum Graecis, deinde Perionij Latina cum nostris & cum Graecis, reperietur ille non solum hunc locum male vertisse, sed etiam aliquot verba praetermississe. Cum expletur natura (inquit Aristot.) id est, cum is qui cibo & potione eget, reficitur, delectatur, verbi causa, cibus acribus & amaris: cum vero nihil desiderat, absolute dulcibus.

59 Non enim ortus sunt voluptates) Οὐκ ἔστιν ἡδοναί αὐτὰ. Perion. Neque enim sunt in motu voluptates. Planè loquitur alia, quam Aristoteles.

60 Ut maius minori & aequali) Patroni voluptatis haec quoque ratione conabantur ostendere voluptatem esse bonum, quae proximè exposita est ab Aristotele, Quod fugiendo contrarium est, id expetendum & bonum est: At dolor, qui fugiendum quiddam est, voluptas contraria est: Ergo voluptas bonum est. Eam rationem sic refellebat Speusippus Platonis sororis filius, Non sequitur, si dolor malum sit, voluptatem esse bonum. Nam fieri potest, ut duo extrema sint mala. Quemadmodum, verbi causa, maius & minus contraria sunt inter se, & utrunque aequali. Fingamus igitur maius, esse malum: non continud minus, ut extrema, erunt mala, aequale erit bonum. Hanc Speusippi dissolutionem refellit statim Aristoteles.

61 Nulla enim muneris functio) Ratio est illorum verborum, quae sunt supra, *SI NON SIT* impedita. Solet enim saepe Arist. multa interponere antequam rationem eorum, quae dicit, afferat.

62 Sine inuiti dicant) Ut sibi constet, & ne pugnancia loquantur, ut ij, qui summum bonum in sola virtute ponunt.

63 Fama autem haud dubie) Versus sunt Hesiodi: quod neque Perionius, neque Gruchius animaduertunt. Eorum autem alter non est integer, sed ex Hesiodo qui omnium manibus versatur, suppleri potest.

64 Immo vero fieri etiam poterit) Ἀλλὰ κ' λυπηρὸς εἰδέεταί τινι. Perion. haec non satis consideratè coniunxit cum superioribus.

65 Nam quibus in habitibus) Hunc locum mihi ita vertisse videor, ut a quouis non hebetè facile possit intelligi. Veruntamen hoc significat Aristot. Non omnium voluptatum esse nimium, sed corpo-

vis voluptatum tantum. Nimum enim omne vitiosum est: at animi voluptates nulla sunt vitiosae: neque earum igitur ullum est nimum. Verbi gratia, Nullum est eius voluptatis, quae ex contemplatione proficiscitur, nimum: quia contemplationis ipsius nullum est nimum: at voluptatis corporis aliquid est nimum. Nam motionum ipsarum, atque habituum ex quibus oriuntur haec voluptates, aliquod est nimum. P. Victorius vir doctissimus, eleganter & doctè hunc locum explicat, lib. 21. Variar. lection.

66 *Contra fit in dolore*) Locus est obscurus, quem sic declaro ex D. Thomae sententia. Dixerat non esse eum vitiosum, neque reprehendi solere, qui sequatur voluptates necessarias, sed qui immoderate & immoderatas. In dolore (inquit) contra fit. Namque homines non fugiunt nimum dolorem tantum, sed dolorem simpliciter. Non enim voluptatis nimio, dolor contrarius est, ut bonum, malo: sed & dolor, & nimum voluptatis mala sunt. Quod dixit autem dolorem non esse voluptatis nimio contrarium, id ex eo intelligi potest, quod sapiens dolorem fugit, ut malum, non nimios dolores tantum. Voluptatem autem moderatam, & ita uti oportet, expetit: & si moderata, & concessa voluptate careat, doliturus est. At si nimum voluptatis esset dolori contrarium, statim ut sapiens immoderata & nimia voluptate potiri non posset, dolore afficeretur: nam contraria sese vicissim pellere solent, & quemadmodum vno depulso, admittitur alterum: ita vno admissio, pellitur alterum. Sapiens autem & immoderatas voluptates aspernatur, & omnem dolorem etiam mediocrem fugit. Nimum voluptatis igitur & dolor non sunt contraria: sed voluptas & dolor simpliciter sunt contraria. Ita fit, ut sapiens & dolorem, fugiat, & voluptatem necessariam, mediocrem, humana natura congruentem expetat. Dicit tamen potest voluptatis nimum esse dolori contrarium, si eum spectemus, qui nimias voluptates consecratur, nempe hominem vitiosum. Vitiosus enim voluptates nimias persequitur & expetit tanquam dolori contrarias, & quasi alia ratione fieri non possit, ut dolores, quibus assidue roditur, ac mordetur, propulset, nisi voluptatibus immoderatis perfruatur. Quod ipsum ex ipso Aristotele paulo post audiemus. Itaque illa verba, NON ENIM nimio dolor est contrarius, &c. hanc habent sententiam, Dolor non est nimia voluptati contrarius, nisi eum spectes, qui nimiam volupta-

tem consecratur.

67 Quia videntur cum suo contrario, &c.) Διὰ τὸ παρὰ τὴν ἐναντίου φαίνεσθαι. Sic habent libri ferè omnes impressi. Nonnulli tamen legunt, ὁδὸν τὴν ἐναντίον, quam scripturam nullo in codice reperi: sed priorem illam, & peruulgatam alij sic interpretantur, Quia magis elucent cum suo contrario composita: à quibus dissentio.

68 Quod voluptates, &c.) Ex hoc loco superiorem illam diuisionem malarum voluptatum bimembrem esse collegi. Quae sequuntur enim deinceps. HAE AVT EM pariuntur: non efficiunt tertium membrum, sed membrum secundum declarant, hoc modo, Hae autem voluptates, quas curationes appellauimus, tum gignuntur & existunt, cum iis quibus aliquid deest, explentur, & in integrum natura habitum restituntur. Atque ita D. Thomas hunc locum explicat, quo magis miror eum, superiorem illam diuisionem, trimembrem esse putauisse, cum perspicue ostendat Aristoteles, se hinc ea, quae illo loco dixerat, iterare.

69 Cum explentur cupiditates) Ασπασίως hoc, τὰ λειψυμένων, sic explanat, Cum explentur cupiditates. D. Thom. sic, Cum iis qui desiderant, perficiuntur, atque in integrum natura statum restituntur, quae sanè inter se consentiunt, & concinunt.

70 Parte ea, quae sana. &c.) Ἐπομένοντι τὸ τῆς ὑγιᾶς πέρας. Perion. Quia valetudo reliqua est, quae aliquid agit. Quae verba longè alià habent sententiam, quam quae loquitur Aristoteles.

71 Sed inest in ea etiam aliquid alterum) καὶ ἕτερον. Notum est ex Platonis Timaeo, ex materia, quae indiuidua est, & quae semper est vniusmodi, & ex ea, quae corporibus diuidua gignitur, Deum, tertium materiae genus ex duobus in medium admiscuisse, quod esset eiusdem naturae, & quod alterius. Hoc igitur quod alterius naturae M. Tullius nominat, Plato in Timaeo, ἕτερον appellat eodem nomine, quo vititur hoc loco Aristoteles. Quo fit, ut credibile sit Aristotelem ad illud, ἕτερον, Platonicum respexisse. Eodem pertinet illud M. Tullii in Catone maiore: Et cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quicquam admixtum dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi.

1 Itaque adolescentibus opitulatur) Secutus sum libros emendatiores, in quibus ita scriptum est, Πρὸς Κερραμίδος Κερραμεί. Solent (inquit) homines, similes amare, & eos qui eadem studia, easdemque artes exercent, nisi obstant nisi que eodem ex artificio victum & cultum quarant. Perionius hunc locum Aristotelis in quo versamur, ridiculè interpretatus est, sic, Alij contra figulos aiunt ita esse inter se animatos.

2 Atque duo cum unà carpunt iter) Σύντε δὲ ἐρχομένων. Versus sunt Homeri ἰλ. κ. ita noti, & triti omnium sermone, ut proverbij locum tum obtinerent, unusque versus principium dumtaxat effervetur. Sic M. Tull. epistola ad Varronem, Volebam prope alicubi esse, si quid bonæ salutis, σύντε δὲ ἐρχομένων. & ad Attic. lib. 9.

3 Et id quod ex omnibus iuribus maximè ius est) Καὶ τῆς δικαιώου ἢ μωμίας. Quæ verba sic explanat Aspasius, Cum multa sint iuris genera, civile, paternum, & id quo dominus in servos vititur, horum id quod maximè ius est, nempe civile, quod quidem in equalitate potissimum positum est, ad amicitiam pertinet maximè. Perionius sic vertit, Iustorum etiam proprium est in expetendis amicitias excellere maximè. Quæ quàm longè absint ab Aristotelis sententia, nemo est qui non videat.

4 Et amicorum multitudo) Secutus sum eos libros, qui habent, πολυφιλία, Florentinum, Venetum, Germanicum, cum quibus consentit Axyrop. eamque scripturam agnoscit Aspasius. Vetus interpres autè legit φιλοφιλία, id est Amicorum amicitia: & ita liber Parisiensis: quæ scriptura mihi videtur recta & vera.

5 Nam semper similem ad similem) Principium est versus Homericus, εἰς ἀεὶ τὸ ὁμοίου ἀγὰ θεὸς ὡς τὸ ὁμοίου.

6 Alij contra hos tales figulos inter se) Οἱ δὲ ἐξ ἐναντίας κέρραμεις πάντας τὸς ταύτας ἀλλήλοις φασὶν εἶναι, Id est, Dicunt similes inter se invidios, esse figulorum & artificum instar. Natum proverbium est ex Hesiodi versu.

Καὶ κερραμίδος κερραμεί κοτέει, καὶ τέκτωνι τέκτωρ.
Significat autem proverbium, Invidiam esse inter æquales, quæ quidem de re ita scribit Arist. lib. ῥητορ. β. φιλοῦσι καὶ τὸς ὁμοίους, & τ' αὐτὰ ἐπιτιλοῦντας ἄμ μὴ παρενοχλῶσι, μηδὲ ἀρ' αὐτῶν ἢ ὁ βλος. γίνε-

ται ἢ ὅταν, & κερραμίδος κερραμεί. Solent (inquit) homines, similes amare, & eos qui eadem studia, easdemque artes exercent, nisi obstant nisi que eodem ex artificio victum & cultum quarant. Perionius hunc locum Aristotelis in quo versamur, ridiculè interpretatus est, sic, Alij contra figulos aiunt ita esse inter se animatos.

7 Tellus quidem imbrem amat) Ἐρᾶν καὶ ὄμβρου. Sic leguntur integri versus hi apud Athenæum,

Ἐρᾶ καὶ ὄμβρου γαί' ὅταν ἔρῃν πᾶσι,
Καρπὸν αὐχμῶν ἰοτίδ' & εἰ δὲ ὡς ἔχῃ.
Ἐρᾶ δ' ὁ σεμνὸς ἕρως πλερέμελος
ὄμβρου ποσειδέϊ γαίαν Ἀφροδίτης ὑπο.

8 In inanimorum amatione.) Ἐρ καὶ τῆς ἀψύχου φιλοφιλία. Non fugi nomē amationis, quo & Plautus usus est, præsertim cum ad hæc de amicitia disputationem, maximè sit necessarium, ut infra cognoscemus. Neque verò hæc nomina quæ grammatici verbalia in 10, appellant, tantopere fugerūt veteres. Nam & Catullus vocationē, esuritionē, osculationem: & M. Tul. scriptionem, auditionē, osculationem, iocationem, & Plautus tactionē, visionē, insensionem, amationem dixerunt. Iam quod Perionius, φιλοφιλία, amorem, & ἀψύχου φιλοφιλία, amorem mutuum interpretatur, Latine ille quidem, sed neque fideliter, neque accommodatè, neque distinctè. Amorem enim Greci appellant, ἔρωτα. ἔρως autem & φιλοφιλία, nimium quantum inter se discrepant, ut sciunt, vel pueri.

9 Sed ut quàm liberalissime agamus.) Ἄλλ' εἴπωρ. Poteram & sic vertere ut alibi, Sed si hoc demus, id est si quis contendat mutuam esse in eis amationē. Perionius astutè has duas voces tacitas atque intactas prætermisit, ut multas alias.

10 Ita ut hoc utrique perspectum sit) Μὴ λευκόνουτος, Perionius hæc verba præterit.

11 Estque uterque & simpliciter,) Nihil est his verbis, eorumque ipsorum verborum sententia facilius. καὶ ἐστὶν ἐκατότ' ὅτι ἀπὸ λῶς ἀγαθός, & τῷ φιλοφιλία. Perionius sic, Atque etiam omnino uterque bonus est alteri. Latina oratio, sed tanti nominis interprete indigna. Iam cætera quæ proxime sequuntur, indignis modis discripuit ac lacerat.

12 Sua enim & tales. &c.) Αἰοικῶμαι πρὸς ἑαυτὸν, καὶ αἰ τοιαῦτα:

Perionius omisit nomen τοιαῦτα, tanquam superfluum.

13 Nā & his & ceteris &c.) Locus est aliquantum difficilis propter lectionis varietatem. Vulgati libri sic habent, ταῦτα ἴσ' ὁμοία & τὰ λοιπά: alij, ταῦτα ἴσ' ὁμοιοὶ καὶ τὰ λοιπά. alij, ταῦτα ἴσ' ὁμοιοὶ & τὰ λοιπά: quam quidem postremam lectionem probat Aspasius: eamque secutus sum, ut omnium longè optimam. Habet autem hanc sententiam, κατὰ ταῦτα ἴσ' ὁμοιοὶ καὶ κατὰ τὰ λοιπά. id est, Viri boni qui amant inter se honesti causa, sunt inter se similes & virtute, & utilitate, & iucunditate. Sunt enim boni, utiles, iucundi & per se, & ipsi inter se. Vetus interpres quidem perspicue legit similes, id est, ὁμοιοὶ: Denique D. Thomas admirabilis Aristotelis interpres, qui cum Aristotelem in barbaram linguam conuersum haberet, eius sententiam tamen verissimè, & aptissimè explicauit, hunc locum ita, ut nos interpretati sumus, explanat.

14 Neque quenquam in amicitiam) Hoc loco sunt mendosi omnes libri Florentia & Venetiis impressi, qui habent δὴ, pro, δὲ, hoc modo, οὐδ' ἀρδίαδαου δὴ πέρδρα. Vetus interpres quidem & Argyropylos perspicue, δὲ, legerunt, non δὴ. Quod si quis vulgatam lectionem tueri velit, contendatque verbum, ἔστι, quod antecedit, ἀπὸ καὶς repeti posse, non pugnabo cum eo pertinaciter: hoc tātum dicam, alteram scripturam mihi videri probabiliorem.

15 Similis denique utriusque ab altero est) Sic Aristot. καὶ ὁμοία ἐκατέρω παρ' ἐκατέρω. Nonnulli legunt, ὁμοία, ut sit hæc horū verborum sententia, Similia denique utriusque ab altero præstatur: quam quidem neque ineptam esse arbitror, neque à me refellendam. Hoc dicam, priorem lectionem mihi videri incorruptiorem, quam Argyropylos probat. Vetus interpres autem hoc loco corruptus est. Nam vox simile, quæ apud eum reperitur, Græcæ, ὁμοία, nullo modo respondet.

16 Tum minus diu in eadem inter se voluntate) Aristoteles, καὶ διαμένει. Vox, ἦτορ, quæ antecedit, repetenda est, hoc modo, & εἰσὶν ἦτορ φίλοι, & ἦτορ διαμένει. Quod Gruchius Perionii corrector non vidit. Nam ad illius non nouum erratum, addit ipse nouum vulnus. Sic enim corrigit, & minus diligunt, & diu permanent in amicitia: cum plane aliud sentiat Aristot.

17 Nam non admodum copulantur.) Οὐ ἴσ' πᾶν σιωδοιάζειται. Sic suprâ dicebat lib. 4. ea quæ profusionis sunt propria, nepe immeratè

deratè donare, nihil aut parum accipere, non facile copulari, neque inter se coherere posse.

18 Sed amatio perturbationi similis est.) Quæ, φίλος & Græci nominant, παρὰ & φίλιν, eam, Amationem, ab amando Latine reddidimus. Qui verò amorem reddiderunt, res duas dissimilimas, confuderunt, ut diximus. Docet autem hoc loco Aristoteles, quid intersit inter, φίλας, & φίλους. Id est, amicitiam & amationem, ostenditque amationem valere etiam in rebus inanimatis, quæ redamare (ut ita dicam) non possunt: amicitiam verò locum habere in rebus animatis & ratione utentibus tantum. Itaque si, φίλους, amorè interpretemur, mendax reperitur nostra oratio, cum in amore & rebus amatorius sæpe adsit, ἀντιφίλους.

19 Et voluntate & genere) Secutus sum veterem interpretem, & librum Parisiensem, & quosdam libros manuscriptos optime nota: in quibus ita scriptum est, καὶ ἴσ' ὅσον ἀνταποδιδόναι τῷ ἐυλίῳ καὶ τῷ εἰδίῳ. Atque hanc lectionem sic explicat D. Thomas, Par pro pari refert amicus & amici erga se voluntati & amicitie generi. Nos paulum immutantes sic reddidimus, Par pro pari refert amico, & voluntate, & amicitia genere. Est autem huiusmodi illorum amicitia genus, quòd quemadmodum alter amatur ab altero non illius, sed sua causa, ita ille hunc quoque amat non sua, sed eius causa. Vulgati codices etiam Florentini, habent hoc modo, ἐυλίῳ & εἰδίῳ. Id est, voluntate & iucundo: quæ lectio mihi nullo modo probari potest. Nam si quis mihi dicat, hanc ex ea elici posse sententiam, Amicum amico suo respondere & voluntate & iucunditate, quia se in eum æquè beneuolum ac iucundum præbet, ut illum experitur erga se. Cur potius iucundum dixit, quàm utilem? aut cur non utrunque? cum in amicitia bonorum, honestum, iucundum, utile peræqua proportione compareant? Sic igitur hunc locum legendum & corrigendum arbitramur, ita tamen, ut suum cuique iudicium liberum relinquamus.

20 Præstòque adsunt, atque occurrunt) ἁπαντῶσι. Perionius, Ad iumenta, præsidiaque suis rebus duris petunt. Nihil tale sentit Aristoteles, quin ne loquitur quidem. ἁπαντῶσι, est, occurrere, præsto adesse, congregari, obuiam ire. Ille fortasse putauit legendum, ἀπαντῶσι.

21 Fortasse verò neque bonos esse.) ἴσως, δ' ἔστι ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Repete ἀπὸ καὶς, ἔστι, ut sit integra oratio, Fortasse autem ne fa-

cile quidem est eos bonos esse. Difficile est enim in amicitia bonorum multos vni vehementer placere, cum eos oporteat bonos esse: bonos esse autem difficile sit. Perionius longè aliter accepit, qui ita reddiderit, Neque fortasse vtile est. Atqui omnes libri sane vlla varietate habent, ἀγαθὸν εἶναι: nullus (quod scia) ἀγαθὸν εἶναι. Secutus sum autem Adr. Turneb. codices manuscriptos, qui habent, ἀγαθὸς εἶναι.

22 Eorum est qui faciunt mercaturam) Ἀγοραίων. Perion. Eorum qui in foro, iudicijque versantur. Nihil ad rem.

23 Sed fortasse & bonos) δὲ δ' ἰσως τὸ τὸ ἀγαθὸς, τοῖς τὸς & c. Huius loci hac sententia est. Beati amicos vtilis non desiderant, sed iucundos. Verum oportebat & bonos querere, qui etiam amicus sunt tales. Id est, iucundi. Boni enim (vt supra docuit) & vtilis sunt, & iucundi. Perionius non rectè, hoc modo, Itaque amicos suaves deligunt, quos quidem par est probos esse. Atqui non dicit Aristoteles, oportere illos bonos esse. Græcè enim dixisset, δὲ δ' ἀγαθὸς εἶναι, sed, oportet bonos querere. Nam verbum, ζῆτεῖν, à superioribus repetendum est, vt videbunt, qui Græcè sciunt.

24 Alij suaves ac iucundi) Arist. Ἐτόποι ἠδαις. Perion. Alios habent ministros libidinum. Non est hac Aristotelis sententia Perionius, vehementer erras. Sed eos suaves & iucundos intelligit, quorum consuetudo sit suavis, sermo facetus & urbanus. Hoc indicat versus qui deinceps sequitur.

25 Rerum iucundarum desiderio tenentur) Τὸ ἠδὲ & ἐπιμέμνεις, In nonnullis codicibus corruptis legitur, ἐπιμέμνεις, quos secutus esse videtur Perionius. Hanc certè distinctionem iucundorum & vtilium amicorum misere confudit. Admonendus autem lector est minus exercitatus in Græcis literis, illa, τὸς ἢ δὲ αἰσῶς, non esse coniunctè legenda, sed ita, τὸς ἢ, videlicet χενόμεις, deinde, δὲ αἰσῶς πρὸς ξα. Idem de illis verbis, τὸς ἢ δὲ ἰσως αἰσῶς: sunt enim ea quoque, separatim legenda hoc modo, τὸς ἢ, videlicet, ἠδαις, δὲ ἰσως αἰσῶς. & c.

26 Verum homini dignitate) Locus est aliquanto obscurior: habet autem hanc sententiam, Vir bonus non facitè opulento & potentia præstanti sit amicus, nisi quanto potens ille potentia & opibus præstat, tanto cum vir bonus virtute & bonitate superet. Videtur paulo post in voce, ἐπιμέμνεις, subintelligi articulus, ὁ.

27 Primo loco ponitur aequalitas ea) Quam Aristoteles, equali-

ratem, κατ' ἀξίαν appellat, eius ea lex ac natura est, vt qui virtute, vel rebus gestis, vel opibus, vel aliis rebus antecellit, is pluri consequatur, quàm qui in rebus inferior est. Alcerius autem aequalitatis, qua appellatur, κατὰ ποσόν, proprium est nõ habita meritorum, aut potentia, aut virtutis ratione, tantundem vni, quàm alteri tribuere. Nõ rectè autem Perionius, & κατὰ ποσόν, Latine reddidit, quantum quisque auferre debet. Nam si quis bene de Repub. meritis ducenta, Verbi gratia, consequatur, alter longe melius meritis quadringenta, vterque dici poterit tantum quantum meretur, esse consecutus: non erit tamè aequalitas, κατὰ ποσόν, sed, κατ' ἀξίαν. Id est, ex dignitate.

28 Quatenus progredi amicitia possit) Aristot. ἕως τινός. Perion. sic, Quatenus hi permaneat in amicitia. Non rectè. Nam si quatenus pro quandiu posuit, vt omittam dicere quòd id Latinus sermo nõ patitur: hoc dico, quod est grauius, hic de eo non queri, quandiu permaneat amicitia, sed vsque ad quantam excellentiam ac distantiam salua esse possit, id est, quantam inter amicos excellentiam amicitia ferre possit: exempli gratia, Finge duas esse ciues Rom. eiusdem ordinis, pari generis nobilitate, paribus fortunis: eosque inter se amicos: Quid si alter fiat. edilis, prætor, consul: alter maneat priuatus? saluane manebit amicitia? quid si idem ille fiat dictator? quid si clarissimis rebus gestis triumphet? quid si ad vnum summa res deferatur?

29 Sin longiore intervallo.) πολλὸν δὲ χωριστέρας. Quam scripturam retinet liber Florent. & Parisien. quibus cum consentit Argypyl.

30 Profectò maneat oportet, qualiscunque tandiu ille sit) Sic Aristot. μέντοι ἂν δέοι, Ego sic accipio, Maneat oportet amicitia, qualiscunque sit alter ex amicis. Et ita D. Thomas explicare videtur.

31 Est enim assentator amicus) Sic Aristot. ὑποδραχόμω & ἰσως οὐκ ἔστι. Perion. sic, Est enim amicus nimius, assentator. Que verba plurimum ab Aristotelis sensu dissident. Hoc enim sentit Aristoteles, Assentatorem, amicum esse inferiorem, atque (vt ita dicam) humiliorem, aut certè qui se talem esse simulet. Nullus enim assentator sese ei cui assentari decreuit, exæquat, sed illum potius, quàm maximè potest, admiratur atque attollit: de se contra quam plurimum detrahit.

32 Suam de seipsis opinionem stabilire) Ex hoc loco explicari ac

deklarari debet locus ille, qui est in 1. lib. fol. 4. Honorem enim expectant homines, ut credant seipfos bonos esse.

33 In eo ut amemus) Εν τῷ φιλεῖν. Perion. In amore. Significat Aristoteles amicitia virtutem, Id est, praestantiam in actione, non in perpeffione, esse positam, in amante non in eo qui amatur, denique in amando altero, non in alterius erga se amore sentiendo & experiendo.

34 Quanta porro societas est) Sic Aristot. καὶ ὅσον ἡ κινῶσις, ὡς τῶν ὄντων ἔστι φιλία, Perionius sic, Quandiūque, homines inter se communionē aliqua consociati sunt, tandiū quoniam iuris communio, amicitia permanet. Quae verba cum lassas (ut ait ille) onerent aures, ordinemque clausularum, & membrorum orationis perturbent, tum ne sententiam Aristot. quidem expriment.

35 In aliis amicitii) Secutus sum libros magis probatos, in quibus scriptum est, ὡς ἔστι ἄλλω φιλιῶν. Nam alij nonnulli habent φιλω, id est, In aliis amicis.

36 Alia igitur sunt & iniuria) Corrupti sunt hoc loco omnes, quos quidem viderim, codices. Nam cum ita sit legendum, ἔτ' ὅρα δὴ καὶ τὰ ἄδικα, habent tamen, ἔτ' ὅρα δὴ καὶ τὰ δίκαια: quae sanē lectio nullo modo probanda est. Nam & paulo antē de iuribus dixit, & exempla, quae subiicit, satū indicant, cum nunc de iniuriis loqui. Incidit in quosdā libros, in quibus utraque vox scripta esset, δίκαια & ἄδικα, hoc modo, ἔτ' ὅρα δὴ καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἄδικα, Id est, Alia igitur sunt iura, aliaque iniuria. Argyropylus perῆpicuē legit, καὶ τὰ ἄδικα.

37 Iam verò etiam societas civilis.) Καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τῶν συμφέροντων χάρις δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς σιωπῶν, & διαμένειν. Perionius sic, Societas autem civilis iam ab initio constituta est. Omisit illa, καὶ διαμένειν.

38 Id quod ex navigatione quaeritur) Τὸ κατὰ τὴν πλοῦν πρὸς ἐργασίας χημιάτων. Hanc lectionem secuti sunt vetus interpres, & Argyropylus, eandemque Pet. Victorius probat, quoniam alteram illam, πρὸς ἐργασίας ἢ χημιάτων, testetur in libris manuscriptis reperiri.

39 Et eorum qui pro rata cuiusque parte symbolas &c. ἐργασίωμ. ἔργων (ut supra admonui) est, ἢ ἐκ σιωπῶν διαπνοῦ. Id est, Cae-

na in quam pro sua quisque parte collectam confert, ex quo, ἐργασίωμ dicuntur, tales conuinae.

40 Verisimile est enim prisca sacrificia) Idem scribit Horat. lib. 2. epistola prima,

Agricola prisca, fortes, paruoque beati
Condita post frumenta leuantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem,
Cum socii operum & pueri, & coniuge fida,
Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant.

41 In utroque enim vnus praest.) Κιμῶν ἢ μοναρχία. Perion. Vtrique enim vnus praest. Commodius dixisset. In utroque enim vnus praest.

42 Nam qui talis non fuerit, &c.) Secutus sum libros optima nota, quibus Turnebus vsus est. In eis autem ita scriptum est: ὁ ἢ μὴ εἶσται, κληρωτὴς αἴτης ἐν βασιλίδι. Florētinus, Venetus, Germanicus habent, κληρωτὴς αἴτης ἐν βασιλίδι, & ita vetus interpres & Argyropylus. Quam lectionem si quis illi alteri, quam secuti sumus, anteponet, subintelligendum erit, μᾶλλον, ut apud Terent. Si quisquam est qui placere se studeat bonis, Quam plurimis, & Hom. ἰλ. α. β. ἰλομὶ ἐγὼ λαῶν (ὄντων) ἔμμεται, ἢ ἀρλέαδαι.

43 Quod enim optimo est contrarium, &c.) Boni codices habent, κάκιστον ἢ ἐπὶ σωλίου τῷ βελτίστῳ. Non ut vulgati, κάκιστον ἢ: quoniam sciam nonnunquam, dē, etiam apud Arist. Valere, ἢ.

44 Patriam enim potestatem regnum, &c.) πατρίκιον ἢ ἀρχὴ βύλεται ἢ βασιλεία εἶναι. Perion. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium. Existimat Perionius, verbum, βύλεται, ad Homerum referri, cum ad vocem, βασιλεία, referendum sit. Sed hac de re supra diximus. lib. 3.

45 In vnoquoque autem Reipub. statu, eatenus sese, &c. cetera) Φιλία φαίνεται ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον. Perion. Tandem amicitia manere videtur, quandiū ius & officium permanet. Nihil tale sentit Aristoteles.

46 Iisdem studiis ac disciplinis, &c.) Eos libros secutus sum, in quibus ita scriptum est ὁμομαθῆς, καὶ ὁμοίθης. Nonnulli sic habent, ἰμοίθεις, & ὁμοιοπαθῆς. Id est, Similibus moribus praediti sunt, similibusque affectibus seruiunt. Quam lectionem non damno-

47 In declinationibus autem à recto) ἐν ἡ ταῖς παρακλίσεις. Perion. In euerfionibus. Neque ego probo, neque quenquam doctum probaturum existimo.

48 His enim profunt quidem & consulunt) Sic Aristot. ἀφελήτου ἢ τῶ ταύτα ἕως τῆς χρωμάτων. Sententia huius loci est in promptu. Dicit Aristoteles artificem, animum, dominum, instrumenti, corporis, serui, quibus utuntur, curam habere. Perionius longè aliam sententiam esse putat, ut eius hæc verba declarant, Ab his enim percipiunt utilitates ij, qui utuntur. Debuerat ita reddere potius, Ab iis enim qui utuntur, hæc utilitatem percipiunt, eratque tolerabilius: Neque hunc locum correxit Gruch.

49 Id autem à quo aliqua orta sunt, &c.) Sic habent omnes, quos quidem viderim, codices. Εὐκείων δ' ἕλεν ἢ ἀφ' ἑ. Vetus interpres autem paulo secus legisse videtur. Εὐκείων δ' ἕλεν ἢ ἀφ' ἑ, Id est, illius autem nihil à quo aliquid ortum est: quorum verborum sententia eadem est.

50 Parentes igitur liberos.) Γορεύς ἢ ὄω, &c. Mendosi sunt libri, qui habent, γορεύς ἢ ὄω.

51 Nam eo ipso quòd) Sententia est aperta, quæ sunt aliquibus idem, ea ob eam causam inter se sunt idem. Quoniam igitur filij cum patribus comparati, idem videntur esse atque illi: fit ut inter se comparati, unum & idem quodammodo esse videantur. Adr. Turnebus vir nostræ Galliæ doctiss. cum ad hunc locum pervenissemus, (hos enim libros cum eo contuli & communicavi) cum sic intelligendum, atque explicandum esse existimabat. Quòd si lingua Latina pateretur, ut vocabulum Græcum, ταυτότητα, pari Latino, Identitatem appellare possemus, multo facilius ac platius Aristotelis sententiam Latine redderemus. Perionius non satis feliciter ita interpretatur, Quæ enim ipsis cum illis est coniunctio, idem inter illos efficit. Nam primum nomen coniunctio longissimè abest à vi nominis Græci, ταύτης: deinde illa altera pars, idem inter illos efficit, Aristotelis sententiam non exprimit: debuerat potius dicere, Eos idem inter se efficit. Nam nemo (opinor) qui Græcè sciat, ἀλλήλοις interpretabitur, inter illos, sed, inter se, vel, alterum alteri. Lectio igitur omnium librorum & manuscriptorum, & impressorum sine ulla varietate hæc est, ἢ τῶ πρὸς ἑαυτὰ ταύτης, ἀλλήλοις ταύτῃ ποιῆ. Sed vir

quidam doctus has duas voces postremas, ταύτῃ ποιῆ, coniungebat, atque ex duabus unam faciebat, ταύτῃ ποιῆ: quæ coniectura mihi valdè probatur. Verbum enim nobis restituit. Græcorum elegantia ac felicitate dignissimum.

52 Nam æqualem æqualis) Sic Aristot. ἴλιξ ἢ ἴλικα. Est autem particula versus nescio cuius poeta, cui abest verbum, τέρεπι, Id est, Delectat, prouerbisque locum obtinet, ut indicat Rhetori. primo his verbis, ὅθεν εἰ αἱ προσημίαι εἰρηται, καὶ ἴλιξ ἴλικα τέρεπι, καὶ ὡς αἰεὶ τῶ ὁμοίῳ φίλον ἢ ὁμοίον. &c. Habet autem nescio quem leporem versus poetarum præsertim noios, & tritos, & prouerbiorum similes, non totos proferre, quales sunt illi. Σαυὶ δ' αὖ ἐρχομένω, & τῆς δ' ἀρετῆς ἰσθῶτα, & ἔρσοι ἴς, & Μάρις δ' ἀριστοῦ, & κίεν ἀρισθῶτα. & μηδὲ δίκην. Quamuis igitur sciam hanc admirabilem elegantiam pari breuitate coniunctam Latinos assequi non posse, quòd indicant exempla supra posita, quæ M. Tullius ne vertenda quidem sibi esse putauit, cum Latine loqueretur, ego tamen arbitror, ubi verbo aliquo omisso, sententia nihilominus elucere potest, eam, quam dico præcisionem; atque elegantiam esse studiosè amplectendam. Eo igitur consilio in hoc prouerbio, ἴλιξ ἴλικα, Id est, æqualis æqualem, verbum, delectat, omisimus: quia videbamus, & ab Aristotele esse prætermisum, & à quouis non tardissimo facillimè subintellegi posse.

53 Atque in cæteris quidem hætenus &c.) ἐπὶ τὰς ἑταρῶν κοινῶν ἴσιν. Perion. Sic, Ac bestia quidem hoc unum spectant & sequuntur &c. Negare non possum quin hæc ad Aristotelis sententiam accedant: sed certe à verbis nimium quantum distant.

54 Iam qui beneficiis alterum superat &c.) ὁ δ' ἑταρῶν ἀλλοῦ, τυγχάνωμ' ἐφέτα, καὶ ἀνέγκαιον ἔφ' φίλῳ. Perionius sic, Et qui cum sænore consecutus est, quòd volebat &c. quæ quidem rectè versa sunt: si, beneficio superare alterum, & cum sænore consequi, sunt eadem. Significat Aristoteles veros amicos beneficiis inter se certare, nullumque alium fructum, quam amicitiam ipsam & honestatem spectare.

55 Sic & amicitia, quam utilitas constituit) Aristoteles, καὶ κατὰ χεῖρσιμον φιλίας ἢ ἢ ἰδικῆ, ἢ ἢ νομικῆ εἶναι. Perionius hæc verba negligenter & dissoluite conuertit hoc modo, Sic emolumentum quòd

ex rebus utilibus capitur &c. Audio quid dicturus sit, se habuisse librum corruptum, in quo scriptum esset, ὠφελίας, pro, φίλας. Demus ita esse. quid tum postea? Num iccirco ei ignoscemus? Primum nonne debuit multa exemplaria adhibere, & consulere? Deinde quis puer non statim animadvertat hoc loco, etiam si a nullo, alio meliore libro adiuvetur, φίλας, esse legendum, non, ὠφελίας?

56 AEqui boni facere oportere) αὐτὸν εἰργασθῆναι, hoc loco nō est amare, aut diligere, sed contentum esse, aequo animo ferre, equi bonique facere. Non recte igitur Perionius vertit: Sed sibi charos esse putant oportere. Neque hęc correxit Gruchius, ut neque alia quam plurima.

57 Sed hic tanquam amico donat, aut quidlibet &c. cat.) Hic locus varie scriptus est in exemplaribus Græcis, in aliis sic, ἀλλ' ὡς φίλων δωροδοκῶν, ἢ φίλων δωροδοκῶν, cuius scripturæ extant in antiqua interpretatione vestigia: in aliis sic, ἢ ὅ,τι δωροδοκῶν ἄλλο, atque hanc lectionem secutus sum, quam quidem probavit P. Victorius, itēque Argyr. Mei autem consilij si quis rationē postulet, hęc equidem in hoc tēpore afferre possum. Dixerat Arist. in hac amicitia uti litatis causa constituta, nullā certā mercedem esse præstitutā, sed alterum alteri tanquam amico donare: quoniam autem donandi verbum, quo usus erat, non videbatur tali amicitia convenire, quia quanvis nulla promissio mercedis intercessisset, id ageretur tamen inter eos, qui contraherent, ut qui donasset, suæ donationis mercedem ferret, quod à donationis natura alienum est. Ic circo statim occurrens, aut si non donat, (inquit) quidlibet aliud agit: non magnopere laboro: appellet hoc, quo quisque nomine volet. In his igitur verbis, ἢ ὅ,τι δωροδοκῶν ἄλλο, subintelligo, περὶ τῆς. Quod si quis alteram lectionem huic anteponet, eam sic intelligemus: donat ut amico: vel si quis contendat, hunc talem, amicū vere dici non posse, donat ut cuiuslibet alij.

58 Non enim nobis amicū quēquam qui nolit &c.) Sic Aristot. ἀκοῦτα ἢ φίλον ἢ ποιητέον. Locus est aliquanto obscurior. Debet (inquit) is qui ab altero beneficium accepit, nulla quidem remunerationis mentione facta, sed eo tamen, qui prior dedit, remunerationē sperante, debet, inquam, suā voluntate referre gratiam. Neque est quod dicat illum sibi, ut amicū amico donasse: non enim cuiquam debemus quodammodo vim afferre, ut sit nobis amicū: quod faceremus,

mus, si ei persuadere vellemus, eum gratis donasse: qui tamen eo animo donavit, ut tantundem, aut plus eo, consequeretur. Quare si facultatem habemus, beneficium referre debemus, perinde ac si initio ea conditione acceperimus, ut redderemus. Hunc locū sic explicat D. Thomas, quem secutus sum. Commentariorum Græcorum scriptores, enarrare non possunt. Perionius autem ita vertit, Neque enim amicū quicquam inuitus facere debet. Quæ sententia è Græcis verbis nullo modo elici potest. Non dissimile est illud Xenophontis, β. ἀποικνυον. ἄκοῦτα ἢ φίλον ἐλεῖν ἐργώδες, id est, Amicū inuitum capere operosum.

59 Aut patiat, aut recuset.) ἀπομένῃ, ἢ μὴ. Sic Perio. Ut expectet, aut minus expectet. Quid dicat Perionius, scire arbitror neminem.

60 Eique qui numeribus capitur) καὶ τῶν δωροδοκῶν, Sic habet codices emendati, atque huius scripturæ vestigia extant in vetere interpretatione manifesta. Alij habet, ἀδωροδοκῶν, sed mendosè. Dixisset enim, ἀδωροδοκῶν, non ἀδωροδοκῶν. Præterea sententia sit inepta, si ita legamus.

61 Quemadmodum in honoribus iis &c.) διὰ τὸ εἶναι τοῖς θεοῖς τὰς δὲ θεῶν τιμὰς. Perion. Quod in iis contingit societatibus, quæ nobis sunt cum Diis. Nihil absurdius, nihil ab Aristotelis sententia alienius excogitari potest.

62 Is probus & pius est: videtur) ἐπιεικὴς εἶναι δούκῃ. Scio, ἐπιεικῆ, alium esse ab eo, quem, διοεβῆ, appellant Græci: verum tamen quia, ἐπιεικεία, in Deos nulla alia virtus est, quam διοεβεία, id est pietas, ἐπιεικῆ, hoc loco, pius, Latine reddidi.

63 Simulque nemo fortasse discedere) Totus hic locus admodum habetur obscurus, varièque ab iis, qui scripserunt Commentarios in hos libros, explicatur. Ego in vertendo nihil de meo addidi: verba Aristotelis quam planissimè potui, Latine reddidi: quorum sententiam hic meo arbitratu exponavi: sed mihi admonendi sunt prius studiosi adolescētes, ἀπέπαυσαι, non esse exheredare, sed abdicare: deinde illa verba, τὴν δ' ἐπιεικείαν ἀνθρώπων μὴ διωθεῖσθαι, non recte esse à Perionio ita Latine reddita, Communis humanitas impellit, ut ne omni præsidio desertum eum esse patiamur. Nam nec, ἐπιεικεία, præsidium est, neque præsidium, quo ille nomine abutitur pro

auxilio, aut subsidio, huic loco comenit, neque, *δὲ αὐτῶν ἐπιμελείας*, est alteri praesidium, seu auxilium potius denegare, sed auxilium ab altero oblatum reiicere, seu alterius auxilio uti nolle. Nam, *ἀποδοῦναι*, est, reiicere, recusare, adspernari. Vtitur eodem verbo Arist. lib. 10, uti suo loco ostendemus. Quarit igitur hoc loco Aristoteles, utrum patri filium abdicare liceat, nec ne: & utrum filio patrem, nec ne: & respondet patri filium licere, filio patrem non licere. Hanc rationem affert, filius patris est debitor. At creditori debitorem dimittere, atque absolvere, licet, debitori creditorem non licet. Sequitur iam, Simulque nullus &c. quae verba alij de filio dici volunt, in quibus est D. Thomas, hoc modo, Credibile non est filium a patre discessurum, a quo auxilium sperare debeat. Sed viri nostrae aetatis doctissimi (quibus assentior) placet, haec sic intelligi, Credibile non est ullum patrem a filio discessurum, a quo videlicet auxilium, subsidiumque senectuti speret, nisi forte filius insigniter sit improbus: sed contra sciendum erit filio, quandoquidem est improbus, patri opitulari & subuenire, aut certe non admodum laborandum. Subiicitur utriusque ratio. Pater non facile filium suum amandabit, aut eiiciet. Nam praeter communem omnium patrum affectum, omnibus insitum est a natura, ut beneficium accipere velint. At pater procreationis, atque educationis gratiam a filio iure expectat, suaeque senectuti subsidium, in eo sibi constitutum esse existimat. Contra filius improbus patrem facile ablegabit, atque exiget, neque ei subuenire studebit. Nam omnes fere homines beneficium dare fugiunt. Cum igitur haec ita sint, cumque filius in hanc partem, pater in illam propensus sit, huic malo subueniendum, ac remedium adhibendum est: patrius affectus adiuvandus: filij ingratus animus coercendus, & ita statuendum est ne liceat filio patrem amandare ac dimittere. Supra enim dixit homines in contrariam partem, id est in eam a qua refugiunt, atque abhorrent natura, ab ea in quam sunt procliviores, esse detorquendos. Patri autem permittendum suo iure uti, cum verisimile non sit, eum aut communis humanitatis oblitum, filium a se dimissurum, aut auxilium subsidiumque suae senectuti, quod in praesentia filij positum est, repudiaturum. Iam vero filium ortus, & educationis mercedem, ut alimenta, ceteraque huius generis, patri debere, ostendit Plato libro octavo de Repub. idem docet Aristoteles in-

frà libro nono his verbis, Videntur autem filij parentibus maxime res ad victum necessarias suppeditare debere, tanquam debitores.

In Librum Nonum.

1 Placet illud nonnullis) Secutus sum hoc loco Eustratium qui disertè legit, ἀρέσκει, non, ut habent libri ferè omnes, ἀρεκῆ. Id est, Satis est: cum quibus tamen consentit vetus interpret. Quod si quis hanc receptam omnium librorum lectionem meliorem iudicabit, non repugnabo.

2 Dicta viro merces) Μιδὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ, versus est Hesiodi dimidius. Legitur autem integer hoc modo, Μιδὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ ἐρημῆν ἄρκυ ἔσα.

3 Qui de altero propter ipsum, &c.) οἱ γὰρ οἱ αὐτῶν περὶ ἐμῶν. Perion. sic, Ii quoniam ulterò dant: quae verba longissimè absunt ab Aristotelis sententia. Sciendum est autem huic membro, alterum, quod est infra, multis tamen verbis interpositis, respondere, VBI VERO non hoc modo &c. μὴ τοιαύτης δ' ὕους.

4 Neque pretium parisi momenti) Τιμὴ τ' ἰσόρηπ' ἔν' αὐτῷ &c. Τιμὴ, apud Græcos tum pretium, tum honorem significat. Ego pretium reddere malui, quamvis Argypylus honorem appellavit: quod non probo. Honos enim sapientiae fortasse par haberi potest, pretium autem par ac iustum persolui nullo modo potest.

5 Vbi verò non hoc modo &c.) μὴ τοιαύτης δ' ὕους & ἁλοῦσας. Hæc, (ut dixi) respondent superioribus illis: qui de altero priores propter ipsum, &c. Male autem Perionius ea, quae proximè sequuntur, ἀλλ' ἐπι' ἐνι reddidit, Aliò referatur: cum, ἐπι' ἐνι, valeat Latine, propter aliquid: referri autem ad aliquid, Græci dicant, περὶ τι.

6 Eum qui prior accipiat) Τοῦ περὶ ἔχοντα. Perion. Eum qui rem tradat. Quid tam peruersum? dicet fortasse se scriptum habuisse in suo libro, περὶ ἔχοντα. Sit ita sanè. Idcirco ne Perionius, aut optimus interpres habebitur, aut libros de optimo genere interpretandi nobis venditabit?

7 Quanta enim huic utilitas allata est, aut quanti) ὄσου ᾧ δὲ ἔτ' ὠφελῆσθαι, ἢ αὐτῶν τῶν ἁλοῦσας ἐλάτ' αὐτῶν. Perion. hoc posterius membrum sic reddit, Aut quantam voluptatem secutus sit. Non

dicit hoc Aristoteles, sed (ut eius verba propius attingam) Quanto pretio voluptatem prætulisset. Sic loquitur Demosthenes Olynth. ἂν τὸ πολλῶν ἢ χερμαίων ἐλοίμην, id est, Multis pecuniis prætulim, multa pecunia emerim, in locum multarum pecuniarum sumpserim.

8 Eum iustius esse arbitrantur &c.) Scio librum Florentinum, & reliquos ferè omnes habere, διέταυ: sed secutus sum veterem interpretationem, qui περὶ τῆς ἐπιγραφῆς scriptum habuit, οἰοντοῦ.

9 Multa enim non tantidem æstimant) Sic Aristotel. τὰ πολλὰ ἢ &c. alij, τὰ πολλὰ, dictum volunt Attice pro, κατὰ τὰ πολλὰ, id est, Plerumque, sæpe: quibus assentiatur qui volet: non impedio, neque refello.

10 Nam patrem potius, quam vel seipsum &c.) Sic Aristotel. δόξειε ἢ καὶ ἑαυτὸς μᾶλλον ἢ τὸν πατέρα. Perionius & Gruchius sic, Nam suus cuique pater potius sit redimendus. Sed multo plus dicit Aristot. Non enim significat suum cuique patrem esse redimendum, sed patrem potius, quam vel seipsum videri esse redimendum,

11 Nam ne ei quidem qui &c.) Aristot. ἢ δὲ τῶν δὸς ἀναίμακτα ἐῖλον ἐ ἀναδρακίσειον, Perion. Neque enim semper ei commodandum est vicissim, qui commodarit. Iurisconsulti docent, quid intersit inter, Commodatum, & Mutuum: quam distinctionem nobis puto diligenter esse retinendam: videlicet, Rei mutua transferri dominium, commodatæ nequaquam: Mutuum consistere in iis rebus, quæ pondere, mensura, numero constant: Commodatum etiam in aliis: Mutuum, non idem numero, sed idem specie reddendum: Commodatum autem idem numero esse reddendum. De quibus qui plura scire volet, legat Institutiones iuris civilis & Pandect. Tit. Si certum petatur. Perionius hanc distinctionem non putavit sibi esse tam religiose observandam, imo aut altero fortasse Ciceronis exemplo confusus: in quibus videatur Commodatum pro Mutuo usurpari: sed eo cautius illa sunt imitanda, quo sunt variora.

12 Quemadmodum neque Ioui omnia immolantur) Confer cum hoc loco ea, quæ sunt libro quinto folio 73. Capram Ioui immolare, non oves.

13 Funeribus & parentalibus interesse) Καὶ εἰς τὰ κήδην ἢ μάλιστα. Alij ferè, κήδην, reddunt, Sponsalia, sed non rectè. Ego cum hunc

locum ita ut nunc est, vertissem, P. Victorium virum doctissimum postea mecum facere cognovi.

14 An hoc fieri non potest?) Respondet interrogando, ut faceve consuevit in iis questionibus, quæ in utranque partem disputantur, & in quibus, utrius partis rationes sint de rebus civilibus, de moribus, de affectibus, de actionibus humanis.

15 Non enim oportet rerum malarum studio, neque amore teneri) φιλοπῆγορ ἢ ἢ καὶ εἶναι. Sic Eustrat. & D. Thomas. Alij malorum hominum amorem vetari volunt: ut libet, parum admodum refert.

16 Quæ à pueritia constituta sunt) In omnibus libris impressis, quos quidem viderim, vox, καιδέας, corrupta est. Legendum enim, καιδέας, ut videbunt, qui Græcas literas didicerunt.

17 Non alio in eum animo, &c.) ἢ ἢ ἄλλοίωτόρον πρὸς αὐτὸν ἐκτέον. Perion. Vtrum nihilo erga eum alieniore animo esse debet? Mendose. Non enim dicit, ἄλλοίωτόρον, sed ἄλλοίωτόρον, Id est, Nihilo secus, vel non aliter: nec quaerit Aristotel. an non alieniore esse animo ab eo debeat, quam si nunquam amicus fuisset, sed an non alio animo, id est, an eodem, atque si nunquam eum amasset. Nam alieno animo is dicitur esse ab altero, qui alterum non amat, qui ab eius consuetudine, atque amicitia abhorret: alio autem animo est is, qui animum suum immutavit pristinum, siue olim oderit, & nunc amet: siue olim amauerit, & nunc odio persequatur. Postremò Latinè dicimus alieno esse animo ab aliquo, non in aliquem: sed hæc puerilia sunt.

18 Et amici ij inter quos aliqua offensiuicula &c.) καὶ τῶν φίλων οἱ πρὸς κακῆς καὶ πρὸς κακῆς. Perionius sic, Lique amici, qui temeritate ducti sunt ad amandum. Gruch. Perionij corrector, sic, nihiloque melius: Qui veluti impulsæ ad amandum feruntur, Atqui, vel pueri sciunt, quid sit, πρὸς κακῆς. Est enim, in offensionem incurrere, offendere, interdum etiam, confluctare.

19 Non una aliqua animi parte) Κατὰ πᾶσαν ψυχῆν. Perion. Per omne tempus ætatis. Huius interpretationis, quam rationem reddere possit Perionius, non video, nisi fortè dicet, animum interdum pro vita accipi, atque iccirco, κατὰ πᾶσαν ψυχῆν, idem hoc loco valere, quod κατὰ πᾶσαν ζωὴν. Sed errat Perionius. Nam cum dicit, κατὰ

τὰ πᾶσι ψυχῶν Aristoteles, respicit plures animi siue partes, siue facultates, quæ in uno & eodem homine, ut in incontinente, & improbo dissident, & seditionibus agitantur; quemadmodum infra dicit. Nunc autem ostendit hoc, in animo viri boni accidere non solere. Est enim in eo mirificus omnium animi partium consensus, neque ulla est in eius animo dissensio, neq; discordia, eademque rem vel toto animo expetit, vel toto aspernatur: non ut incontinens, una animi parte persequitur, altera fugit.

20 Eam partem qua sapit & prudenter sentit. καὶ μάλιστα ὅσο ὦ φρονεῖ. Perion. Ob id maxime quia sapit. Quantum distent hæc ab Aristotelis sententia, vel cæco appareat.

21 Sed nullus est qui si alius, quam) Huius loci hæc sententia est, Si quis in lapidem, aut asinum vertatur, nolit se asinum iam factum, aut lapidem, bonis omnibus humanis abundare, sed iis duntaxat, quæ asini aut lapidis naturæ conueniant. Habet & Deus verum, atque indique perfectum bonum, idque bonum naturæ diuinæ cõuenit maxime: non conueniret autem si Deus vnus & idem non maneret, ut manet, quicquid sit Deus. Non enim huius loci est querere, quid sit Deus.

22 Plurimarum perceptione &c.) Καὶ θεωρημάτων δ' ὅ πορὶ τῆ Διόλοα Perionius, Eius animus abundat præceptorum copia. Cõstat iam inter omnes eruditos, quæ θεωρήματα Græci dicunt, percepta à Cicerone appellari: quæ de re & P. Victorius dudum admonuit, & Adrianus Turnebus, vir singulari bonarum artium, & vtriusque linguae cognitione in primis instructus in doctissimis suis annotationibus in lib. M. Tullij de Fato, scripsit. θεωρήματα igitur, percepta M. Tullius appellat, quantumuis licet reclamant insolentissimi homines. Hoc eodem vocabulo vsus est Aristot. lib. 10. his verbis, ὁ ὃ φιλομαθὴς ἐπιγυῖ τῆ Διόλοα πρὸς τὰ θεωρήματα: quæ verba sic verti, Disciplinarum studiosus autem, in rerum cognitione, agitatione mentis elaborat, munerisque suo fungitur.

23 Quoniam igitur hæc singula in viro bono insunt.) Hæc sunt apud Perionium valde dissoluta, disiecta ac perturbata, quæ nos paulo magis astringimus, aptiusque colligauimus.

24 Sed certe primum hæc ratione) Sic Aristot. ἀόξ ἐν δ' ὅ τὰ τῶν εἰσὶν ἢ φιλοία ἢ ἔστι ἀλοῖα πλεῖον ἐκ τῆ εἰρημίας. Perion. sic, Tan-

diu autem amicitia manet, quando eorum, quæ dixi, aut duo sunt, aut plura. Tantum hæc absunt ab Aristotelis sententiâ, quantum prænata à rebus. Primum nemo Græci literarum mediocriter tinctus, unquam dubitauit, quin, τὰύτη, non sit tandiu. Deinde nemo unquam suspicatus est, hinc queri de amicitia diuturnitate. Sed frustra tempus contoro. Hunc locum Eustratium secutus sic explico. Nam D. Thomas veteris interpretis culpa sententiâ Aristotelis nõ est affectus. Dixerat paulò ante Aristoteles se hanc quaestionem, an cuiquam erga se ipsum intercedere amicitia possit, in presenti omittere velle. Verum tamen eam ἐπιποθέσθαι, transigit hoc modo. Sed certe hæc ratione (inquit) seu ex hac parte videatur, alicui in seipsum constare amicitia posse, quæ quisque duo sunt, aut etiam plura, ut corpus & animus: tum iterum animi plures sunt partes: altera rationis particeps, altera rationis expers, ut supra dictum est. Ita igitur dici poterit aliquis seipsum amare, vel si corpus suum amet, vel si animum. Præterea solemus eam amicitiam, quæ modum superat, cum amicitia, quæ cuique secum intercedit, comparare, ut cum ad hunc modum loquimur, Ego te amo tanquam meipsum. Quibus verbis significo te mihi esse charissimum: Quamobrem sequitur ut amicitia nobis erga nos ipsos esse possit: alioqui hoc loquendi genus non esset apud nos vsitatum.

25 Is enim spreto ac reiectis, quæ sibi bona &c.) Αἰσώται ἢ ἀντί τῆ δλονωταῦ ἐαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα. Perion. Is omnia anteponunt quæ sunt iniucunda & molesta. Gruchius quoque hoc loco pugnantia cum Aristotele loquitur, sic, Quæ enim sibi bona esse statuerunt, ea iis quæ incunda sunt, cum suo etiã dano coniuncta anteponunt. Corrigere Gruchium possit aliquis duarum vocum ordine mutato, ut pro, ea iis, scribat, Is ea.

26 Propter improbitatem vitam oderunt) Secutus sum scripturam, meo quidem iudicio, meliorem, quæ reperitur in quibusdam codicibus manuscriptis, quàmque Argypopylus probasse videtur. Ea autem est huiusmodi, οἷς ἢ πολλὰ & ἀδικὰ τὰ πρῶτα, διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦσι, ἢ φθύνουσι τὸ ζῆν. Libri autem impressi, in quibus & Florentinus, habent ἢ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, φθύνουσι & ζῆν: quam lectionem vetus interpretes secutus est. Ego priorem, integriorem ac meliorem eò iudicavi, quòd videtur mihi significare Aristoteles, homines improbos ac sceleratos, vitam odisse ac fugere pro-

pter scelerum suorum conscientiam, non propter poenae metum tantum. At si diceremus sceleratos ideo vitam fugere, quod se in odium hominum incurrisse sentiant: aliam ob causam vitam fugerent, quam propter angorem animi ex scelerum suorum recordatione natum.

27 Et altera pars propter improbitatem) Secutus sum scripturam libri Florentini, Parisiensis, & aliorum impressorum emendationum, quae talis est: Καὶ ὅτι διὰ μοχθηρίας ἀλγεία ἀπεχόμενοι τῶν, ἢ δὲ ἠδύτα. Loquitur autē Aristoteles de diuersis animi nostri partibus, ut recte P. Victorius admonet; atque hanc lectionem sequitur vetus interpres. In nonnullis aliis libris ita scriptum est, Καὶ ὅτι διὰ μοχθηρίας ἀλγεία ἀπεχόμενοι τῶν, τὸ δὲ ἠδύτα: cuius haec sententia est: & nunc propter improbitatem dolore angitur, quia se à quibusdam rebus abstinere, nunc voluptate afficitur. Sed hanc lectionem, neque probant viri doctissimi, neque ego germanam iudicauit.

28 Tanquam eum diuellentes) ὡς περὶ δὲ πῶντα. Nihil est his verbis facilius, nihil eorum sententia apertius, Perionius tamen ita interpretatur: Ut solent partes dissoluti corporis.

29 Nam nec contentionem habet, nec &c.) Οὐ γὰρ ἔχει διαδοχὰς, ἢ δὲ ὀρεξίαν. Perionius, Praesertim cum nec sit desiderii, nec appetitionis particeps: ὀρεξίαν, appetitio Latine appellari potest: Διαδοχὰς autem desiderium nullo modo. Nomen est enim à verbo, Διατείνεσθαι, ductum, quod valet, dilatari, & contendere. Eò autem in benivolentia contentionem non inesse dicit, quia qui in alterum beneuolo est animo, ne tantillum quidem eius causa contendere velit, ut mox declarabit exemplo pugilum aut gladiatorum. Nam sic, ἀγῶνις ἀς interpretatus sum: quod nomen generale est, & ad eos omnes qui spe alicuius praemii certant, pertinet: qua de re plura dicemus annotationum libro proximo & ult.

30 Sed eos sua opera adiuuare &c.) συμπεριεξαίψαι δὲ ἠδύτα. Perionius sic, Cum interim nullis officiis, nullis actionibus cōiungi queat. Vix intelligo quid ille sibi velit. Sed mihi profectò videtur ab Arist. sententia longissime abesse. συμπεριεξαίψαι idem valet, quod, σωδραγαίαν, Latini dicunt, adiuuare. Longe enim aliud est, Adiuuare, quam Auxiliari: in quo video errare nonnullos qui habentur Latine docti.

Nam

Nam auxiliari, vel auxilium ferre dicimur ei qui versetur in periculo, aut cui aduersi aliquid acciderit: Adiuuare autem etiam eum, cuius res sint valde secundae: & Auxiliari ei qui ab altero opprimatur, aut oppugnetur: Adiuuare autem etiam eum qui alterum oppugnet: denique, Auxiliari fortasse à verbo Graeco, ἀλεξέειν, manauit, quod est, arcere, propulsare: Adiuuare verò non est propulsare, sed alteri inservire, atque operam dare, & (ut Graeci dicunt) σωδραγαίαν & συμπεριεξαίψαι, ἢ συναμύλαται. Sic M. Tull. Offic. 1. Vicinum potius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem. & 2. Qui denique ex bestiis fructus, aut quae commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset? Ibid. Nunc dicamus de gloria, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. Ibid. In iis tamen qui se adiuuari volunt, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum ascendant, restricti omnino nullo modo esse debemus. Terent. in Eunuchis, Faciam sedulo, ac dabo operam, adiuuabo. Idem in Heautont. At te adiutare oportet adolescentuli causa, id est, συμπεριεξαίψαι τῷ δρώμονι, & adiutor, σωδραγός. Idem Terent. Adelph. Postremo, hodie in psalteria ista emenda hic adiutor fuit. & Phor. Fortes fortuna iuuat. & iterum M. Tull. Offic. 3. Qualis habendus est is qui non modo non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Idem pro Quintio, Non ad mendacium obtinendum, sed ad verum probandum veritatem adiuuare. Pro Archia poeta. Litera adiuuant ad percipiendam, colendamque virtutem. In his omnibus locis, quos exempli causa protulimus, si quis auxiliandi, pro adiuuandi verbo, utatur, improprie & barbarè loquatur. Adiuumentum item longè aliud est, quam auxilium. Cic. pro Quintio, Hoc mihi in causis consuevit esse adiuumento. Offic. Secundo, Quos negat sine adiuuentis hominum tantas res efficere potuisse. M. Brutus Ciceroni: Tum quòd Bruti eruptio non solum ipsi salutaris, sed etiam magno ad victoriam fuit adiuumento.

31 Principiū igitur amicitiae &c.) ἔοικε δὲ ἀρχὴν Φιλίας εἶναι, ὡς περὶ τῆς ἐραῦς ἢ διὰ τῆς ὀφείλας ἠδύτα. Sententia huius loci aperta est. Repetendum est autem è superioribus nomen θύνοια, neque quisquam mortalium inquam huc locum aliter intellexit. At Perionius longè aliter: Ut amoris, sic & amicitiae principium est, voluptas ea, quae ex aspectu percipitur: quae interpretatio profectò magnopere di-

R

stat ab Aristotelis sententia. Significat enim Aristoteles benevolentiam esse amicitiae principium, quemadmodum amoris principium est ea voluptas quae aspectu gignitur. Perionius vult hanc ex aspectu nascentem voluptatem, esse & amoris & amicitiae principium, quod est falsum.

32 Itaque recte quis translatione sermonis usus) Secutus sum librorum emendationum scripturam, quae talis est, διὸ μεταφίλων φιλοῦσι ἅμ' αὐτῶν ἀργύλιον εἶναι φιλοῦσι: quam omnes libri manu scripti comprobant, vetus interpres sequitur. Idcirco autem benevolentiam appellat Aristoteles amicitiam otiosam, quod qui erga alterum habet benevolentiam, ei omnia secunda exoptat quidem ille, sed nullum laborem, nullamque molestiam eius causa suscipere, nullum denique periculum adire velit: amicus autem, ut amico proficit & consulat, nihil tale recusare, aut pertimescere solet. Perionius lectionem quorundam aliorum librorum secutus est, huiusmodi, φιλοῦσι τῶν ἅμ' αὐτῶν ἀργύλιον φιλοῦσι εἶναι, veritatemque haec verba Latine, amicitia fontem licet dicere. Quod eo libentius ei ignosco, quod etiam Argyropylos hanc scripturam sequitur, probat Eustratius: à quibus hoc loco dissentio, Petróque Victório potius assentior, qui luculente docet priorem illam esse aptiorem ac veriore.

33 Qui verò alicui res secundas &c.) Ὁ δὲ βελόμυλος τῶν ὅτι περὶ τῶν. Perionius sic, At verò qui beneficium ponere vult. Non rectè nimirum putavit, ὅτι περὶ τῶν, idem esse, quod ὅτι ποιῶν. Sed non est ita. Est enim ὅτι περὶ τῶν, rem suam bene gerere: ὅτι ποιῶν, beneficium in alterum conferre, sed haec nota sunt vel pueris.

34 Ut illi in Phœnissis) Eteoclem & Polynicem significat: de quibus vide Phœnissas Euripidis.

35 Neque instar Eurippi fluit & refluit) Καὶ ὡς μεταρρέει ὡσαύτως Εὐριπῶος. Eurippus fretum est in Eubœa, quod duodecim horarum spatio septies fluit, & refluit, ut sciunt omnes. Perionius hunc locum feliciter vertit, quam illum, qui est in oratione Aeschini in Ctesiphontem, πλεῖς ἑσπερίων ἑσπέρων τῶν Εὐριπῶος, πλεῖς ὡς αὐτῶν. Sic enim interpretatur, Plures se in formas quam Eurippus, cuius erat accola, vertens: quasi verò Eurippus Proteus quidam sit. Atqui vel ex M. Tullio suis deliciis discere poterat Eurippum non Protea, sed fretum aliquod esse. Sic enim M. Tull. pro Muræna. Quod fre-

tum, quem Eurippum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum? Sed hac de re tum dicemus, cum orationes illas à nobis quoque in Latinum sermonem conuersas edemus: quod quidem non fiet longius.

36 At ubi sibi quisque eadem) Sic habent omnes libri excusi, ἐαυτῶν δ' ἑκάς & βελόμυλος & ταῦτα, præter unum manuscriptum, in quo reperi scriptum ταῦτα, quam scripturam secutus sum, ut veram & germanam.

37 Eiusque rei quasi præter rationem & opinionem) Καὶ ὡς πᾶσι ἑὰ λόγον γνώμης ὡς ἡγεῖται. Perion. quæ nobis contra opinionem incidit quaestio. Quid sibi hæc velint, intelligere arbitror neminem.

38 Quemadmodum itaque in rebus mutuis) Ἐπὶ τῶν δατείων Perionius, In commodato. Supra aliud esse, Mutuum, aliud Commodatum à iurisperitis doceri ostendimus.

39 Ex hominum improbitate spect.) Epicharmus poeta comicus Siculus nō extat. Eius versiculi nonnulli reperiuntur apud Athenæum, Stobæum, M. Tullium. Sed nihil dum reperi, quod ad hunc locum pertineat. Aristoteles autem in libello, περὶ ποιητικῆς, scribit eum fuisse Siculum, quod item multis locis significat M. Tullius: & uno atque altero loco Horatius.

40 Quam ab opere suo amaretur &c.) Ἡ ἀγαπηθῆναι αὐτῶν τῶν ἔργων ἐμὲ τῶν γενόμενα. Perionius, Quam suis quisque operibus, quæ muta & inanimata sunt. Lectoris otio abutitur Perion. cum Aristotelem ita interpretatur.

41 Qui opus effecit igitur &c.) Ἐν ὄψει δὲ ὁ ποιῶν τῶν ἔργων ὅτι πᾶσι. Ego huius loci sententiam hanc esse puto, Artificem qui opus aliquod effecit, tum re vera & functione esse artificem: ante quam verò opus effecerit, potestate duxat esse artificem: verbi gratia, Pictor qui Venerem pinxit, re & functione operis, pictor est. Grammaticus qui opus aliquod ex se prompsit grammaticum, re & functione grammaticus est: denique vir sapiens cum sapientiæ munere fungitur, re & usu sapiens verè dici potest. Alij ferè omnes penè dicunt incredibiliter dicunt hoc sentire Aristotelem, Effectorem operis alicuius, opus esse suum quodammodo. Sic Eustratius, sic Argyropylos sic D. Thomas intelligunt. Atque Eustratij quidem hæc verba sunt. Καὶ τῶν ἔργων ἐνεργείᾳ ὅτι ὁ ποιῶν τῶν ἔργων ἑαυτῶν ἐν ὄψει ὅτι πᾶσι

γενεσις, id est, & opus functione est operis effector. Nam imago ipsa functione pictor est. Quae sententia si cui placebit, (nam meum non est in re tanta iudicium meum interponere) sic erit hic locus Latine reddendus, Qui opus igitur effecit, re & functione muneris, suum quodammodo opus est.

42 Quae res enim potestate est &c.) Sic Aristoteles. ὁ γὰρ βῆσι δὴ ἀμείψεται ἐν ἑργαῖς ἢ ἐργὸν μὴνύει. Ex hoc loco colligi potest sentire id Aristotelem, quod paulò ante dicebamus, eum qui potestate tantum erat artifex, antequam opus efficeret: tum re & functione esse artificem, cum opus effecit. Opus enim cuiusque artificis (inquit) eum re & functione operis, artificem esse declarat, qui potestate tantum erat artifex, antequam aliquod ab eo opus effectum esset.

43 Omnium autem rerum ea iucundissima est. &c.) Ἡ δὲ ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἐργεσίαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως. Perionius, Sed tamen eo, quod praesens tanquam in manu datur, nihil iucundius, nihil amabilius est. Vera sunt haec, quae dicuntur à Perionio, sed ab Aristoteli sententia sunt alienissima. Non enim hic agitur de donando, sed cum tria dixisset Aristot. esse iucunda, Vsum seu functionem praesentium, Spem futurorum, Memoriam praeteritorum: horum trium dicit esse iucundissimum, Functionem praesentium.

44 Contrà se res habere videtur &c.) Modò dixerat rerum honestarum memoriam esse iucundam, vtilium non item: nunc contrà se rem habere dicit in spe, seu expectatione. Nam rerum vtilium expectatio maxima nos letitia afficere solet, honestarum verò non admodum: huius dissimilitudinis ratio est. Honestae non delectant nisi cognita: at fieri non potest, ut sint cognita, nisi ab eo, qui habeat. Ita fit, ut futurorum honestorum spes delectare non possit, sed praeteritorum memoria potius, utpote cognitorum. Vtilia autem nota sunt & praeterita & futura quidem illa, sed praeteritorum vtilium memoria iccirco minus delectat, quia utilitatis praeteritae fructus celeriter evanescit: futurorum autem expectatio propterea magnopere delectat, quia cum sibi persuaserit unusquisque iucundè, beatèque viuèdi rationem in copiis rei familiaris, & fortunae bonis esse positam, eo se iucundius victurum esse confidit, quo plus utilitatis sit consecuturus.

45 Eos igitur qui in actione sunt superiores) Sic Aristot. τοῖς ἐπιτέλειαι δὲ πᾶσι τὴν προέξειν ἔπειται ἢ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικὰ. Perionius

haec interpretatur (inuitus aequidem dicam, sed tamen dicam, idque necessario) indoctissime hoc modo, Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere. ἐπιτέλειαι, non est occupatum esse, sed excellere & prestare, nisi forte mendoso codice usus est, in quo scriptum sit, ὑπερχουσι, quod quauis demus ita esse. factum tamen est erratum.

46 Quòd nihil agat à suis rationibus &c.) Sic habeat omnes excusi libri, quibuscumque manus scripti consentiunt, ὅλα ἔδει ἀπὸ αὐτῶν: sed Eustratium sequor, qui legit, ἀπὸ αὐτῶν: quam lectionem confirmat vetus interpres.

47 Qui maximè sit amicus) τὸν μάλιστα φίλον. Perion. Qui sit maximus amicus. Non probo.

48 At is maximè amicus est, qui quem vult bonis ornatum esse,) φίλον δὲ μάλιστα ὁ βουλομένη, ᾧ βύλεται τ' ἀγαθὰ, ἐκείνῳ ἔτιμα. Haec est emendatorum librorum scriptura: quauis vetus interpres aliter legisse videatur.

49 Etiam si nemo sciturus sit) καὶ εἰ μὴ εἰς εἶσται. Perion. Etiam si ad se ex his nihil redeat. In duobus vocabulis duo errata, quae tamè non emendat Gruchius, ut neque alia multa, vnum quòd, μὴ εἶς, interpretatur, nihil: alterum quòd εἶσται, Latine reddit, redeat. εἶσται, futurum tempus est verbi εἰδέομαι, quod valet, scire. Hoc vel pueris notum est.

50 Haec autem insunt in vnoquoque &c.) ταῦτα δὲ ὑπερχεῖ μάλιστα αὐτῶν πρὸς αὐτῶν. Sententia est aperta. Significat Aristoteles sibi quenque maximè velle omnia bene euenire sua causa. Perionius sic, Quae sibi quenque conciliant. Non probo. At sunt Ciceroniana. Quid tum postea? Non satis est esse Ciceroniana: oportet praeterea cum Aristotelis sententia congruere.

51 Itaque si quid vtrique sui ipsius &c.) εἰ δὲ λάβομεν, καὶ φίλων τῶν ὡς ἐκάτεροι λέγουσι. Nomen, ἐκάτεροι, refero ad eos qui rationes illas superiores in vtranque partem attulerunt. Quòd si quis malet ad nomen λόγους referre, non pugnabo cum eo. pertinacius: sed illud, καὶ φίλων τῶν, non rectè interpretatus est Perionius, sibi charum, aut sui amantem. Non enim dicit, τὸν φίλων τῶν, sed, φίλων τῶν, id est, τὴν φιλοσύνην.

52 Quae admodum autem pars praecipua &c.) εἰς ἅπαντα ἢ ἐπὶ πόλις ἢ κυριώτατον μάλιστα εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σὺν ἑμῶν, ὅτι καὶ αἰδέσθαι

pos. Nihil horum verborum sententia planius, nihil di lucidius. At Perionius hæc ita interpretatur, ut mere tenebræ videantur, hoc modo: Ut enim ciuitas, omnisque alius conuentus, sic homo est omnium optimus. Hæc Aristoteli profecto nunquam in mentem venerunt.

53 Quod mens in illo superior sit &c.) Aristot. τὸ κρατεῖν ἢ νοῦν ἢ μᾶ. Perion. Quod animum vincat & teneat, vel non teneat. Fæda interpretatio: tolerabilis erat, Quod animum vincat. & ita fortasse ab eo scriptum est.

54 Quantum interest verum quis &c.) Sic reperi scriptum in omnibus libris impressis, & manuscriptis, ὅσον ἢ κατὰ λόγον ζῆν τὸ κατὰ πᾶθος, ἢ ὀρέγεσθαι ἢ τὸ καλῶ ἢ τῷ ἀποκαυτῷ συμφείσται. Vetus interpres videtur legisse, ἢ ὀρέγεσθαι τὸ καλῶ, sine particula disjungente, ante, τὸ καλῶ: quæ quidem mihi videtur planè otiosa. Sic igitur hunc locum explicant Latini, Tantum interest inter eum, qui mentem suam amat, & eum qui partes animi rationis expertes colit, quantum inter vitam rationi consentaneam, & eam quæ perturbationibus dirigitur, & quantum inter honesti appetitionem, & simulatam utilitatis. Eustrat. hæc tria, & κατὰ λόγον ζῆν, & ὀρέγεσθαι τὸ καλῶ, & ὀρέγεσθαι τὸ συμφείσται, ἢ coniungit, hoc modo, Quantum interest, verum quis rationi conuenienter viuat, & honestum, aut id quod ad honestum obtinendum valet, appetat, an affectibus animi seruiat: sed secutus sum D. Thomam, & Latinos.

55 Ipse honestum queritur) Ἄντῳ ἢ ἢ καλῶ. Mutat numerum.

56 Fortuna cum fauet &c.) Ὅταν ἢ δειμῶν ἢ διδῶ, ἢ δᾶ φιλῶν; Versus est Euripidis in Oreste. Perionius putauit esse verba Aristotelis.

57 Si igitur hæc vera sunt) Nos hæc addidimus propter hyperbatum, quod pendet ab illo loco, Quod si beatum esse, in viuendo &c.

58 Quemadmodum ait & Theognis) Versus Theognidis absunt hoc loco à bonis codicibus, & mihi sit verisimile ab Arist. esse prætermittos, ut omnibus notissimos, quamuis eos infra proferat.

59 Rei autem principatus) τὸ κρείον. Perion. Laus omnis in actione consistit. Pulchrè dictum & verè: sed non fideliter. Aliud enim loquitur Perionius, aliud sentit Aristoteles. τὸ κρείον, Vis principia, principatus, id quod plurimum valet.

60 Ad naturam ipsam boni pertinet) τὸν τ' ἀγαθῶ φύσεως. Per-

ion. Ad naturam boni viui accommodata est. Putauit Aristotelem de viro bono loqui: sed non ita est. Significat enim id quod finitum ac terminatum est, ut Pythagorei tradiderunt, esse in ordine rerum bonarum locatum: quemadmodum infinitum, in malarum, qua de re diximus in annot. lib. I. pag. 8. nume. 29.

61 Quo circa viuere videtur omnibus esse &c.) ἀβταρ εἰς πᾶσιν ἢ δὲ εἶναι. Repetendum, ἢ ζῆν à superioribus. Perionius aliter intellexit. Putauit enim significare Aristotelem, & εἶναι, id est, ipsum esse, omnibus esse incundum: quod quamuis verum sit, id non dicit tamen hoc loco, sed alibi dicitur est.

62 Sentire autem nos sentire, & intelligere nos intelligere possumus.) ἀιδανόμεθα δ' ἂν ὅτε αἰδανόμεθα, ἢ νοήματα ὅτε νοήματα. Hunc locum non rectè vertit Perion. hoc modo, Atqui sensu aliquid percipere possumus, quia sensu percipimus, & mente agitare quid possumus, quia cogitamus. Non dicit Aristoteles nos iccirco sentire, quia sentiamus, aut intelligere, quia intelligamus. Eset enim dictum absurdum, atque ineptum: sed hoc significat, Cum viuere sit sentire, aut intelligere, & sentiamus nos sentire, intelligamusque intelligere, ex iis effici, ut intelligamus nos viuere: si viuere, ergo & esse.

63 Esse autem eò cuique) Sic libri impressi, & nonnulli manu scripti, quos vetus interpres & Argynophilus secuti sunt. τὸ δ' εἶναι ἢν αἰετοῖς διὰ τὸ αἰδανόμεθα αὐτῶ ἀγαθῶ ἢντ &c. Mendose autem scriptum est in libris Florentinis, διὰ τὸ αἰδανόμεθα αὐτῶ ἀγαθῶ ὅνα τῶ: quæ scriptura virum quendam doctissimum in fraudem induxit, ut existimaret hæc esse huius loci sententiam, Esse autem erat optabile propterea quod quis sentiat seipsum bonum esse. Sed hoc hementer errat. Non enim dicit Aristot. ἢ εἶναι, propterea esse expectandum, quod quis seipsum virum bonum esse sentiat, sed propterea quod, & εἶναι, sit per se, & natura bonum cum omnibus, tum maxime viris bonis, ut supra dixit. Quæ de re plura dicerem, nisi verba ipsa Aristotelis, quæ sunt hoc loco, sententiam illam perspicuè resellerent.

64 Multorum neque dicaris, neque nullius hospes) μάτα ποινάξεν, μήτ' ἀξίηος. Abest verbum, καλῶσθαι, versus est Hesiodi.

65 Neque huic rei agenda satis sunt &c.) καὶ ἔχ' ἰκανὸς ὁ βίῳ

αυτοῖς ὄντι περὶ τειμβίαι· fortunas & facultates Latinè reddidi Eustratium & Argyropyllum secutus. Alij vitam interpretantur, ut sit hic sensus, Ne totius quidem vitæ spatium eis satis futurum ad hoc agendum. Sed non est omittendum, Argyropyllum legisse, ὁ δὲ αὐτός, non ut in omnibus libris impressis legitur, αὐτοῖς.

66 Iam qui voluptatis causa comparantur &c.) Sic Aristotel. καὶ οἱ περὶ ἡδονῆς δὲ. Perionius sic, Is etiam qui delectationis, incunditatisque causa amicitia præsidia quarunt. Non rectè. Primum enim debuit dicere, ἢ etiam qui &c. Scriptum est enim ab Aristotele, οἱ περὶ ἡδονῆς, ἢ τοῖς: deinde quid sibi hæc voluit, Amicitia præsidia voluptatis causa querere? Quis inquam audiuit præsidia adhiberi causa voluptatis?

67 Amor enim quoddam amicitia nimum &c.) Aristotel. ἡ ἀφ' ὁποῦν τῆς τοῦ φίλου ἐστὶν ἀγάπη. repetendum ἀπὸ κοινῆς, ἢ ἐραῶν, id est, Amare.

68 Quin civili more) πολιτικῶς ἢ οὐκ ἢ οὐκ, interdum aduersandi vim habet, ut hoc loco.

69 Volunt enim de aliquibus bene mereri) βέλονται ἢ εὖ ἀγαπῶν. Perion. Præsertim cum aliis consultum velint. Hæc verba sententiam Aristotelis non exprimunt.

70 Ac nisi quis doloris vacuitate &c.) Sic Aristotel. καὶ μὴ ἀδυνατεῖν τῆς ἀδυνατίας, τὴν ἐκείνοις γενομένην λύπην ἔχοντες ἀπομένει. Mater numeram, ut saepe alias solet. Huius loci autem hæc sententia est, quam D. Thomas culpa veteris interpretis assequi non potuit, Viri fortes, animoque virili amicos suos nolunt secum unam dolere. Et nisi quis animo sit penè dicam ferreo, ita ut in eum non cadat ullus animi dolor, æquo animo non feret illorum dolorem ex suis casibus aduersus contractum. Verbum ἀδυνατεῖν, absolute (ut loquuntur grammatici) positum est: ut supra hoc eodem libro, ἐάν τις ἀδυνατεῖν ἢ δίοσις ἐστὶ καλῶς. & lib. 3. ὅταν ἀδυνατεῖν ὁ κίνδυνος. Pot est & ita accipi, καὶ μὴ ἀδυνατεῖν τῆς ἀδυνατίας τὴν ἐκείνοις γενομένην λύπην, ἔχοντες ἀπομένει: ut interpretatum locetur post vocem, λύπην: ut quidam malunt. Atque ita verbum, ἀδυνατεῖν, actionem significabit.

71 Amicorum autem presentia in rebus secundis) ἢ δὲ ἐν ταῖς βέλους καὶ φίλων παρρησίας. Perionius usus est corrupto codice in quo scriptum esset ἀτυχίας. Vertit enim, In rebus asperis.

72 Satis est miserum esse me) ἄλλοις ἐγὼ δυσυχῶν. Euripides in Oreste.

73 Veruntamen acerbitatis opinio &c.) ἀδελφὸν δὲ ἀνδρίας ἐν τῷ δὲ ἀδελφῷ ἴσως βέλους καὶ βέλους. Omnes codices sine ulla varietate sic habent. Huius quoque loci sententiam vitio interpretationis antiquæ non est affectus D. Thomas. Natà est difficultas ex verbo, ἀδελφῷ, quod valet reicere, recusare, ut supra diximus. Quemadmodum (inquit Aristoteles) non nimis cupidè ex amicitia in amicorum rebus secundis utilitatem querere debemus: sic si amicus benignè nobis facere velit, emolumentumque aliquod ac beneficium deferat, non debemus ita præcisè, ac præfractè reicere illius liberalitatem, ut insuaves, atque acerbi meritò videri possimus. Perionius quoque in hoc loco lapsus est, qui ita reddit. Sed tamen vitanda est in denegando, quod petitur, offensionis opinio.

74 Seipsum autem sentire esse &c.) Sententiam verborum expressi, non verba appendi. Sic enim loquitur Aristot. ἀδελφῷ καὶ τῷ ἢ ἀδελφῷ ὅτι ὅτι, ἀρετῆ. Id est, verbum ferè è verbo, Sensus autem cuiusque in seipso occupatus, quo se esse sentiat, expetendus est. Ergo & in amico. Perion. autem sic, Suis cuique in semetipso incundus est sensus, quæ verba parum declarant Aristotelis sententiam. Tum omissa sunt illa, ὅτι ὅτι, in quibus tota vis sententiæ posita est. In illis autem verbis quæ proximè sequuntur, ἢ ἢ ἐπέγειναι γίνεται ἀδελφῷ ἐν τῷ συζῆναι: quæ sic verti, Eius autem sensus functio &c. Secutus sum scripturam nonnullorum codicum manuscriptorum, & impressorum: quam & vetus interpres agnoscit. libri Florentini autem & Parisien. habent, ἢ ἢ ἐπέγειναι γίνεται αὐτοῖς &c. id est, Functio muneris autem eis comparatur, &c.

75 Et quacunque in re suis cuique &c.) καὶ ὁ, ποτὲ ὅτι ἐκείνοις τῆς ἀνά. Poteram sic verbum è verbo interpretari, si liceret ita loqui, & quodcumque tandem cuique est esse.

76 Deinceps autem nobis de voluptate) ἐπὶ ἀδελφῷ δὲ ὅτι ἐν δὲ ἀδελφῷ καὶ τῷ ἢ ἀδελφῷ. Doctissimi quidam viri putant hæc esse supernuancana, neque esse Aristotelis: quibus assentior. Nam quæ in hoc extremo libro ponuntur, in principio eius, qui proximè sequitur, aptius dicuntur, magisque suo loco ponuntur.

1 Quasi omnis sit expetenda) εἰς βιάυτην ἔσται: in corruptis codicibus legitur cum negatione, ὡς ἔβιάυτην ἔσται, quos Perionius & Gruchius secuti sunt: quanvis Parisienses quoque negationem habeant.

2 At omnibus in rebus id, quod sit, &c.) Ἐν πᾶσι δὲ εἶναι τὸ αἰρετὸν ἰδμενικὸς, & τὸ μάλιστ', κρείττισον. Præpostere hæc interpretatur Perion. In omni re quod bonum sit, esse expetendum, & optimum quicque maximè.

3 Qualis res est iuste agere, & temperanter & cat) Libri omnes impressi sic habent, neque dissentiunt manuscripti, præter quàm unus & alter, οἷον τὸ δικαιοπέγειν & σωφρονεῖν. Quidam scripti cum quibus consentit vetus interpretatio, τὸ δικαιοπέγειν: quam lectionem si quis probabit coniungendum erit illud, τὸ, cum participio περσιδεύειν, neque variabitur vlla ex parte sententia.

4 Nihilòque magis bonum & cat.) καὶ ἄλλῃ μᾶλλον ἔτιες. Poteram & sic interpretari, Nihilòque magis bonum, quàm quiduis aliud. Et ita Argyropylus: probat D. Thomas: tametsi parum interest inter hanc, & illam interpretationem. Mihi quidem hæc quam secutus sum, concinnior videtur.

5 Quòd si iucundum alteri bono admistum) Aristot. Ἐἰ δὲ τὸ μὴ κρείττον. Omnes qui in hos libros scripserunt commentarios, sic accipiunt, & ut subaudiant, ἰδὲν, Id est, Iucundum: quam vocem Latinam maioris lucis gratia mea interpretatione representandam esse existimaui.

6 Quod omnia desiderant) οὗ πάντα ἐφίεσται. Libenter ex Perionio quaesierim cur hæc verba, & πάντα ἐφίεσται, reddiderit Latine hoc loco, Quod omnes appetunt: in primo libro autem maluerit interpretari, ad quod omnia referuntur. Eadè sunt verba, eadem sententia est. Vtrum dicet se consilium mutavisse? An orationis formam, dicendique figuram variare voluisse? At hoc in iis, quæ subtiliter disputantur, maximèque in definitionibus, vel facere non oportet, vel ita facere. Ut eadem sententia maneat. Suprà autem docuimus aliud esse, Referi ad aliquid: aliud, Quippià desiderare, aut appetere. Iam quòd dixit, omnes appetunt, non, omnia, in eo, vel secutus est codicem aliquem corruptum, vel suo arbitratu id fecit. Nam omnes libri

emendati habent, πάντα, non πάντα.

7 Nam si sola mentis expertia) Duos codices manuscriptos antiquissimos secutus sum, in quibus ita scriptum est, εἰ μὴ τὸ τοῦ ἀνοήτου μὴ ἀρετὴ τοῦ ἀνοήτου: quam quidem scripturam confirmant Eustratius & Argyropylus. Libri vulgati autem non habent vocem, μὴ, ac ne Florentini quidem, neque Parisienses. D. Thomas tamè & Latini eam subintelligunt: mihi certè proorsus necessaria videtur.

8 Quàm ipsorum sit captus) ἢ καὶ ἄνοτα. Adriano Turnebo approbatore, atque adeo auctore, hunc locum sic interpretatus sum. Significat Aristoteles in malis, siue rationis expertibus, siue ratione ventibus, aliquod esse bonum naturale, sanum, integrum, in corruptum, melius denique, quàm id quod in illis est vitiosum, & corruptum: hoc autem appetere id, quod sibi sit accommodatum, atque amicum. Omnia porò appetere sine vlla varietate voluptatem. Summum igitur esse bonum voluptatem, eamque integræ, atque incorruptæ naturæ maximè convenire. Suprà autem proxime, illa verba, ἰσως δὲ καὶ εἰ τῶν φάλοισ, sic vertit, Fortasse verò etiam in vitiosis: nò in vitiosis hominibus. Puto enim hoc, φάλοισ, neutrum esse à rectò casu numeri multitudinis, φάλλε, quod ita esse declarant ea verba, ἢ καὶ ἄνοτα.

9 Verùm tamen si ad ea &c.) Οὐ μὴ ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες. Hæc verba hanc sententiam continent, Dicunt illi verum simpliciter, malum opponi & malo, & bono; quemadmodum duo extrema & inter se opponuntur, & medio: sed si quæ dicunt, ad ea de quibus querimus, exigantur, non reperientur vera. Nam si dicent dolorem opponi voluptati, ut malum malo, ergo erunt ambo fugienda: sin neutrum erit malum: vel neutrum erit fugiendum, vel similiter utrunque. At videmus dolorem fugi &c. Perionius hæc sic reddit Latine, Sed ab iis, quæ dicta sunt, dissentiunt, Quàm apte, iudicent homines.

10 Sin neutrum esset malum) Secutus sum librum Floren. Parisien. Venet. & D. Thomam. Sic Aristot. τῶν μὴ ἀρετῶν μὴ ἀρετῶν, ἢ ἐμίας. Quæ sic interpretatur Perionius, & Gruchius, Sin neutrum sit aut alterum, eadem ratio est. Omnino (ne quid dissimulem) vitiosè.

11 Si igitur ex perceptione voluptatis) εἰ μὴ οὐκ ἐκ τῆς ἡδονῆς. Pe-

rionius. Si ex maiore & minore id iudicant. Equidem quid sibi hæc velit, nescio. ἡδεδου, est delectari, voluptate affici. Quod si mihi dicat in verbo, ἡδεδου, subaudiri, μάλλον κὺ ἥττον, ego tamen nō probabo hanc interpretationem, ἡδεδου μάλλον κὺ ἥττον, maior & minor voluptas.

12 In iustitia quoque, & ceteris virtutibus, ex quibus perῆpicuē aiunt &c.) Hic locus sic in omnibus libris & impressis & manuscriptis legitur, καὶ πῶδὲ τῶ δικαιοσύνης, & τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καὶ ὅς ἐναργῶς φασὶ μάλλον κὺ ἥττον τὸς ποῖς ὑπάρχειν, κὺ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἔσται & αὐτὸ: quæ scriptura sine dubio corrupta est. Quorsum enim illa inanis iteratio, καὶ ὅς, & κατὰ τὰς ἀρετὰς? Quæ quidem doctissimi homines commouit, ut hæc postrema verba, κατὰ τὰς ἀρετὰς putarent esse delenda. Ego cum viderem tantum omnium librorum consensum, antequam ea reicerem, diligenter mihi considerandum esse existimaui, qua ratione huius loci peruulgatam scripturam tueri & seruare possem. Reperi tandem ordinem verborum tantum esse perturbatum, eaque verba, κατὰ τὰς ἀρετὰς, suo loco esse mota, quæ si restituantur in sedem suam, totum hunc locum perpuratum, & restitutum iri. Sic igitur lego, Εἰ δὲ οὖν ἐν τῷ ἡδεδου ἔσται κρῖναι, κὺ πῶδὲ τῶ δικαιοσύνης, κὺ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καὶ ὅς ἐναργῶς φασὶ μάλλον κὺ ἥττον τὸς κατὰ τὰς ἀρετὰς ποῖς ὑπάρχειν, ἔσται ἢ αὐτὸ. In hac emendatione (ut dixi) nihil præter ordinem mutatur, immò verò nihil præter ordinis perturbationem innouatur, nisi quod copulatio, & etiam tollitur. Poserat & iisdem verbis seruatis, eademque sententia, quam ego ex verbis elicio, neque vlla ex parte verborum ordine immutato, sed sublata copulatione, & in eius locum translato articulo, τὸς, hoc modo legi, μάλλον κὺ ἥττον ποῖς ὑπάρχειν τὸς κατὰ τὰς ἀρετὰς. Si quis autem ex me querat, qui dicantur, οἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς, respondebo, sic appellari ab Aristotele eos qui virtutes colunt, seu virtutum studiosos. Sic enim loquitur lib. 4. cum de magnificentia disputat. Τῶν δὲ κατὰ ἀρετὴν ἕδεις ἡλίθιοι: quæ verba sic sum interpretatus, eorum autem qui sunt studiosi virtutis, nemo stolidus est. Simile ferè illud est, in lib. de Categoriis, capite, πῶδὲ ποῖς κὺ ποιότητι, in extremo: vbi docet in qualitatibus locum habere ea qua dicuntur magis & minus. Sic igitur loquitur. Ἀλλ' οὖν τάγε κατ' αὐτὰς λεγόμενα, ἀναμφισβητήτως ἐπιδέχεται & μάλλον & ἥττον. Quod si quis malet illa verba, τὸς κατὰ ἀρετὰς ποῖς, con-

iunctè legi, ut, ποῖοι κατ' ἀρετὰς, intelligantur ij qui ex virtutibus cuiusdammodi facti, & quodam modo conformati sunt, perinde mihi probabitur. Sic enim idem Arist. locus est supra lib. 1. εἴρηται δὲ ἄχῃς ἐνέργεια κατ' ἀρετῶν. ποῖα τις.

13 Siquidè sunt alia pura) Omnes libri excusi habent, ἔδει ἔσται αἱ δὲ ἀμυγῆς. Vnus scriptus, ὡς εἰς ἰ. i. Quoniam sunt, paruo discrimine.

14 Neque voluptas est motus) Sic definitur apud Mar. Tull. lib. 2. de Finibus, Voluptas est iucundus motus quo sensus hilarantur.

15 Qualis est ea) Sic Aristot. οἷον & τῷ κόσμῳ, πρὸς ἄλλο: atque ita scriptum reperi in omnibus codicibus excusis emendationibus, non ut in nonnullis Germanicis, οἷον τῆ τοῦ κόσμου. Huius loci sententia non est obscura, si Eustratium spectes, & D. Thomam, & ceteros, qui in hos libros scripserunt commentarios, aut scholæ. Omnes enim sine vlla varietate, hæc verba, εἰ μὴ καὶ αὐτῶ, οἷον τῷ τῷ κόσμῳ, πρὸς ἄλλο, sic explicant: Omnis motionis propria est tarditas & celeritas, si non per se, at comparatione facta ad alias motiones, qualis est ea qua mundus mouetur, id est prima sphaera. Hæc enim celeritatis & tarditatis non est capax per se, propterea quod æquabiliter perpetuò mouetur: sed si quis eam cum aliarum sphaerarum motionibus cõferet, reperiet eam motionibus illis longe celerorem esse. Verum si Verba Aristotelis alio ordine collocentur, & legantur, videntur & planiora futura, & eam sententiam quam modò exposui, significantius oculis subiectura, hoc modo, Πῶδὲ δὲ οἰκῶν εἶναι δυνάει τὰ χῶ κὺ βραδυτῆς, κὺ εἰμὴ κατ' αὐτῶ, πρὸς ἄλλο, οἷον & τῷ κόσμῳ. Præterea non reprehendam, si quis dicat in illis verbis, πρὸς ἄλλο, οἷον & τῷ κόσμῳ, subintelligi, τὰ χῶ, hoc modo, πρὸς ἄλλο τὰ χῶ. οἷον & τῷ κόσμῳ τὰ χῶ, quamuis sciam hoc doctissimi Viri non probari, à quibus mihi graue est dissentire.

16 Id in quo fiet expletio, etiam voluptate afficietur.) Sic Arist. ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, ἢ τ' ἀνθ' ἡδονῆς, & ὁμα ἄρα. Hæc sic interpretatur Perion. Id in quo fuerit expletio, id profecto corporis percipiat voluptatem. Quæ quidem interpretatio à verbis & sententia Arist. abest longissime.

17 Et ex iis quæ in sensibus posita sunt) In omnibus libris impressis, à quibus manuscripti non dissentiunt, sic legitur, καὶ τὰ κατὰ τὰς αἰδησεις & διασπῆσθαι φησας: quam lectionem sine du-

bio mendosam & corruptam ego detracta una littera. κ. emendavi, fecique, ut legatur, αὐτὸς δὲ ὁσφείσεως, cum antea, κ, legeretur, ut dixi: neque dubito quis omnes docti hanc meam coniecturam sine probaturis.

18 Et verò acroamata) Acroama nomen est Græcum: significat autem narrationem iucundam, fabulam, cantilenam, quicquid denique audiendi sensum permulcet: eo utitur M. Tull. in Orat. pro Archia poeta. Cum ex eo quaeretur, quod acroama, aut cuius vocem libenter audiret.

19 Quibus pueri letantur quàm maximè) Ἡδόμεθα ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς οἷον τε μάλισσα. Perion. Voluptatibus perfruens, quibus pueri quàm maximè putat. Videtur usus esse corrupto codice, in quo scriptum sit, οἷον τε, id est, putant, pro, οἷον τε. Quanquam Argyropylos quoque & vetus interpres ita legisse videntur. Liber Florentinus quidem, Parisiensis, Venetus quibuscum consentiunt manuscripti, habent, οἷον τε: quos secutus sum.

20 Videtur enim aspectus) ὄρασις. propterea quod, ὄρασις, est ipse videndi sensus, ὄρασις autem, oculi functio, atque actio, quaerebam nomen aliquod Latinum, quod Græco responderet. Ac nomen aspectus quidem, quia mihi etiam videbatur videndi sensum significare dūtaxat, usque eò fugi ac reieci, quoad apud M. Tull. relegi pro Cecina, Aspectus armatorum, & Philippic. secunda, Aspectus auctioris.

21 Aut igitur in toto tempore, aut in hoc) Omnes quos quidem viderim codices, sine ulla varietate sic habent, ἢ εἰ ἄπαυλε δὴ τὸ ἄρα, ἢ τὸ τῆς, præter Germanicum, à quo abest, ἢ, quem secutus est Perionius. Sic enim interpretatur, Aut certe in eo toto tempore: quæ scriptura postrema una cum sua interpretatione, vitiosa est.

22 Alia est à columnarum ad pares angulos collocatio. Sic Aristot. ἐτὸρα αὐτὸ κίον ἔραβδωσέως. Ἐάβδωσι κίονος (inquit Eustratius) λέγει πρὸς τὸ ἐλάς τι καὶ ἄλλο μῆκος τῆς κίονος πῦξιν, ἢ ἕως γίνεσθαι ὅταν πρὸς ἑαυτὸς γωνίας ἴσῃται. Id est, Rhabdos in columna, nominat Aristoteles, columna in longitudinem, collocationem, & (si liceat dicere) deflexionē, quæ tum fit, cum ad rectos angulos recta steterit. Doctissimi quidam viri putabant, ἔραβδωσιν, esse columna striaturam, seu striationē, & κίονας ἔραβδωτὸς, columnas striatas, & quasi virgatas: qui tamen Eustratij auctoritate commoti facillè de sententia

decesserunt.

23 Lacunaris) Τριγλύφου. Ἰγλύφου, (inquit Eustratius) ξύλα ἔστι τὰ ξίχα ἐν τοῖς πείρασιν ἐγκυλισμένα, Id est, Ligna sunt in extremis tabularum partibus tripliciter insculpta. Ego affirmare non ausim, ξίγλυφον, idem esse, quod apud Latinos, Lacunaris: sed cum videam, ξίγλυφον, rectè esse ornamentum è lignis sculptis, seu calatis, neque ullum Latinum vocabulum, quod ad eam rem significandam propius accedat, reperire possim, hoc mutuatus sum, ei gratiam habiturus, qui mihi aliquod aptius proferet.

24 Si enim loci mutatio) Sic, φορὰν, appellavi. Nam lationis nomen, quo alij utuntur, reformidavi. Translatio autem nihilo magis mihi probatur. Iam, φορὰν, non ineptè loci mutationem. Latine dici posse, ex ipso Aristotele intelligere licet, qui in libro de Categoriis, ubi motus partes, seu formas enumerat, φορὰν, περὶ τῆς κινήσεως, τὴν κατὰ τὸ πᾶν μεταβολὴν appellat, his verbis. κινήσεως δὲ ἔστιν εἶδη ἐξ ἑνὸς γένους, φορὰ, αὐξήσεως, μείωσις, ἀλλοίωσις, καὶ ἡ κατὰ τὸ πᾶν μεταβολή, quæ in Topicis id improbare videatur.

25 Huius quoque formæ) Quoniam hoc loco brevius ac præcisius loquitur Aristoteles, ut sæpe alias solet, nos ea verba, quæ subintelliguntur, perspicuitatis gratia, representavimus. Sic loquitur Aristoteles. Εἰς ἕνα ἔστιν ἡ φορὰ κινήσεως πᾶν ποῖ: καὶ ταύτης ἕνεκα φορὰ κατ' εἶδη πῆσις, βάλισσις, ἄλωσις, καὶ ταυτωῶτα, repetendum ἀπὸ κοινῆς κινήσεως εἰς ἕνα ποῖ. Nihil est horum verborum sententia planius homini non hebeti, Argumentum est à genere: Si loci mutatio est motus à puncto unde, ad punctum quò, huius quoque differentia, id est partes seu formæ inter se differentes, motus erunt alicunde aliquò. Perionius sic interpretatur, Si translatio motus est, quo hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio, & alia generis eiusdem. quæ verba ab Aristotelis sententia plurimum distant.

26 Saltus) ἄλωσις. Perionius, Saltatio. Aliud est, Salire, aliud, Saltare. Nemo fere (inquit M. Tull.) saltat sobrius. Aliud igitur saltus, aliud saltatio. Neque verò nomen saltus nobis fugiendum est. Eo enim utitur M. Tull. in Catone, Nec enim excursione, aut saltu, nec eminus hastis, nec comminus gladius uteretur.

27 Motum informat) Εἰδοποιῶ. Id est, Formarum efficiens, & quodam modo parens: Quod perinde est ac si diceret, puncta unde,

Quò loci sit mutatio, motionis formas efficere differentes.

28 *Perſpicuam igitur eſt &c.*) Sic *Aristot.* δὴ λουοῦν ὡς ἐτρωαί τε εἶεν ἀλλήλων, καὶ τὸ ὅλων τι καὶ τῶν ἰσίων. *Perionius* minus attentè, minusque consideratè ita interpretatur, Ita *perſpicuum* eſt & inter se specie differre voluptates, &c. Hic nō colligit è superioribus *Aristoteles* inter se differre specie voluptates, sed motum à voluptate eo differre, quòd nihil vetet, quò minus motus sit imperfectus: voluptas autem sit quiddam totum, & integrum, atque ita explicat *D. Thom.*

29 *Neque horum quicquam vel motus*) Sic habent omnes libri *vulgati Parisiens.* Ven. Florēt. Οὐδὲ τῶν ἰσίων κίνησις, ἰδὲ γένεσις: quam lectionem cum reicere veritus sum, tum putavi legendam deinceps, Οὐδὲ δὴ ἰσίων, quemadmodum legit & *Argyropylos*, ut mox dicemus. Huius autem *vulgata scriptura* hæc sententia est, Neque aspectum, neque punctum, neque monada, seu (si dicere liceat) unitatem, esse motum aut ortum. Ergo neque voluptatē esse motum, quòd alij dicebant. Neque me commouit quorundam librorū manu scriptorum auctoritas, in quibus ita scriptum est, ἰδὲ τῶν ἰσίων κίνησις. Quamvis enim hæc sint verissima, tamen cum paulo ante dixerit aspectus, puncti, monadis non esse motionem, ineptam repetitionem futuram existimaui, si statim subiungeret, neque cuiusquam horum motio aut ortus est. Præterea tota hæc disputatio pertinet ad eos refellendos, qui dicebant voluptatem esse motum. Colligit igitur hic à similibus illis aspectu, puncto, monade, quæ cum sint quædam tota, non sunt motus, neque voluptatem esse motum. Docuit autem primū neque aspectus, neque puncti, neque monadis esse motionem: deinde addit, neque horum quicquam esse motionem. Quòd si nihil horum est motio, ergo neque voluptas motio est. Eo enim his similis voluptas est, quòd quiddam totum & perfectum est. Sciendū est autem, Totum, hoc loco ab *Aristotele* intelligi, integrum & perfectum quiddam, quòd suas partes simul habet, non aliam alia priorem, quales sunt domus, aut corporis humani partes.

30 *Ergo neque voluptas*) Sic arbitror hoc loco legendum, Οὐδὲ δὴ ἰσίων: quantumvis reclamant licet omnes codices. Ac meam quidem sententiam adiuvat *Argyropylos*, præter ipsam rationem, quæ multo pluris est.

31 *In unoquoque igitur*) Scio in omnibus libris impressis legi, καὶ δ' ἕκαστον ἢ, sed arbitror, δὴ esse reponendum. *Vetus* interpres neutrum habuit, neque δὴ, neque δὴ. Pendet autem sententia ab illo loco, Iam verò cum sensus omnis &c.

32 *Atque ut quæque voluptas est perfectissima, ita est incundissima.*) ἡδίστη δ' ἢ τελειοτάτη. *Perionius* præposterè hæc interpretatur, *Ut autè quæque actio plurimum habet iucunditatis, ita est perfectissima.* *Articulus* enim præpositus voci, τελειοτάτη, postulat ut, τελειοτάτη antecedat, si non ordine, at sententia.

33 *Sed non ita perficit ut & res sensui subiecta.*) Sic omnes habent codices sine ulla varietate, Οὐτ' αὐτὸν ἢ ἕξον ἢ τε ἰσίων τελειοί, καὶ τὸ αἰσθητὸν τε καὶ ἢ αἰσθησις: quorum verborum hæc sententia est, Aliter functionem sensus perficit voluptas, aliter & id quòd sensu percipitur, & sensus. Nam voluptas functionem sensus perficit, vel ut forma, vel ut finis, quemadmodum infra docebit *Aristoteles*. Id autem quòd sensu percipitur, & sensus, ut mouentia quædam perficiunt. Atque hoc quidè modo *D. Thomas* explicat: sed *Eustratius* & aliter explicat, & scripturam immutat. Sic enim legendum censet. Οὐτὸν αὐτὸν ἢ ἕξον ἢ τε ἰσίων τελειοί, καὶ τὸ αἰσθητὸν τῶν αἰσθησι. Putat enim mendum esse in nomine, αἰσθησις, suspicaturque in eius locum scribendum esse, τῶν αἰσθησι, ut sit hæc sententia *Aristotelis*, Non eodem autem modo sensus functionem perficit voluptas, quò modo id quòd sub sensum cadit, sensum: sed id quidem quòd sub sensum cadit, sensum perficere dicitur, tanquam eum à potestate ad functionem muneris deducens: voluptas autem muneris functionem perficere dicitur tanquam eam amplificans, maiorèmq; efficiens. Ea enim quæ ex terra dimensio percipitur, voluptas, terra dimetienda studium & functionem exacuit, promouet, amplificat: itèmq; ea quam ex fidium cantu capit fidicem, auget fidicinis fidibus canentis functionem. Quemadmodum igitur medicus & bona valetudo non eodem modo benè valendi sunt causa, sed medicus quidem extra eum est qui conualuit, & homine benè valente prior est: agrotante enim homine erat medicus is qui morbum depulsurus est: ille autem non erat valens. At bona valetudo & est in eo qui benè valet vel ut habitus, vel ut forma (bona valetudo enim hominem benè valentem

ta enim sunt hominum deprauata, infectaque affectiones. Non dicit Aristoteles, multas esse hominum deprauatas affectiones, sed multas existere hominum corruptelas, id est, Multa quotidie exoriri, quae ingenium hominum corrumpant, ac deprauent.

42 Sed earum, quae videntur esse &c.) Perionius hunc locum (dissimulare non possum) valde inconsiderate interpretatur. Verba Aristotelis haec sunt, Τῶν δὲ ἐπιδικῶν δόκασῶν εἶναι πολὺν, ἢ τίνας φαστέον ἢ ἀνθρώπων εἶναι; Primum horum verborum vnus spiritus, vna continuatio est. Ille autem discerpit, hoc modo, Bonorum autem sunt vera voluptates: se d qua tandem, qualisue hominis propria voluptas habenda est? Deinde in nomine, ἐπιδικῶν, subintelligitur, ἰδίων, Perionius vult subintelligi virorum. Postremo, δόκασῶν, participium est παρὴν casus, numeri multitudinis à rectò, δόκασῶν quod cohaeret cum nomine, ἐπιδικῶν, quae cum sint puerilia, & in proptu posita, non persequeretur, nisi Perionius in eis lapsus esset.

43 Sive igitur vna, sive plures &c.) Sic Aristotel. Εἴτ' ὅτω μίαν ἔστιν, εἴτε πλείους, αἱ τῷ τελείῳ μακαρίῳ ἀνθρώπῳ. Subintelligendum nomen, ἐτέργου, quod antecedit, non, ἰδίων, vt interpretatur Perionius. Toties dixit Aristoteles vnamquamque actionem, seu functionem muneri à sua voluptate perfici: nunc hoc dicit, Sive vna, sive plures sint viri boni actiones, eas, quae has actiones perficiunt, voluptates, proprie dicendas esse hominis voluptates.

44 Et verò ex ludis ij qui remissionis) Aristot. καὶ τῶν παιδικῶν αἱ ἰδιότητες. Perion. Atque etià ea, quae pueris gratae sunt & iucunda oblectationes. παιδικὰ Graecis, ludus est Latinis. Nemo Graecè doctus contra dicit: ac Perionius vnus aliter sentit.

45 At quae ex virtute vita deditur &c.) Οὗτος ὁ ἀσπιδάϊος, Perion. Quoniam ea demum sapiens videtur. ἀσπιδάϊος; hoc loco non sapientem, sed grauem, seuerum, ac seriis rebus deditum significat. Itaque, βίος ἀσπιδάϊος ab Aristotele appellatur, vita seuera, & in rebus seriis posita: & ἀσπιδάϊος, interdum valet, res serias agere. & ἀσπιδάϊος τοῖς γελοίοις, id est, ridiculis statim opponit.

46 Nisi & vitam cum virtute coniunctam) Εἰ μὴ καὶ βίη. Eustratius & Argropylius subintelligunt, ἀσπιδάϊος, αἰ, ὁ δαίμων &c. ego illos secutus sum.

47 Videtur itaque sapientia) ἀοκεί γοῶν ἢ σοφία. Secutus sum libros Venetos, Florentinos, & ceteros ferè omnes: in quibus ita scriptum est. Vetus interpres & Argropylius legerunt, ἢ φιλοσοφία: quod si quis probet, non repugno.

48 Fortasse vero melius) Sic omnes libri habent, βέλτερον δὲ ἴσως σωφρογῆς ἔχω. Vetus interpres videtur legisse, σωφρογῆς ἔχει: quam scripturam si quis probet, sic erit interpretanda: Fortasse verò praestiterit adiutores habere.

49 Nemo enim bellum gerere) Ratio est superiorum illorum, Ver samur enim in rebus gerendis &c. quaedam interposuit suo more.

50 Si cum amicis inimicitias suscipiat) Εἰ τὸς φίλους πολεμῆς ποιῶν. Perionius, Si quis amicos ad bellum instruat. Rectè sic interpretatus esset Perionius, si πολεμῆς scriptum esset. Nisi fortè putat πολεμῆς, & πολεμῆς, idem esse: quod longe aliter est. Hanc sententiam sic Homer. ἰλ. ἰώτα.

Ἀφρήτωρ, ἀ. δέμος & ἀνέσιος ἔδω ἐκείνῳ,
ὅς πολεμῆς ἔραται ἐπιδιμῆς, ὀμφουέντος.

Et M. Tull. Philip. 13. in princip. Nam nec priuatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis iura chara habere, quae discordia, quem caedes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eumque ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanae naturae exterminandum puto.

51 A facultate ciuili diuersam ac) Sic habet omnes libri impressi: neque dissentiunt manuscripti: ἐτέρου ἔργου & πολιτικῆς, &c. quorum verborum hanc sententiam esse puto. Reip. quoque administratio negotiosa est. Nā praeter Reip. gerendae curam, & operam is qui Reip. administrat, sibi ac ciuibus potentiam, & honores, aut beatitudinē comparat: quae quidem beatitudo à ratione Reip. gerendae differt, eamque beatitudinem quaerimus, vt ab illa plurimum differentem. Eustratius videtur vim afferre verbis Aristotelis, & in locum nominis, πολιτικῆς, substituere velle, θεωρητικῆς. Itaque sic hunc locum explicat, Et talis beatitudo seu foelicitas alia est ab ea beatitudine, quae in contemplatione posita est, quam beatitudinem in cōtemplatione positam nunc quaerimus. Ego peruulgatam Aristotelis

lectionem secutus, & interpretatus sum, eiusque sententiam eam, quae mihi verbis Aristotelis maximè videbatur convenire, paulò ante in medio proposui.

52. Haec autem sunt negotiosae) Ἄνται δ' ἀχολοί. Perion. Haec autem officia sunt actiosa. Actiosi dicuntur ij, qui ad agendum apti sunt, qui in actione versantur: & virtus actiosa à Mar. Tullio appellatur, quòd aliquid agat: res autem ipsa non dicuntur actiosa, sed negotiosa potius.

53. Quod decorum est cuique &c. τὸ πρέπον ἐκάσῳ δὲ προϋντες. Perion. Suum cuique tribuimus pro dignitate. Multa peccata in paucis verbis. δὲ προϋν, est, conferuare, non, tribuere: nisi forte dicet se legisse, Διπροϋντες, quae lectio reperitur in quibusdā libris Germanicis: sed mendosè. Præterea, τὸ πρέπον, non rectè interpretatur, pro dignitate.

54. Et temperanti, auctoritate & licentia) καὶ τῷ σὺφρονι ἐξουσία. Plato libro primo de Republica præclare ac penè dicam diuine, ut alia, ostendit iustitiam & temperantiam in hominibus dissimili ac dispari fortuna spectari, atque explorari. Nam ut si quis diues, & omnibus rebus ad victum cultumque necessariis affluens neminem frudet, nemini furetur: non continuo iustus habendus sit: sed is potius, qui in summa tenuitate, & mendicitate, nihil tale admittat: sic si quis priuatus, & inops ac tenuis uxorem alienam non sollicitet ad stuprum, nec puellis ingenuis labem inferat, non sit ob eam causam temperantia laudibus ornandus: sed is demum, qui potens, opulentus, & magistratum gerens ab uxore alterius oculos & cupiditates suas contineat, & refrenet. Quidam viri doctissimi putat, ἐξουσία, hoc loco valere, facultatem, à quibus dissentio. Est enim, ἐξουσία, potestas ea quam potentior, aut opulentior aliquis propter opes suas, aut magistratum adeptus est: & ita loquitur supra libro primo, διὰ πολλὰς τῶν ἐξουσίαις ἰμιοπιθεῖν Σαρδαναπάδω.

55. Et humaniter viuat) Sic loquitur M. Tullius in quadam epistola. Docebo quid sit humaniter viuere.

56. Iam verò utrūm dij erunt temperantes) Scio in omnibus libris impressis legi. εἰ δὲ σὺφρονες, ἢ οὐ αἶ: sed cum viderem hæc ver-

ba non satis apte coherere cum iis, quæ antecedunt, δικαιῶς, τοῖς ἀνδρείοις, τοῖς ἐλευθερίοις, suspicatus sum subesse mendum: auxit suspicionem meam quidam vetus codex manuscriptus, in quo ita scriptum reperi, εἰ δὲ σὺφρονες. Præterea vetus interpres aliquantum abest ab hac vulgata lectione, videturque legisse, ἀρετῶν εἶναι: ut hæc fortasse sit integra huius loci scriptura: οἱ δὲ σὺφρονες ἀρετῶν εἶναι, ἢ φρονεῖν. &c. quorum verborum sententiam expressi, cum iis, quæ sentit Aristoteles, meo quidem iudicio, valdè consentaneam. Verba autem, quæ deinceps sequuntur, an odiosa ac non ferenda &c, quæ cum interrogatione pronuntianda sunt, affirmationis vim obtinere intelliguntur: quod genus Aristoteli perquam visitatum est.

57. An odiosa ac non ferenda laus illa) ἢ φρονεῖν οὐδὲν ἔτι. Suprà annotavi vocem, φρονεῖν, mihi videri aptè reddi posse Latine odiosum, non ferendum. Ady. Turnebus arbitrabatur hoc loco, φρονεῖν ἔτι αἰών, commodè dici posse, laudem ineptam: cuius auctoritatem quantum plurimi faciam, non sum tamen semper secutus, existimans ineptum minus esse, quàm φρονεῖν.

58. Neque huius rei iudicium) οὐδὲ ἢ κελίς. Quibusdam codicibus mendosus desunt hæc, ἢ κελίς.

59. Et qui res quam potuerint honestissimas, gesserunt) Omnes libri tum impressi, tum manuscripti, quos quidem viderim, sic habent τῶν πραγμάτων δὲ τὰ κάλλιστα ὡς αἶτο. Ego verò eos omnes arbitror esse corruptos. Quæ in re non dubito, quin homines eruditi, & perpolitimihi sint assensuri. Quis enim ita loqueretur? Et qui res, (ut arbitrabatur) honestissimas gesserunt. Existimo igitur ita primum scriptum esse ab Aristotele, τῶν πραγμάτων δὲ τὰ κάλλιστα ὡς οἶντε: deinde vel librarios, vel arrogantes aliquos homines (quorum maxima turba est) ex, οἶντε, fecisse, οἶνται. Postremò studiosos, & mediocriter doctos animadvertentes verbum temporis præsentis, οἶνται huic loco non quadrare, & suspicantes ab Arist. scriptum esse, ὡς αἶτο, ut ad Salonem referatur, non ad participium, τῶν πραγμάτων, ita correxisset. Legendum igitur hoc loco censeo, ὡς οἶντε: neque puto quenquam auribus purgata hominem à me dissensurum. Quemadmodum autem Græci dicere solent, ὡς οἶντε κάλλιστον. ὡς οἶντε βέλτιστον. ὡς οἶντε μέγιστον: Ita & Latine dicimus, quàm possum maxima voce dico, quàm

breuissimè potui, quàm maximè possumus, quàm potui maximis itineribus.

60 Quippe qui dixerit mirum sibi non futurum, si multitudini &c.) Scio Eustratium ita hunc locum explicare, quasi significet Aristot. Anaxagoram dixisse, sibi mirum non futurum, si ipse haberetur à multitudine ineptus quidam & absurdus. Sic enim scribit Eustratius, λέγει δ' ὁ Αναξαγόρας μὴ εἶναι δευμασὸν εἰ τοῖς πολλοῖς ἄτοπ' ἢ κακοδαίμων νομίζομαι. Id est, Non est mirum (inquit Anaxagoras) si à multitudine absurdus, & miser habear. Verum pluri est apud me Aristoteles ipse in libris ad Eudemum, cuius hæc verba sunt, Αναξαγόρας ἢ ὁ Κλαζομένι' ἐρωτηθεὶς τίς ὁ δαιμονιστάς, ἔδειξεν εἶπεν ὅτι σὺ μομίζεις, ἀλλ' ἄτοπ' ὄντις σαι φανεῖν. Id est, Anaxagoras Clazomenius interrogatus quis esset beatissimus? Non is (inquit) quem tu existimas, sed absurdus quidam, atque à beatitudine valde alienus videatur. Apparet igitur ex his verbis, non dixisse Anaxagoram mirum non futurum, si ipse miser, minimèque beatus à vulgo habeatur: sed si is qui vera sit beatus, non habeatur à vulgo beatus: Fateor tamen etiam Eustratii sensum huic loco conuenire.

61 Vis actionum præcipua) Τὸ κύριον. Perion. In quibus laus versatur. Nō probo. Τὸ κύριον, malim interpretari, id quod plurimum valet, vim præcipuam. &c. ut supra.

62 Multa quidem & meritò præmia magna ferant) Πολλὰς αἰμαδὺς ἢ μεγάλας &c. Versus est Theogn. integer pentameter. Interiectum est autem aduerbium, διχαίως: cuius sententiam non est affectus Perionius. Quin ne suspicatus est quidem esse versum. Sic enim interpretatur, magnum illa quidem fructum ferret, id est, ut opinor, afferrent. ἔφερον, autem valet hoc loco, ἐφέροντο, id est, consequerentur, obtinerent, referrent. Præterea non probo quod, μισθόν, fructum interpretatur, cum mercedem significet: neque verò est, quod quis mihi vitio vertat, quod præmia Latine reddiderim. Nam & licuit mihi in versu, μισθὸς, præmia dicere, & arbitror etiam in soluta oratione, præmium pro mercede usurpari posse, non tamen contra pro eò, quod Latini præmium proprie nominant, mercedem, nisi quis uti velit translatione liberiore, & pene dicam, inuerecunda.

63 Docile

63 Docile ad virtutem reddere) Scio, κατακώχιμον, Valere, ἀλωτοῦ, κατεχόμενον, κικερατμέον, id est, captum, obnoxium, diuino quodam spiritu afflatum: sed cum lingua Latina talem translationem non ferat, nisi ita verterem, Virtutis studio, atque amore diuinitus afflare: studui in Aristotelis sententia exprimenda quàm proximè ad Græci nominis notionem alio loquendi genere accedere. Inflammandi igitur verbum, quo usus sum; quamuis à significatione nominis Græci, κατακώχιμ' valde remotum sit ab eo tamen, quod significat Aristoteles, non valde longè animos abducit. Alterum autem illud, quod priore loco posui, docile ad virtutem reddere, Græco, κατακώχιμον ποιῆσαι, ita simile est, ut idem penè videatur. Eustratius enim disertè ait, κατακώχιμου, hoc loco Valere, τὸ ὑπέικου ἢ διπειθεῖς. id est, quod cedit, facileque obtemperat: quibus nomen docilis propemodum par est. Non est porro omittendum Argyropylum mihi videri aliter legisse, quàm in vulgatis libris scriptum reperitur. Sic enim habent omnes libri typis excusi, cum quibus consentiunt manuscripti, quos quidem viderim, Ἡθὸς τε θύγενες εἰ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι αὐ κατακώχιμου ἐν ἀρετῆς: quorum verborum ea sententia est, quam expressimus. Ille autem sic videtur legisse, Ἡθὸς τε θύγενες ἢ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι αὐ κατακώχιμου ἐν ἀγωγῆς, id est, Ingenioque generoso, verèque honesti studioso bona educatione diuinitus afflato fidem facere posse: cuius lectionis vestigia nusquam alibi reperi.

64 Præclareque fortasse nobis cum agatur) Ἄγαπκτοῦ δ' ἵσως ὄδω. ἀγαπῆτοῦ ὄδω, Latine dicere solemus, Bene aut præclare nobiscum agitur, Magna diis habenda est gratia. Perion. Sed contenti esse debemus. Non probo.

65 Sed oporteat animum auditoris. &c.) Ἀλλὰ δὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀκούοντος ἀδυνατῶν ψυχῶν. Perionius hæc verba, πῶ τῷ ἀκροατῷ ψυχῶν, interpretatur, Impotentis animum: duorum vocabulorum similitudine, ἀκροάτης, & ἀρετῆς deceptus: quorum alterum auditorem significat, alterum, incontinentem, seu, impotentem: neque emendauit Gruchius.

66 Quonam modo oratione de sententia sua demouere possis? Variā est huius loci lectio ita tamen, ut quomodocunque legas, eadem sit

sententia. Libri Veneti, Florentini, & Parisienses, quos secutus sum, sic habent: πῶς οἴοντε μεταπειθεῖται. alij, πῶς οἴοντε μεταπειθῆται: subintellige λόγῳ: alij, quos secutus est vetus interpres. πῶς οἴοντε μεταπειθεῖται.

67 Perinde quasi viri boni in primis consuetudine) Secutus sum scripturam omnium librorum impressorum, quos quidem viderim: quae talis est, ὡς ὑποκεισόμενων τῆ ἐπιεικῶν τοῖς θεοῖς πεινηγμένων, quamvis eam suspicet esse corruptam. Suspicionem meam adiuvat vetus interpres, qui videtur legisse, πεινηγμένων, proculdubio mendose. Ne igitur longum faciam, puto omnino legendum, πεινηγμένων. Atque hanc meam coniecturam codices nonnulli manuscripti comprobant & confirmant. Erit autem si ita legamus, haec sententia, Perinde quasi viri boni consuetudine prouecti, sint obtemperaturi.

68 Cycloporum more uxorem & natos primata lege gubernans.) Κυκλωπικῶς θεῖος θῆω παιδῶν, ἢ ἀλόχῳ. Hom. ὄδυσ. ii.

69 Ceteris denique institutionibus) Καὶ τῆ ἄλλων παιδευμάτων, in quibusdam codicibus scriptum reperi, καὶ τῆ ἄλλων ἐπιτηδευμάτων. Vtraque lectio aequè probabilis est.

70 Suntque ad obtemperandum faciles & propensi.) Καὶ ὁπερθεῖς. Nonnulli codices habent, ὁπερθεῖς, sed mendose: quos secuti Perion. & Gruch. hanc locum perperam interpretati sunt.

71 Ita enim, quod sibi opportunum, atque utile est.) μάλλον ἢ τῆ προφῆγε τυγχέσαι ἕκαστῳ. Perion. Omnes enim utilitatem sequuntur libentius. Sunt haec quidem vera, sed ab Aristotelis sententia valde dissident.

32 Quemadmodum & nonnullos ipsos sibi medicos) καὶ ἰατροὶ καὶ ἰατροὶ ἐνιοὶ δοκῶσιν ἑαυτοῖς ἄριστοι εἶναι. Perionius. Sicuti etiam sunt quidam medici, qui suo iudicio sunt clarissimi. Longè aliam orationem affingit Aristoteli, quam ipse sentiat Aristoteles. Non enim dicit quosdam medicos sua opinione, suove iudicia esse optimos, sed reapse, aut certè aliorum opinione ac iudicio quosdam sibi esse medicos optimos, propterea quod in rebus obseruatis, quae sibi prodesse & quae abesse soleant, didicerint, quo potissimum victu, & quibus exercitationibus suam valetudinem tueri possint.

73 Vt legum ferendarum scientia praestet) Νομοθετικὴ γνῶσις. Perion. Vt ad leges imponendas idoneus esse videatur. Docuimus supra leges imponere, esse ferre leges perniciosas, aut inutiles. Neque hoc loquendi genus huic loco conuenire neque tamen haec sunt à Gruchio emendata.

74 Non enim cuiuslibet hominis est quenuis, & cum qui Graecet.) οὐλα. ἢ οὐκ εἶπὲν περὶ θεῶν αἰσθῆναι καλῶς ἢ κατὰ τὴν τύχην τῶν. Perion. & Gruchius haec verba, ὅτινα καὶ τὸν περὶ θεῶν, referunt ad νόμον, non rectè. Sic enim illi, Neque enim cuiusvis est nosse quas leges ponere oporteat, & quomodo rectè disponendae, quas ponere velit: quam quidem interpretationem ego refellerem, nisi Graeci sermonis usus, & proprietates refellerent. Quis enim Graecorum ita inquam locutus est, περὶ θεῶν νόμον, pro legem ponere aut ferre? Praeterea his verbis, ὅτινα οὐκ, nullo modo ea sententia, quam illi expresserunt, subiici potest. Postremo Argropylos, & Aretinus, & ceteri omnes, verba illa, ὅτινα, & τὸν περὶ θεῶν, de homine qui sit instituentus, accipiunt. Quin D. Thomas tametsi corrupta interpretatione usus sit, eam tamen sententiam, quam ego expressi, sequitur, & explicat.

FINIS.

V ij

SATIS esse poterant doctissimorum, grauissimorumque virorum iudicia, qui LAMBINO auctores fuerunt, vt Venetiis ederet hos decē Aristotelis libros, quos è Græco post omnes qui hæcenus in hoc opere elaborassent, in linguam Latinam verterat, & scholiis illustrauerat, vt nos quoque in hac vrbe typis excudendos daremus. Sed cū eos ex Italia nuper accepissemus, & à nobis Fuchorius Bibliopola magnoperè contenderet, vt id quāprimū faceremus: prius eos non solum cum Græcis Aristotelis, & aliorum scriptis cōpluribus in locis conferendos, sed cum multis qui Philosophiam Peripateticam cum eloquentia & celebritate nominis in hac Academia professi essent, communicandos censuimus: vt illi iudicium suum, cū ad eorū professionem pertineant, interponerēt, consiliūque nostrum sua doctrina & experientia magis ac magis comprobarent. Quod cū fecissent, & vnū extitisse LAMBINVM, qui orationis filo nitido & purgato, verbisque significantibus & ad rem accommodatis, sententias tanti authoris omnium optimè & fidelissimè representasset, sibi videri confirmassent: putavi horum omnium auctoritate & consilijs adductus, faciendum, vt elegātes & emē-

dati in hac celeberrima vrbe, & eruditissimis hominibus, liberalissimarūque artū studiosis adolescentibus affluentibus, in publicū emitterentur. Non equidem vt aliorum scripra vel obscurarentur, vel iudicia aliis hominibus de his eriperentur, sed vt studia bonorum in hac de Moribus doctrina, quā primus è cælo Socrates ad salutem hominum traxisse dicitur, & post eum omnium veterum Philosophorum optimè his libris Aristoteles in artem redegit, adiuuantur. Cū enim omnis Philosophia nondum satis ornatè & fideliter Latinis literis mandata, cultu & cognitione dignissima sit, labores multorum in ea pro dignitate tractāda exerceri & probari debent: potissimum in hac parte in qua colēda omnis vitæ priuatæ honestas, & in negligēda, turpitudine sita est. Nam ea est quæ re vera docet, quæadmodum illo versu Homeri dictitabat Socrates,

ὅ, τίς βίαι μέγροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Quicquid autem à LAMBINO in ea perpoliendus susceptum & exhaustum est laboris, in euoluendis expēdendisque Græcis atque Latinis interpretibus, conferendis variis codicibus, consulendis viris doctis quos Galliam & Italiam cum amplissimo Carnale FRANCISCO TURNONIO, obiens, cōuenire potuit, omnibus qui rectè & sine malitia aut ignorantia iudicabunt, probatum iri speramus. Imprimis verò Philosophiæ purioris & elegantioris sectatoribus, gratissimum fore non dubitamus, cū & eis non inutile futurum, & in eorum gratiā atque

communem Philosophantium vtilitatem elaboratum sit. Vos igitur quo animo, nempe, honestissimo & modestissimo de omnibus bene merendi studio, dedit, excipite: & ab eo breui in Politica, & alios huius principis Philosophorum, Demosthenis, aliorumque veterum auctorum opera, versiones & commentationes expectate, & valete. Lutetiæ, è scho-
la Becodiana, Nonis Octo-
bris 1558.

Errata quædam in contextu.

Folio.	Linea.	
1.b.	18.	facilius id quod expetere
7.b.	17.	functio
32.b.	3.	enucleatis,
27.b.	14.	isque
30.b.	22.	contra
11.b.	4.	expectandus
115.b.	9.	consentaneis

In Annotationibus.

Folio.	Linea.	
2.b.	23.	προαιψιδαι
3.b.	7.	ἀγαθού
5.	27.	ζυβύμλο
7.	16.	χαλεπόν
14.	28.	cepi
17.	17.	Charybdin
30.	2.	scribe, sit insolens, pro, insolefcat
73.b.	16.20.	περὶ κλέπτει
34.	2.	cuius. 15. in hos libros
75.b.	11.	conseruare. 20. fraudet.

Scribe, cetera, &, felix, sine diptis.

Annotatione in lib. 1. 54. f. 10. qua de viro bono & quadrato notantur ignoti esse poeta, intellige Simonidis esse: quemamodum ex quodam loco Platonis in Protagora constat.

spiritus
 ineret
 ius: cu
 noluit: & laudatio
 freques celebrauit:
 o posset: castra oppi
 admiratio
 defen
 uariatio
 plus i fabinis bellu
 uillaz mo: sed etia
 pio digressi. poste
 ostē: itegro ide de
 arginius cōsules fa
 ollicos adesse. fumo
 apētē oppressit. Cō
 a plebē fecerunt. &
 mitius Antiū aduer
 e: uirtus militū rem
 hostes: & in urbē An
 oppidū nequaquam
 scq; ad portas urbis
 o irā cōsule ingressō
 ut semp alias sollici
 e p pte
 bent: sed tō
 y cades & icēdiū cfr
 as hoīum pecudūq;
 iocis nō potuit: po
 dā rediret. Et i Vol
 stis pugnatū: genti
 at: gradū retulisset
 tu factō: dū se putāt
 lit. Intercessere pau
 s uolscis: equisq; po
 a fere uigilia ad ca
 tū manere i tētoris
 i equos ipositos ca
 hilla oīa in castris fue
 & plures esse: & roma
 es augitāte. sonitu sē
 g somno: pductus in
 gis: pulc
 Cōsul
 licat: feroc
 e

T. Numitius
 Priscus,
 A. Verginius
 cōsul.

Quintus
 Seruilius
 consul.

Quintus
 statagema
 consul.